

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04672

DI SHO FUN BEYNASHMOSHES

Y. Finer

*Permanent preservation of this book was made possible
by Bruce Gerber & Valarie Botta
in memory of
Mitchell Leon Gerber*

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

די פאקטן וואס זענען
דיין גוטע זאך
דיין זאך

דיין זאך
25/10/56

די פאקטן / די שעה פון בין-השמשות

י. פינער

די שעה פון בין-השמשות

דערצוילונג פון די אקספאניעניאָרן

ש. ז. ר. ז.

ט. ז. ר. ז.

1951

דאס נייע אין דער דערציילונג „די שעה פון בין-
השמשות“ פון י. פינער איז אומבאדינגט דער פראנצויזישער
מאָנר פון אַרמ-דערציילן, די פראנצויזישע לייכטקייט און
געשיקלעכקייט, די נאַמירלעכקייט פון דיאלאָג. און דאָך איז
עס דורך און דורך יידיש. אויב אין אונדזערע אַלטע יידישע
צענטערן זיינען מיר, אפילו הינטערבאווסמזיניק, אַפּטמאַל
געשמאַנען אונטערן איינפלוס פון די גרויסע רוסישע און
פוילישע מייסטער, פון סלאווישן טעמפּעראַמענט, איז עס
נאַמירלעך, אַז דאָ, אין פראַנקרייך, וווּ מיר האָבן אין משך פון
די לעצטע עטלעכע צענדליק יאָר פונדעסטוועגן באַוווּן איבערצו-
פלאַנצן אַ ביסל יידישע ליטעראַטור-טראַדיציע, אַז מיר זאָלן זיך
באַיינפלוסן פון דער ליטעראַטור און פונעם פאַלק, צווישן וועלכן
מיר לעבן.

„איינפלוס“ מוז דאָ אָבער אויך פאַרשמאַנען ווערן ווי אַקטיוו
מיטלעבן, סיי פאַר דער מלחמה, און דער עיקר אין די יאָרן פון
קאַמף און שוידערלעכער אַקופאַציע, מיטן פראַנצויזישן פאַלק, מיט
דער העלדישער פראַנצויזישער וויהערשמאַנד-באַוועגונג, וווּ אזוי
פיל יידן און יידישע אימיגרירטע האָבן אַוועקגעגעבן זייער לעבן,
זיינען מומיק גענאַנגען צום עקזעקוציע-סלופּ פאַר אַ פריי, דעמאָ-
קראַטיש פראַנקרייך.

ב. שלעווין

פאַרן, אַפּריל 1951.

מיין שוועסטער גיטל מאַכאַראַווסקי
און שוועגערין רבקה קאדענסקי,
אומגעקומען אויף דעפּאַרטאַציע —
זייער הייליקן אַנדענק ווידמע איך
דאָס בוך.

אזוי האט זיך עס אנגעהויבן

כ'בין אוועק אפשטאטן דעם לעצטן באזוך ביי מיין מומען, נאכדעם ווי די מלחמה האט זיך געהאט אריינגעריסן אין מיין משפחה. איין זון אירער האט פון פריער נאך געדינט אין דער רעגולערער ארמיי, איצט איז דער צווייטער זון, וואס האט אנגעהערט צום ערשטן רעזערוו, אויך גערופן געווארן. ער איז געווען דער איינציקער חיונה געבער אין שטוב. איך האב געטראפן מיין מומען א פארוויינטע און א פארהושכטע.

— מיר ליגט נאך — האט זי געקלאגט — גוט אין די ביינער די ערשטע מלחמה. גיי האב קינדער, האדעווע זיי אויס, מאך זיי פאר ליט און דערנאך קומט עפעס א שווארץ־יאָר און רייסט זיי דיר אוועק...

איך האב פונדעסטוועגן געפונען פאר נויטיק שטיל א זאג צו געבן, אז די מלחמה איז נישט ווי די אנדערע, אז ס'איז א מלחמת־מצוה, איבערהויפט פאר אונדז, יידן. וואָרום דער דייטשער פאשיזם וויל אונדז אלעמען אפמעקן פון דער ערד און אט האָבן מיר א געלעגנהייט זיך נוקם צו זיין.

זי האט טרויעריק צוגעשאקלט מיטן קאפ, אבער זי איז קענטיק פארנומען געווען מיט אירע אייגענע געדאנקען. זי האט זיך אלץ נישט געקענט באַרואיקן. איך האב זיך געזעגנט מיט מיין מומען און מיט מיין שוועסטערקינד. מיך האט עפעס פאַרדריקט ביים האַרצן.

דעם זעלבן אָונט האָב איך זיי נאָך איין מאָל געזען, אויפן וואַקזאַל. ס'איז דאָרט געווען שוואַרץ פון מענטשן: מאַמעס, פרויען, שוועסטערן, קינדער. די מענער האָבן זיך געוויצלט, זיי האָבן געמאַכט דעם אַנשטעל גלייך, ווי זיי וואַלטן גאָר געווען צופרידן. מיין קווינס פרוי האָט שטיל געוויינט. זי האָט געגלעט דעם רוקזאַק און אין איר צווייטער האַנט איז געלעגן דאָס הענטל פון איר טעכטערל. און מער איז גאַרנישט געשען, ביז דער פול־באַלאַדענער צוג האָט לאַנגזאַם גערירט פון אַרט.

מיר פאָרן צום פראַנט. אונדזער פרוי־אַט־לעבן איז שוין אַזוי גוט ווי ליקווידירט. מיינע קופע־שכנים כאַפן אַלע וויילע אַ טרונק וויין פון זייערע פלעשער און ס'איז זיי וויל אויף דער נשמה. איינער אַ רויט־האַריקער, דערציילט עפעס אַ מעשה פון אַ „מעק“ (אַ ווילער יונג), וועל־כער האָט געהאַט אַ פאַרדרייעניש מיט קאַקאַאין און דערנאָך — מיט דער פאַליציי; אָבער ער האָט זיך קונציק אַרויסגעדרייט. ער גופא האָט קיין שותפות מיטן דאָזיקן „מעק“ נישט געהאַט, ער האָט גאָר אַנדערע געשעפטן, אָבער אַ קליינער חלק פון פאַרדינסטל וואַלט יאָ אויסגעפאַלן אויף זיין חשבון, ווען ער דאַרף נישט לויפן צושטעלן זיך. די מלחמה וועט סייווי לאַנג נישט דויערן, ער וועט זיך אינגיכן אומקערן און זאָל זי נישט מיינען, די שוואַרצע חצופה, אַז איצט וועט זי שוין קענען מאַכן וואָס זי וועט וועלן און גאָר אפשר טיילן אירע „פאַרדינסטן“ מיטן איינאויגיקן, מיט ראַזשען, אַז די נכפה זאָל אים כאַפן...

ער איז שוין געווען גוט שיכור און האָט מער גערעדט צו זיך אַליין. די איבעריקע האָבן שוין גאַרנישט רעאַגירט, זיי האָבן כמעט אַלע געכראַפעט. דערנאָך איז ער אויך איינגעשלאָפן. איך איינער בין פאַרבליבן וואָך. בין איך אַרויס אין קאַרידאַר, אָבער דער דורכגאַנג איז געווען פאַרשטאַפט. מענטשן האָבן זיך אין שלאָף געוויגט אויף זייערע וואַליזעס. אַרום פאַרטאַג האָט מען אונדזער צוג אַראַפגעפירט אויף עפעס אַ זייטיקער ליניע. דאָרטן זיינען מיר שוין פאַרבליבן ביז שפעט אין טאַג אַריין.

אין שטעטל, וווּ מען האָט אונדז אַוועקגעפירט, זיינען געווען קאַזאַר־מעס און אויסגעזען האָט דאָרט ווי אויף אַ יאַריד. ס'האַט געשוויבלט מיט מענטשן פון אַלע עקן פראַנקרייך. אונדזער פאַריזער טראַנספּאָרט האָט מען אָפגעשיקט אין דער קאַזאַרמע 211. ס'איז גאַרנישט געווען צוגעגרייט אונדז אויפצונעמען און עס האָט זיך אַנגעהויבן אַ לויפעניש, אַ יאַגעניש און אַ פּרעגעניש. רעדלעך שטייען און חקרענען זיך, אַנדערע ליגן אויסגע־צויגן אויף סנאַפעס שטרוי און כראַפען געשמאַק. איינער שטייט און רייסט

מיט רוגז א חלה, א צווייטער שפייט פאר־זיך און קוקט אומבאוועגלעך אויף איין פונקט.

עס באַווייזן זיך צוויי אפיצירן און באַפעלן יעדער זאל צוגרייטן זיין מיליטעריש ביכל. עס פאַרמירן זיך ביסלעכווייז רייען און אַלע באַוועגן זיך אין דער ריכטונג פון די לאַנגע טישן, וווּ מען פאַרטיילט נומערן. לינקס ווערט פאַרטיילט דער נומער 605, ביים טיש רעכטס — נומער 606. וואָס פאַראַ נומער איז מער מזלדיק? ווער קען זיך אויס אין דעם „אַלכימישן“ צוזאַמענשטעל פון נומערן? איך באַשליס צו האַלטן זיך לינקס, זאָל זיין וואָס עס וויל! אָבער אין דער לעצטער מינוט ווער איך, ווי פון עפעס אַן אינערלעכן כוח, אַריינגעשטופט אין דער רעכטער ריי.

שטיי איך אַזוי מיטן נומער 606 אין דער האַנט, אויסגעמישט צווישן טויזנטער. קומט צולויפן אַן אונטער־אפיציר און הייסט אונדז גיין אין דער ריכטונג פון שעכט־הויז. אַ ביטערער שמייכל הענגט אויף אַלעמענס פנימער: צום שעכט־הויז גייען מיר! מיר ווערן איינגעקוואַרטירט אין די בוידעמער פון שעכט־הויז, אין שכנות מיט חזירים, אַקסן און שעפסן.

נאָך דעם זעלבן אָונט האָבן מיר געקראָגן אונדזערע אונטער־אפיצירן. די אינטענדאַנטור האָט זיך קנאַפֿ־וואָס גערעכנט מיט דער נאַטירלעכער לענג און ברייט פון אַיטלעכן. אַ קליינ־וואָס האָט באַקומען הויזן פון אַ ריו, און אַ ריו — אַ פאַר הויזן פון אַ קליין מענטשל. די ביקס אָבער איז יעדערן געווען צו דער מאַס. צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן האָב איך געהאַלטן אַ ביקס אין דער האַנט. איך האָב קיין רעגולערן מיליטער־דינסט קיינמאָל נישט דורכגעמאַכט. כ׳האַב געפרוּווט אויפקלערן אַן אפיציר מיין ספעציעלן פאַל. האָט ער מיך אויסגעהערט אומגעדולדיק און אַ הויב געטון מיט די פלייצעס:

— נישט מיין עסק! איר זייט אַ סאַלדאַט און אַ סאַלדאַט מוז וויסן ווי אַזוי אומצוגיין זיך מיט אַ ביקס. קיין איבעריקע קשיות דאַרף מען נישט פּרעגן. ס׳איז קלאַר, אַ ביקס האָט מען, כדי צו שיסן.

אויף די בוידעמער פון שעכט־הויז זיינען מיר אַלע אַוועקגעפאַלן מיד און אויסגעשעפט. באַלד זיינען געקומען די שטשורעס זיך באַקענען מיט אונדז. זיי זיינען געשפרונגען איבער קעפּ און איבער פנימער. כ׳האַב מורא געהאַט איינצושלאָפּן, כאַטש די אויגן האָבן זיך מיד געקלעפט.

אינדערפרי האָבן זיך די זון־שטראַלן אַריינגעריסן דורך די שפּאַלטן פון דאָך. ס׳איז די ערשטע רגע שווער געווען צו דערמאַנען זיך וואָס פאַראַ קאַמיש טעאַטער־שטיק מיר האָבן דאָ אַלע אַפּגעשפּילט. כ׳זייס

נישט פארוואס איך האב אויסגעשאסן מיט א געלעכטער. א סך סאל-
דאטן האבן מיר נאכגעטאן, אנדערע האבן זיך געבייזערט, עס האט זיך
אנגעהויבן א קריגעריי, א זידלעריי, אבער דאס אלץ נישט מער ווי אין
שפאס. „הינטישער זון!“ — האט איינער געשריגן און דער צווייטער איז
אים מכבד געווען מיטן טיטל: „טערקישער קאפ“, א דריטער האט
געהאלטן, אז „ס'איז שוין צייט צו פארמאכן דעם פיסק“. אזוי זיינען
געמאכט געווארן די ערשטע באקאנטשאפטן. מען האט פארצערט די
רעשטלעך עסנווארג, געזידלט די מיליטערישע קיך פאר דער שווארצער
„קאוועריויד“ און וואסערדיקן וויין. אין דער אמתן איז דאס עסן אין
דער קיך געווען גארנישט שלעכט צוגעגרייט, אבער קיינער האט נישט
געוואגט עובר צו זיין אויפן אלטן סאלדאטישן מנהג צו קריטיקירן די
קאווארמערקן. קיינער האט, אגב, אויך נישט גענומען ערנסט זיינע
אייגענע פארווורפן.

אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה האט מען בכלל גארנישט גענור
מען ערנסט. יעדער איינער האט געהאט דעם איינדרוק, אז מען שפילט
טעאטער — מיר אליין זיינען די אקטיארן, דער עולם-גולם און אלץ ארום
איז — דעקאראציע. אין יעדן איינעם ראנגלען זיך צוויי מענטשן: איינער
געפינט זיך אויפן בוידעם צווישן די שטורעם, לאכט פון אלץ, בארימט
זיך, זידלט אלעמען, און דער צווייטער, שטילער, פארלומטער „איך“ איז
— אן אומבאשטימטע קנויל פון זכרונות, דערמאנונגען, ווו אלץ איז זיס
און טוט וויי.

פלוצלונג האט זיך אריינגעשניטן אין אונדזער זיסן חלומען אן אליארם-
סיגנאל: „אויפשטיין! נעמט זיך צו די גאזמאסקעס!“ א טומל, א גע-
שריי, א בהלה. אן אונטער-אפיציר שרייט: „צויגישע זין! רירט אייך
שוין! אנישט וועט איר דא אלע באלד דערשטיקט ווערן, ווי די וואנצן!“
באלד לאזן זיך אלע לויפן אין דער ריכטונג פון וועלדל, מיר הערן
דאס רוישן פון אעראפלאן-מאטארן איבער אונדז. מיט די גאזמאסקעס
אויף זיך, האבן אלע אויסגעזען ווי העלפאנטן אויף צוויי פיס. מען איז
געקראכן צווישן די ביימלעך, געלאכט און געזידלט די פלימאשינען.
דעם אנדערן טאג זיינען מיר איינגעטיילט געווארן אין סעקציעס,
צו פופציק מאן אין א סעקציע. נאכמיטאג האט מען אונדז אויסגעטיילט
„פעלד-קליידונג“ און — צום פראנט! אבער איידער מיר האבן זיך גע-
לאזן אין וועג אריין, איז אונדז נאך אויסגעקומען מיטצומאכן א מין געזעג-
נונגס-פאראד. אויף דער אימפראוויזירטער סצענע איז געשטאנען דער

קאלאָנעל, אין מיטן פון אַ וואַלד רעגלמענט־פענער, און האָט געהאַלטן אַ דרשה אין סקאַרבאָוון מיליטערישן נוסח. מיר זיינען די גאַנצע צייט גע־שטאַנען שטיף, זיך נישט גערירט פון אַרט. זיינע רייד האָט כמעט קיינער נישט געהערט, ווייל יעדער איז פאַרטאָן געווען אין זיינע אייגענע טראַכטענישן. דערנאָך האָט דער אַרקעסטער אויפגעשפילט די מאַרסע־ליעזע.

מיין מאַמע מיט דבורה־לען זיינען צום לעצטן מאָל געקומען מיך גע־זעגענען. זיי זיינען געשטאַנען אויפן פעלד, הינטער די טויערן פון דער קאַזאַרמע, און געפאַכעט מיט די טיכלעך, ווי אויף אַ וואַקזאַל, ביים אָפֿ־גיין פון צוג. דעם באַיאַנעט אויף דער ביקס, די אייזערנע קאַסקע אויפן קאַפּ, בין איך געשטאַנען אין דער ריי. דאָס האַרץ האָט זיך שטאַרק גע־וואַרפן אין מיר. עס האָט זיך געריסן אַהין, צו מיינע אייגענע, ווייט פון דעם גאַנצן פּלאַנטער פון דער „וועלט־געשיכטע“. אין דעם מאַמענט האָט די גאַנצע „וועלט־געשיכטע“ אויסגעזען צו זיין אַ צו שווערע משא פאַר מיינע פלייצעס. מיך האָט באַנג געצויגן צוריק צו מיין קינד־הייט, צו יעדע נעם בלויען הימל, צו יענער גרינער ערד. טשעקאווע, ווי דער ווייטער עבר פון אַ מענטש קען אַמאָל אין איין סעקונדע אזוי בולט צוריק אויפ־געלעבט ווערן. אמת, די פאַרבן זיינען שוין אַביסל אָפּגעמעקט, אָבער דאָך באַגלייטן זיי דיך און לאָזן נישט צורו. איך האָב פּלוצלונג ווידער זיך באַגעגנט מיטן בוים אין מיין זיידנס גאַרטן, מיט די פּויגעלעך, וואָס האָבן געקרייזט אין דער לופט, מיטן היימישן סקריפּ פון אַ טיר, מיטן קאַר־טאַפּל־פעלד, מיטן ווידער־קול פונעם ברונעם אין מיין זיידנס הויף. און אויף וואָס פאַראַ לשון רעדט דער אַלטער זייגער? ס'איז די שפּראַך פון צייט־חלל. יא, עס האָט מיך צוריק פאַרטראָגן צו די גרינע לאַנקעס פון מיין קינד־הייט. אַ קליינע זון האָט געלויכטן אין יעדן טוי־טראַפּן. מאַמע־לעד! וואָס פאַראַ כישופדיקע וועלט דאָס איז געווען! דאָס קעלבעלע לויפט אַרום: האַפֿ־האַפּ! אַזאַ מין אויסגעלאַסן קעלבעלע!...

אזוי האָט איין סעקונדע נאָך אויסגעזען די וועלט, וואָס האָט אומגע־ריכט זיך אַ טראַג געטון פאַרביי מיר, ווען איך בין געשטאַנען אַרומ־גערינגלט מיט די טענער פון דער מאַרסע־ליעזע. אויך די מאַרסע־ליעזע האָט געהערט צו מיין גילדערנעם „אַמאָל“. אויף אַט די טענער האָב איך שפּעטער אויסגעכאַוועט אַ ווונדערלעכע וועלט. צוזאַמען מיטן „אינטער־נאַציאָנאַל“, האָט זי מיך געלערנט דענקען און פילן. און איצט הער איך זי דאָ, אויף אַ מושטיר־פּלאַץ, די טענער זיינען די זעלביקע, אָבער

פארוואָס זיינען זיי מיר אַצינד פרעמד? זי איז נישט די זעלביקע, ווי
 אין אונדזערע אַרבעטער־לאַקאלן, אויף די מיטינגען, אויף די פּאַלקס־
 פּראָנט־דעמאָנסטראַציעס. זי איז געוואָרן אַ געזעגנונגס־מאַרש.

— זייט געזונט, מיינע ליבע און טייערע! — האָב איך צוגערופן מיינ
 מאַמען און דבורהלען.

אַט די עטלעכע ווערטער האָבן מיך נאָך פאַרבונדן מיטן עבר.

קאפיטל 2.

די קאמישע מלחמה.

אנגעהויבן האָט זיך עס דערמיט, וואָס איך האָב פאַרטאַג, צוגלייך מיט אַלע זעלנער פון אונדזער רעגירענט, זיך געלאָזן גיין אין טאַקט־טריט צום צוג.

פון ביידע זייטן וועג זיינען געשטאַנען צוויי רייען סאַלדאַטן און האָבן אונדז אָפּגעגעבן מיליטערישן כבוד, ווייל מיר האָבן די ערשטע אָפּמאַרשירט צום פּראָנט. איינס־צוויי, איינס־צוויי קלאָפּן אונדזערע סאַל־דאַטישע שריט אויפן ברוק. פון אַלע פענצטער באַגלייט מען אונדז מיט די בליקן. קיין איין זשעסט פון באַגייסטערונג. פון צייט צו צייט נאָר וואַרפט אונדז אַ מיידל צו אַ פאַר בלומען, אָדער אַ האַנט־קוש, זי פאַר־שעמט זיך אָבער באַלד און ווערט נעלם.

דערנאָך ווערן מיר אָנגעלאָדנט אין די וואַגאַנען „צו אַכט פּערד און פּערציק מאַן“. דרייסיק וואַגאַנען פאַרמאַגט דער צוג. אונדזער נסיעה האָט געדויערט פיר טעג מיט פיר נעכט. מיר האָבן שיעור נישט פאַרלוירן דעם חשבון. ווי ס'האָט זיך שפּעטער אַרויסגעשטעלט, האָבן מיר אָנגע־לייגט וועג דורך די זייטיקע ליניעס. אַ גאַנצן מעת־לעת איז אונדזער צוג שטיין־געבליבן ערגעץ אויף אַן אָפּגעלעגענעם פּלאַנט.

דערווייל האָבן מיר די געלעגנהייט צו באַקענען זיך מיט שטעט און שטעטלעך, מיט דערפּער און פעלדער, און מיר — די סאַלדאַטן — צווישן זיך אַליין. מיר חוזקן פון שלימזלידיקן לאַקאַמאַטיוו, וואָס אַלע רגע פאַר־פעלט אים אַטעם און ער קרעכצט. אין צוג האָבן מיר אויך באַוווּזן איינ־צושאַפּן זיך אַן אייגענע אינסטיטוציע: אַ „פּרעסע־אַגענץ“, אָדער „קאַטשקע“. עס האָבן זיך געשאַטן כלערליי „נייעסן“, איינע אויסטערלישער פון דער צווייטער. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט זי אונדז איינמאַל מודיע געווען, אַז מיר פאַרן דירעקט קיין פּוילן, כדי אָפּצונעמען ביי די דייטשן דאַנציק, ווי

אזוי פארן, דורך וואָנען פֿאַרן ? — דאָס האָט זי פֿאַרגעסן מיטצוטיילן. אָבי מען האָט זיך שוין באַצייטנס אומגעקוקט אין די וואָנאַנען, ווער עס קען רעדן פּויליש.

סוף כל סוף זיינען מיר אָנגעקומען אויף אַן אַרט, אין אַ פּוסטער פּערמע, נישט ווייט פֿון דער מאָזשינאָ-ליניע. אונדזער פּיאַנערן-רעגלימענט האָט דאָ באַדאַרפט צוגרייטן קאַזעמאַטן און פֿאַרפּעסטיקונג-ליניעס. איינ-קוואַרטירט זיינען מיר געווען אין די שייערן און שטאַלן. מיר האָבן אויסגערוימט דאָס מיסט און גענומען זיך באַזאָרגן שטרוי פֿאַר אַ גע-לעגער. ס'האָט אויסגעזען אין דער פּערמע, ווי מען וואַלט פּונאַנדער-געריט אַ מוראַשניק : אַלע לויפֿן אַריין און אַרויס, מען שלעפט ציגל, כדי אַרומצומיערן די געלעגערס, מען רייסט טשוועקעס פֿון די ווענט. אין דעם גאַנצן טומל זיינען עטלעכע — און איך אויך בתּוכם — געבליבן אַן שטרוי. אַ גליק, וואָס איך האָב נישט געווען אין די אויגן פֿון מיינע ביידע שכנים. זיי האָבן מיר אָפּגעגעבן אַ קליין ביסל שטרוי און האָבן מיר נאָך אַפֿילו געהאַלפֿן מאַכן דאָס בעט. איך האָב זיך גענומען גוט איינלעבן אין מיינ נייער סביבה.

איינער האָט געהייסן פּיער וויליע און דער צווייטער — זשאַן טיראַ. מיר האָבן זיך אזוי גוט איינגעלעבט, אַז מען האָט אונדז אינגיכן אַ נאַמען געגעבן „דער דריילינג“; און אזוי ווי מיר האָבן זיך אַלע דריי גענומען פֿאַרלאָזן בערדלעך, האָבן מיר שוין געהייסן „די דריי מושקעטערן“. פֿאַר-לאָזן זיך אַ רונד בערדל איז אין די ערשטע מלחמה-טעג געוואָרן כּמעט אַ מנהג אין אַ סך רעגלימענטן. נאָך אַ פּופּציק-יאַריקן שלאָף, האָט די מאַדע פֿון סוף 19-טן יאָרהונדערט זיך ווידער אויפּגעכאַפט ביי די פֿראַנט-סאַל-דאַטן. ס'איז געווען אַ מין הענג-בריק צווישן אַ ציווילער, זאַרגלאַזער באַ-העמען-חברה און אַ פֿאַרהאַרטעוועטער מלחמה-חברותא.

קוקן מיר זיך אזוי אַן איינער דעם אַנדערן, באַטראַכטן אונדזערע רונד-פֿאַרשוירענע בערדלעך און מיר שמייכלען. וויבאַלד מיר זיינען שוין יאָ אזוי ענלעך איינער צום אַנדערן, איז גוט מיר זאָלן זיך צוזאַגן, אַז טאַמער איינער פֿון אונדז פֿאַלט, זאָל דער אַנדערער מודיע זיין דער פּאַמיליע און זאָל איבערגעבן די לעצטע ווונטשן פֿון געפּאַלענעם. מיר האָבן זיך געביטן מיט די אַדרעסן פֿון אונדזערע פּאַמיליעס און יעדערנס אומעטיקער שמייכל איז נאָך שטילער געוואָרן.

דערווייל איז אין קורצן געקומען אַ באַפעל, אַז יעדער סאַלדאַט מוז, צוליב היגיענישע טעמים, ווידער אָנהויבן צו גאַלן זיך ווי געהעריק. איז

געוואָרן אַ יאָמער, אַ געשריי: די אָפיצירן מעגן אַלץ און מיר גאַרנישט? עס איז אַפילו פאַרפאַסט געוואָרן אַ פאַמפלעט אין פּערזן וועגן דער דאָזיקער „גזירה“.

דער צופאַל האָט געוואַלט, אַז אַלע קלאַסן און שיכטן זאָלן זיין פאַרטרעטן אין אונדזער סעקציע. אָט איז דער סקולפּטאָר פּאַריע, דער מוזיקער פּאַמיע, דער סינעאַסט מאַרסעל קאַרנע און דער פּראָפּעסיאָנעלער גנב זשילבערט. פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן אויך געהאַט אַ פאַרשטייער פון דער אַלפּאַנסן-בראַנזשע, אַ געוויסער מאַנטעני, וואָס פּלעגט טענהן, אַז דער אַרטיקל, מיט וועלכן ער האַנדלט, וועט פאַר דער צייט, וואָס ער געפינט זיך דאָ, אַביסל קאַליע ווערן. ס'איז נישט פון די אַרטיקלען — האָט ער געזאָגט, — וואָס קענען געשטעלט ווערן אין אַן אייזקעלער. אויך אַ גלח האָט זיך ביי אונדז אָפּגעפונען, אַ פּישער פון ברעטאַ, אַ פּרינץ פון בורגאָן און ווער נישט? מיט די צוויי פּראָנציוזישע יידן בין איך געווען אַביסל פונדעררווייטנס. זיי האָבן מיר ביי יעדער געלעגנהייט געגעבן אַנצור הערן זייער אַנדערשקייט. דער גלח איז געווען אַן ערנסטער מענטש און האָט אויסגעמיטן געזעלשאַפט. ער פּלעגט זיך אָפּוונדערן אין אַ ווינקעלע און פאַרטיפּן זיך אין זיין קליינעם שוואַרצן געבעט-בוך.

דערווייל אַרבעטן מיר אין די קאַזעמאַטן. מיר באַפּעסטיקן זיי, מיר שלעפּן זאַמד, ציגל, שטיינער, מיר גראַבן, מיר ווילן פאַרקריכן וואָס טיר פּער אין דער ערד. מיר גראַבן די ערד און אין האַרצן גראַבט אַ וואַרעם: ווער זיינען מיר, אייגנטלעך? וואָס טוען מיר דאָ? עפעס קלעפט זיך נישט. די גאַנצע מלחמה איז געוואָרן לאַנגווייליק, קיינער האָט זי נישט גענומען ערנסט. ס'איז געווען, ווי מען האָט זי גערופן, „די קאַמישע מלחמה“. צייטנווייז האָבן מיר פונדעסטוועגן דערשפּירט דעם ריכטיקן טעם פון מלחמה. יענע נאַכט, אַ שטייגער, ווען אַ ליכט-סיגנאַל פון אַ טאַשן לעמפל האָט אונדז פּלוצים געבראַכט דעם באַפעל, מיר זאָלן אין משך פון צען מינוט זיין גרייט אָפּצופאַרן צום אַפעל. אַ ריי לאַסט-אויטאָמאָבילן האָבן אונדז געבראַכט אויפן אַרט, וווּ דער אַפעל איז פאַרגעקומען. דערווייל ווייסט נאָך קיינער גאַרנישט. די אָפיצירן לויפן אַרום, ציילן, קאַנ-טראַלירן, רעגן זיך אויף איבער אַ קלייניקייט. אפשר מאַכן זיי זיך נאָר וויכטיק, כדי נישט אויסצוזאָגן באַצייטנס די סאַלדאַטן? דאָס געהער שוין מסתמא צום מיליטערישן צערעמאָניאַל.

אָט באַווייזט זיך דער קאַפיטאַן און דערקלערט, אַז מיר האָבן דורכ-צופירן אַ וויכטיקע אַרבעט. מיר דאַרפן אויסלאָדן עטלעכע וואַגאַנען גראַ-

נאָטן. בעתן אויסלאָדן טאָרן מיר נישט רעדן, נישט רויכערן, מיר וועלן זיך געפינען אין דער סאַמע פאָדערשטער ליניע פון פראַנט.

די דאָזיקע אָפּעראַציע איז דורכגעגאַנגען גלאַט און ווידער זיינען מיר אַריינגעפאַלן אין געוויינלעכן לאַנגווייל. אַ גאַנצן טאָג אַרום די קאַזע־מאַטן, אין אַוונט שפּילט מען אין קאַרטן, מען שרייבט בריוו אַהיים, אָדער מען לייענט איבער צום צענטן מאַל אַ בריוו. דער וויצן־אַרסענאַל האָט זיך שוין פון לאַנג אויסגעשעפּט. אויף דער נשמה איז פּוסט.

איינער דעם אַנדערן האָט אָנגעהויבן דערעסן צו ווערן. וויפל מאַל האָט עס געהאַלטן ביי אַ געשלעג איבער נאַרישקייטן. „באַנדע אידיאַטן!“ — האָט איינער געשריגן און דער צווייטער האָט געענטפּערט: „אָן אידיאַט איז דער, וואָס שרייט“. און אַ דריטער האָט גלייך צוגעפּסקנט: „אויף דעם איז דאָ נאָר איין עצה: אַנרייבן אַ מאַרדע“. צום סוף האָט מען קיינ־מאַל נישט געווסט פון וואָס די קריגעריי האָט זיך אָנגעהויבן. מען איז זיך פּונאַנדערגעגאַנגען בורטשענדיק, אַז „ס'וועט גלאַט נישט אָפּגיין“...

ווער קען וויסן מיט וואָס ס'וואַלט זיך אויסגעלאָזן, ווען עס קומט נישט באַלד אַן ענדערונג. דער באַפעל איז געקומען, מיר זאָלן פאַרנע־מען אַ פּאָזיציע ניינציק קילאָמעטער ווייט פון דער פּערמע. דריי טעג האָט געדויערט אונדזער מאַרשרוט צופּוס, מיט דער לאַסט אויף זיך.

אין דעם וואַלד לעבן סאַאַרבריקען האָבן מיר ווידער געבויט קאַזע־מאַטן. די ערשטע נאַכט זיינען מיר געשלאָפּן אונטערן פרייען הימל. אין משך פון אַכט טעג האָבן מיר זיך אָפּילו נישט אַרומגעוואַשן, ווייל דאָס ביסל וואַסער, וואָס מען פלעגט פון ערגעץ ברענגען צופירן אַהער, האָט קוים געקלעקט פאַר די קיכן.

נאָך גוט, וואָס מיר זיינען שנעל אַוועק פון דאַרט. אונדזער נייע פּאָזיציע איז געווען אין אַ שטעטל, וווּ עס איז שוין, זעט אויס, געווען דער פראַנט גופא. קיין איין לעבעדיקן ציווילן נפש איז נישט געווען צו זען. די טירן אין אַלע הייזער זיינען געווען אויפגעריסן. מיר, די „דריי מושקעטערן“, און נאָך עטלעכע פון אונדזער סעקציע, האָבן זיך באַזעצט אין אַ פאַרלאָזן הויז. אויפן טיש זיינען נאָך געשטאַנען די טעלער און די ווייך־גלעזער. אויף דער קיך האָבן זיך נאָך געקאַכט די טעפלעך. דער קינדער־פאַרק איז געשטאַנען אין עס־צימער און צאַצקעס האָבן זיך גע־וואַלגערט אונטער די פּיס. מיר האָבן זיך געזעצט צום טיש און גענאַסן פון אַ מאַלצייט, וואָס איז נישט פאַר אונדזערטוועגן צוגעגרייט געוואָרן.

נישט אַלע סאָלדאַטן פון אונדזער סעקציע האָבן זיך געלאָזט פאַר־

דארבן די שטימונג. אדרבא, מען האָט געלאַכט, זיך געווערטלט און גע-
לאָזן זיך ווילגיין מיט יענעמס האַב־און־גוטס. דעם אַנדערן טאָג האָט
דער אָפיציר צוויסן געגעבן, אַז די קיך האָט אויסגעשעפט איר גאַנצן
פראָוויאַנט און בני וואַס־ווען, מוזן מיר זיך אַליין אַרויסהעלפן. די סאַל־
דאַטן האָבן זיך גלייך אַ לאַז געגעבן ראַבירן און שלעפן פון די הייזער,
פון די קאַמאַדן און פון די שרענקען — נישט נאָר עסנוואַרג, נאָר אויך
וועש, זאַכן, בילדער און אַפילו צירונג. די חלוקה איז, פאַרשטייט זיך,
צוגעגאַנגען, נישט אַן קריגעריי און געשלעגן. קיין בעסערן מיטל ווי
אַזוי צו דעמאַראַליזירן די סאַלדאַטן, האָט מען גאַרנישט געקענט צוטראַכטן.
די מלחמה, וואָס מיר האָבן געפירט, איז געווען נישט נאָר קאַמיש, נאָר
זי האָט צעמישט די יוצרות אין די סאַלדאַטישע מוחות : מען האָט נישט
געוואָסט, צי מען איז ביי זיך אין לאַנד, אָדער אין אַן אַקופירטן געביט.
אַלע האָבן זיך אַנגעשיכורט, די אונטער־אַפיצירן, די עטלעכע אָפיצירן, אַלע
זיינע געווען שיכור, ווי לוט.

איין אונטער־אַפיציר האָט זיך פּלוצים פאַרגלוסט צו שיסן אויף אַ
ציג, וואָס האָט זיך אַרומגעבלאַנקעט אין הויף. אַ צווייטער האָט אַרויס־
געריסן פון אים דעם רעוואָלוער. צווישן זיי איז פאַרגעקומען אַזאַ מין
קאַמישער דיאַלאָג :

— ווער איז דאָ די ציג, איך, אָדער דו ?

— האָסט נישט וואָס צו שיסן אויף דער אַרעמער ציג. זי האָט דיר
קיין שלעכטס נישט געטון.

— זי האָט מיר קיין שלעכטס נישט געטון, זאַגסטו ? פּונדאָנען ווייסטו
דאָס ?

— מיר פירן נישט קיין מלחמה מיט ציגן. וואָלט די ציג געווען אַ
„באַש“ (דייטש), איז אדרבא. איין קויל וואָלט פאַר איר ווייניק געווען...
דערווייל האָבן זיך נאָך אַנדערע אַריינגעמישט.

— ער איז גערעכט ! — האָט זיך איינער געקאַכט.

— ער איז נישט גערעכט ! — האָט אַ צווייטער געשריען.

— נאַכוואַס דיסקוטירן איבער זאַכן, וואָס נאָר דער טייוול אַליין
ווייסט — האָט איינער געפרוּווט מאַכן שלום — לאַמיר פרעגן די ציג
גופא. ווי זי וועט פּסקענען, אַזוי וועט זיין.

דער דאָזיקער פאַרשלאָג האָט ביי אַלעמען אויסגענומען און מען האָט
זיך אַ לאַז געטון צו דער ציג, וואָס איז דערשראַקן־תּמעוואַטע געשטאַנען
אין אַ ווינקעלע פון הויף. דערזען אַזויפיל סאַלדאַטן זי אַרומרינגלען, האָט

זי געפונען א שפארע און האָט זיך אָפגעטראָגן. אַלע האָבן זיך פונאַנדער געלאַכט און מען האָט זיך דערזען מיט איינמאַל מאַדנע־קאַמיש.

דערפאַר האָט מען נישט געשאַנעוועט קיין קעלבער, נישט קיין קי און נישט קיין אַקסן. מען האָט געשאַכטן די בהמות פאַר רחמנות־וועגן, ווי די קיך־לייט האָבן דערקלערט, די אַרעמע באַשעפענישן זאָלן נישט אַריינפאַלן צו די דייטשן. ווייל געטראָגן האָבן זיך שוין קלאַנגען, אַז מען וועט זיך מעגלעך צוריקציען פון די פּאָדערשטע ליניעס, כאָטש די שלאַכט האָט זיך נאָך גאַרנישט געהאַט אַפילו אַנגעהויבן.

זונטיק האָבן מיר געהאַלטן וואָך אויפן קליינעם וואַקזאַל, כדי צו קאַנטראַלירן די אורלויב־שיינען. דער וואַקזאַל איז געווען פול מיט פרויען און קינדער. זיי זיינען געקומען זיך זען מיט זייערע סאַלדאַטן. אַט שטייט איינער, אַן עלטערער, אַרומגערינגלט פון זיינע דריי קינדער. הילפלאַז קוקן זיינע פייכטע אויגן, זיינע ליפן ציטערן. אַלע וויילע כאַפט ער אַן אַנדער קינד אויף די אַרעמס, קושט עס אין די אויגן, אין די בעקלעך און שטעלט עס צוריק אַוועק אויף דר'ערד. די פרוי שטייט אין אַ זייט אַ פאַרווייניגע, ווי פאַרשטיינערט. אַט שטייט אַ יונגער סאַלדאַט און שושר קעט זיך מיט זיין פרוי, אַדער געליבטע. ווי צוויי טויבן טוליען זיי זיך איינער צום צווייטן.

איך טראַכט פון מיין דבורהלען, איך טראַכט פון מיין אַרעמער, אַלטער מאַמען. וווּ זיינען זיי אַצינד ? וואָס לעבן זיי איבער ?

מיר פֿאַכט שפּעטער שיקט מען אַ גרופּע פון אונדזער סעקציע אויף וואָך ביי די „זשאַיע“ (די פריילעכע). דאָס איז אַ באַטאַליאַן, וואָס איז צוזאַמענגעשטעלט פון פאַרמשפּעטע, קאַטאַרוזשניקעס. זיי באַגעגענען אונדז מיט אויסגעשרייען :

— הינטישע זין ! פרויבירט נאָר נעמען זיך צו אייערע ביקסן. מיר ווילן נאָר גיין זוכן אַביסל וויין און מיר קומען באַלד צוריק !
— נאָט אייך וויין ! — האָב איך זיי דערלאַנגט מיין בלעכן פלעשל.
דער דאָזיקער זשעסט האָט זיי גערירט. זיי האָבן מער נישט געפאַ־
דערט, מיר זאָלן זיי דורכלאָזן.

פיער וויליע, וואָס איז געווען צוזאַמען מיט מיר אויף דער וואַך, איז אינאַוונט צוגעקומען צו מיר. אַזאַ האָב איך אים נאָך נישט געזען. איך האָב געפילט, אַז ער וויל זיך עפעס אַראַפּרעדן פאַר מיר. מאַרסעל, הייסט זי, זיין ליבע. איר ליבע איז ווי אַ זינגענדיקער קוואַל. מאַדנע, פרייער האָט אים גאַרנישט אַנגעהויבן צו אַרן, וואָס זי האָט אַ מאַן, אַ היים, אַן אַפֿ־

געזונדערט לעבן. אָבער איצט פאַרדריסט עס אים, וואָס דער מאַן איז דאָרט שטענדיק לעבן איר און וואָס ער וואָלגערט זיך דאָ אויפן פראַנט. דעריבער באַשווערט ער מיך; אַזוי ווי איך דאַרף די טעג פאַרן אויף אורלויב קיין פאַריז, זאָל איך אָפּשטאַטן אַ באַזוך זיין מאַרסעלן און איך זאָל איר דערציילן — וואָס, אייגנטלעך, זאָל איך איר דערציילן? — אַז ער לעבט, פיער וויליע... געוויס לעבט ער... קיין קויל קען אויף אים קיין שליטה נישט האָבן, כל-זמן ער וועט זי נישט זען נאָך איין מאָל, כל-זמן ער וועט איר נישט זאָגן אַלץ, וואָס ער טראַכט. איבערגעבן וואָס ער טראַכט קאָן ער נאָר אַליין, אפילו אַנשרייבן קען מען עס נישט.

און אַזוי ווי ער האָט מיר דערציילט פון זיין מאַרסעלן, האָב איך אויך גענומען טראַכטן פון מיין מאַרסעלן. פאַרשטייט זיך, אַז זי האָט נישט גע- היסן מאַרסעל, נישט זשאַנעט, נישט אַדעט, נאָר — דבורהלע. אָבער מיין ליבע צו איר איז אויך געווען אַ גרויסע, אַ שיינע, אַ ליכטיקע...

קאפיטל 3.

פאריז, פאריז...

פאר איך, הייסט עס, אויף אַ פאר טעג קיין פאריז.
 אין צוג געפינען זיך נאך אורלויבער. אלע זיינען זיי פריילעך. עס
 קלאפט אין מיר דאס הארץ. איך בין שוין אומגעדולדיק. מאַנטיק, דינס־
 טיק, מיטוואַך... — צייל איך די טעג, די פרייע טעג, ווייט פון דעם
 פראַנט־קאַשמאַר.

אין אלע וואַגאַנען האָט מען געזונגען. איך האָב אויך מיטגעזונגען,
 נישט קיין סאַלדאַטן־לידער, נאָר היימישע, אַמאַליקע ניגונים. זייער ריטם
 האָט זיך אַריינגעפלאַכטן אין דעם פראַנצויזישן געזאַנג פון וויין־קעלערן
 און פון יענער בלאַנדער מיידל, לעבן וועלכער „ס'איז גוט צו שלאָפן".
 מיר איז וויל אויף דער נשמה — נישטאָ וואָס צו זאָגן. איך פאַר אַהיים.
 מאַנטיק, דינסטיק, מיטוואַך... און נאַכדעם... צו וואָס טראַכטן, וואָס נאַכ־
 דעם וועט זיין? דבורהלע, מיין ליבע, טייערע דבורהלע! און מאַרסעל? יא,
 מאַרסעלן טאָר איך אויך נישט פאַרגעסן, פיער וויליעס מאַרסעל! קיינער
 רעדט נישט אַזוי שיין וועגן ליבע, ווי ער.

פאריז! די שטאָט לעבט ווידער מיט אלע אירע פיבערן. מאַמעלעך,
 וויפל ריטם די שטאָט פאַרמאַגט. אַבי מיר האָבן געמיינט, ליגנדיק אויפן
 פראַנט, אַז די שטאָט איז אויסגעלאָשן געוואָרן. עס טראַגן זיך המונים
 איבער די גאַסן. אלע קאַפעען זיינען פול־באַזעצט — אַ ריזן־ראַפּסאָדיע אין
 שוואַרץ און אין בלוי.

אמת, די גאַסן זיינען אַביסל פאַרטונקלט. אַט איז נומער 37. דאָ וווינט
 דער און דער. אַהער גיי איך טאַקע. די פענצטער זיינען פאַרהאַנגען. איי
 דער וואָס, לאַמיר אויספירן מיין שליחות ביי מאַרסעלן.
 — גוטן אַונט אייד, מאַרסעל. איך קום פון פראַנט. פיער וויליע האָט

מיר צו אייד געשיקט. איך בין זייער אַ חבר. אַפט שטייען מיר ביידע אויף דער וואַך.

גיד, זייער גיד, האָב איך דאָס אַלץ אַרויסגעזאָגט, כמעט אין איין אַטעם. איך האָב גאַנץ גוט איינגעזען דעם אומזין, די לעכערלעכקייט פון מיינע רייד. איך האָב אָבער בשום־אויפן נישט געקענט צוטראַכטן אַ פאַר קלוגערע זאַצן אין דעם מאַמענט.

אויף אַ ברעג פאַטעל בין איך געזעסן אין מאַרסעלס מאַלער־אַטעליע און געדרייט מיין סאַלדאַטישע קעפקע אין די הענט. איך בין זיך אַליין פאַרגעקומען זייער קאַמיש. געוויס בין איך פון מאַרסעלס שיינקייט פאַר בלענדט געוואָרן. איך האָב אַלץ נישט געקענט היימיש ווערן מיט די סיר־עאַליסטישע בילדער, וואָס זיינען געווען צעהאַנגען אויף די ווענט, מיט די אַלע אויסטערלישע פּנימער, וואָס שטייען ווי נישט אויף זייער אָרט. גאַנץ באַזונדער איז מיר די גרימאַסע פון אַ פאַר קוואַדראַט־אויגן אין אַ גרינעם פאַרטרעט, נישט געפעלן. ניין! דאָס איז נישט דאָס ריכטיקע וואָרט. איך האָב דעם בליק נישט אָנגעהויבן צו פאַרשטיין.

מאַרסעל האָט, זעט אויס, מיין מינע אויפגעכאַפט און האָט זיך אָפּגע־

רופן :

— דאָס איז מיין אויטאָפּאַרטרעט. איך האָב אים מיט אַ וואַך צוריק פאַרענדיקט.

— מיט אַ וואַך צוריק? — האָב איך זיך געוונדערט און אַ שמייכל האָט אויסגעקרוםט מיין פנים.

— וואָס זעט מען אויפן פּראָגט? — האָט זי מיך פּלוצים אויפסניי איבערראַשט מיט נאָך אַ פּראָגע.

איך האָב שטאַרק חשק געהאַט אַ שריי צו טון, אַז אַ פּראָגט איז נישט קיין אויסשטעלונג, נישט קיין מוזיק, נישט קיין ראַפּסאָדיע אין שוואַרץ און אין בלוי, וווּ מען פּרעסט און מען זויפט און מען „מאַכט ליבע“, ווי די פּראָנציוון זאָגן. אַ פּראָגט איז: טויט, בלאַטע, קבר און דער עיקר — בענקשאַפט.

— דער פּראָגט? ... די ריכטיקע מלחמה האָט זיך נאָך נישט אָנגע־הויבן — האָט זיך אַראַפּגעליטשט פון מיינע ליפּן — און פיער וויליע לאַזט אייך זאָגן, אַז ער טראַכט זייער פיל וועגן אייך.

— איך ווייס! איך האָב אים נעכטן געשריבן אַ לענגערן בריוו.

— אין אַ בריוו לאַזט זיך נישט אַלץ זאָגן. אַפילו אין אַ לאַנגן

בריוו.

מיר זיינען נאך א וויילע געזעסן. איין גלעזל קאניאק, נאך א גלעזל קאניאק. אלע רייד האבן זיך גיך אויסגעשעפט. ווען איך בין דערנאך אַרונטער די טרעפ, האָט זיך מיר געדוכט, אַז איך האָב נאָך עפעס פאַר געסן זייער וויכטיקס איבערצוגעבן פון פראַנט, פון פיערן. אפשר האָב איך אויך באַדאַרפט דערציילן די מעשה מיט דער ציג, וואָס איז געוואָרן אונדזער פעטיש. פאַראַן אויפן פראַנט אַ ווירקלעכקייט, וואָס איז טיף רעאַל און שטייגט אַריבער אַלע פאַנטאַזיעס פון די סיררעאַליסטן. איך כאַפּ זיך, אַז איך בין אויפגערעגט. עפעס גראַבט אין מיר.

ווי שנעל די זיבן טעג זיינען אַריבערגעלאָפן. אַן אומעטיקער צוג האָט מיך צוריקגעפירט. איך ווייס נישט פאַרוואָס — ווי צום לעצטן מאַל האָב איך געקוקט אויף פאַרני, אויף דעם ים מענטשן, וואָס האָט אין די עטלעכע חדשים אַנגעפילט די שטאַט. אַזויפיל מענטשן, נאָך מער ווי פריער.

אין רעגלמענט האָט מען זיך געגרייט צום ווינאַכטיגן־טוב. אין דעם פאַרלאָזענעם בנין פון דער דאַרף־פאַרוואַלטונג האָט מען רעפּעטירט עפעס אַ טעאַטער־שטיק, מען טאַנצט, מען זינגט. אין אַוונט זיינען די פיר לאַנגע טישן איבערגעדעקט. אַ ברעטאַנישער פישער שפּילט אויף אַ האַנט־האַרמאַניקע, ווייטע, מיט ים־אוי־בענקשאַפט־אַנגעלאַדענע מאַטיוון. און אַט נעמען זיך שיטן די טאַאַסטן. דער קאַלאַנעל ווינטשט אונדו איבער־אַיאַר צו פאַרברענגען יעדער ביי זיך אין הויז, מיט זיינע אייגענע.

אויך דער וויבלעכער מין האָט נישט געפעלט. עטלעכע סאַלדאַטן האָבן זיך פאַרשטעלט און זיינען אונדז מוכה מיט אַ באַלעט אַ לאַ פּאַלי בערזשער. איך האָב זיך פאַרקליבן אין אַ ווינקעלע, צוזאַמען מיט פיער וויליע און — צום וויפלטן מאַל — געמוזט איבערדערציילן אים מיין באַזוך ביי מאַרסעלן, מיט אַלע פרטים. ווי זי האָט אויסגעזען אין דעם אַוונט, דעם גלאַנץ פון אירע אויגן, יעדע באַוועגונג אירע האָב איך אים געמוזט באַשרייבן.

— איך זאָג דאָך דיר, מיין ליבער פיער, אַז מיין באַזוך איז געווען אַ קורצער, אַ האַלבע שעה העכסטנס.

— יא, אפשר האָט זי אין דעם אַוונט געוואַרט אויף איר מאַן, האָט זי מורא געהאַט, ער זאָל דיך נישט טרעפן. ער וואַלט מסתמא פאַרשטאַל גען, אַז דו האָסט איר געבראַכט אַ גרוס פון מיר. קען זיין, ער וואַלט דיר חושד געווען, אַז דו ביסט איר געליבטער...

— פיער, האָסט צופיל געטרונקען.

ער האט זיך פלוצים פונאָדערגעוויינט און איך האָב אים אָפּגעפירט צו זיין בעטל.

און אַט גייט ווידער אַ טאָג נאָך אַ טאָג, אין קעלט, אין בלאַטע, אין לאַנגווייל, אין בענקשאַפט, אין שרעק. ס'איז נאָך גוט, וואָס מען ווערט מיט דער צייט אָפּגעטעמפט צו קוקן אויף די אומענדלעכע שניי־סטעפעס. די געדאַנקען שלאָפן ביסלעכווייז איין.

איין אָונט זיצן מיר און שמועסן געמיטלעך וועגן ליבע, פרויען, טאַטע־מאַמע. פלוצים ווערן מיר ווי עלעקטריזירט און מיר פאַלן אַראָפּ פון די שטולן. אַלץ נעמט זיך דרייען פאַר די אויגן. אונטער אַ האַגל פון קוילן קלעטערן מיר באַרג־ארויף, צום וואַלד. מיר האָבן, פאַרשטייט זיך, אַלץ איבערגעלאָזן, בלויז די גאַז־מאַסקע האָבן מיר באַוווּזן צו כאַפּן. איצט איז די מעשה טיבור קיינעם נישט אַרויס פון זינען. טיבור איז געווען דער סאַלדאַט, וואָס האָט אַן אַ באַפעל געוואָגט אַרונטערצושיסן מיט אַ מאַשין־געווער אַ דייטשן אַראַפּלאַן. פאַרן דאָזיקן „חטא“ האָט אים אַ פעלד־געריכט פאַרמשפט צום טויט. דער אורטייל איז אויסגעפירט געוואָרן פאַר אונדזערע אויגן. מיר האָבן דערקלערט אַ הונגער־שטריק און אין דעם טאָג אָפּגעזאָגט זיך אויסצופירן דעם מאַרש־רוט־באַפעל. דער סוף איז געווען, אַז מיר זיינען אַלע האַרב באַשטראַפט געוואָרן.

מען האָט אונדז אַריינגעזעצט אין די סאַמע פאַדערשטע ליניעס פון פראַנט. מיר האָבן אַלע, לויט דער ריי, געדאַרפט שטיין פאַטרול. אין די ערשטע טעג פון מאַי זיינען צען פון אונדז דערהרגעט גע־וואָרן. די דייטשן האָט זיך איינגעגעבן אַריינצורייסן זיך אין אונדזערע ליניעס און מיט זייערע קליינע מאַשין־געווערן „אויסצוקאַסען“ אונדזערע פאַטרולן. מיר האָבן געהאַט אין אונדזער רשות אומגעלומפערטע ביקסן פון אַן אַלטן מאַדעל. יעדער האָט באַקומען צוגעטיילט פערצן קוילן, נישט מער.

עמעצער פון אונדז האָט געפונען אין אַ ווינקעלע פון קאַזעמאַט צוויי מאַשין־געווערן און אַ גאַנצן קאַסטן מיט קוילן. מיר זיינען שוין געווען גוט אָנגעלערנט און האָבן באַשלאָסן נישט אויסצוואַגן דעם אַפיציר פון אונדזער סעקציע.

מאַנטניג, אַ יונג מיט ביינער, וואָס האָט אַפילו פאַרן טייוול אַליין נישט מורא געהאַט, איז גלייך צוגעשפרונגען צום מאַשין־געווער און האָט גענומען מאַניפּולירן. ער האָט געזאָגט, אַז ער וועט באַדינען ביידע מיטאַמאַל, ביי אַן אַנדערן וועלן זיי זיך פאַרהאַקן. ער האָט גערעדט פון

זיי, ווי פון לעבעדיקע באשעפענישן. איצט האבן מיר געוואסט, אז מיר וועלן זיך כאטש קענען פארטיידיקן, אויב דער דייטש וועט אונדז אפֿ שטאָטן נאָך אַ וויזיט. מיר זיינען האַפּערדיקער געוואָרן אין אונדזערע אייגענע אויגן.

דעם אַנדערן טאָג — דאָס איז געווען דעם 10־טן מאַי — האָט מען אונדז אַנגעזאָגט די גוטע בשורה, אַז די פּראַנצויזישע אַרמיי האָט אַרייַן־מאַרשירט קיין בעלגיע, כדי זיך צו פאַרנעמען אויף האַלאַנד און פון דאַרט — אויף דייטשלאַנד גופּא.

די מלחמה, הייסט עס, האָט זיך פאַרקירעוועט אויף אַ גוטן וועג. זיגרייך מאַרשירן אונדזערע חיילות... פון אַלעמענס ליפּן האָט זיך ספּאַג־טאָן אַ ריס־געטון די „מאַרסעליעזע“. „לאַמיר גיין, קינדער פון פּאַטער־לאַנד, דער טאָג פון רוים האָט געשלאָגן. נקמה וועלן מיר נעמען פאַר אַלע גרוי־טאָטן, וואָס די דייטשע באַרבאַרן האָבן אָפּגעטון“... מיר האָבן אַלע אַנגעהויבן וועבן פּלענער פאַר דער נאָך־מלחמה־צייט, וואָס איז ווי אונדז האָט זיך געדוכט, שוין געשטאַנען נאָענט ביי דער שוועל.

דעם 17־טן מאַי האָבן די דייטשן פאַרכאַפּט לוקסעמבורג. די מאַזשינאַ־ליניע האָט אין אַ גרויסער מאָס פאַרלוירן איר באַדייטונג. דער פּראַנט האָט זיך שוין אייגנטלעך געפונען הינטער אונדזערע פּלייצעס. די פּראַנצױזישע אַרמיי ציט זיך צוריק פון בעלגיע. דער באַפעל פאַר אונדז איז געווען: „צוריקטרעטן“.

מיר לויפן אין איין אַטעם. די צווייטע נאַנט מאַכן מיר דורך נאָך אַ מאַרשרוט פון פּערציק קילאָמעטער. מיר ווערן צוגעטיילט צום פעלד־לאַזאַרעט. די טויטע לאַזט מען ליגן און די פאַרווונדעטע שלעפּן מיר אויף די פּלייצעס צו די פּאַסטנס נאָך ערשטער הילף.

— ווהיין גייען מיר ? — פּרעגט זיך יעדער מיט אומרו — ביז וואָ?

נען ?

ק א פ י ט ל 4.

דריי סאלדאטן און איין אפיציר

אָצינד איז שוין מער נישט פאַנאָדערצוקלייבן זיך, וווּ ס'איז דער „פאַר־אויס“ און וווּ — דער „צוריק“.

אונדזער לייטענאַנט, אַגע, האָט זיך אין זיינע אייגענע באַפעלן שטאַרק גענומען פּלאַנטערן. צום סוף האָט ער אַ מאַך־געטון מיט דער האַנט, ווי איינער זאָגט: „סיי־ווי זיינען מיר פאַרלוירן!“ ער האָט נישט געווסט פון די צוויי מאַשין־געווערן. אָצינד האָבן מיר אים אויסגעזאָגט דעם סוד. דאָס האָט געמאַכט אויף אים אַן איינדרוק. ער האָט זיך אויסגע־גלייכט, ער איז ווידער געוואָרן דער לייטענאַנט אַגע, אַ סאלדאַט פון מוט און פון אויסדויער. ער וויל פון איצט אָן, האָט ער דערקלערט, קאַמאַנדירן נאָר זיך אליין — אַזוי האָט ער זיך אויסגעדריקט...

ער האָט רעהאַביליטירט זיין רעפּוטאַציע, ער האָט באַוווּזן ווי אַזוי אַ קאַמאַנדירנדיקער אַפיציר דאַרף זיך באַנעמען אין אַזאַ לאַגע. דער־פאַר טאַקע זיינען דריי סאלדאַטן צוגעשטאַנען צו אים, ער זאָל זיי דערלויבן צו בלייבן מיט אים, איך בין געווען איינער פון די דריי. די איבעריקע זיינען געווען: מאַנטיני און נאַטאַן לעווינסאָן.

נאָך אַ קורצער קווענקלעניש, האָט דער לייטענאַנט מסכים געווען. דריי סאלדאַטן זיינען מיר פאַרבליבן אין די פּאַדערשטע קאַזע־מאַטן פון דעם גאַנצן פּראַנט־אַפּשניט, דריי סאלדאַטן און איין אַפיציר. מאַנטיני האָט זיך געשטעלט ביי איין מאַשין־געווער, אונדזער ליי־טענאַנט — ביים צווייטן. איך און לעווינסאָן האָבן געדאַרפט באַדינען מיט אַמוניציע. מיר האָבן געשליידערט פייער און דאָס האַרץ האָט זיך אַביסל געקילט. די דייטשן זיינען זיכער געווען, אַז אויף אונדזער פּאַזיציע געפינען מיר זיך אין אַ גרויסער צאַל און אַז מיר גרייטן צו אַ גענעראַל־אַנגריף. האָבן זיי זיך צוריקגעצויגן, אדער נישט? די

שיסעריי פון יענער זייט איז, יעדנפאלס, שוואַכער געוואָרן, ביז זי איז כמעט אַנטשוויגן געוואָרן.

מיר האָבן מיטאַמאַל באַמערקט, ווי מאַנטיני לאַזט אָפּ דאָס הענטל פון זיין מאַשין־געווער און גיט זיך אַ צי אויס. מיר האָבן קיין שום געשריי פון זיינע ליפּן נישט געהערט. אַ קויל האָט אים דורכגעלעך־כערט דעם שאַרבן. די קויל איז גאַר געקומען פון הינטן. אַ שנירעלע בלוט האָט זיך געשלענגלט אויף זיין באַק. מיר שפיצן אָן די אויערן — מען הערט נישט מער קיין איין שאַס. מיר באַשליסן פונדעסטוועגן צו בלייבן אויפן אָרט און פאַרטיידיקן זיך ביזן לעצטן... זאָס האָבן מיר, אייגנטלעך, שוין איצט געהאַט צו פאַרטיידיקן ? אָבער קיינער פון אונדז האָט זיך נישט געוואַלט צוריקציען.

האַט דען געהאַט אַ זין צו שיסן אין הלל אַריין ? אָבער דער קאַסטן קוילן האָט געמוזט אויסגעשאַסן ווערן. אים שלעפּן צוריק האָבן מיר נישט געקענט און איבערלאָזן אים פאַר די דייטשן, האָבן מיר נישט געוואַלט.

נאָר אַט איז אונדזער צווייטער מאַשין־געווער, וואָס איז באַדינט געוואָרן פון לייטענאַנט אגע, אויך אַנטשוויגן געוואָרן. ער איז געווען פאַרווונדעט אין דער האַנט. איצט איז קיין אַנדער ברירה נישט פאַר־בליבן ווי צו פאַרלאָזן דעם קאַזעמאַט און דעם קאַסטן קוילן.

איך האָב שנעל אַ ריס געטון אַ פאַס פון מיין העמד און האָב באַן־דאַזשירט די פאַרווונדעטע האַנט פון לייטענאַנט. מיר ביידע, איך און לעווינסאָן, האָבן אים גענומען אונטערן אַרעם און זיינען לאַנגזאַם אַרויס־געקראַכן. אויף אַלע פיר האָבן מיר זיך אַריינגעשאַרט אין וועלדל. דער לייטענאַנט האָט פאַרלוירן דאָס באַווסטזיין. מיר האָבן אים געטראָגן אויף די הענט. סוף כל סוף האָבן מיר זיך דערשלעפּט צו אַ הייזל, וווּ מיר האָבן געפונען וואַסער. מיר האָבן אים באַנעצט די ליפּן און ער איז לאַנגזאַם געקומען צו זיך.

נאָך אַ גאַנצער נאַכט בלאַנדזשען, האָבן מיר זיך דערשלעפּט צו אַ שטעטל. דאָרט האָבן מיר געפונען אַ פעלד־לאַזאַרעט, וווּ מען האָט אים איבערגעבונדן די ווונד. די קויל האָט אים דורכגעלעכערט די האַנט־פלאַך, נישט אַנרינדיק דעם ביין. צוזאַמען האָבן מיר זיך איצט גע־לאָזן גיין זוכן אונדזער רעגמענט.

לאַנג זוכן האָבן מיר נישט באַדאַרפט, ווייל אַ האַלבער רעגמענט

איז נאך געווען אין שטעטל. לייטענאנט אגע האט אויפסניי איבערגע-
נומען די קאמאנדע.

צומארגנס, ביים אפעל, האט דער רעגמענט-קאמענדאנט געהאלטן
א רעדע, פול מיט שבחים פאר לעווינסאנען און פאר מיר. ער האט
דערציילט ווי אזוי מיר האבן, ביי דער גרעסטער לעבנסגעפאר, גערא-
טעוועט דעם לייטענאנט אגע. ער האט נישט פארגעסן צו דערמאנען,
אז מיר זיינען יידן און אז אונדזער מסירת-נפשדיקע האלטונג קען די-
נען ווי א מוסטער פאר אלע פראנצויזישע סאלדאטן. לויטן קאמענדאנטס
רייד, האט זיך ארויסגעשטעלט, אז דאס, וואס מיר זיינען פארבליבן ביון
סוף אויף דער פאזיציע, איז געווען לטובת דעם גאנצן רעגמענט, וועל-
כער האט זיך געקענט צוריקציען. די דייטשן האבן, זעט אויס, געמיינט,
אז דער גאנצער רעגמענט געפינט זיך נאך אין די קאזעמאטן. דער קא-
מענדאנט האט אונדז אנטערגעטראגן א קריגס-קרייז. און האט אונדז
געדריקט די הענט.

דעם זעלבן טאג האבן מיר פארלאזן דאס שטעטל און עס האבן
זיך אנגעהויבן אונדזערע לאנגע מארשרוטן. מיר האבן געזאלט זיך צו-
ריקציען קיין נאנסי, א הונדערט צוואנציק קילאמעטער ווייט פון אונדז.
ס'איז אבער נישט געווען פון די לייכטע זאכן אין דער גרויסער בהלה,
ווען אלע וועגן זיינען פארשטאפט געווען פון מיליטער, ציווילע עווא-
קואירטע, צעבראכענע וועגענער, הארמאטן און פעלד-קיכן.
די פיינטלעכע אעראפלאנען, די „שטוקאס“, האבן ווי רויב-פויגלען
זיך געדרייט איבער אונדזערע קעפ. זיי האבן זיך אראפגעלאזן נידעריק,
גענומען דרייען זיך אין א קרייז, ווי קראען, וואס דערשמעקן א פגר.
דערנאך האבן זיי מיט א ליארעמדיקער רציחה אזוי לאנג באשאסן מיט
מאשינג-געווערן, ביז זיי האבן אויסגעזייט אויף די שאסייען הונדערטער
ק, מענטשן, פערד און מאשינען.

אזוי האט אויסגעזען אונדזער מארשרוט קיין נאנסי.
יעדער האט גענומען באפרייען זיך פון איבעריקן באלאסט : דעם
שינעל, דאס רעקל און אפילו די שווערע שיד. מיר לויפן, פון נאנסי האבן
מיר גערעכנט, וועט מען נאך באווייזן צו כאפן א צוג, וואס גייט קיין
פאריז.

דערווייל מאטערט דער הונגער און דער דורשט, די פיס ווערן גע-
שוואלן. ווי ווייט איז נאך צו דערגיין ביז נאנסי ? ווי ווייט איז ביז
דער מארנע, ביז צום „וונדער פון דער מארנע“ ? מען וועט דערגיין —

טרייסט דער קאמענדאנט — מען וועט אַנקומען. דער „וונדער פון דער מאַרנע“ וועט זיך איבערחזרן.
און מיר גייען.

מיר האָבן נאָך אַ צען קילאָמעטער, זאָגט דער קאמענדאנט. מיר פאַר-גינען זיך אַ שעה־צוויי אַפצורוען אין די גראַבנס. באַלד וועלן מיר צונויפנעמען די לעצטע כוחות און אין איין אַטעם דערשלאָגן זיך קיין נאַנסי און פון דאָרט, מיט דער באַן...

נאָר דער טייוול האָט אונדז אויסגעלאַכט. ווי מיר ליגן אַזוי אין די גראַבנס, קומט צולויפן אַ ספעציעלער קוריער און גיט איבער אונדז דער קאמענדאנט אַ פאַרויגלטן קאָנווערט. דעם קאמענדאנטס פנים פאַר-וואַלקנט זיך, אויף זיין שטערן באַווייזן זיך דריי טיפּע קנייטשן. ער ליינעט איין מאַל, נאָכאַמאל דעם באַפעל פון גענעראַל־שטאַב און דרייט זיך אויס.

אין דער באַוועגונג פון זיינע פלייצעס, האָבן מיר דערקענט, אַז ער וויינט, דער קאמענדאנט אונדזערער.
מיר האָבן זיך אַלע אויפגעשטעלט.

— נאַנסי איז שוין פאַרנומען פון די דייטשן! — האָט ער אונדז געמאַלדן — בלייבט נאָך רוען אַביסל, סיי ווי דאָרפן מיר זיך איצט פאַרנעמען אויף אַנדערע וועגן, נישט אַריינצופאַלן אין זייערע הענט.

אַלע זיינען געבליבן ווי פאַרגליווערט. אַ רגע נאָר האָט עס גער-דויערט, אָבער ס'האָט אויסגעזען ווי אַ גאַנצע אייביקייט. מיר האָבן אויסגעזען ווי אַ סטאַדע בהמות פאַר אַ שטורעם.

דער קאמענדאנט האָט פאַרזאַמלט אַרום זיך די אַפיצירן פון רעגיי-מענט. צען מינוט האָט געדויערט די באַראַטונג. מיר האָבן נישט גער-ווסט, וואָס זיי האָבן באַשלאָסן, נאָר מיר האָבן פאַרשטאַנען, אַז עס איז געווען די רייד וועגן אויפלייזן דעם גאַנצן רעגיימענט, אַז יעדער זאָל זיך גיין אויף גאַטס באַראַט.

מיר וועלן פרווון זיך דורכשלאָגן ביז גערבויליע, דאָרט געפינט זיך דער גענעראַל־שטאַב! — האָט ער לוסף געמאַלדן.

פון דער לאַסט אויף זיך זיינען מיר שוין לאַנג פריי געווען, אָבער די פערציק קילאָמעטער קיין גערבויליע האָבן אונדז אויסגעקוקט זייער ווייט. די קניען האָבן ביי אַלעמען געציטערט.

מיר גייען קיין גערבויליע דערשלאָגענע, מוטלאַזע, אַפאַטישע. זאָלן

זיי פליען, די „שטוקאס“, זאלן זיי צילן אין אונדז. שווער שלעפט דער קאמענדאנט זיינע טריט. מיר האבן אים אלע אַרומגערינגלט. — ס'איז נאך נישט אלץ פארלוירן! — האבן אים עטלעכע געפרווט טרייסטן.

מיר האבן איצט גערעדט מיטן קאמענדאנט, נישט ווי אונטערגע- אַרדנטע, ווי סאלדאטן, נאָר ווי פריינט.

— מיר האבן פארשפילט די מלחמה — האָט ער גערעדט מיט בולטן ווייטיק — אַפילו דעם „וונדער ביי דער מאַרנע“ האבן מיר פאַר- שפילט. יא, מיינע בראַווע סאלדאטן, איך באַפריי אייך פון דער שבועה. גייט, ראַטעוועט זיך ווי איר קענט... איך וועל דאָ בלייבן.

מיר האבן זיך געבעטן ביי אים, אָבער עס האָט נישט געהאַלפן.

— די פינפטע קאַלאַנע... — האָט ער נאָך צוגעוואָרפן — זי איז שולדיק אין אונדזער מפלה...

זיין קול איז פעסטער געוואָרן, ער האָט זיך אויסגעלייכט. ער האָט נישט געוואַלט מער מען זאל אים פירן אונטערן אַרעס. ביי דער בריק האָט ער זיך געזעגנט מיט אונדז.

— וואַרפט אייך פונאַנדער! דער רעגמענט איז אויפגעלייזט. איר זייט נאָך יונג, איר דאַרפט לעבן. מיין קאַריערע, פאַרשטייט זיך, איז פאַרענדיקט...

מיר האָבן זיך ווייטער געלאָזן אין וועג, צווישן איבערגעקערטע ווע- גענער, אומגעדרייטע אויטאָמאָבילן. ביי יעדן אַנפלי פון די „שטוקאס“, האָבן מיר זיך געוואָרפן אין די גראַבנס. די ציוויל-באַפעלקערונג לויפט מיט אונדז מיט, בלאַנקעט איבער די גאַסן פון די פאַרלאַזענע שטעט- לעך. טויטע, פאַרווונדעטע. דעם פאַרווונדעטן לייטענאַנט אָגע האבן מיר אַפגעפירט אין מיליטערישן הויפט-לאַזאַרעט, אין אַן אַלטן שלאַס, זיבן קילאָמעטער פון ליברעוויל.

אויפן וועג זיינען מיר אויפסניי באַשאַסן געוואָרן דורך דער אַוויאַ- ציע. מיר נעמט פלוצים שווינדלען פאַר די אויגן, אויף מיין אַרבל זע איך צוויי בלוט-פּלעקן.

מער האָב איך נישט געדענקט, וואָס מיט מיר איז געשען.

קאפיטל 5.

דער נייער קאשמאר

— אין שפיטאל בין איך גאר ? — האב איך זיך אליין געהידושט.
 א שוועסטער האט מיר מיט די פינגער אויף אירע ליפן געגעבן
 צו פארשטיין, אז איך זאל נישט רעדן.
 — איר קומט איצט פון אפעראציע-זאל. ס'איז נישט געפערלעך. מען
 האט די קויל פון אייער ארעם ארויסגענומען. די ווונד וועט זיך אינגיכן
 פארהיילן.

מיר האט דער ארעם נישט וויי געטון. איך האב זיך נישט געקענט
 זאט אנקוקן מיט דער שוועסטער. אזא לויכטנדיק פנים, האט זיך מיר
 געדוכט, האב איך נאך קיינמאל נישט באגעגנט. די ווייסע הויב פון א
 נאנע האט שיין אויסגעטיילט די רואיקייט פון איר יונג געזיכט. אזעלכע
 ווייסע, איידעלע הענט. זי האט גענומען אוועקפלאטערן טיף אין זאל
 אריין.

— איר וועט באלד ווידער קומען ? — האב איך איר נאכגעשריען.

זי האט זיך נאך א רגע אומגעקערט :

— איר דארפט עפעס ?

— ניין — האב איך פארלוירן געשטאמלט — גארנישט, אייגנטלעך...
 און איך האב אביסל צעמישט געשמייכלט מיט מיין ליבלעכסטן
 שמייכל. זי האט דערפילט, אז מיין איינציקער פארלאנג איז — זי איר
 צוקוקן. איך בין געוויס אין דער פאלאטע נישט געווען דער איינ-
 ציקער, וואס האט געהאט אזא פארלאנג.

אויפן דריטן טאג בין איך שוין ארומגעגאנגען אין זאל מיט א פאר-
 גיפטן ארעם און גלייך צומארגנס בין איך פון דארט ארויס. אלע פאר-
 ווונדעטע זיינען געשטעלט געווארן פאר א מיליטערישער קאמיסיע, אלע
 האבן געקראגן אורלויב אויף אן אומבאשטימטן טערמין. פון שאלאך
 סיר-מארן האב איך גענומען דעם צוג קיין פאריז. אין וואגאן — א

טומל, אן ענגשאפט. איך בין גיך מיד געווארן פון די אלע פראנט-נייעסן און שטייענדיקערהייט איינגעדערעמלט. דער גערויש פון די באן-רעדער האט זיך אויסגעמישט מיטן גערויש פון די פלי-מאשינען.

— מאַריס, דאָס ביסטו ? — פיל איך ווי עמיץ רייסט מיך — אַ פיינע געשיכטע ! דאָס הייסט אַ צופאַל !

געוויס בין איך עס און דער, וואָס האָט זיך דערפרייט מיט מיר, איז געווען נישט קיין אַנדערער, ווי פיער וויליע.

מיר האָבן זיך הייס צעקושט.

— וואָס איז געוואָרן מיט אונדזער רעגמענט ? — האָב איך געדברענט פון נייגעריקייט.

— אונדזער רעגמענט ? נישטאָ מער קיין רעגמענט. אלע זיינען גענומען געוואָרן אין געפאַנגענשאַפט. איך בין אַנטלאָפן. איך האָב זיך געמאַלדן, אַז איך וויל גיין אין באַד אַריין און בין אַ נאַקעטער פון דאָרט אַרויס. די אלע זאַכן האָבן מיר די ציווילע געגעבן. איינע איז דאָרט געווען, אַ יונגע, אַ פרישע. אַ שאַד, וואָס ס'איז קיין צייט נישט געווען... איך האָב נישט פאַרגעסן צו נעמען איר אַדרעס. איך וועל זי נאָך אויפזוכן. קען זיין, אַז מיר וועלן חתונה האָבן... איך הלום שוין פון לאַנג אַוועקצוואַרפן די שטאַט און ווערן אַ פויער. וואָס זאַגסטו צו אַזאַ פלאַן ?

— וואָס זאָל איך זאָגן ? מיר דוכט זיך, אַז דו רעדסט פון היץ.

— גלויבסט מיר נישט ? — האָט זיך פיער געקאַכט.

— איך גלויב דיר, נאָר די מעשה מיט דער באַד, מיטן אַנטלויפן אַ נאַקעטער און מיטן נייעם פלאַן דיינעם, לייגט זיך מיר נישט אויפן שכל.

איך האָב געזען, אַז ער באַליידיקט זיך, האָב איך זיך צעשמייכלט און אים געקלאַפט מיט דער געזונטער האַנט איבער דער פלייצע:

— ביסט אַן אויסטויגער, פיער.

דריי מעת-לעת האָבן מיר זיך אַזוי געשלעפט אין וועג. וועגן אַלץ האָבן מיר שוין געהאַט אויסדערציילט זיך, ס'איז אונדז נאָר פאַרבליבן אַ שמועס צו טאָן אויף דער טעמע : מאַרסעל, וועגן איר קונסט, וועגן זיין גרויסער ליבע צו איר. ער איז, זעט אויס, אין די עטלעכע חדשים אַביסל אַפגעקילט געוואָרן.

— דו קענסט דאָך מאַריסן ? — האָט ער מיך פלוצים אַ פּרעג געטון.

— וועלכן מאַריסן ?

— נישט דיק, פארשטייט זיך, מיין איך — האָט ער געשמייכלט —
 דעם שוואַרצן, דעם געקרייזלטן, דו ווייסט שוין, וואָס פלעגט זיך אַלעמאַל
 האַלטן אין אַ זייט, שטענדיק פאַרקלערט, ווי אַ פּילאַזאַף.
 — יאָ, איך דערמאָן זיך, וואָס איז דען מיט אים געשען ?
 — אין ליברעוויל האָט מען מיר מיט נאָך עטלעכע געשיקט אויף
 אַ פּאַטרויל. האָט זיך אונדו איינגעגעבן צו נעמען פינף דייטשן געפאַנגען.
 זיי זיינען זיך געמיטלעך געזעסן הינטער אַ בוים. האָבן מיר זיך פּאַמע-
 לעך צוגעשאַרט און זיי אַרומגערינגלט. זיי זיינען גאַרנישט איבעראַשט
 געוואָרן, האָבן זיך אויפגעשטעלט און געלאָזן זיך פירן. איינער פון זיי
 האָט געקענט אַביסל פּראַנצויזיש, האָט ער זיך געוויצלט, „אַ שיינ לאַנד
 פּראַנקרייך!“ — האָט ער נישט אויפגעהערט צו פאַרזיכערן. מיר ברענגען
 אונדזערע געפאַנגענע קיין ליברעוויל. ס'איז נישטאַ וועמען זיי איבער-
 צוגעבן. כאַטש לאָז זיי פריי! אַלע סאַלדאַטן האָבן זיך דערווייל אַפּגע-
 טראָגן פון שטעטל. מיר קומען אַריין אין דער קאַפע אויפן מאַרק, זיצן
 דאָרט צוויי סאַלדאַטן. מיר פירן מיט זיי אונטערהאַנדלונגען, זיי זאָלן איר
 בערנעמען די געפאַנגענע. עס הויבט זיך נישט אָן. „נישטאַ קיין באַ-
 דאַרף — רופט זיך איינער אָפּ. — מיר ווייסן אַליין נישט וווּ זיך אַהינ-
 צוטון, וועלן מיר זיך נאָך גיין פאַרנעמען מיט פרעמדע...“

פרעגט זיך : וואָס טוט מען מיט זיי ?

— אויב איר זייט שוין יאָ באַגאַנגען די נאַרישקייט — גיט אונדו
 איינער אַן עצה — טאַ בלייבט דאָ אַביסל זיצן. עס וועט נישט לאַנג
 דויערן, די דייטשן וועלן אַהער אַריין און איר וועט זיך טוישן מיט די
 ראָלן : איר וועט ווערן די געפאַנגענע און זיי וועלן אייך אַפּפירן אין
 פּראַנצויזישן געפאַנגען-לאַגער. נישקשה, זיי וועלן מיט אייך קיין גרויסע
 קלאַפּאַטן נישט האָבן. לאַנג וואַרטן אויף דער... אויסלייזונג באַדאַרפט איר
 אויך נישט. און אַזוי ווי מיר געפינען זיך אין דער זעלבער סיטואַציע,
 טאַ לאַמיר דערווייל אַלע צוזאַמען מאַכן אַ קערטל. פרעגט זיי, די דייטשן,
 צי זיי קענען שפּילן אַ בעלאַט...
 „הערנדיק אַזעלכע רייד, איז מיר געוואָרן קאַלעמוטנע אויפן האַרצן.

ס'איז טאַקע קיין אַנדער ברירה נישט געווען, ווי זעצן זיך שפּילן מיט
 זיי אין קאַרטן. ס'איז צוגעפאַלן די נאַכט און מיר זיינען אַלע פאַר-
 בליבן אין דער קאַפע. ביז אין דער פּרי האָבן מיר געשפּילט אין
 קאַרטן. די דייטשן האָבן מיר אַריינגענומען אין דער מיטן. קיין בעלאַט
 האָבן זיי, זעט אויס, נישט געקענט שפּילן, אָבער זיי האָבן זיך צוגע-

קוקט מיט אינטערעס. מיר האָבן געטרונקען וויין און זיך ביסלעכווייז פאַרגעסן.

און פלוצלונג הערן מיר אַ געשריי, אַ געוואָלט :

— אַט זיינען זיי ! זיי קומען אָן !...

„מיר לויפן אַרויס פֿאַר דער שוועל. עס האָט שוין גענומען טאָגן. מיר זעען, ווי אויפן שאַסיי שיילט זיך אַרויס אַ לאַסט־אויטאָמאָביל. אונדזערע געפאַנגענע שטייען אויף דער שוועל צוזאַמען מיט אונדז, ווי טוריסטן, זיי שטייען מיט פֿאַרלייגטע הענט אויף הינטן, רואיקע, געלאַסענע, צו־פרידענע...“

„אויפן מאַרק קריכט פון ערגעץ אַרויס פלוצים אַ גרופע פראַנצויזישע סאָלדאַטן. דריי ? ניין, פיר מאַן האָב איך איבערגעצייילט. אַ שווערן מאַן שוין־געווער האָבן זיי געטראָגן מיט זיך. זיי האָבן זיך אַראַפגעזעצט אויף דער ערד און אַנגעהויבן באַשיסן דעם לאַסט־אויטאָ, וואָס איז אַנגעפאַרן מיטן שאַסיי. דער אויטאָ האָט זיך אַפגעשטעלט, עטלעכע דייטשן האָבן זיך אַרונטערגעקייקלט פון דאָרט און באַלד האָט זיך אין אונדזער ריכטונג גענומען שיטן אַ האַגל פון קוילן. הי ערשטע געפאַלענע זיינען געווען אונדזערע פינף דייטשע געפאַנגענע. אַלע פינף האָבן זיי אויסגעלייגט. דער־נאָך איז געפאַלן לעגראָן. האָסט דאָך אים געקענט. ביים מאַשין־געווער איז געזעסן נישט קיין אַנדערער ווי מאַריס, פון וועמען איך האָב דיר אַנ־געהויבן צו דערציילן. ער האָט באַקומען אַ קויל אין דער פלייצע. איך האָב אים געוואָלט פאַרבייטן, אָבער ער האָט בשום־אופן נישט געלאָזט. דאָס בלוט האָט געשפאַרט פון אים און ער האָט זיך געקלאַמערט אין הענטל פון מאַשין־געווער, אַזוי לאַנג, ביז פון דער צווייטער זייט איז שטיל גע־וואָרן. די דייטשן ביים לאַסט־אויטאָ זיינען אַלע געווען טויט.“

„מאַריס איז געפאַלן אין חלשות. איך האָב זיך דערפרעגט אין שטעטל זוו מען קען דאָרט געפינען אַ דאָקטער. אַן אַלטיטשקער דאָקטער האָט אים אויפגענומען און אַפגעגעבן ביי זיך אַ בעטל.“

— ער בלייבט דערווילל ביי מיר — האָט ער געזאָגט, דער אַלטיטש־קער דאָקטער — ביז ער וועט געזונט ווערן. זיין מונדיר וועל איך פאַר־ברענען. די דייטשן דאַרפן נישט וויסן, אַז ביי מיר ליגט אַ סאָלדאַט.“

— 0 —

דעם 10־טן יוני אויפדערנאַכט זיינען מיר אַנגעקומען קיין פאַריו. ביז באַגינען האָבן מיר געוואָרט אויפן וואַקזאַל. אַ שווערער וואַלקן האָט צו־געדעקט די שטאָט...“

קאפיטל 6.

אויף די וועגן פון פראנקרייך

נאך מיט עטלעכע טעג פריער האָט זיך געהאַט אַנגעהויבן דער יציאת־פאַריז. אַלע אויטאָמאָבילן, אַלע וועגענער, אַלע האַנט־וועגעלעך, זיינען אַנגעלאָדן געוואָרן. זיי האָבן פאַרשטאַפּט די גאַסן און די הויפּט־אַרטע־רייעס פון דער שטאָט, וואָס האָבן געפירט צו דרום. מען איז געלאָפּן ווי פון אַ ווולקאַן־אויסברוך. די, וואָס האָבן זיך שוין נישט באַוווּזן אַרייַן צוכאַפּן אין די באַנען, אין די לאַסט־אויטאָמאָבילן, האָבן געכאַפּט קינדער־וועגעלעך, רוק־זעק און האָבן זיך געלאָזן לויפּן צופּוס.

מען האָט געוואָלט דערכאַפּן דעם ים, די בערג, וואָס ווייטער אַוועק פון די הונען־מחנות. מער ווי אַלע, זיינען געלאָפּן יידן. די וואַקזאַלן זיי נען געווען באַלאַגערט. די לופט איז געדיכט געווען פון געוואַלטן און פון ליאַרעם.

וואָס טוט מען ? ווהיין לויפּן ? מיין אַרעם איז נאָך נישט געווען אינגאַנצן אויסגעהיילט, דער גיפּס־באַנדאַזש — נאַכנישט אַרונטערגענוֹר מען. איך בין געווען מיד, אַז איך האָב זיך קוים געהאַלטן אויף די פּיס. איז טאַקע אפשר גלייכער צו בלייבן אין פאַריז ?

אַפּשפּאַרן טיר און טויער פאַר דער פּאַניק, פאַר דער בהלה און וואַרטן, ביז די דייטשן וועלן קומען. איך האָב שוין געוואוסט, וואָס זייער יושר איז. ניין, אַזוי איז אויך נאַריש. סוף כל סוף האָט עס מיך מיט מיין הויז־געזינט אַרויסגעטריבן פון שטוב, אויפן וועג קיין אַרלעאַן. דער אימפעט האָט אונדז געטראָגן. באַלד האָבן מיר זיך געפונען צווישן אַ מחנה וואַנדערנדיקע יידן, בעלווילער יידן. די וועגן זיינען פאַרשטאַפּט. אויפן הימל באַוווּזן זיך ווידער די „שטוקאַס“. איינער וואַרפט זיך איבערן צווייטן אויף דער ערד, אין די גראַבנס, יעדער איינער וויל איינזינקען.

דאָס ערשטע מאָל האָבן זיי אונדז נישט געטשעפעט, די רויב־פּויג

לען, אבער אין אַ פּאַר שעה אַרום זיינען זיי ווידער געקומען. די ערד
נעמט זיך פּלוצים טרייסלען. אויטאָס, פּערד און מענטשן מיטן זיך אויס
אין איין קאַשע, געשרייען, קרעכצן, געוויינען, אַ הענטל פון אַ קינד וואָל-
גערט זיך אונטער די לויפנדיקע פּיס.

איך בין אין כּעס אויף זיך אַליין. מיך פּאַרדריסט, וואָס איך בין
הילפּלאָז, וואָס מיר האָט זיך נישט איינגעגעבן צו באַשיצן דאָס קינד. נאָך
אַ נס, וואָס מיין מאַמע און דבורהלע זיינען לעבן מיר. זיי וויינען נישט,
זיי אַטעמען שווער און קוקן מיט שטאַרע אויגן. דערלעבן ליגט דער
ייד, וואָס האָט אונדז אַ שטיק וועג באַגלייט. זיינע אויגן זיינען פּאַרגלייזט.
איך געפֿין נישט קיין שום ווונד ביי אים. איך הער זיך איין צו זיין
פּולס. ניין, זיין האַרץ קלאַפט נישט מער.

— עס וואָלט געווען גלייכער — קרעכצט די מאַמע — ווען מיר רירן
זיך איבערהויפּט נישט פון אַרט. אין שטאַט קען מען כאַטש אַראַפּלויפּן
אין אַ קעלער. דאָ זיינען מיר אָפּן און אומבאַשיצט.

וואָס זאָל איך ענטפּערן ? ווער ווייס אַצינד וווּ ס'איז בעסער ? עס
פּאַלט צו אַ לויטערע נאַכט מיט אָן אַ שיעור שטערן. מיין מאַמע שלעפּט
קוים די פּיס און דבורהלע האַלט זי אונטער.

— נעם עפעס אין מויל אַריין, מאַמע ! — בעט איך זיך ביי איר.
ניין און ניין, זי וויל גאַרנישט פּאַרזוכן, ביז מיר וועלן נישט צוקומען
צו עפעס אַ ישוב. אַ ישוב איז געווען נישט ווייט, עטלעכע קילאָמעטער
פון דאַנען. קוים זיך דערשלעפּט אַהין. אַלע האַטעלן זיינען איבערגע-
פּאַקט. נישטאָ קיין ווינקל וווּ דעם קאַפּ אַוועקצולייגן. אַלע איינגענג זיי-
נען באַלאַגערט און אומעטום אַ געזשום, ווי אין אַ בין-שטאַק. מיר שטופּן
זיך דורך דער מענטשן-מאַסע, מיר פּאַרלירן זיך שיעור נישט.

— מאַריס, וווּ ביסטו ?

— דבורהלע, וווּ ביסטו ?

די מאַמע האָט מורא אונדז צו פּאַרלירן, כאַטש מיר האַלטן זיך פּעסט
פּאַר די אַרעמס. ווידערמאָל האָט אַ נס געטראָפּן. מיר האָבן ערגעץ אין
דער פינצטער אויפגעמאַכט אַ טיר — אַ שטוב, אַדער אַ קינדער-שול, אַבי
אַ דאָך איבערן קאַפּ. די ענגשאַפּט איז דאָ אויך גענוג גרויס. מענטשן זיי-
נען ענג צוזאַמענגעפּרעסט. אַ געזשום פון קולות. דאָרט האָבן מיר קוים
געפונען אַ ווינקעלע.

מיט טאַגצוגלייך האָבן מיר זיך ווידער געפונען אינדרויסן. אויפן
מאַרק האָבן מיר זיך צום ערשטן מאל באַגעגנט מיט די טריפהנע דייטשע

צורות. האבן זיי אונדז, הייסט עס, אַנגעיאַגט. דאָס אַנטלויפן האָט שוין איצט מער קיין זינען נישט געהאַט. איך טו אַ בליק אויף מיין מאַמען — בלייך ווי די וואַנט איז זי. דבורהלע ציטערט. איך שפיר אַ חלשות־טעם אויפן האַרצן.

אַבער זיי שמייכלען, די דייטשן. אַט האַלט איין דייטש אַ קינד אויף זיין אַרעם און גלעט עס דאָס קעפל. איך וואַלט געקענט שווערן, אַז דאָס איז אַ יידיש קינד. ווייסט ער עס נישט? זעט ער עס נישט? איך קען נישט מער קוקן און דריי זיך אַוועק. איך האָב מורא עס זאָל נישט גערשען קיין אומגליק. איך זע ווי אַ צווייטער סאַלדאַט פאַרטיילט צוקערלעך אַ געזעמל קינדער, וואָס רינגלען אים אַרום. ער שטייט אינדערמיט. אַ הויכער איז ער, אַ ריז. ער פאַרטיילט די קינדער צוקערלעך און שמייכלט. ער קוקט אויס ווי ער וואַלט פאַזירט פאַר אַ פאַטאַגראַף. אפשר ווערט טאַקע די סצענע פאַטאַגראַפירט?

מיטן זעלבן וועג האָבן מיר זיך אומגעקערט קיין פאַריז. מיר שלעפן די פיס, ווי מיר וואַלטן געאַנגען נאָך אַ לוייה. צעשמייכלטע דייטשע קאָלאָנען ציען פאַרביי אויפן גאַנצן וועג.

געפינען מיר זיך, הייסט עס, אַלע אין דער דייטשער פאַסטקע. איצט דאַרף מען גוט באַטראַכטן, ווי אַזוי אַרויסצוקריגן זיך.

לאַמיר צוערשט זען, וואָס פאַריז זאָגט דערצו, לאַמיר זעען ווי די ברוקן פון פאַריז רעאַגירן אויפן טראַט פון דייטשע שטיוואַליעס — אַט די פאַריזער גאַסן, וואָס האָבן אין לויף פון זייער געשיכטע נישט צום ערשטן מאל זיך צעבונטעוועט קעגן די תּלינים, אַלץ איינס, צי די הענקער זיינען געווען פרעמדע, צי אייגענע. זיי האָבן נישט איינמאַל געראַטעוועט די מענטשלעכע ווירדע.

די באַרבאַרן טראַגן נאָך דערווייל הענטשקעס, שמייכלען קאַרעקט און ווילן דערמיט איינשלעפּערן די מיליאַנען־שטאַט. דער דופּק פון דער מיליאַנען־שטאַט קלאַפט נישט אין יעדן פּערטל מיטן זעלבן ריטם. אויף די בולוואַרן זיינען נאָך אַ סך געשעפטן פאַרמאַכט. אַבער די קאַפּעען זיינען כּמעט אַלע אָפּן און זיינען אַלע אַנגעפּילט מיט די פעלדגראַר־מונ־דירן. דאָס איז די דאַמינירנדיקע פאַרב אין פאַריז. די ציווילע באַפעל־קערונג גייט גלייכגילטיק פאַרביי. די פּנימער — פאַרשלאָסן. קיינער ווייזט נישט אַרויס וואָס ער טראַכט, וואָס אין זיין נשמה טוט זיך. דאָס דייטשע

שמיכעלע שטויסט זיך אן אין א וואנט פון גלייכגילטיקייט. שמיכלען זיי ווייטער, די דייטשן באפעל איז — באפעל !

טרעפט אָבער, אַז אַזאַ מין שמיכעלע האָט יאָ דערפאַלג — דער עיקר ביי די פרויען פון אַ געוויסן מין. פון צייט צו צייט זעט מען שוין פאַר־בייגין אַ דייטשן סאַלדאַט, געאַרעמט מיט אַזאַ מין פרויענצימער. די בול־וואַר־מיידלעך זשענירן זיך גאַרנישט, זיי שמיכלען מיט. אין די יידישע געגנטן איז לידיקלעך. פיל זיינען אַנטלאָפן און די וואָס זיינען פאַרבליבן, וואַרפן זיך אויך נישט צופיל אין די אויגן. דער פחד הענגט אינדערלופטן. זיי פאַרשטייען נישט אַזאַ קאַרעקטע אויפירונג פון די דייטשן.

מיין מומען האָט זיך איינגעגעבן צו אַנטלויפן. איר האָט דער דייטש נישט דעריאָגט. אירע קינדער זיינען נאָך פון פראַנט נישט צוריקגעקור־מען, מען ווייסט דערווייל נישט וווּ זיי זיינען. איך ווייס וויל, אַז איך וועל מיין מומעס שטוב טרעפן פאַרשלאָסן, פונדעסטוועגן גיי איך אַרויף, פרוביר אַ קלינג צו טון ביי דער טיר. אפשר האָט זי אין איילעניש פאַרגעסן צו פאַרשליסן די טיר ? אומזיסט האָב איך געקלעטערט דריי גאַרנס, די טיר איז פעסט פאַרמאַכט. ס'איז אַן אַלט, אומעטיק הויז. איבער פופצן יאָר וווינט זי שוין אין דעם הויז. איך וועל איר אַנשרייבן, מיין מומען :

„ליבע מומע, — וועל איך איר אַנשרייבן, — מען ווייסט נאָך נישט וואָס דאָ וועט זיין. דערווייל שמיכלען זיי זייער העפלעך, די דייטשן. בלייב דערווייל דאָרט, וווּ דו ביסט, ביז די לאַגע וועט אינגאַנצן קלאָר ווערן.“ כאַטש איך האָב געפונען איר טיר פאַרשלאָסן, פאַרדריסט מיך נישט מיין באַזון. איך האָב נאָכאַמאל געזען דאָס שילדל אויף איר טיר : „ג. וויינ־שטיין, קאַנפעקציע.“ אַמאָל פלעגן פון הינטער דער טיר רוישן פיר ניין מאַשינען. איצט איז דאָרט שטיל. דער גערויש קומט פון צווייטן שטאַק. אַ סימן, אַז פישטראַן איז יאָ געבליבן אין פאַריז און ער אַרבעט. איך קען אים נישט זייער גוט. פונדעסטוועגן שאַדט נישט, טראַכט איר, אַריינצו־גיין צו אים, געווייר ווערן עפעס פון אים, דערוויסן זיך, וואָס עס טראַכט אַ ייד פון אַ גאַנץ יאָר.

ער האָט לכתחילה אויך געוואַלט אַנטלויפן, פונקט ווי אַ סך יידן, האָט ער אָבער נישט געקראָגן קיין לאַסט־אויטאָ, פאַר קיין שום געלט נישט; און לויפן מיט דער באַן, איז שוין געווען צו שפעט. ער האָט נישט קיין חרטה, וואָס ער איז געבליבן. אין גאַס איז דערווייל רואיק. ער האָט

נאך אביסל סחורה ארויסצופארטיקן פאר א גרויס הויז, האט ער זיך ווידער גענומען צו דער ארבעט. דערווייל דארף מען לעבן. די וועלט גייט נאך נישט אונטער. פראנקרייך איז נישט פוילן, דא וועלן די דייטשן זיך נישט אזוי באגיין מיט יידן...

איד האב אים זיין מוט נישט צוגערויבט. איך האב בלויז צוגעשאקלט מיטן קאפ.

— איר זייט אפשר גערעכט, הער פישטראן, פראנקרייך איז נישט פוילן.

אפשר טאקע איז נאך פראנקרייך אלץ פראנקרייך, פאלט מיר אויך איין. אירע היסטארישע גרויסע דאטעס, די דענקמעלער אויף די פלעצער אין אלע ווינקעלעך פון פאריז, וועלן די דייטשן אזוי לייכט נישט קענען אפמעקן.

אויפן בולוואר בעלוויל זעט מען ווייניק פארביגייער. די יידישע קאָפּענען און רעסטאראנען זיינען אלע געשלאָסן. מיט אַ פּאַר וואַכן צוריק האָט נאָך אויף דעם בולוואַר געקאַכט, אַ יידיש לעבן האָט דאָ פּולסירט ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין. אמת טאקע, דער יידיש איז דאָ געווען אביסל אַ צעקאָליעטשעטער, אָבער אַ יידיש האַרץ האָט דאָ געקלאָפּט.

נישטאָ מער קיין געזעמלען אויפן בולוואַר. זיינען טאקע אלע אַנט־לאָפּן? דער בעלוויל אָן יידן, האָט דאָ עפּעס אַנגעוואַרפּן אַ מאַדנע פּוסטקייט.

אויך אויפן פּלאַץ דע לאַ רעפּובליק איז לידיקלעך. די קאפּע „טענען“ אָן יידן? וווּ זיינען די יידישע אַקטיאָרן, די פּרימאַדאַנעס, די שרייבער, די זשורנאַליסטן?

אויפן מיטן פּלאַץ טראַנט נאָך אלץ די פּראַנצויזישע רעפּובליק, פּאַר־קליידט ווי אַ פּרוי, דעם פּאַקל אין דער האַנט. עס איז טונקל אין אלע ווינקעלעך. אַרום דער סטאַטוע שטייט אַ גרופּע דייטשע סאַלדאַטן, זיי קוקן זיך צו צו די רעליעף־בילדער, וואָס זיינען אויסגעהאַמערט אין אלע זייטן און שילדערן די סצענעס פון דער פּראַנצויזישער רעוואַלוציע.

„אלע פּויגלען זיינען זיך צעפּלויגן, איבערווינטערן ערגעצווו — טראַכט איך מיט אומעט — אָבער דער פּרילינג וועט ווידער קומען, ער מוז קור מען זי, דערווייל — טראַכט איך — באַדאַרף מען זען ברענגען אין אַרדע־נונג דאָס אייגענע לעבן, דער עיקר, שפּאַרן וויטאַליטעט, כוח, ענערגיע, ווייל מען ווייסט נאָך נישט וואָס פּאַראַ נסיונות דער מאַרגן קען ברענגען. איד כאַפּ זיך, אַז איך האָב ביז איצט דבורהלען געלאָזט שטיין אין אַ

זייט פון מיין לעבן, איך האָב איר נישט אַריינגענומען אין מיין געדאַנקען און געפילן־וועלט. גערעכנט האָבן מיר זיך נאָך אַלץ ווי חתוּכ־כלה אין די אויגן פון מיינע אייגענע און געהאַלטן האָבן מיר זיך ווי אַ חבר און אַ חברטע. פאַר דער מלחמה פלעגן מיר אַלעמאַל צוזאַמען באַזוכן די מוֹ־זייען פון פאַריז, גיין אויף קאַנצערטן, אויף פאַרזאַמלונגען. אָבער אין דער אמתן זיינען מיר געווען ווי אַ ברודער און אַ שוועסטער. איז זי דאָך טאַקע מיינע אַ קרובה, אַ גליד־שוועסטער־קינד.

זי איז נאָך געווען גאָר אַ פיצל, ווען אירע עלטערן זיינען געשטאַרבן. אין איין טאַג זיינען אירע טאַטע־מאַמע געשטאַרבן פון טיפּוס, אין איין טאַג האָט מען זיי מקבר געווען. האָט מען די קליינע יתומה אַריינגענוֹר מען צו אונדז אין שטוב. מיין מאַמע האָט זי אויסגעהאַדעוועט. אין איין שול זיינען מיר שפעטער געגאַנגען, מיר פלעגן זיך העלפן איינער דעם צווייטן ביים מאַכן די שול־אויפגאַבעס. וואָס־זשע איז דאָ שייך ליבע, עראַטיק ?

מיר האָבן זיך נאָך אַלץ געשעמט איינער פאַרן אַנדערן, טאַקע ווי שוועסטער און ברידער. איך האָב אַלעמאַל שטאַרק באַדויערט, וואָס מיר קענען זיך אַזוי גוט, אַז אונדז בלייבט שוין גאַרנישט איבער צו אַנטדעקן איינער ביים אַנדערן, נישט אין כאַראַקטער, נישט אין טעמפּעראַמענט. ס'האַט געפעלט דער רייץ פון פרעמדקייט.

זיינען מיר אַזוי אויסגעוואַקסן איינער לעבן אַנדערן, אין דעם זעל־ביקן קלימאַט פון געווינהייטן. מיר זיינען געווען איין הויך, כמעט איין געשטעל. איז וואָס דאָ שייך פאַרליבן זיך ? דעריבער איז מסתמא אויך קיין ריכטיקע ליבע צווישן אונדז נישט געווען. און דאָך האָבן מיר זיך ליב. דאָך זיינען מיר באַשאַפן געוואָרן איינער פאַרן צווייטן. איך ווייס דאָס איצט, מער ווי אַלעמאַל.

זיץ איך און איך טראַכט : ווי מאַכט מען, איך זאָל זיך פאַרליבן אין דבורהלען, לייַדנשאַפטלעך פאַרליבן זיך, אַט ווי אַ שטייגער מיט 2 יאָר צו־ריק אין דעניזן. און דאָ דוכט זיך מיר, אַז זי וועט חוּק מאַכן פון מיר. ווען איך וועל איר זאָגן, אַז איך בין פאַרליבט אין איר, אַז אירע גרויסע, בלויע אויגן האָבן אַזויפיל רייץ, אַז אירע סאַמעטענע האָר פאַלן אַזוי שייץ פון אירע ווייכע אַקסלען. זי קען זיך נאָך פאַנאַדערלאַכן און אַנ־הויבן אויספרעגן מיר, ווען איך האָב דאָס באַמערקט : היינט, פאַראַכטאַגן, צי גאָר מיט צען יאָר צוריק, און פאַרוואָס איך האָב איר דאָס בין איצט

נישט געזאגט. א קשיא אויף איר. זי האט דאך אזוי ליב צו גריבלען זיך.
טאג און נאכט איז זי אריינגעטאן אין פסיכאלאגירן.
איז שוין גלייכער נישט אנצורירן די דאזיקע ווונד.

וואס'זשע טוט מען פארט, כדי אויפצוקלערן די לאגע ? איך קען
דא גארנישט צוטרעכטן.

בלייבט דערווייל מיט דבורה'לען אלץ ווי געווען. פאר אלעמען פיגור
רירן מיר ווי חתך-כלה און צווישן זיך... ווייסן מיר פון גארנישט.

ארבעטן האב איך נאך דערווייל נישט געקענט, ווייל דער גיפס-באנד
דאזש, וואס איך האב אזוי לאנג געטראגן אויף זיך, איז געווארן שטייף
און איך האב אים אינדערפרי געמוזט האלטן א שעה אין הייסע וואסער.
כדי ער זאל זיך נעמען באוועגן.

פאריז האט זיך צוגעווינט צו די דייטשן און צו זייער פעלדגראו-קאליר.
יידן קריכן ביסלעכווייז ארויס פון דער באהעלטעניש. זיי קומען צוריק
אפילו פון יענער זייט דעמארקאציע-ליניע. זיי דאכט זיך, אז ס'איז נישטא
וואס מורא צו האבן.

— איר ווייסט גארנישט — טענהט איינער א ייד — אז אמעריקע האט
געווארנט היטלערן, ער זאל נישט דערוועגן אנצורירן די יידן אין פראנק
רייך ? דער דייטש ווייסט, אז אמעריקע וועט זיך נישט לאזן שפייען אין
דער קאשע. טאמער הויבט ער דא אויך אן צו מאכן זיינע אנטיסעמיטישע
שטיק, וועט רוזוועלט זיך א לאז טון אויף אים מיט זיינע אעראפלאנען.
מיט זיין גאנצן מלחמה-פאטענציאל און וועט פון אים מאכן א תל...

— איר מיינט טאקע, אז אמעריקע וועט זיך גיין שלאגן פאר יידן ?
— פרעגט א פעסימיסט.

— נאך ווי אזוי !

— האט דאך פאל רעינג, ערב דעם וואפנשטילשטאנד, זיך געוואנדן
צו רוזוועלטן מיט אן ס.א.ס.רוף ! ווייסט איר, וואס רוזוועלט האט גע-
ענטפערט ? אז אמעריקע איז נאך נישט גרייט צו קיין מלחמה. היינט
קענט איר זיך שוין פארשטעלן, ווי אזוי אמעריקע וועט גיין זיך שלאגן
מיט דייטשלאנד צוליב יידן !...

— אבער א חוץ אמעריקע, איז נאך פאראן א וואטיקאן, א רויטער
קרייץ און — דאס פראנצויזישע פאלק גופא... איר מוזט, זע איך, אלעמאל
קומען מיט אייער שווארץ-זעעריי...

אזא דיאלאג איז מיר אויסגעקומען צו פירן מיט א ייד, א סוחר, וואס

האַט, ווי איך האָב זיך שפּעטער דערוווסט, שוין דעמאָלט געמאַכט גוטע געשעפטן מיט די דייטשן און האָט פאַרדינט שטיקער גאַלד.
 דאָס רוב יידישע געשעפטן זיינען שוין געווען צוריק אָפּן. מען האָט געשמועסט, אַז דייטשע סאָלדאַטן גייען גיכער איינקויפּן אין יידישע גע-
 שעפטן, ווי אין די אַרישע. מסתּמא, ווייל מיט יידן קענען זיי זיך בעסער צונויפּרעדן.

די פּראַנצויזישע אַנטיסעמיטן, זאָגט מען, זיינען אויסער זיך. געריכט האָבן זיי זיך אויף אַ פּאָגראַם. האָט זיך דען געלוינט, אויב אַזוי, צו העלפּן אין דער „פּינפטער קאַלאַנע“ און צו דער באַגרעבעניש פון פּראַנקרייך?
 ס'איז דאָ אַלעמען געפּעלן געוואָרן די מעשה וועגן עטלעכע העכערע דייטשע אַפיצירן, וואָס האָבן אין אַ באַקאַנטן יידישן רעסטאָראַן געגעסן מיטאַג און האָבן דווקא באַשטעלט עכט-יידישע מאכלים...
 נו, דאַרף מען נאָך אַ בעסערן באַווייז, אַז די דייטשן האָבן גאַרנישט אין זינען אַנצורירן די יידן? ...

ק א פ י ט ל 7.

די שעה פון בין-השמשות

עס איז בין-השמשות; א שעה, ווען מען דערקענט נישט, לויט דער גמרא צווישן א הונט און א וואָלף.

עס באַווייזן זיך שוין אַנטיסעמיטישע פּלאַקאַטן אויף די ווענט, פּלוג-בלעטער, געצייכנט פון די דאַריאַטיסטן און פּראַנציסטן פון בוקאַרטס חדר. מענטשן לייענען די אַפּישן און די פּלוג-בלעטער: „דער ייד האָט גע-שטויסן פּראַנקרייך צו דער מלחמה! דער ייד איז שולדיק אין פּראַנקרייכס מיליטערישער מפּלה! דאָס אינטערנאַציאָנאַלע פּלוטאַקראַטישע יידנטום — אַט איז דער שונא נומער 1! לאַמיר העלפּן דייטשלאַנד חרוב מאַכן ענג-לאַנד און די יידן! דערמיט וועלן מיר זיכערן אַ גליקלעכע צוקונפט און אַ געאייניקטער אייראָפּע“...

און די דייטשן שמייכלען. איך הויב שוין אַצינד אָן פאַרשטיין, וואָס זייער שמייכל באַדייט. זיי אַליין קוקן זיך צו, זיי האָבן צייט.

ס'איז שיטערער געוואָרן צווישן מיינע אַמאַליקע חברים. אַ סך זיינען אין געפאַנגענשאַפּט. אַנדערע זיינען אינטערנירט אין ספּעציעלע לאַגערן פאַר פּאַליטישע. אַ טייל איז אויף „יענער זייט“, אין דער פּרייער זאַנע. אַבער די ווייניק געבליבענע האָבן זיך שוין אויפן צווייטן טאַג פון וואַפּנ-שטילשטאַנד, אַפּגעזוכט איינער דעם אַנדערן. ווידער הייבט לאַנגזאַם אָן צו שפּרודלען אַ לעבן. עס אַרגאַניזירט זיך ביסלעכווייז דער קאַמף קעגן אַקור פּאַנט און קעגן דעם אינעווייניקסטן שונא. אַזוי צווישן יידן, ווי צווישן נישט-יידן.

מיין לעבן באַקומט ווידער אַ זינען. איך בין שוין נישט מער קיין יחיד, וואָס דרייט זיך אַרום איינער אַליין אין אַ צעטרייסלטער וועלט. אין איינעם אַ פּרייען אַוונט איז מיר איינגעפאַלן צו גיין אַפּשטאַטן אַ באַזוך מאַרסעלן, דער געליבטער פון מיין פּראַנט-חבר פיער וויליע. דאָרט

טאקע האָב איך געהאַפּט אים צו געפינען. ער איז גראַד נישט געווען און זי האָט מיך געבעטן צוואַרטן. דער שמועס האָט זיך ווידער עפעס נישט געקלעפט מיט דער דאָזיקער פרוי, זי האָט אויסגעזען צו זיין אַ ביסל צע-טראָגן. איך האָב שוין חרטה באַקומען אויפן גאַנצן באַזוך. — איר זייט אַן אויסלענדער ? — האָט זי מיך פּלוצלונג אַ פּרעג-געטאָן.

— איך בין נאַטוראַליזירט.

— איך מאַל איצט, ווייסט איר, אַ סך ווייניקער, ווי בעת דער מלחמה.

— פאַרוואָס ? — האָב איך געפּרעגט און געפרוווט צו פאַרשטיין דעם

צוזאַמענהאַנג פון אירע פּראָגן.

— פּיער — האָט זי זיך דערנאָך עפעס געכאַפּט — איז דעזאַריענטירט.

— ס'איז נישט שווער אין איצטיקן מאַמענט צו ווערן דעזאַריענטירט.

קנאַפע צוויי מיליאָן געפּאַנגענע, מער ווי אַ העלפט פּראָנקרייך אַקופּירט...

— מיר האָבן נישט באַדאַרפט פירן קיין מלחמה. דאָס איז אַלץ די

אויסלענדישע פּראָפּאַגאַנדע, ענגלאַנד...

איך האָב זיך באַלד אויפּגעהויבן פון מיין שטול און צערעמאַניאַל

פאַרנויגט זיך :

— אַדיע, מאַדאַם !

די האַנט האָב איך איר מער נישט דערלאָנגט. איך בין כמעט אַרונ-
טערגעלאָפּן פון אַלע שטיגן. איך בין געגאַנגען פון איין גאַס אין דער אַנ-
דערער, אָן אַ ציל. ס'האַט געקאַכט אין מיר. איך האָב זיך דערמאַנט ווי

אַזוי פּיער וויליע האָט גערעדט וועגן דער דאָזיקער פרוי. איצט איז קלאַר

געווען — זי האָט זיך פאַרקויפט די דייטשן. אַבער פאַרוואָס האָט זי מיר

געהייסן צוואַרטן אויף פּיער וויליע, ווען אַרונטערלויפּנדיק האַסטיק פון

די שטיגן, האָב איך גאָר באַגענגט אַרויפּגיין אַ דייטשן אַפּיציר ? וווּ איז

ער, פּיער ? ...

אַלץ איז דאָ מאַדנע קאַמפּליצירט. ווי אַ קליין קינד, דאַרף מען זיך

אויפּסניי אָנהויבן לערנען גיין, רעדן, קוקן. מען דאַרף זיך היטן מיט יע-

דער באַוועגונג, מיט יעדן וואָרט. איינער היט זיך פאַרן אַנדערן. מען

שרעקט זיך פאַרן אייגענעם שאַטן. דער עיקר אַבער שרעקט מען זיך

פאַרן מאַרגנדיקן טאָג. וואָס וועט געוויס קיין גוטס נישט ברענגען.

מען קליגט זיך ווי אַזוי אַפּצוזוכן עפעס אַ באַהאַלטן ערטעלע, וווּ דער

שונא זאָל נישט קענען אַריינדריינגען. אַבער צי קען מען זיך דען אינ-

גאַנצן אַפּשליסן פון דער וועלט ?

ס'איז גוט, האָב איך זיך דאָס מאָל געזאָגט, וואָס דער האַרבסט איז געקומען. דער ווינט טראָגט פּאַנאַנדער די פּאַרוויאַניעטע בלעטער. אַ דיר נער שטעכיקער רעגן פּאַלט איבער פּאַריז. מען ווייס גאַרנישט, ווען ער וועט אויפהערן. אין אַזאַ אַוונט איז גוט צו פילן זיך אָפּגעשלאָסן אין שטוב. די מאַמע זיצט אין אַ ווינקל און שטריקט. לעבן איר זיצט דבורהלע. מיר שווייגן. אונדזער שווייגן נעמט זיך, אייגנטלעך, פון דעם צושטאַנד צווישן מיר און דבורהלען, אַן אומקלאַרער צושטאַנד. עס נעמט זיך אויך פון דער באַגעגעניש, וואָס איך האָב יענעם אַוונט געהאַט מיט דעניזן; עס נעמט זיך פון מיין מאַמעס הייסן פּאַרלאַנג, איך זאָל מער נישט אָפּלייגן מיט דער חתונה. ווי עס ווייזט אויס, האָט זיך דבורהלע אַראָפּגערעדט דאָס האַרץ פאַר מיין מאַמען. די מאַמע האָט פּלוצים געלאָזן פּאַלן אַ וואָרט :

— וואָס וועט זיין דער סוף פונעם אָפּלייגן ?

איך האָב לכתחילה נישט פּאַרשטאַנען :

— וואָס לייג איך דען אָפּ, מאַמע ?

— ס'איז קיין תכלית נישט אַזוי, כ'מיין מיט דבורהלען... זאָל זיין אַ חתונה אין דער „מערי“, אַבי אַ חתונה... דער היינטיקער דור איז אַן אַנ־דערער ווי אַמאַל... עס וואָלט זיך געווענדט אַן מיר, וואָלט איך שוין לאַנג באַשטאַנען צו זיין אַ באַבע... ניאַנטשען זיך מיט אַן אייניקל...

— פּאַרוואָס זשע האָסטו מיך אָפּגערעדט חתונה צו האָבן פאַרן גיין אויפן פּראַנט ? מיר וואָלטן שוין היינט געווען מאַן און ווייב און דו וואָלטסט פּאַרשפּאַרט צו האָבן עגמת־נפש ! — האָב איך זיך געמאַכט אַ געלעכטער. — דו ווייסט אַליין פּאַרוואָס, מיין קינד... דעמאַלט האָט עס געהייסן פּאַרזאָרגן די פּרויען מיט פענסיע. טאַמער וואָלט מיט דיר עפעס געטראָפּן, וואָלט איך עס געוויס נישט אַריבערגעטראָגן און דו לאַכסט מיר גאַר אויס. דאַרפסט זיך פּרייען, פּאַרוואָס איך האָב דיך דעמאַלט אָפּגעהאַלטן...

איך האָב מיין מאַמען קיין פּאַרדרוס נישט געוואָלט אַנטאָן, פונדעסט־וועגן האָב איך אויסגעשאָסן מיט אַ געלעכטער. מיין מאַמע האָט זיך נישט באַליידיקט, זי האָט אויך מיטגעלאַכט.

האָב איך געשוויגן דערנאָך, אַ לאַנגע צייט געשוויגן. דבורהלע האָט גענומען אַ בוך און האָט זיך כלומרשט פּאַרטיפּט אין לייענען. מיר איז עפעס פּיינלעך געווען. איך בין אין דער מינוט גרייט געווען אויף אַלץ, אַבי נאָר עס זאָל אַ סוף נעמען צום שווייגן.

איך האָב אָבער אין דער אייגענער רגע געטראַכט וועגן דעניזן. דעם זעלבן אַוונט האָב איך זי צופעליק געטראָפּן. זי האָט געפירט אַ קינדער־

וועגעלע, מיט א קינד פון אכט־ניין חדשים. איר מאן האב איך נישט געקענט. ער איז געפאלן אין דער קורצער, טראגישער מלחמה און דער ניו איז פארבליבן אן אלמנה. ארום פיר און צוואנציק יאָר איז זי אַלט. אַרויסגייענדיק פון דער מעטראָ, האָב איך זי געטראָפֿן ביים אַריינגאַנג צום גערטל. איך האָב זיך גראָד געאיילט צו דער אַרבעט. ס'איז געווען אַרום צוויי אַזייגער. זי האָט מיך באַלד דערקענט און האָט זיך שטאַרק גע־פרייט מיט מיר. צוויי יאָר זיינען אַריבער ווי מיר האָבן זיך נישט געזען. — איך געדענק, מאַריס, דעם לעצטן אָונט, ווען מיר האָבן פאַרבראַכט צוזאַמען — האָט זי געזאָגט אַ ביסעלע אומעטיק.

— איך געדענק אים אויך, יענעם אַנגענעמען אָונט. זי האָט מיך אַריינגעבעטן אין גערטל אויף אַ וויילע. מיר האָט פאַר־פעלט מוט איר צו זאָגן, אַז איך אייל זיך צו דער אַרבעט. דעם גאַנצן נאַכ־מיטאַג בין איך שוין אַזוי פאַרבליבן מיט איר. זי האָט מיר אַלץ אויסדער־ציילט, פון זיך, פון איר מאַן, ווי אַזוי זי האָט מיט אים חתונה געהאַט. — האַלב איז דאָס געווען — איז זי זיך מודה מיט אַ טרויעריק שמיי־כעלע — אַ ליבע און האַלב אַ פאַרדרייעניש, און אַלץ צוזאַמען — אַ גרויס פאַרזען.

פרייט זי זיך גאָר שטאַרק, וואָס זי האָט מיך ווידער געטראָפֿן. זי האַפט מיך צו זען, כאַטש זי איז שוין אַ מאַמע פון אַ קינד. איך האָב איר אַ סך דערציילט וועגן זיך און אַפילו וועגן דבורהלען האָב איך איר דערציילט.

— זי איז אַ ליבער, גוטער מענטש — האָט זיך דעניז אַפגערופֿן. וווּ נאָר אַ מעלה, האָט זי אַנגעהאַנגען דבורהלען, אָבער אַ ביסל אין אַ טאָן פון „נעבעך“. זי, דעניז, איז אפשר נישט אַזאַ גוטע, אַזאַ פיינע ווי דבורהלע, אָבער... זי איז אַ שטיק טייוול, די דעניז. זי ווייסט עס גוט. דער־פאַר פאַרגינט זי אַנדערע פרויען די איבעריקע מעלות, דערפאַר איז זי אַזאַ פילאַנטראָפּקע...

איך האָב זיך אין האַרצן געמאַכט פאַרווירפֿן צוליב דבורהלען. מיר איז געווען, גלייך ווי איך וואָלט זי שוין געהאַט פאַראַטן, אין דער כוונה. איז דאָס אָבער שוין זיכער, האָט מיר בעת מעשה געעקבערט אַ געדאַנק, אַז איך וועל חתונה האָבן מיט דבורהלען און נישט מיט דעניז ? ניין, ס'איז נאָך גאַרנישט זיכער, אָבער זייער וואַרשיינלעך...

איך האָב געהאַט דעם איינדרוק, ווי איך וואָלט זיך צופיל פאַרפלאַג־טערט. אַלץ איז געווען השערה, אַפילו די פלאַנטערניש אויך, און מיר האָט

זיך געוואלט עס זאל געשען עפעס אַזוינס, וואָס זאל מיך אַריינאַרפן
ביגוואַלד אַדער אין דעניו, אַדער אין דבורהלעס אַרעמס, אַבי נאַר אין זאל
נישט דאַרפן אַננעמען קיין באַשלוס...

כדי צו מאַכן אַ סוף, רוף איך מיך איינמאַל אָן צו דבורהלען :

— קום, דבורהלע, לאַמיר בעסער גיין אין סינעמאַ.

מיר זיינען אַראָפּ. אין דרויסן האָט נאָך אַלץ געגאַסן דאָס נודע
רענגדל. אין דעם קליינעם קוואַרטאַל־סינעמאַ איז געווען האַלב־ליידיק. אַ
נישט־אינטערעסאַנטער פּילם. מיר זיינען געזעסן פאַרוקט אין אַ לאַזשע
און כמעט נישט געקוקט אויפן עקראַן.

פּלוצים כאַפט מיך דבורהלע אָן פאַר אַ האַנט.

— מאַריס, טייערער, זאָג מיר, וועסט נישט זיין ביין אויף מיר ? איך

ווייל דיר אויסזאָגן אַ סוד, וואָס איז אונדז ביידן שטאַרק נוגע. שוין עט
לעכע טעג ווי איך זוך אַ געלעגנהייט דיר עס צו זאָגן און איך געפין אַלץ
נישט. איז מיר איינגעפאַלן אַ געדאַנק, איך זאל עס דיר זאָגן איצט, אַפן
און פשוט.

איך האָב זיך דערשראָקן. איך האָב גאַר אַנדערש נישט געטראַכט, אַז די
אַנטשיידונג, נאָך וועלכער איך האָב אַזוי געגאַרט, איז ענדלעך געקומען.
אודאיי וועט מיר דבורהלע זאָגן, אַז זי וויל, מיר זאלן וואָס גיכער התונה
האַבן. ווידער איז מיר דעניו דורכגעפּלויגן. איר געשטאַלט, איר דריי, איר
גאַנג, איר שמייכעלע.

— פאַרוואָס זאל איך זיין אין כעס ? — האָב איך זיך אַנגערופן צו

דבורהלען.

— דו קענסט אַלבערטן ?

— אַ פּראַגע אַ ביסל צי איך קען אים.

— איך האָב אים ליב — האָט זי זיך אָפן מודה געווען.

— אַלבערטן ?

— האָסט דאָך מיר געזאָגט, אַז וועסט נישט זיין אין כעס ?

— איך בין נישט אין כעס, דבורהלע, נאַר איך ווונדער זיך...

— פאַרוואָס ווונדערסטו זיך ?

— צוליב עטלעכע טעמים : ערשטנס, ווייל ער האָט אַ פּרוי, און איך

האַב געמיינט, אַז ער האָט זי שטאַרק ליב. איך האָב גאַר אַנדערש נישט

גערעכנט. צווייטנס האָב איך געמיינט, אַז דו טראַכסט נאַר וועגן — מיר...

איך האָב צו דיר קיין טענות נישט, נאַר איבעראַשט בין איך. דאָס איז

מסתמא געקומען ביי דיר פּלוצים, אַנישט וואַלט איך דאָס באַמערקט...

— מאַריס, זיי נישט ביזו אויף מיר ! דיך האָב איך אויך ליב...
 — מיך אויך ? ווי איז דאָס מעגלעך ?...
 — געוויס האָב איך דיך אויך ליב, נאָר אַלבערטן... ווי זאַל איך דיר
 זאָגן... ווי אַ פרוי... אַחוץ דעם ?...
 — וואָס, אַחוץ דעם ?...
 — אויך דאָס מוז איך דיר אויסזאָגן — איך בין שוואַנגער...
 אַנשטאָט צו זיין צופרידן, וואָס אַזוי אומגעריכט האָט זיך אויפגעפלאָגן-
 טערט דער גאַנצער קנופ, איז מיר גאָר זייער טרויעריק געוואָרן אויפן האַרצן.
 די גאַנצע נאַכט האָב איך קיין אויג נישט געקענט צוטאָן, געטראַכט
 אַהער, געטראַכט אַהין, נאָר פון די אַלע קלערענישן איז מיר אַ האַר נישט
 לייכטער געוואָרן נאָך אַ לאַנגער, שלאַפלאַזער נאַכט.

ק א פ י ט ל 8.

א נייער פלאנטער

דאָס האָט מיר נאָך געפעלט ! אויסער זיך בין איך פון דער גאַנצער מעשה מיט דבורה'לעך. און איך, דער נאָר, האָב די גאַנצע צייט געמיינט, אַז זי טראַגט זיך אַרום נאָר מיט איין געדאַנק : חתונה צו האָבן מיט מיר און וואָס גיכער צו שענקען דער מאַמען אייניקלעך.

דער מאַמען וועל איך דאָס נישט אויסזאָגן. זי וואָלט זיך צופיל איבערגענומען. איז דאָך דבורה'לע פאַרעכנט געווען ביי איר זינט יאָרן ווי אַן אייגן קינד. זי ציטערט איבער איר ביזן היינטיקן טאָג, ווייל זי איז אַ יתומה. זי איז אין דער אמתן אַ גאָלדן קינד, צוגעלאָזן ווי אַ קעצעלע. איי

אַלבערט ? אויף ליבע פּרעגט מען נישט קיין קשיות.

וועט די מאַמע, אויב אַזוי, האָבן אַן אייניקל, וואָס וועט נישט זיין מיין קינד. ווייל דבורה'לע וועט זיך דאָך נישט מודה זיין, אַז אַלבערט איז דער טאַטע פון איר קינד. וועל איך נאָך מוזן נעמען די פאַטערשאַפט אויף זיך אויך. איך וועל מוזן פאַרבייסן די ליפּן און זאָגן אַ ליגן. דער ליגן וועט מיר טאַפלט וויי טאָן : איינמאַל, וואָס דבורה'לע האָט מיך אויסגעביטן אויף אַלבערטן און צווייטנס — וואָס אַלבערט איז גאַרנישט אין דער לאַגע זיך אַפּיציעל צו פאַרבינדן מיט איר.

אַבער זינט דבורה'לע האָט מיר אַנטפלעקט איר סוד, האָט זיך פאַרגעבעט ביי מיר אַ געפיל, וואָס איך האָב ביז איצט נישט געקענט — אייפערזוכט. אייפערזוכט, נישט מער און נישט ווייניקער. איך פיל, אַז איך בין אייפערזיכטיק. און אַזוי אומגעריכט, ווי ס'איז אַלץ געשען.

און ווי אויף צו להכעיס, האָט זיך דבורה'לע אין דער לעצטער צייט פאַנאָדערגעבליט ווי אַ בלום. אַ פלעמל האָט זיך באַוווּזן אין אירע אויגן, וואָס פאַרמאָגן אַלע פאַרבן פון רעגנבויען.

איך באַמי זיך איר אַנצוקוקן באַלד אינדערפרי, ווען זי שטייט אויף.

זי איז נאך נישט געוואָשן, נישט געקעמט. אָבער עפעס איז זי נאָך שענער אין מיינע אויגן. ווי אַלע חלומות, וואָס זיינען געקומען צו איר ביינאַכט, וואָלטן זי פּאַרטראַגן אין אַ ים פון חן און פון גליק...

אַפילו מיינ ליבע צו דעניזן איז קילער געוואָרן. זי איז שוין מער נישט די, וואָס פריער. איך האָב איר די געשיכטע מיט דבורהלען נישט דער־ציילט. אָבער צי קען מען אַזוינס פּאַרבאָרגן ? דאָס הייסט נישט, אַז זי ווייס גענוי, וואָס ס'איז פּאַרגעקומען. אָבער זי פילט געוויס, אַנישט וואָלט זי נישט געמאַכט אַנומלטן אַזוינע אַנצוהערענישן :

— וואָלסט זיך באַדאַרפט צו איילן מיט דער חתונה, מאַריס, עס קומען אָן שווערע צייטן. ווי עס מאַכט זיך...

וואָס פאַר אַ שייכות האָבן די „שווערע צייטן“ דערמיט ? געוויסע אַסאַ־ציאַציעס באַמערק איך אַלעמאַל אין איר רעדן צו מיר. ווי נאָר עפעס, דער־מאָנט זי אַלבערטן, אמת, נישט אין צוזאַמענהאַנג מיט דבורהלען...

און אפשר דאַכט זיך מיר נאָר אַזוי אויס. אַלבערט איז געווען איר מאַנס אַ חבר, אַפילו אַ שטיקל קרוב, איז נאַטירלעך, וואָס זי טרעפט זיך מיט אים, וואָס זי איז אָן אַפטע איינגייערין ביי אים אין שטוב.

און אַט באַפאַלט מיד אַ צווייטער ספק : אפשר זיינען די באַציאונגען אירע מיט אַלבערטן אויך פון דעם מין, וואָס מען רופט אָן — אינטימע. ווער קען דען נישט דעם דאָן־זשאַן אַלבערטן, וואָס האָט שוין אַזויפיל מיידל־לעך פאַרדרייט דעם קאַפּ ? ער איז לייכטזיניק, פלאַטערט אַרום פון איין ליבע צו דער צווייטער און גיט זיך אַליין נישט אַפּ קיין רעכענונג, וואָס ער טוט. אַ ווונדער וואָלט געווען, ווען ער האָט נישט צו טאָן מיט דעניזן. עס וואָלט געווען אַ ווונדער, ווען ער ווערט נישט שיכור פון איר שטים, פאַרכאַפט און מיטגעריסן פון אירע באַוועגונגען.

בין איך, הייסט עס, פון דער זייט אויך אַ קליין ביסעלע אייפערזיכטיק. אַנטלויפן פון אַלעמען ? נישט זען קיינעם מער ? מיר דוכט זיך, אַז איך וועל אַריינפאַלן אין אַ חלל, אין אַ פּוסטער ליידיקייט.

נאָך אַ לענגערן איבערטראַכטן, איז ביי מיר געבליבן, איך זאָל גיין אין חתונה־אַמט און מעלדן מיינ פאַרלאַנג חתונה צו האָבן מיט דבורהלען. די דאָזיקע מודעה וועט אַרויסגעהאַנגען ווערן אין דער ספּעציעלער וויטרינע, וואָס איז באַשטימט פאַר אַט דעם מין באַקאַנטמאַכונגען. זי וועט דאַרט בלייבן הענגען אין הסכם מיטן פּראַנצויזישן דין, פּופצן טעג, אַז טאַמער וויל איינער חתונה האָבן אַפּציעלע מיט אַ צווייטער פּרוי, זאָל עס אים אַזוי לייכט נישט

אנקומען, ווייל עס קען זיך מאכן, אז עמיץ זאל לייענען די מודעה און זאל קענען אַנקלאַגן דעם שווינדלער אין ביגאַמיע.

ס'האָט געדערעמלט אין מיר אַ משוגענער געדאַנק : אפשר וועט אַלץ בערט גופא נישט צולאָזן צום שידוך, וואָרום דבורהלע איז דאָך, אייגנט לעך, זיין פרוי, זיין נישט־לעגיטימע פרוי, געוויס, אָבער... אָבער וואָס ? געוויס איז דאָס געווען אַן אַבסורדער געדאַנק, אָבער אויך אַבסורדע גע־דאַנקען קערעווען טיילמאָל דאָס מענטשלעכע לעבן. אַלע ווייסן דאָס.

נאָר נישט דאָס איז געווען דער הויפט־מאַטיוו, וואָס האָט דיקטירט מיין באַשלוס. לענגער וואַרטן האָט דבורהלע נישט געקענט, אויב זי האָט אָפיציעל געוואַלט געבוירן אַ זיבעטל, וואַלט איך געווען דער טאַטע פון קינד, וואַלט מען זיך נאָך געקענט פאַרגינען צו וואַרטן, אָבער אזוי איז געווען די העכסטע צייט צו האַנדלען, וואָרום אַ טאַפלטן ליגן זאָגן דער מאַמען האָט מיר דאָס האַרץ נישט געלאָזן, דבורהלען — אויך נישט.

אייגנטלעך וואַלט דער ליגן געווען אַפילו אַ דרייפאַכער, וואָרום איך האָב דאָך גאַרנישט געהאַט בדעה צו וווינען מיט דבורהלען אַפילו נאָך אונדזער חתונה. אַ פיקטיוו פאַר־פאַלק האָבן מיר געזאָלט פאַרבלייבן, אַ „ווייסע חתונה“ האָבן מיר געזאָלט פראַווען, ווי דאָס פלעגן פאַר דער מלחמה טאָן אויסלענדערניס, כדי זיי זאָלן ווערן פראַנצויזישע בירגערניס. אין דעם פאַל האָט דבורהלע, וואָס איז נישט געווען נאַטוראַליזירט, אַפילו דעם נוצן אויך נישט געקענט האָבן, ווייל מען האָט איצט אין פראַנקרייך קיינעם נישט נאַטוראַליזירט; פאַרקערט, לויט די נייע געזעצן זיינען אַ סך נאַטוראַלי־זירטע צוריק געוואָרן אויסלענדער. מען האָט אַפילו געשמעסט, אז באלד וועט אַריינגיין אַ געזעץ, וואָס וועט פון נאַטוראַליזירטע אָפנעמען די פראַנצױזישע בירגערשאַפט.

נאָר דערווייל האָט זיך אַנגערוקט אַ נייע צרה. גראַד אין דעם טאַג, ווען איך האָב זיך געקליבן צו גיין אין דעם חתונה־אַמט, איז אַרויס אַ פאַראַרדענונג, אז אַלע יידן דאַרפן זיך גיין רעגיסטרירן אין די פאַליציי־קאַמיסאַריאַטן פון זייערע קוואַרטאַלן. איז אַרויסגעשווומען די האַרבע פראַגע, צי זאָל מען זיך יאָ רעגיסטרירן, אָדער נישט.

אין שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט מען קיין שום פאַרמאָליטעטן נישט גע־קענט דערליידיקן, ביז מען האָט נישט געוויזן די אידענטיטעט־קאַרטע מיטן גרויסן, רויטן שטעמפל „ייד“. כיבע מען האָט דערקלערט, אז מען איז נישט קיין ייד, האָט מען עס אָבער געמוזט באַווייזן שוואַרץ אויף ווייס — אַ טויף־צעטל, נישט נאָר פון זיך, נאָר אויך פון די עלטערן און פון די עלטער־

עלטערן. שוין דער געדאנק, אז איך זאל באווייזן מיין מאמעס א טויף-צעטל, איז מיר אויסגעקומען קאמיש, בפרט — פון מיין זיידן... מיין זיידע איז געווען א גאטספארכטיקער ייד, איז אלע זיינע יארן אפגעזעסן איבער דער גמרא. ער וואלט זיך גיכער געלאזן פארברענען לעבעדיקערהייט, איידער זאגן, חלילה, אז ער איז א געשמדטער... דאס וואלט פאר מיר איצט קיין מניעה נישט געווען צו דערקלערן, אז כ'בין א קריסט. מיר לעבן אין אנדערע צייטן. א סך פון אונדז האבן בכלל מער נישט קיין אמונה, אחוץ דעם האנדלט זיך דאך עס אין פקוח נפש. אפילו די אמת-גלויביקע מוזן אויך שפילן די ראל פון אנוסים, פון מאראנען. די פראגע איז אבער — צי ס'איז שייך, צי ס'איז ערלעך אין א צייט, ווען דער יידישער נאמען ווערט געטראטן מיט די פיס, צו דעזערטירן? צי וועט מען נישט פארלירן דעם רעספעקט פאר זיך גופא, נאכדעם ווי מען וועט האבן פארלייקנט די יידישע אפשטאמונג?

אבער מיט מיין נאמען אליין וועל איך נישט קענען פארלייקענען מיין יידישע אפשטאמונג, און מיין מאמע, מיט איר שלעכטן פראנצויזיש, מיט איר עכט-יידישן אויסזען, וועט מיט קיין שום פאפירן נישט קענען באווייזן, אז זי איז נישט קיין יידישע. דער הייז-וועכטער וועט אונדז אוודאי מסרן. איך האב סיי-ווי א חשד אויף אים, אז ער איז אן אנגעבער אין דער פאר-ליציי. אחוץ דעם קען איך זיך אליין אויך: איך וועל עפעס בשום-אופן נישט קענען זאגן, אז איך בין נישט דאס, וואס איך בין.

אזא מין געפיל האט מסתמא באהערשט דאס רוב יידן אין פאריז, אין דעם טאג, ווען מען האט באדארפט גיין אין די פאליציי-קאמיסאריאטן זיך דעקלארירן אלס יידן. אפילו די פראנצויזישע יידן, וואס זיינען דורות-לאנג שוין אפגעפרעמדט פון זייער שטאם, האבן אין דעם טאג זיך אויך דערקלערט סאלידאריש מיט די „פאליאקן“, ווי די אלע אויסלענדער האבן ביי זיי געהייסן.

ביי די אריינגענג פון אלע פאליציי-קאמיסאריאטן זיינען געשטאנען לאנגע ריינען, וואס זיינען געקומען צום צווייטן מאל זיך „יידישן“, ווי איינער אן עלזאסער ייד, וואס איז געשטאנען לעבן מיר אין דער ריי, האט זיך זייער טרעפלעך און מיט ביטערער איראניע אויסגעדריקט:

— יא צום צווייטן מאל „זיך יידישן“. דאס האט מען געהאט בדעה צו טאן מיטן באשטעטיקן, אז מען איז א ייד, אז מען איז געבוירן געווארן א ייד, אלץ איינס, אין וועלכן לאנד, אונטער וואס פארא הימל, און אז מען וויל שטארבן ווי א ייד, צי מען איז פרום, צי נישט, — א ייד איז מען,

מעגן די דייטשן און זייערע משרתים אריינלייגן אין דעם באַגריף וואָס פאַר אַן אינהאַלט זיי ווילן נאָר. וואָרום דעם אינהאַלט פילט יעדערער פון אונדז אויס, ווי ער פאַרשטייט, ווי ער האַלט פאַר ריכטיק, אין הסכם מיט זיין וועלט־באַנעם.

אַט די דעקלאַראַציע האָט מען געלייענט אויף איטלעכנס פנים. די פראַנצויזן האָבן זיך שטילערהייט דורכגערעדט, אַנדערע האָבן דאָס גלייכגיל־טיק אַוועקגעמאַכט, אַנדערע האָבן זיך באַצויגן מיט סימפּאַטיע. נאָר די דייטשן, וואָס זיינען פאַרבייגעאַנגען, האָבן געשמייכלט פון די „יודען“, וואָס לאָזן זיך פרייוויליק אַפּשטעמפלען, איידער מען פירט זיי אַוועק אין שעכט־הויז.

מיר דוכט זיך, אַז יעדערער האָט געהאַט דאָס דאָזיקע פאַרגעפיל און פונדעסטוועגן האָט קיינער דעם ניכטערן געדאַנק נישט געקענט צולאָזן צו זיך. ווען מען דערפילט טאַקע דעמאָלט דעם גרויל, וואָלט יעדער איינער געפרוווט זיך אויסבאַהאַלטן, אַנטלויפן. פאַר אַ ביסל געלט האָט מען נאָך געקענט אַריבערלויפן אויף יענער זייט דעמאַרקאַציע־ליניע, ראַטעווען זיך. נאָר מען האָט עפעס נישט געטראַכט דערפון. יעדער איינער האָט געדולדיק געוואַרט אין דער ריי אויפגענומען צו ווערן אין פאַליציי־קאַמיסאַריאַט מיט דער דעקלאַראַציע: ייד.

— איך האָב אַפּצוגעבן — האָט זיך אַנגערופן דער עלזאַסער ייד — אַ דרייפאַכע דעקלאַראַציע.
אַלע האָבן אים אַנגעקוקט.

— ערשטנס, קום איך צו מעלדן, אַז איך בין אַ פראַנצויז פון זינט עטלעכע יאָרהונדערטער, נאָך פון פאַר דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, פאַר לודוויק דעם 14־טן און פאַר האַנרי דעם 4־טן. צווייטנס, פון זייט דריי טויזנט יאָר שוין, אויב נישט נאָך לענגער, בין איך אַ ייד. דריטנס, בין איך אַן עלזאַסער מקדמונים אָן, איך שטאַם פון אַ פראַנצויזישער פראַווינץ...

— אייער דרייפאַכע דעקלאַראַציע — האָט זיך עמיץ אין דער ריי אַפּגערופן — וועט אויפן קאַמיסאַר נישט מאַכן קיין געוואַלטיקן איינדרוק. אַלץ, וואָס איר קענט אים דערציילן, ווייסט ער אַליין.

— געוויס ווייסט ער.

— טאָ וואָס פאַר אַ פעולה וועט אייער דעקלאַראַציע האָבן ?

— איך וויל ער זאָל וויסן, אַז איך ווייס דאָס אויך.

— און דערמיט וועט איר שוין זיין אַ געהאַלפענער ?

— א געהאלפענער וועל איך דערמיט נישט זיין, אבער דאס הארץ וועל איך זיך האבן אויסגערעדט.

אלע האבן אין יענע טעג געגארט אויסצורעדן זיך דאס הארץ. ידישע צרות זינט דורות, האבן ווי אלטע ווונדן, זיך אויפגעוועקט און דאס האט פארשנעלערט דעם ריטם פון די באוועגונגען, פון די טראכטענישן. ביי יעדערן אויף דער צונג האט זיך געפלאגנטערט א ווארט פון א טאטן, פון זיידן. געשיכטעס פון מאראנען, פאגראמען, באלידיקונגען און נגישות, וואס אונדזערע עלטערן און אור-עלטערן זיינען אויסגעשטאנען צוליב ידישקייט. זיי האבן געמאנט אן ענטפער. עפעס איז קיינמאל וועגן די זאכן נישט אויס-געקומען צו טראכטן.

שטייט מען און מען קוקט זיך אן, מען ווונדערט זיך איבער זיך אליין. אין אונדזערע טעג האט דאס ווידער פאסירט? מען רעדט, מען רעדט זיך אראפ פון הארץ, ביז... מען קומט אן אין דער ריי, אויף די שטיגן, פאר דער טיר, ווו מען ווערט איינציקווייז אריינגערופן.

מען איז פארבעטן אנצוגעבן, ווער מען איז. אזוי האבן די דייטשן געפסקנט.

די פראנצויזישע פאליציי מישט זיך נישט אפיציעל אין די ענינים. זי פירט אויס באפעלן, וואס קומען פון אויבן. יידן זיינען נישט קיין אריער. די לופט געהערט די אריער... דאס ווייסן זיי און גענוג...

א גרויסע וואנט, עטלעכע פאליצעס מיט פארשטויבטע אקטן. הינטער א באריער — עטלעכע טישן, פון יענער זייט באריער — א מענטש אין די מיטעלע יארן. ברילן טראגט ער. אים גיט זיך אבער נישט איין צו פארדעקן זיין אויסדרוק. זיינע אויגן — גרויסע, ווי ביי א קאץ, גלאנצן מאדנע. דאס מויל האט ער אפן, אבער קיין איין ווארט קומט נישט ארויס פון זיינע ליפן. הינטער אים פארען זיך עטלעכע שרייבערלעך איבער הויפנס פאפירן. מען זעט גלייך, אז זיי זוכן אייגנטלעך גארנישט. זיי זיינען אנגעכמורעט. ביי די פאליצייאנטן שטייען ארום ווי סטאטועס: גלייכגילטיקע, טעמפע פנימער, ליימענע גולמס.

וואס קומט דא אייגנטלעך פאר?

ארום באריער — א רעדל מענטשן, צען, צוואנציק. אינמיטן — א ייד. א ייד גאר? יא, א ייד. היינט איז דער טאג פון יידן, מיט א קאפ העכער פון די ארומיקע איז ער. ער רעדט, און קיינער שטערט אים נישט, מען לאזט אים רעדן. אפילו דער קאמיסאר אליין איז אין דער ערשטער מינוט געבליבן א ביסל אפהענטיק.

— פראנצויזישע בירגער — האט דער ייד געשליידערט זיינע ווערטער — ביז איצט האט מען אונדז, יידן, פון אנדערע בירגער נישט געקענט אונטערשיידן. מיר זיינען אַרומגעגאַנגען אין לעבן אינקאַגניטאַ. מיר האָבן געהערט צו פראַנקרייך און האָבן, האָף איר, פראַנקרייך קיין חרפות נישט אָנגעטאַן. פאַרקערט, אַ סך פון אונדז האָבן איר גאָר פאַרשאַפט כבוד אין דער וועלט. אַט שטייט לעבן מיר מאַריס בלאַקאַר, אַ געוועזענער מאַרינע־קאַפיטאַן. אַט שטייט ער דאָ מיט אַלע זיינע מעדאַלן, וואָס ער האָט זיך דערוואָרבן אין יענער מלחמה פאַר זיין בראַווור... און אַפילו די פון אונדז, וואָס האָבן זיך מיט גאַרנישט אויסגעצייכנט, זיינען זיך שטיל געגאַנגען זייער וועג, האָבן ערלעך געלעבט און האָבן זיך באַטייליקט אין דעם אַל־געמיינעם גורל פראַנקרייכס. מיר האָבן געגעבן אונדזער צושטייער סיי אין בלוט, סיי מאַטעריעל, יעדער ווי ס'איז אויסגעפאַלן אויף זיין חלק. מען האָט נישט געהאַלטן פאַר נויטיק אויסצוצייכענען אונדז ווי מענטשן, וואָס געהערן צו אַ באַזונדער קאַטעגאָריע. איצט אָבער האָט זיך פראַנקרייך אַרומגעזען, אַז מען האָט אונדז נישט ווי געהעריק באַלוינט. אין אַ צייט, ווען דאָס לאַנד ליידט, נאָך אַזאַ אומגליק ווי ס'האַט פראַנקרייך געטראָפן, דאַרפן די, וואָס ליבן זי אויף אַן אמתן — און מיר יידן, האָבן פראַנקרייך ליב — זיך אויסטיילן פון די איבעריקע. דעריבער דערקלער איר דאָ פריי און אָפן, אַז איר האַלט דאָס פאַר אַ באַזונדערע אויסצייכענונג, וואָס איר דאַרף זיך רעגיסטרירן אַלס ייד...

דער שטייפער קאַמיסאַר האָט שוין מער נישט געקענט אויסהאַלטן, איז געוואָרן רויט און האָט אַרויסגעפלאַצט :

— שוויגט, די מינוט, אַנישט...

דער רעדנער האָט אים רואיק געפאַלגט. ער האָט מער קיין איין וואָרט נישט אַרויסגערעדט. שטיל איז געוואָרן אַרום. אַ פליג וואַלט מען געקענט הערן אַדורכפליען. איין רגע בלויז האָט די דאָזיקע אָנגעשטרענגטע שטיל־קייט אָנגעהאַלטן. אַ קורצע רגע, און איצט... דערנאָך האָט דער קאַמיסאַר זיך דערמאַנט אין זיינע פונקציעס און האָט אַ געשריי געטאַן :

— שוויגט. נעמט אויף די ווייטערדיקע.

איצט, אַז ער האָט זיך דערקאַנט אויף זיין אייגענעם קול, איז ער געוואָרן זיכערער ביי זיך. ער איז די פאַליציי, ער איז די מאַכט. עס איז נאָך דאָ אַ פראַנצויזישע מאַכט. און אויך די פאַליציאַנטן, קוקנדיק אויף אים, האָבן דערפילט ווי זייערע הענט ווערן פויסטן. זיי זיינען שטיינגעבליבן גרייט זיך צו וואַרפן אין עולם אַריין. אַזוינס איז נאָך נישט געהערט גע-

וואָרן. נישט אַנדערש, דער דאָ איז אַ קאַמוניסט, נישט געקוקט אויף זיינע
מיליטערישע אויסצייכענונגען...

צום שלאָגן איז אָבער נישט געקומען. זעט אויס, אַז די מעדאַלן זיינען
דעם דאָזיקן ייד פאַרט בייגעשטאַנען. דער ייד איז אָבער אַרעסטירט גע־
וואָרן. מען האָט אים באַלד טאַקע אַוועקגעפירט. פיר פּאַליציאַנטן האָבן אים
שטייף באַגלייט.

ק א פ י ט ל פ.

א פרעמדע חתונה...

אויב שוין יא א שמחה, האט זיך מיר געגלוסט, אז זי זאל זיין וואס אימפאזאנטער, וואס שענער, וואס פריילעכער. מיין מאמע האט געהאט דעם אייגענעם ווונטש. אין דער אלטע היים וואלט, פארשטייט זיך, אזא שמחה געהאט גאר אן אנדערן פנים.

— ביי אונדז — האט די מאמע דערציילט — אז מען האט חתונה געמאכט אן איינציק קינד, וואס ווייסטו וואס פארא געשעעניש דאס איז געווען! ארעם און רייך האבן זיך חדשים-לאנג געגרייט צו דער חתונה. שניידערס, שניידערקעס, וועש-נייטארינס, קעכינס, מעבל-הענדלער. חדשים-לאנג האט זיך די טיר נישט צוגעמאכט. אריין און ארויס: אפשר, מחותנתטע דאס? אפשר מחותן, וואלט מען געדארפט אזוי מאכן? ... און אין דער קיך קאכט מען, פרעגלט מען, באקט מען. איין קלייניקייט: מען מאכט חתונה א קינד! געבוירן, אויפגעהאדעוועט, אדאנק גאט, געמאכט פאר א לייט. און אט דערלעבט א שטיקל נחת. רבונן של עולם, צוליב וואס לעבט דער מענטש? און א מאמע — צו פירן א קינד אונטער דער חופה. פריילעך זאל זיין, מוזיק זאל שפילן...

צוויי וואכן פאר דער חתונה איז די מאמע שוין ארומגעגאנגען א פאר-שראגענע. זי איז יינגער געווארן מיט א סך יארן. זי איז לייכט געלאפן ארויף און אראפ פון די טרעפ, ווי א מיידעלע. אלע וויילע האט זי זיך געכאפט, אז זי האט נאך עפעס פארגעסן צו קויפן. און יעדעס מאל האט זי זיך באקלאגט, אז מען קריגט נישט דאס, מען קריגט נישט יענץ. ס'איז מלחמה-צייט...

דבורהלע האט מיר פון צייט צו צייט צוגעווארפן א הייסן, אפברענר-דיקן בליק. איך אליין בין ארומגעגאנגען מיט א געמיט פון א פארשווערער. ס'איז באמת געווען א פארשווערונג, נאר איך בין דא געווען גאט די נשמה

שולדיק. מיד האָט פונדעסטוועגן פאַרדראָסן אויף דבורהלען, שטאַרק פאַר־
דראָסן. איך וואָלט נאָך איצט אַפילו אויך געפרוּווט אַרויסצופלאַנטערן זיך
פון דער גאַנצער חתונה. אָבער די זעלביקע אויגן דבורהלעס, וואָס האָבן
איצט געקוקט אויף מיר מיט שטילן שמייכל, האָבן מיט עטלעכע טעג צוריק
געגאָסן מיט טרערן.

ס'האָט אויסגעזען ווי איך בין דער שולדיקער אין דער גאַנצער פאַר־
קאַכטער קאַשע. איך בין געשטאַנען אָן אָפהענטיקער, אַ הילפלאַזער, נישט
וויסנדיק ווי אַזוי צו פאַרענטפערן זיך. טרערן פון אַ פרוי מאַכן שוואַך. וואָס
האָב איך דען אויף אירע בליקן געהאַט צו ענטפערן ?

איך האָב נאָך געשפירט אויף מיר איר פאַרטערטן בליק אנומלטן.
אָבער יענע טרערן זיינען נאָך אַלץ ליבער געווען ווי דאָס שטילע שמיי־
כעלע אירס. געשטעקט האָט אין דעם אַ היפש ביסל קאַקעטעריע אויך. אַלץ
האָב איך איר מוחל געווען. זי איז דאָך נאָך גאָר אַ קינד — האָב איך
זיך געטראַכט, אַ קינד און — אַ פרוי. זי איז נישט אַנדערש ווי מיינס אַ
שוועסטערל. און איך האָב זי ליב. אָבער עפעס האָט זיך ביי מיר כסדר
צונויפגעפלאַנטערט : שוועסטער און פרוי...

נאָך אַ לאַנגן איבערטראַכטן, בין איך געקומען צום אויספיר, אַז איך
האָב דבורהלען ליב גאָר ווי אַ שוועסטער. איטלעכער פאַרלאַנג נקמה צו
נעמען אין איר, איז מיר פרעמד, פרעמד און פאַרהאַסט. דעריבער האָב איך
זי כסדר פאַרשאַטן מיט גוטע רייד און האָב איר צוגעזאָגט אַ וועלט מיט
פריינטשאַפט און מיט צערטלעכקייט.
אָבער זי געהערט דאָך נישט מיר.

דעניו האָט מיר ווידער, אַזוויי צופעליק, דוכט זיך, אַריינגעוואַרפן, אַז
אַלבערט האָט שטאַרק ליב זיין פרוי. פאַרוואָס האָט זי מיר דאָס פלוצים
אַ זאָרגעטאָן ? צי מיינט זי, אַז זיינע באַציאונגען מיט דבורהלען זיינען
מיר אומבאַקאַנט ? אָדער אפשר וויל זי זיך פשוט רייצן מיט מיר ? אפשר
האָט זי נאָך דערביי גאָר אַן אַנדער מיינ ? וואָרום די דעניו איז זייער
ראַפּינירט, וועסט אַזוי לייכט נישט דערגיין אירע הינטער־געדאַנקען...
אָבער ס'איז נישטאָ קיין צייט צופיל זיך צו גריבלען. איינמאָל באַ־
שלאָסן און — פאַרטיק. מען גייט שוין דבורהלעס אויסשטייער. אין קיך פאָ־
רעט מען זיך, עס ווערט געפרעגלט און געבאַקן און איך בין חתן־בחור...
ס'איז מיר גענוג אַנגעזאַלצן אויף דער נשמה. איך בין אַריינגעפאַלן אין אַ
פלאַנטער און איך ווייס גאַרנישט ווי אַזוי איך וועל דאָ אַרויסקריכן.
די חתונה האָט, פאַרשטייט זיך, נישט אויסגעזען, ווי אין פּוילן, אָבער

א שטיקל שמחה איז דאך צושטאנד געקומען. באזונדערס גוט איז אויסגע-
פאלן די סעודה, ווען מען נעמט אין באטראכט, אז כמעט גארנישט האט
מען געקריגן צו קויפן. משקה איז אויך געווען. מען האט זיך באמיט צו
פארגעסן, אז מיר לעבן אין אַקופאציע־צייט, אין ביטערער אַקופאציע־צייט.
צוזאמענגעקומען איז מען זיך צו מיטאג. א זונטיק־מיטאג איז עס גע-
ווען. דריי פון מיינע חברטעס האבן באדינט די איינגעלאדענע געסט, א הויך
מיין מאמע, וואָס איז, פאַרשטייט זיך, כסדר געווען פאַרפאַרעט. זי האט
געשיינט פון גדולה, מיין מאמע. איך האב איר געפרוווט צורעדן זי זאל
זיך זעצן מיט אַלעמען ביים טיש. זי האט אפילו נישט געוואלט הערן דער-
פון. אזוי לאנג האט זי געווארט אויף דעם דאָזיקן יום־טוב, מעג זי זיך
פאַרגינען דאָס פאַרגעניגן און פאַרען זיך.

אַפגגעסן, פאַרטרונקען, איז דער שמועס ביים טיש אַריבער אויף וואָ-
כעדיקע ענינים — ווי האַלט עס מיטן דייטש, וואָס פאַר אַ סיורפריזן מיר
האַבן נאָך פון זיי צו דערוואַרטן. נישט אַלע האַבן זיך געוואלט לאָזן
צעשטערן די פריילעכע שטימונג וועגן די טרויעריקע טאַג־טעגלעכע פאַ-
סירונגען. מען האט אַנגעשטעלט די דיסקן און עטלעכע פאַרלעדן האַבן זיך
אָוועקגעלאָזן אין אַ טאַנץ.

די מאמע איז פונדעסטוועגן אַ ביסל נישט צופרידן געווען. ס'האט
אויסגעזען אין אירע אויגן אינגאַנצן ווי אַ גויאישע חתונה. נישט קיין חופה,
נישט קיין רבנים, שמשים. אַ שמחה אָן קלאַפּערגעצייג, אָן דרשה־געשאַנק,
אָן באַדעקנס, אָן אונטערפירעכטס.

דערפאַר אָבער זיינען געסט געווען היפש. מיין קרייז חברים איז אַ
גרויסער. צימערן זיינען פאַראַן גענוג. צוויי צימערן זיינען גרויס ווי טאַנץ-
זאַלן און די איבעריקע דריי זיינען אויך גענוג גרויס. האט טאַקע דער
עולם — ביז אַ פּערציק מאָן — געפונען גענוג פּלאַץ אי צום טאַנצן, אי
פונאַנדערצוטיילן זיך אין באַזונדערע גרופּקעס.

די אַפּיציעלע צערעמאָניע איז געמאַכט געוואָרן אין דער מוניציפּאַלי-
טעט. מיין מאמע, צוויי עדות און — דאָס איז אַלץ. אַחוץ, פאַרשטייט זיך, איך
און דבורהלע. בעת דער באַאַמטער האט געהאַלטן אינמיטן פאַרלייענען
די באַקאַנטע פאַרמולן וועגן די התחייבותן, וואָס מאָן און פּרוי נעמען זיך
אונטער אויסצופילן איינער לגבי דעם אַנדערן, האב איך נישט געקענט
אַרונטערנעמען די אויגן פון דעם פאַריתומטן פּיעדעסטאַל אין דער ליידיקער
נישע קעגנאיבער. אַמאַל האט דאָרט געהויזט די מאַראַנע, דער סימבאָל
פון דער פּראַנצויזישער רעפּובליק, זי איז דאָ נישט לאַנג אַלט געוואָרן 150

יאָר. אַ בכבודיקע עלטער פאָר אַ יונגער פרוי מיט אַ גריכיש־געשניצטן פראָפּיל. זי האָט זיך נאָך נישט שלעכט געהאַלטן. ווען נישט דער אומגע־ריכטער אומגליק. אויפן באַפעל פון מאַרשאָל, האָט מען זי אַרויסגעוואַרפֿן פון אַלע אַדמיניסטראַציע־בנינים, פון די שולן, פון די אוניווערזיטעטן.

האַב איך געהאַט דעם איינדרוק, ווי מיין שמחה וואַלט דערמיט עפעס נאָכמער צעשטערט געוואָרן.

ס'איז מיר שוין בעסער ליבער געווען נאָכאַמאַל צו באַטראַכטן דבורהלען בעת דער צערעמאָניע. זי האָט נאָך פיין איינגעהאַלטן איר שלאַנקייט, כאַטש זי איז שוין געווען ווייט אין פערטן חודש אַריין. גלייכצייטיק בין איך זיך פאַרגעקומען זייער קאַמיש אין מיינע אייגענע אויגן. אָבער בעסער גאַרנישט טראַכטן דערפֿון, האָב איך באַשלאָסן.

איך האָב אַלץ געטאָן אין יענעם טאָג צו פאַרגעסן זיך. איך געדענק שוין לאַנג נישט צו האָבן געווען אַזוי פריילעך. געטרונקען האָב איך וויפּיל ס'איז נאָר אַריין. פאַר יעדן האָב איך געהאַט אַ פאַסיק וואַרט, אַ וויץ, אויך מיט אַלבערטן בין איך געווען גוטער־ברודער, ווי ס'וואַלט גאַרנישט נישט געשען צווישן אים און דבורהלען. כאַטש איך בין געווען בגילופּנדיק, גאַר נישט אויף קאַטאַוועס, געדענק איך נישט, איך זאל אים האָבן געמאַכט עפעס אַן אַנזוהערעניש אויף זיין, אָדער אויף דבורהלעס חשבון. ניין, אויף אַזויפּיל האָב איך דעם קאַפּ נישט פאַרלוירן.

אַלבערט און די פרוי זיינע זיינען געווען פון די געציילטע געסט, וואָס זיינען פאַרבליבן שלאָפֿן ביי אונדז. ווייל זיי האָבן צוליב דער פּאָליציי־שעה נישט געקענט מער אומקערן זיך אַהיים. ביז שפעט ביינאַכט זיינען מיר געבליבן זיצן אין עס־צימער. מען האָט גערעדט און גערעדט און ס'האַט אַלץ קיין שטאָף נישט אויסגעפעלט.

נישט נאָר מיט אַלבערטן בין איך דעם אָונט פאַרבליבן זייער נאָענט, נאָר אויך צו דעניזן און צו דבורהלען איז מיין באַציאונג געווען אַ גאַר האַרציקע. איך האָב געטאַנצט דאָ מיט איינער, דאָ מיט דער אַנדערער און בין געווען ביז גאַר ליבלעך מיט זיי. כאַטש דעם אמת געזאָגט, האָבן זיי דאָס ביידע נישט פאַרדינט. ביידע האָבן זיי מיך, ווי מען זאָגט, פאַראַטן. איך האָב שוין איצט געוויסט גענוג וועגן דעניזס נאָענטע באַציאונגען מיט אַל־בערטן. דבורהלע אַליין האָט עס מיר דערציילט. ביי זיי זיינען נישטאָ קיין סודות. בעסער, ס'האַט נאָך אויסגעקוקט, ווי דבורהלע וואַלט זיך באַקלאַגט פאַר מיר אויף דעניזן. ס'האַט נאָך געפאַסט זי זאל מיך בעטן, איך זאל

אינטערווענירן ביי דעניזן און אלבערטן פאר דער עוולה, וואס ווערט בנוגע איר באגאנגען.

אבער דבורהלע האט עס פון מיר נישט פארלאנגט. בין איך טאקע אזוי שוואך ? טיילמאל ווייזט זיך מיר אויס, און פארקערט, און איך דער- הויב זיך גאר איבער די אלע מענטשלעכע קלייניקייטן. איך באזיג מיין אייפערזוכט, איך זוך נישט קיין לייכטע נקמה איבער מענטשן, וואס זיי נען שוואכער ווי איך. נאר נישט קיין פאלשע באשיידנקייט.

ווי גרויס מיין נצחון זאל נישט זיין, האב איך זיך פונדעסטוועגן נישט קשהדיק פארפלאגטערט. איך האב פארשפילט ! איך האב פארשפילט אי ביי דבורהלע, אי ביי דעניזן, אין דער צייט ווען ער, אלבערט, ער האט געווונען ביי אלעמען. אים גיט זיך אלץ איין אין לעבן, לייכט, פונקט אזוי לייכט, ווי זיינע פיס הייבן זיך צום טאקט פון דער דיסקן-מוזיק, די שיינע טשופרינע האר איבער זיין ווייסן שטערן; פונקט אזוי לייכט ווי ער נעמט איין די הערצער פון די אלע, וואס קרייצן זיין וועג אין לעבן.

איך שפיר, ווי א ווארעם הייבט אן צו נאגן מיין הארץ. אבער זיך אונ- טערגעבען ? פארטאן זיך מיט א ווארט, אדער אפילו מיט א באוועגונג ? — ניין ! „זיי פארזיכטיק — חזר איך זיך איין — היט זיך מיט יעדן ווארט, מיט יעדער באמערקונג, מיט איטלעכן קוק. מאך אזוי ס'זאל אויסזען גלייך דו ביסט זייער גליקלעך...“

און איך האב זיך באמיט אויסצוזען ווי דער גליקלעכסטער. איך מיין, אז מיר האט זיך עס איינגעגעבן, ווארום אלע זיינען אין דעם אונט געווען צופרידן פון מיר. דאס פנים ביי דער מאמען האט געשטראלט פון גליק. „קינד מיינס — האט זי מיך כסדר צוגערופן — מיין משהלע, אט האב איך אויף מיינע אלטע יארן דערלעבט נחת פון דיר...“

די מאמע האט געוויינט און דאס פנים האט ביי איר געשיינט. ס'האט מיר איבער עפעס דערמאנט די זון, וואס לייכט אויף צוריק נאכן רעגן. דאס זיינען ביי איר געווען טרערן פון פרייד.

אויך דבורהלע איז איינמאל געלאפן באהאלטן דאס פנים, ווייל עס האט זי געשטיקט אין האלדן. דאס זיינען שוין, זעט אויס, געווען גאר אונ- דערע טרערן. טרערן פון ציטערנדיקן אומרו. ווער האט דען געקענט אריינ- קוקן אין איר נשמה און וויסן, וואס ביי איר אין הארצן טוט זיך אפ אין דעם אומפארגעסלעכן אונט ? ס'איז געשען, ווען מיר האבן גראד ביידע געטאנצט. זי איז א וויילע אנטלאפן, ארויסגעדרייט זיך פון מיינע ארעמס און איז באלד נאכדעם צוריקגעקומען, קיינער זאל נישט באמערקן.

— דבורה-לע — האָב איך זיך מער נישט געקענט איינהאַלטן און איר אַריינגעשושקעט אין אויער — האָסט געוויינט ?

— ניין — האָט זי פאַרלוירן דעם בליק אויף דר'ערד — ס'האָט זיך דיר נאָר אַזוי אויסגעדאַכט.

— כ'האָב געזען, דבורה-לע, פאַר מיר דאַרפסטו נישט אַלץ באַהאַלטן.

— יאָ — האָט זי זיך מודה געווען — נישט ווילנדיק... זיי האָבן עפעס אַ שפאַר געטאַן... איך ווייס נישט ווי אַזוי...

— וואָס הייסט — נישט ווילנדיק ?

— אַזוי... ס'איז פונדעסטוועגן אַ קאַמפּליצירטע לאַגע...

— האָב איך דיר דען עפעס געזאָגט אַ קרום וואָרט ? האָב איך זיך נישט באַנומען לגבי דיר ווי געהעריק ?

— רעד נישט, טייערער, פאַרקערט... אַז איך שעם זיך אַזש פאַר דיר... דיין גוטסקייט, דיין איידלקייט, דווקא דאָס האָט מיר געבראַכט צו טרערן...

— קומט גאָר אויס, אויב אַזוי, אַז איך טו דיר וויי מיט מיין גוטס-קייט ?

— יאָ, מען קען מיט גוטסקייט אויך וויי טאַן...

— וואָס-זשע זאָל איך טאַן, דבורה-לע ? גלויב מיר, אַז איך וויל דיר קיין עגמת-נפש נישט אַנטון.

— כ'ווייס.

— טאָ וואָס-זשע זאָל איך טאַן ?

— גאַרנישט. זיי ווי דו ביסט. איך בין די שולדיקע...

— פאַרוואָס, קינד ?

— אין אַלץ בין איך שולדיק. איך בין שולדיק, וואָס איך לעב אויף דער וועלט...

— הער-זשע אויף צו וויינען. דו ציסט אַלעמענס אויפּמערקזאַמקייט.

— סיי-ווי וועלן זיי מיינען, אַז איך ווין פון פרייד.

איך האָב זיך שיעור נישט אַרויסגעכאַפט :

— אַלע — אַחוץ אַלבערט...

איך האָב עס אָבער נישט געזאָגט. ס'איז מיר געבליבן שטעקן אין האַלדז. אַ סימן, אַז איך בין נאָך אַלץ געווען באַלעבאָס איבער זיך גופא.

איך בין געווען צופרידן פון מיין נייעם נצחון. איז דאָס נישט אַמאָל אַ מאַסקירטע פאַרם פון שלעכטסקייט ? איך האָב זיך די נייע פראַגע גאַר-נישט באַמייט צו פאַרענטפערן.

דבורה-לע האָט מער נישט געוויינט. מיר האָבן זיך נאָך לייכט גע-

וויגט איבערן פארקעט, אין שטילן, פארהלומטן טאנגא, ביז די מוזיק האט זיך אויסגעלאָזן.

אויך מיט דעניזן האָב איך אין דעם אַוונט געטאַנצט. דאָ בין איך שוין געווען דער אַנגרייפער. איך האָב געשפּירט, אַז טאַמער גרייף איך נישט אָן דער ערשטער, וועל איך אַרויס דער באַזיגטער. דער טאַנץ גופא האָט אימיטירט די באַוועגונגען פון אַ צוויי־קאַמף, ווי ער קומט פאַר ביי די נעגער־שבטים, אין טיפּן אַפּריקע.

— איך באַדויער זייער, וואָס איך וועל זיך מיט דיר נישט קענען זען שבת, ווי מיר האָבן געהאַט אַפּגערעדט.

— פאַרוואָס ?

— שבת וועל איך זיין פאַרנומען.

— פאַרנומען ?

— דו אויך מסתמא.

— איך אויך ?

— אַ שיינע פּראָגע, כּלעבן. היינט איז דאַנערשטיק, היינט איז דיין חתונה און דו פרעגסט מיר נאָך פּונדאָנען איך ווייס, אַז דו וועסט זיין איבערמאַרגן פאַרנומען...

— דעניז, דו ווייסט גאַנץ גוט, אַז דאָס קען מיר גאַרנישט שטערן זיך צו טרעפּן מיט דיר, ווען איך וויל נאָר.

— מיר אָבער קען דאָס יאָ שטערן...

— דאָס איז די איינציקע סיבה ?

— די איינציקע אפשר נישט, אָבער...

— וועלכע נאָך סיבות ?

— איך וועל זיי דיר אָן אַנדערש מאַל דערציילן...

— פאַרוואָס נישט היינט ?

— ווייל איך וויל אין דיר אויסהאַדעווען אַ נייגעריקייט.

— מיט אַנדערע ווערטער : דו האָסט ליב אויפצוועקן די אייפערזוכט...

— קען זיין...

— וואָס וועט אָבער זיין, אַז וועסט האָבן דערגרייכט פּונקט דאָס פאַר־

קערטע פון דעם, וואָס דו דערוואַרטסט ?

— וועל איך דעמאָלט וויסן, אַז מיר פּאַסן טאַקע נישט איינער פאַרן

צווייטן.

— קען דען ליבע זיך גאַרנישט באַגיין אָן אייפערזוכט ?

— גלויב מיר, אַז איך גופא לייד אויך. אָן ליידן ווייס מען גאַרנישט, אַז

מען האָט ליב. ליבע, נאָך אלעמען, איז — ליידן... קיין זאָך איז נישט אומזיסט...

— קומט אויס, לויט דיר, אַז ליבע לאַזט זיך שטענדיק באַצאָלן...

— יאָ, מיט ליידן, מיט אייפערזוכט...

— ביסט מיר היינט צו פילאַזאָפיש געשטימט.

— איך רעזאָניר מיט די חושים.

— ווייסטו וואָס, דעניז? איך האָב עס דיר שוין פון לאַנג געוואָלט

זאָגן — ביסט אַ סובלימירטער וואַמפּ... אַבער איך האָב דיך ליב, פונדעסט-

וועגן...

— דו האָסט איצט אַ פרוי...

— וואָס מאַכט עס דיר אויס? איבעריקנס...

— דיין נישט דערזאָגטער „איבעריקנס“ מאַכט דיך עפעס גרויס...

— אַ דאַנק, דעניז...

— האָסט מיר נישט וואָס צו דאַנקען. איך האָב דיך אויך ליב. איך

ווייס נאָר נישט ווי ווייט, ווי גרויס מיין ליבע צו דיר איז. ביסט אַ מאַד-

נער כאַראַקטער, און איצט לאַמיר מער אויפּמערקזאַמקייט שענקען דעם

ריטם. מען קוקט אונדז שוין אַ ביסעלע צופיל אָן...

דער רעשט אַוונט איז פאַרטאַכליעוועט געוואָרן האַלב אין ערנסט,

האַלב אין שפּאַס. מען האָט אויך געשמועסט פון פּאָליטיק, מען האָט זיך

געטוישט מיט די מיינונגען, מען האָט געפרוווט זאָגן נביאות. אַזוי, צום

ביישפּיל, האָט דער לאַנגער לייזער געטענהט, אַז די מלחמה וועט נאָך

דויערן זייער לאַנג. שלמה האָט געהאַלטן פאַרקערט.

דערנאָך האָבן זיך אַלע געכאַפט צו קוקן אויף די זייגערלעך, צוליב

דער אַנרוקנדיקער פּאָליציי־שעה.

פינף געסט זיינען איבערגעבליבן און דער שמועס האָט זיך נאָך

פאַרצויגן ביז אַזייגער דריי.

דער שווערסטער מאַמענט איז, אייגנטלעך, געווען אין דעם געמיינזאַמען

שלאַף־צימער, וואָס די מאַמע האָט נאָך בייטאָג געהאַט צוגעגרייט פאַר

אונדז, פאַר מיר און פאַר דבורהלען. איך האָב באַדאַרפט אַראַפּשלעפּן אַ

מאַטראַץ און איינאַרדענען זיך אַ געלעגער אויף דר'ערד.

מיר זיינען פאַרבליבן פונקט ווי פריער — חברים. דאָס טרויעריקסטע

איז געווען דאָס אַלץ אויסצובאַהאַלטן פאַר דער מאַמען.

איך בין איינגעשלאָפּן אין איין ציטערניש — אַט־אָט קען אונדז נאָך

עמיץ כאַפּן שלאָפּן אַיטלעכן באַזונדער...

ק א פ י ט ל 10.

דבורהלע און דעניו

דבורהלע איז פארגאנגען אין ווייען אין זיבעטן חודש פון איר שוואַנר גערשאַפט. זי האָט געבוירן אַ קליין, אַ פּיצל מיידעלע.
 מיין מאַמע האָט, פאַרשטייט זיך, קיין שום אַנצוהערעניש נישט גע-
 לאָזן פאַלן. אויף אַלץ האָט זי געהאַט אַ פאַרטיקן תּירוץ: „דער היינטי-
 קער דור!“

נאָך גוט, וואָס ס'איז געווען אַ מיידעלע. מיר האָבן אַזוי אַרום איינ-
 געשפּאַרט דער מאַמען אַ רעכט ביסל האַרצווייטיק. איך בין אַפּילו נישט
 זיכער, צי איך וואָלט זיך דווקא איינגעשפּאַרט דאָס קינד נישט צו לאָזן
 מלן. נאָך אַלעמען איז דאָך ס'קינד נישט מיינס, טאָ פאַרוואָס זיך איינ-
 שטעלן פאַר פּרינציפּן, ווען דער ענין גופא איז מיר נישט נוגע ?

דבורהלע האָט דעם קימפעט גאַנץ גוט אַריבערגעטראָגן. די מאַמע איז
 געווען גליקלעך: ענדלעך איז זי געוואָרן אַ באַבע. אויך איך אַליין האָב
 זיך שיעור־שיעור נישט דערפּילט ווי אַ טאַטע. אַ ביסל פּילאָזאָפּיש, איז ביי
 מיר אַרויסגעקומען — אַ קינד איז אַ קינד, נאָך וואָס אַריינקלערן...

בכלל האָב איך ליב קינדער. דעניזס מיידעלע האָב איך אויך ליב. איך
 האָב ליב אַ פּלוידער צו טאָן מיט זיי וועגן אַ טיש, אַ שטול, „הייטאַ“. איך
 האָב זי ליב, די קליינע, ווייל איר מאַמען, דעניזן, האָב איך אויך גערן.
 געוויס שטייט צווישן מיר און דעניזס מיידעלע איר טאַטע, וועלכער
 איז, לויט ווי דעניז האָט מיר דערציילט, געווען אַ מענטש פון געוואַלטיקע
 עקסטרעמען. דאָ אַן אידעאָליסט, גרייט זיך מקריב צו זיין פאַר אַן אידיי,
 און דאָ ווידער אַן עגאָאיסט, וואָס פאַרשליסט זיך פון דער אויסער־וועלט
 אויף טויזנט שלעסער, פאַריגלט זיך און וויל פון קיינעם גאַרנישט וויסן.
 צווישן מיר און דעניזן שטייט אַבער איצט דער שיינער אַלבּערט.

דעניז, וואָס איז אַ מבין אין די ענינים, האָט מודה געווען, אַז ווען מען

קוקט זיך צו גענויער צו אלבערטן, געפינט מען אויס, אָז ער איז פון דעם מין „אָדאַניסן“, וועלכע ווערן פאַבריצירט סעריעסווייז; ער פאַרמאָגט נישט קיין שום פערזענלעכקייט. אַזאַ מין שיינקייט וועפט זיך אויס מיט דער צייט. זיינע אויגן ווירקן ווי ליידיקע וואַזעס. קיין שום געדאַנק הויזט נישט אין זיין בליק. דערפאַר אָבער איז ער אַלעמאַל גרייט עמיצן צו טון אַ טובה. ער איז גרייט צו טון אַלץ, וואָס מען פאַרלאַנגט נאָר פון אים. דאָס יאָ, ער איז אַ מענטש פון גערעכטיקייט, נישט אַזוי צוליב עטישע, ווי צוליב עסטעטישע טעמים.

איך באַווונדער דעניס שאַרף אויג, איך באַווונדער איר אָנגעגליטן שכל. ווי גוט זי כאַראַקטעריזירט מענטשן! ווי גוט זי קען מענטשן! אויך אין פאַליטישע ענינים איז זי נישט ווייניק באַהאַונט, הגם ביז איצט האָב איך זיך מיט איר אין ערגעץ נישט באַגעגנט. איצט אָבער, מוז איך זאָגן, אַז אַ דאַנק מיר, אינטערעסירט זי זיך שטאַרק אינעם קאַמף מיטן שונא, וואָס הויזט ביי אונדז.

— איך האָף, אַז איך וועל קענען מיט עפעס צוהעלפן — זאָגט זי — מיט אַלע מיינע פיכערן וועל איך צוהעלפן. איך האָב ליב קאַמף. אין קאַמף פילט מען אַליין אויך, אַז מען לעבט. און דאָס לעבן האָט אַ זין, ווייל מען דאַרף עס פאַרטיידיקן און אויסקעמפן.

איך בין קעגן אַזאַ איינשטעלונג, קעגן אַזאַ באַגרינדונג פון דער נוי־טיקייט פון קאַמף.

— אַלץ, וואָס דו זאָגסט, איז, דוכט זיך מיר, ראַמאַנטיק און קען ברענגען מער שאַדן, ווי נוצן. דו מאַלסט זיך אויס דאָס אַלץ ווי אַ יום־טוב. צופיל עקזאַלטאַציע איז אויך אומגעזונט. אין די טעראַר־אַקטן קעגן שונא קענסטו געוויס ברענגען פיל נוצן, אָבער אין דער טאַג־טעגלעכקייט, אין דער גרויער טאַג־טעגלעכקייט... איך בין אַן אינזשיניער, איך רעד צו דיר פון ריינער מעכאַניק. ווען איך זאָל דיר דערציילן וויפל טיילן אַ מאַשין פאַרמאָגט און ווי יעדע טייל, איטלעך שרייפעלע, מוז צוערשט גע־שליפן ווערן, כדי עס זאָל זיך אַריינפאַסן אין נאָך אַ טייל, וויפל עס דאַרף געפיילט און געשליפן ווערן, געמאַסטן און געווייגן, באַטראַכט און באַקלערט, וועסטו ערשט פאַרשטיין וואָס דאָס הייסט באַדינען אַ קאַמף־מאַשין...

— קאַמף איז אָבער נישט קיין מאַשין און אַ קעמפער איז נישט קיין אינזשיניער.

— ביסט אויך גערעכט. דער פאַרגלייך, האָב איך דיר לכתחילה גע־זאָגט, איז אַ ביסעלע צוגעשפיצט. לעבן, קאַמף לאַזט זיך באמת נישט אַזוי

מעכאניש באַרעכענען, ווי די פונקציאָנירונג פון אַ טויטער מאַשין. שוונג, אימפעט, מוט, זיינען פאַקטאָרן, וואָס מוזן גענומען ווערן אין באַטראַכט. און דאָס זיינען לויטער מאַסן, וואָס וואַרפן טיילמאַל אום אַלע אויסגעקליגלטע מאַטעמאַטישע פאַרמולן. אָבער טאַקע צוליב דעם, וואָס די פאַקטאָרן וואַרפן זיך שווער אונטער אַן אַנאַליז, אויף דער הייטער מינוט לאַזן זיי זיך בכלל נישט קאָנטראַלירן, טאַקע צוליב דעם, זאָג איך, וואָס דאָ מוזן מיר זיך פאַרלאַזן, מער ווייניקער, אויף דער אינטואַציע, דאַרפן מיר אויף די מאַמענטן, וואָס האָבן יאָ אַ שטיקל שייכות צו דער טעכניק, זייער גוט אַכטונג געבן. זיין אַ קעמפער, הייסט אויך האָבן דעם מוט צו זיין אַ מאַטעמאַטיקער, אַ בעל־חשבון, כאַטש דאָס האַרץ, דאָס גע־פיל, פראַטעסטירט טיילמאַל. ווייל די אומבאַקאַנטע אין יעדן קאַמף־פלאַן, אין יעדער אָפּעראַציע, קומען טיילמאַל אונטער ווי אומגעבעטענע געסט, דאַרף מען די „באַקאַנטע“ האָבן פעסט אין דער האַנט. נאָך מער : אַ קאַמף־סיס־טעם דאַרף פונקציאָנירן, נישט נאָר אין הסכּם מיט די געוויינלעכע נאַטור־געזעצן, נאָר מוז אויך זיין אויסגעשטאַט מיט כלערליי דיספּאָזיטיוון, וואָס זאָלן זיך קענען אַנטקעגנשטעלן קעגן אַ סך צופאַלן, קעגן דעם, וואָס לאַזט זיך נישט באַרעכענען לכתחילה.

— וועט איר, אינזשיניערן, נעמען אין האַנט אַריין דעם מעכאַניזם, וואָס זיין פונקציע איז צו זיין אין הסכּם מיט דעם, וואָס דו רופסט אַן : די נאַטור־געזעצן, און דעניזן וועט איר איבערלאַזן די השגחה איבער די שרייפלעך, פון די כוחות, וואָס זיינען באַשטימט געוואָרן זיך צו ראַנגלען קעגן די צופאַלן.

— דו שאַצסט איבער דייע כוחות, דעניז ! דו קענסט נישט דעם שונא. אַזאָ איינדרוק האָב איך.

— ניין מאַריס, איך שאַץ גאַרנישט איבער מייע כוחות. איך ווייס ווייל, אַז איך בין שוואַך ווי אַ פליג אַנטקעגן דער גוואַלטיקער איבער־מאַכט, וועלכע מיר האָבן צו באַקעמפן. איך האָב געזאָגט : דעניז, האָב איך דערמיט געמיינט מיר אַלע, וואָס וואַקסן אויס אין קאַמף און טוען מער ווי זייערע כוחות דערלויבן זיי צו טון. מיר אַלע, וואָס טאַקע דערפאַר, וואָס מיר זיינען נישט קיין אינזשיניערן, רעכענען מיר נישט, חשבונען נישט, אָבער דערפאַר גיט זיך טיילמאַל איין דאָס, וואָס פון אינזשיניערן שאַטנדפונקט איז עס אויסזיכטסלאַז. וועסט דאָך נישט זאָגן, אַז אַזאָ פראַנט ווי אונדזערער, קען זיך באַגיין אַן דעם, וואָס איך וואַלט אַנרופן, אויב מען קען זיך אַזוי אויסדריקן, „אַ קעגן־צופאַל“.

- דאָס האָב איך קיינמאָל נישט געזאָגט, דענין.
- אַ צופאַל האָט עפעס איראַציאָנעלעס אין זיך.
- זיי מיר מוחל דענין — האָב איך זיך צום סוף געכאַפט — אַז דאָס זיינען לויטער פּוסטע רייד, וואָס האָבן קיין שום ממשות נישט. צעשוויר מענע מיסטיק, וואָס קען גיכער ברענגען שאַדן, ווי נוצן און פאַרקירעווען אונדזער אַרבעט אין אַ טעמפּן ווינקל.
- דאָס זיינען אויך נישט מער ווי רייד.
- הער זיך איין, דענין, די באַוועגונג טאָר זיך אויף קיין ניסים נישט פאַרלאָזן. דאָס וועסטו איינע אַליין מוזן איינזען. געוויס, קען טרעפּן אַ פאַל, ווען מען דאַרף זיך אַריינזאַרפן אין אַן אַקציע מיט לייב און לעבן, אַפילו אויב לויט דער מיינונג פון די „אינזשיניערן“, קומט זי אויס אַ ביסל ווילד. אָבער מאַכן דערפון אַ כלל טאָר מען נישט. בשום־אופן נישט. מען ריזיקירט דערביי אזוי פאַרפלאַנטערט צו ווערן, אַז מען זאָל קיינמאָל מער נישט קענען אַרויסקריכן. אַן אייזקאַלטער שכל און אַ וואַרעם האַרץ — דאָס דאַרף זיין אונדזער דעוויז היינט, מער ווי אַלעמאָל. אַנישט וועלן מיר דעם שונא נישט בייקומען. געדענק־זשע : אייזקאַלטער שכל און אַ וואַרעם האַרץ.
- איך בין זיך מודה, אַז ביידע עלעמענטן פעלן מיר.
- קיינער פון אונדז פאַרמאָגט זיי נישט אַבסאָלוט, אָבער שטרעבן צו זיי דאַרף מען יאָ.
- און — פון דער רעפליק פון די געשעענישן.
- אַ ווונדערבאַר וואַרט האָסטו געזאָגט : פון דער רעפליק פון די געשעענישן. מיר דאַרפן זיך ריכטן לויט די געשעענישן. אַמאָל איז נויטיק מער אייזקאַלטער שכל און ווייניקער וואַרעם האַרץ, אַמאָל — פאַרקערט.
- זיינען מיר, הייסט עס, דאָך אַדורכגעקומען — האָט דענין זיך אָפּ גערופן מיט אַ שמייכעלע — דו האָסט איינגעזען, אַז אויך איך, די מיסטיק קערין, קען צונױץ קומען. דו וועסט מיר שוין זאָגן, ווען איך זאָל יאָ פאַרווענדעט ווערן אין דער אַרבעט. דו וועסט פּסקענען.
- אין אַ קורצער רגע אַרום האָבן מיר ביידע אויסגעשאַסן אין אַ געלעכ־טער. מיר האָבן זיך געכאַפט, ווי קינדעריש אונדזער שמועס איז געווען. עפעס ווי אין דער לופטן האָבן מיר געהאַט געשוועבט און — קיין שום קאַנטאַקט מיט דער ווירקלעכקייט. ס'איז אויסגעקומען גלייך ווי איך וואָלט געווען דער באַלעבאַס אי איבער די געשעענישן, אי איבער די מיטלען, וואָס האָבן זיי געדאַרפט פאַרלויפן דעם וועג.

— דאָס קומט אַלץ — האָב איך זיך אָפּגערוּפּן מיט ערגערניש אין טאָן
— וואָס מיר האָבן זיך אַלץ נישט אָפּגעווינט פּון פּלוידערן, פּון פּטרן צייט
אויף גאַרנישט. מיר האָבן נאָך נישט אינגאַנצן קלאַר באַגריפּן אין וואָס
פאַראַ צייט מיר לעבן. נישט געקוקט אויף אַלע נסיונות, וואָס מיר האָבן
אַדורכגעמאַכט, זיינען מיר נאָך אַלץ פאַרבליבן די אַמאַליקע גריבלערישע
אינטעליגענטן.

— רעד נישט, כ'בעט דיך, קיין רכילות אויף זיך אַליין. איך ווייס יאָ
ווי רעאַל דו קאָנסט האַנדלען, ווען ס'איז נויטיק, איך אָבער וויל איצט
מיט עפעס נוצלעך זיין.

— מען דאַרף איצט האָבן יעדן איינעם, וואָס ווייזט אַרויס גוטן ווילן,
מוט און אויסדויער.

— דאָס אַלץ פאַרמאַג איך.

— האָסטו זייער גוט געטאָן, וואָס האָסטו זיך נישט רעגיסטרירט אין
קאָמיטאַריאַט ווי אַ יידישע.

— די מאַניפעסטאַציע פּון דער אייגענער ווערדע — דאָס איז ביי אַ
סך יידן דווקא אַן אויסדרוק פּון אַ וואַרעם האַרץ, פּון ראַמאַנטיק, ווי דו
זאָגסט. מיט אייזקאַלטן שכל האָט דאָס געהאַט גאָר אַ קנאַפּן שייכות. איך
רעד, פאַרשטייט זיך, נישט וועגן די, וואָס אַנדערש ווי רעגיסטרירן זיך ווי
יידן, האָבן זיי נישט געקענט. איך רעד פּון די, וואָס האָבן יאָ געקענט באַ-
האַלטן זייער יידישקייט. איך האָב זיך טאַקע נישט רעגיסטרירט. איך
מיין, אַז איך האָב געהאַנדלט ריכטיק, ווייל דער מאַטיוו, גלויב עס מיר, דער
מאַטיוו פּון מיין „באַהאַלטן זיך“, איז נישט געווען דיקטירט פּון דער
פּחדנות. איך האָב באַלד פאַרשטאַנען, אַז אַ סך „צופאַלן“ וועלן אַזוי אַרום
אויף מיר קיין שליטה נישט האָבן, מיין פּאַזיציע אויף דעם פּראָנט וועט
לכתחילה נישט זיין קאָמפּראַמיטירט. אַט זעסטו שוין, אַז ס'איז געווען
ריכטיק איינצוטיילן די מענטשן אין פּסיכאָלאָגישע גרופּעס...

דער דאָזיקער שמועס אונדזערער איז געווען נויטיק. איך ווייס איצט,
אַז דעניז איז אַ וויכטיקער כּוח, אַ קוואַל פּון חיות, נישט נאָר פאַר מיין
פריוואַט־לעבן. דאָס איז געווען אין הינטערגרונט פּון אַלע מיינע פּלענער
און פּון אַלע מיינע מעשים.

נאָך דעם שמועס, האָב איך זיך באַמיט משפּיע צו זיין אויך די איבער-
ריקע פּאַקטאַרן אין מיין לעבן. ווי ווייט דאָס איז מיר מעגלעך, האָב איך זיך
באַמיט אויך גערעכט צו זיין לגבי דבורהלעך, לגבי איר קינד און לגבי דער
מאַמען. איך האַלט אין איין קליגן זיך, וואָס פאַראַ פּרייד זיי צו פאַרשאַפּן.

ק א פ י ט ל 11.

די פעטליע אויפן האַלדז ציט זיך אַלץ ענגער צונויף

די פעטליע אויפן האַלדז ציט זיך אַלץ ענגער צונויף. אַט איז אַרויס אַ נייע דייטשע פאַראַרדענונג, וואָס פאַרווערט יידן צו פאַרנעמען זיך מיט געוויסע פּראָפּעסיעס. אַכצן באַרופן מוזן אָפּגערייניקט ווערן פון יידן. זיי טאַרן נישט קומען אין באַרידונג מיט אַריער. זייער אַטעם איז שעדלעך, זייער קאַנטאַקט איז אַ קללה. זיי זיינען די לעצטע פון די לעצטע. יידישע געשעפטן גייען איבער אין אַרישע הענט, צו די אַזוי גערופענע זשעראַנט קאַמיסאַרן.

אַבער איבער פאַריז שטייט אַ ליכטיקער פּרילינג. די ביימער אין לוק' סענבורגער פאַרק בליען.

פון „יענער זייט“ האָט די מומע געשיקט אַ קאַרטל. דאָס איז אַ געדרוקטער פאַרמולאַר. דאָס וואָרט „געשטאַרבן“ האָט זי דאָרט פאַרגעסן אויסצומעקן. זי וואָרט אויף אונדזער ענטפער. אין דעם געדרוקטן טעקסט פון די קאַרטלעך זעט מען ווי דאָס לעבן איז געוואָרן איינגעשרומפן. צווישן געזונט און קראַנק עקזיסטירט כמעט קיין גרענעץ נישט. אין דער „נייער אַרדענונג“ איז נישטאָ מער קיין אַרט פאַר די פשוטסטע ניואַנסן. דער היינט איז אַ שטיק כמאַרע. אַלע טאַפן אין דער פינצטער.

די געלע צעטלען „יידישע אונטערנעמונג“ אויף די וויטרינעס פון די יידישע געשעפטן, ווערט פאַרביטן מיט אַ רויטן צעטל: „דאָס געשעפט ווערט פאַרוואַלטעט דורך אַן אַרישן זשעראַנט־קאַמיסאַר, וואָס איז נאַמי־ נירט געוואָרן אין הסכם מיט דער דייטשער פאַראַרדענונג פון 18־טן אָקטאָבער 1940.“

איצט האָבן טויזנטער יידן אין פאַריז באַקומען גרינע „איינלאַדונגען“. די פּאָליציי האָט זיי פאַרבעטן צו באַווייזן זיך מיטוואַך, דעם 14־טן מאַי.

אין פאליציי־קאמיסאריאט פון דער געגנט, כדי צו קאנטראלירן יעדנס מצב באזונדער.

א גרויסע צאל פון אָט די פאַרבעטענע זיינען געווען פרייוויליקע אין דער פראַנצויזישער אַרמיי. זיי ווילן, זעט אויס, נעמען אויפן פאַרהער גראַד די, וואָס זיינען געגאַנגען זיך שלאָגן פאַר פראַנקרייך.

די פעטער־רעגירונג האָט זיך אַרויסגעוויזן גענוי צו האַלטן אירע אָפֿ־מאָכן. אָנגעמענדיק די וואַפּנשטילשטאַנד־באַדינגונגען, האָט זי זיך מתחייב געווען אַרויסצוגעבן דער געשטאַפּאָ געוויסע, פון דייטשלאַנד אַנטלאַפּענע, פאַליטישע עמיגראַנטן. אָט דעם שאַנד־פּלעק וועלן דורות נישט קענען אָפֿ־וואַשן. איצט ליפּערט זי אויס די יידן צו דער געשטאַפּאָ.

דער טייערער, פשוטער יאָסל שוסטער פונעם געטל אויפן בעלוויל — ער האָט אין די מאַביליזאַציע־טעג געהאַט אונטערגעקויפט אַן אַנדערן ייד, כדי ער זאָל פון די ערשטע אָפּגעגעבן ווערן אַלס פרייוויליקער און וואָס גיכער עקספּעדירט ווערן אויפן פראַגט — איו, פאַרשטייט זיך, אויך פאַרבעטן געוואָרן. דאָס מאָל אָבער האָט ער זיך שוין נישט אַזוי שטאַרק געאיילט. אין דעם גרינעם קוויטל, וואָס ער האָט באַקומען, איז געווען אַנגעגעבן, ער זאָל זיך צושטעלן מיטוואַך, דעם 14־טן מאַי, 9 אַזייגער אינדערפרי. אָבער צוגעשטעלט האָט ער זיך אַזייגער 10.

— נישקשה — האָט ער געזאָגט — 10 אַזייגער וועלן זיי מיך נאָך אויך אָנעמען. איר וועט זען, זיי וועלן מיך נישט צוריקשיקן.

כאַטש די „אינלאַדונג“ האָט קיין וואָרט נישט דערמאָנט וועגן אַן אינטערנירונגס־לאַגער, האָבן דאָך אַלע פאַרבעטענע פאַרשטאַנען, אַז צוריק־שיקן אַהיים וועט מען זיי נישט. ניין, אַגישט, וואָס־זשע הייסט מען זיי קומען אין דער באַגלייטונג פון אַ פריינט, אָדער פון אַ קרוב ?

יאָסל האָט פאַרשלאָסן דאָס שוסטער־וואַרשטאַטל, אַ מין נישע אין אַ מויער, אויף רי ראַמפּאַנאַ, און האָט דעם שליסל אבערגעגעבן זיין ווייב קריינדלען. זי האָט גיך צוזאַמענגענומען די פינף קינדערלעך : פיר יינגלעך און אַ מיידלעך. אַלע זיינען זיי געבוירן געוואָרן אין פראַנקרייך. זי האָט זיי אויסגעשטעלט ווי סאַלדאַטן, געהייסן זיי אָנעמען זיך ביי די הענטלעך, זיי זאָלן זיך נישט פאַרלירן. יאָסל איז געגאַנגען פאַרויס, זיי האָבן פאַר־נומען די גאַנצע ברייט פון טראַטוואַר, איין קינד מיט אַ האַלבן קאַפּ הער־כער פאַרן אַנדערן.

יאָסל שוסטער מיטן ווייב גייען און הינטער זיי די פינף קינדער. גע־לאָסן גייען זיי, טריט ביי טריט, מיט חשיבות גייען זיי אין פאַליציי־

קאמיסאַריאַט. ער וועט פאַרשפּאַרן, טראַכט ער, צו ענטפערן אויף די פּראַגן, וואָס מען וועט אים דאָרט שטעלן, ווייל תמיד, ווייס ער, שטעלט מען פּראַגעס. מען וועט אים דאָרט אוודאי פּרעגן, צי ער איז אַ חתונה-געהאַ-טער, וועט ער אַ ווייז טאָן אויף זיין קריינדלען און אויף די פינף קינדער. מען וועט אים מסתמא פּרעגן, צי ער האָט געדינט, וועט ער אַ ווייז טאָן די אויסצייכענונג, וואָס ער האָט באַקומען אויפן פּראַנט און דעם דעמאָביל-ליזאַציע-צעטל. דערנאָך וועט מען אים אפשר פּרעגן, וואָס אים האָט געצווונגען מיט פּופּצן יאָר צוריק אַריבערצוקומען קיין פּראַנקרייך, קיין פּאַריז, און דאָ זיך באַזעצן.

אויף אַט דער פּראַגע וועט ער שוין פאַרשפּאַרן צו ענטפערן, ווייל דער קאמיסאַר, אָדער דער סעקרעטאַר, ווי ס'האָט אַנומלטן געטראַפּן, וועט שוין אַליין ענטפערן פאַר אים :

— כדי אַרויסצורייסן ביי אונדז דעם ביסן פון מויל, כדי אונדז צו דערגיין די יאָרן מיט די פּאַלקס-פּראַנטן, מיט די דעמאָנסטראַציעס, שפּע-קולאַציעס... דורכגעטריבענע יידן, וואָס איר זענט !

יאַסל שוסטער וועט שווייגן. עס לוינט זיך אַפילו נישט צו פאַרענט-פערן. ער ווייס, אַז ער האָט פאַרשפּילט די מלחמה קעגן דעם דייטש, קעגן פּאַליציי-קאמיסאַר, ער וועט בעסער שווייגן.

דערווייל קלאַגט זי, קריינדל :

— זיי זאָלן דיך כאַטש נישט פאַרשיקן אין לאַגער אַריין, יאַסל, וואָס וועט ווערן פון מיר און פון די פינף שוואַלבן ?...

— זיי וועלן מיך נישט אויפּעסן. וועסט אַלץ אַרויספאַרקויפן פון בור-טיקל. די פאַרטקע שייך גיב אָפּ די קונדן. אויף די פּאַדעשוועס איז מיט קרייט אַנגעגעבן יעדנס נאָמען. די שייך, וואָס איך האָב נאָך נישט באַוויזן צו פאַריכטן, גיב אָפּ צוריק. די חברים וועלן אייך נישט פאַרלאָזן... אויף דעם איז פאַראַן אַן אַרגאַניזאַציע, וואָס, ניין ? גיי אין סינדיקאַט אַריין. איך האָב ביז איצט רעגלמעסיק אַריינגעטראָגן מיין מיטגלידס-אַפּפּאַל. נישקשה, לאַנג קענען זיי מיך סיין ווי נישט האַלטן אינטערנירט. איך בין אַ פּרייוויליקער. מען וועט זיך באַלד כאַפּן, אַז מען איז באַגאַנגען אַ גרויסע עוולה קעגן מיר. ס'איז נאָך נישט הפּקר אַ וועלט.

מאַרסעל, דער יינגסטער, אַ פּיר-יאַריק יינגעלע, מיט בלאַנדע לאַקן, קלאַגט זיך, אַז ער קען מער נישט גיין. קריינדל וויל דאָס קינד נעמען אויף דער האַנט, לאָזט ער נישט, יאַסל :

— וועסט נאך האבן גענוג משאות אויף זיך צו שלעפן, ביז איך וועל ארויסקומען. שאנעווע זיך א ביסל.
 — יאסל — קלאגט זי — האסט דאך אליין געזאגט, אז דו האפטט באלד ארויסקומען, טא וואס־זשע עסטו מיר אפ דאס הארץ ?
 — איך עס דיר אפ דאס הארץ ? איינס צום אנדערן האט נישט... א ניכפה זאל זיי כאפן, ווי זיי פארביטערן אונדז דאס לעבן...
 יאסל טראגט אין די ארעמס דעם יינגסטן, מארסעלן. א שיין יינגעלע, ווי גאלד...

יא, יאסל שוסטער, וואס האט געהאט א בוטיקל אין א נישע אויף רי ראמפאנא, האט מען טאקע מיט נאך עטלעכע טויזנט יידן אין דעם טאג פארבעטן, כדי אריינצופאקן זיי אין פאליציי־אויטאמאבילן און זיי אוועק־געפירט אין די ספעציעל־צוגעגרייטע לאגערן פון פיטיווע און באן־לאַ־ראלאנד. דעם טאג האבן אלע געפילט א ריס אין הארצן.
 די דייטשן קומען נישט מער אין די יידישע געשעפטן און אין די יידישע רעסטאראנען. וויפל צייטונגען עס זיינען דא און וויפל צייטשריפטן, אזוי־פיל פאגראם־בלעטער. אומעטום : יידן, ענגלענדער, פלוטאקראטן, פריי־מויערער... יעדער ייד איז א פארשווערער, א באנדיט, א ברונעם־פארגיפ־טער, א מיטגליד פון די „זקני־ציון“. נישטא קיין חולאת אויף דער וועלט, א יידישער מיקראב זאל זי נישט האבן גורם געווען, נישטא קיין קאטאסט־טראפע, מלחמה, רעוואלוציע, וואס זאל נישט זיין דעם יידנס מלאכה.
 דער דאזיקער פומון — טאג־איין, טאג־אויס. מען דארף זיין שטארקער פון אייזן, נישט אַנצוהויבן איבערצוקלערן, אז עפעס איז דאך מיט די יידן. די פראנצויזן הויבן אן צו קוקן אויף אונדז מיט א קליין ביסל חשד. „אז די וועלט זאגט משוגע — גלויב זי...“ די וועלט, דאס איז די פרעסע, דער ראדיא, די גלוסטעניש פון א סך צו זען אין דעם פרעמדן אַלדאס שלעכטס.

אפגעשלאסן הינטער טירן און שלעסער, כאפט מען זיך ווידער צו צום ראדיא־אפאראט. וואס פאר א קנעפל א דריי טאן ? אין וואס פאר א טיר א קלאפ טאן ? אַוונט־צייט זיצן אלע ביי די ראדיא־קעסטלעך און מען האַרַכט. די פענצטער זיינען פארהאַנגען, די טיר אפגעשלאסן, דאס הארץ פלאטערט, די דייטשן גייען אלץ פארויס. בעלגראד אין געפאלן, אין צפון־אפריקע האבן די דייטשן פארנומען קאפומא און סאלום. אין גריכנ־לאַנד פאלן פראלעמאס און ראזאַני. קאמפן ביים אלימפ. די סערבישע ארמיי האט קאפיטולירט. 244.000 סערבישע געפאַנגענע. לאַנדאַן ווערט

באמבארדירט, לאַנדאָן ברענט, דער טערמאָפּילד־פּאַס אַקופּירט, אין אַטען געפּינען זיך די דייטשן. די האַקנקרייץ־פּאַן פּלאַטערט אויפן אַקראַפּאָליס... געבעלס זאָגט אָן, אַז ער וועט רעווידירן די וועלט־געשיכטע. דאָס, וואָס עס שטייט נישט אָן דעם הערן־פּאַלק, וועט אויסגעמעקט ווערן, נישט נאָר פּון די געשיכטע־לערן־ביכער, נאָר אויך פּון די הערצער, פּון די מוחות. נישט יידנטום, נישט קריסטנטום וועלן האָבן אַ קיום. די דעמאָ־קראַטיע אין דער וועלט איז אויף אייביק פּאַרניכטעט. די יידן וועלן אויס־געראַטן געוואָרן...

איז עס אַלץ ליגן, וואָס ראַדיאָ־פּאַריז זאָגט ?

איז די פּראַנצויזישע צייטונגען ווערן פּאַרעפּנטלעכט רעפּאַרטאַזשן אִי־בער פּוילן. געטאָס, ווי אין מיטלאַטער; ניין, נאָך ערגער ווי אין מיטל־אַלטער... וואָס איז דאָרט מיט מיינע מומעס און פעטערס אין לאַדזש, אין וואַרשע ? ווי קענען זיי דאָרט אויסהאַלטן ?

די מאַמע זיפּצט. זי מאַכט זיך פּאַרוורפּן, פּאַרוואָס זי האָט די פּאַ־מיליע נישט אַריבערגענומען קיין פּאַריז. איצט דאַכט זיך איר, אַז דאָס איז מעגלעך געווען צו טאָן. זי מאַכט אַ חשבון פּון אירע גאַנצע קרובים, וואָס זיינען איבערגעבליבן אין פּוילן. אויף די פינגער ציילט זי זיי. קיין עין הרע, פינף פּולע הענט פּאַרנעמען זיי. און דאָס זיינען נאָר די גאַנצע סטע קרובים. זאָל מען נאָך וועלן צורעכענען די גליד־שוועסטער־קינדער, די מחותנים, סיי פּון דער מאַמעס, סיי פּון טאַטנס צד, וועלן פּופּצן הענט אויך נישט גענוג זיין. אין יעדערן דערמאָנט זיך די מאַמע, ווי ער קוקט אויס, וואָס פּאַר אַ ווערטל ער פּלעגט באַנוצן אין רעדן. זי קען זייערע חולאתן, זייער הילוך, זייער מסחר. זי ווייס צו וואָס פּאַר אַ רבין זיי פּלעגן פּאַרן און ווען עס פּאַלט אויס דעם און דעם יאַרצייט.

— ניין, — כאַפּט זי זיך פּלוצים — אַלעמען וואַלט טאַקע געווען אומ־מעגלעך אַראַפּצוברענגען אַהער. וויפּל לייכטערס, מנורהס, בשמים־פּוש־קעס, וויפּל געשעפּטן, הייזער און געסלעך, וויפּל קברים און יאַרצייטן. אַ פּאַרצווייגטע משפּחה איבער גאַנץ פּוילן. וווּ וואַלטן זיי זיך אַלע אַהינגע־טאָן ? פּון וואָס וואַלטן זיי געלעבט ?

זי מישט אַלצדינג צונויף, זי רעכנט אויס אין איין אַטעם סיי לעבע־דיקע מענטשן, סיי קברים און יאַרצייטן. איך וואַלט אודאי נאָך צוגעגעבן צו אַט דעם צעטל : קלובן, פּאַלקס־שולן, מאַסווקעס, ביכער... איך געפּין איר נישט מיט וואָס צו טרייסטן, דער מאַמען. ווידער ביים ראַדיאָ־קעסטל. איצט האָב איך שוין גענוג צייט. מיין

מלאכה איז געווען נישט צו קומען אין „קאנטאקט“ מיטן עולם, האט מען מיר אָנגעזאָגט. איצט טאָר איך נישט מער ווי דעמאָנסטרירן שטויבן־זויר גערס פאַר אַרישע מענטשן. טמא בין איך געוואָרן על־פי דעקרעט, אומ־ריין פון דור־דורות. אין מיטל־אַלטער האָב איך די ברונעמער פאַרסמט, ווי דער „אַ פּילאַרי“ („צום שאַנד־סלופ“) שרייבט. אינאיינעם מיט די אַלבי־גינעזער, בין איך באַגאַנגען אַן אַטענטאַט אויף דער אייראָפּעאישער ציווי־ליזאַציע. ווען ס'איז אונטערגעקומען די פּראַנצויזישע רעוואָלוציע (וועלכע איך האָב, אגב, צוזאַמען מיט די ענגלישע פּריי־מויערער אָנגעשיקט אויף די פּראַנצויזן), האָב איך אויסגעשחטן אַן רחמנות די בעסטע נאַרדישע עלע־מענטן פון פּראַנקרייך, איך האָב גילאַטינירט דעם אַדל און איבערגעגעבן דעם המון די ממשלה אין דער האַנט. שפעטער האָב איך אָנגעווענדעט כלערליי מיטלען און שמד־שטיק, כדי צו פאַרנעגערן, צו פאַרדייטשן און פאַרמזון די פּראַנצויזישע ראַסע. דער „אייביקער ייד“ האָט דאָס געטאַן. ער האָט זיך אָנגעזעצט אויף דער וועלט און וויל זי צעשטערן...

זיינען געקומען די דייטשן קיין פּראַנקרייך און מען האָט זיך ערשט אַרומגעזען, וואָס פאַר אַ פּויגלען מיר זיינען. שוואַרץ אויף ווייס האָט מען דאָס געקענט לייענען. דער ראַדיאָ האָט זיך דאָס דערוווסט פון אַ „זיכערן מקור“ און האָט געוואָרנט דער פּראַנצויזישער באַפעלקערונג: „לעבנס־געפאַר! שניידט אָפּ די יידן אַלע וועגן, נעמט צו פון זיי אַלע פרנסות, זאָלן זיי פאַרהונגערן, וועלן זיי שוין דערנאָך פאַרזאָגן אַ צענטן ווי צו שטרעבן צו דער וועלט־הערשאַפט...“

בקיצור, איך בין געבליבן אַן אַרבעט. איך פאַרקויף די שטויב־זויר גערס, וואָס זיינען מיר פאַרבליבן פון דער צייט, ווען איך האָב נאָך גע־אַרבעט אויף מיין אייגענער רעכענונג. איך פאַרקויף אויך אַרויס דאָס ביסל סחורה, וואָס די מומע האָט איבערגעלאָזן, און אויך אירע ני־מאַשינען. איך וועל עס איר איבערשיקן ביי אַ געלעגנהייט, ווער ווייסט, אפשר וועט גאָר אויסקומען אַלץ צו ליקוידירן און אַריבערפעקלען זיך „אַהין“, אין די ווייטע פירענען־בערג.

דערווייל האָט מען נאָך די פּראַנצויזישע יידן נישט געטשעפעט. און אפשר וועל איך באַלד צוריק געפינען אַרבעט אין מיין פאַך. אחוץ דעם קען איך נישט סתם פאַרלאָזן פאַריי, איך געהער נישט צו זיך אַליין.

איך קען אויך נישט פאַרלאָזן דענין און נישט אַלע איבעריקע חברים. מיין האַנט האָט מעכאַניש געדרייט דעם ראַדיאָ. און פּלוצים האָט עס אַ גרילץ געטאַן, אומגעריכט און פּלוצים — „היטלער האָט אַטאַקירט דעם

ראַטנפאַרבאַנד. זיינע טרופן האָבן שוין אַריינמאַרשירט אין די סאָוועטישע געביטן..."

— ערשט איצט הייבט זיך אָן די ריכטיקע מלחמה ! — שריי איך אויס צו דער מאַמען און צו דבורהלען.

— שטילער, מאַריס — לייגט מיר דבורהלע אַ פינגער אויף די ליפן — וועסט מיר נאָך אויפוועקן דאָס קינד...

דאָס קינד האָט זיך טאַקע אויפגעכאַפט און גענומען וויינען.
— איך בין נישט שולדיק — האָב איך זיך צעשטרייט פאַרענטפערט
— פאַרשטייט דען נישט, דבורהלע, וואָס פאַר אַ שרעקלעכע נייעס דאָס איז ?

איך קען נישט מער איינזיצן אין שטוב און לויף אַראָפּ אין גאַס.
מיר ווילט זיך טרעפן אַ חבר, אָן אייגענעם, כדי זיך צו טיילן מיט אים. האָב איך באַשלאָסן אַריבערצוכאַפן זיך צו ביילקען, ביי די פּישר־טראַנס. שוין הדשים לאַנג ווי זי טענהט :

— איר וועט זען, עס וועט נישט לאַנג דויערן און היטלער וועט זיך וואַרפן אויפן ראַטנפאַרבאַנד. אָבער דאָרט וועט ער ברעכן האַלדז־און־נאַקן.
ביי די פּישרטראַנס האָט מען שוין אויך אַלץ געוואָסט. זיי האָבן זיך דאָרט געקאַכט. איינער האָט אַפילו געבראַכט ראיות פון נאַפּאַלעאַנס מפּלה, אָן אַנדערער האָט געמיינט, אַז די קאַפיטאַליסטישע מלוכות וועלן איצט שלום מאַכן מיט היטלערן און אַלע צוזאַמען וועלן דערטרינקען אין אַ ים בלוט די רעוואָלוציע.

אָבער נישט דאָס וויל מען איצט הערן. מען וויל וויסן וואָס וועט ווייטער זיין. מען דאַרף נישט מיינען, אַז באַלד מאַרגן ענדיקט זיך די מלחמה. דער געראַנגל קען דויערן יאָרן. דאָס האָט אַלעמען געלאָזן אַ ביסל אָפהענטיק.

נאָר די באַוועגונג איז ביכולת אויפצופלאַנטערן דעם קנויל פון די געשעענישן. מיר וואַרענען די באַפעלקערונג קעגן מיטאַרבעט מיטן שונא. מיר גייען פון שטוב צו שטוב, און באַווייזן די יידן, אַז נאָר דער עקאַנאָמישער און אינדוסטריעלער סאַבאַטאַזש איז כּוח אַפּצושוואַכן דעם מיליטערישן כּוח פון די דייטשן. מיר דערקלערן, אַז זיי פאַרזינדיקן זיך קעגן זייער ווירדע־געפּיל, אויב זיי באַמיען זיך נישט צו ברענגען שאַדן די דייטשן, וווּ נאָר זיי קענען. וויפּל מאַל דאַרף מען איינטענהן, ביז מען איבערצייגט זיי. דערביי שטויסט מען זיך אָן אין דער טעמפּקייט פון געוויסע ברואים, וואָס זעען נישט ווייטער פון זייער נאַז און לאַכן

זיך אויס פון אלע ראיות און באווייזן. זיי האבן אפילו פארלוירן דעם
חיהשן אינסטינקט פון פארטיידיקן זיך.

דער דייטשער איבערפאל קעגן ראטנפארבאנד האט פארשטארקט דעם
קאמף־גייסט אין ביידע לאגערן. די קאנטורן זיינען פרעציזער געווארן.
די דייטשן ווילן פריי מאכן די „ארישע וועלט“ פון „יידישע פארטיזאנען“.
ביי א סך פראנצויזן האבן זיך געעפנט די אויגן. איצט איז די שפיל אן
אפענע. די ווידערשטאנד־באוועגונג וואקסט. אויך די רדיפות האבן
זיך פארשטארקט.

יא, די מלחמה, וואס מיר פירן איצט, איז שוין מער נישט קיין „קאמישע“.
נאכמער: די געשעענישן ווארפן א ליכט אויף די צעטומלטע טעג פון
וואפנשטילשטאנד. מען אנטדעקט איצט אלע פעדים פון פאראט און די
יעניקע, וועלכע האבן הינטער די קוליסן געצויגן די פעדים פון דאָ-
זימן פאראט.

די רעיונות קומען נישט צופעליק. אט איז איינער, וואס איז זיך סומך
אויף דעניזן...

יא, דעניזן...

מיינע טריט פארקערעווען זיך צו איר גאס, צו איר שטוב. איך האב
א פארגעפיל, אז די דעניז וועט נאך דא אפשפילן א גאר וויכטיקע ראל.
מען וועט זיך איצט נויטיקן אין אזעלכע, וואס שפאנונג איז דער מאטאר
פון זייערע האנדלונגען און וואס גראד די סכנה גערט זייער מוט.

דער דראנג צו ריזיקאלישע שליוותן איז א שטריך אין איר כאָ-
ראקטער. מיט איר ארישן אויסזען, מיט אירע שפראך־קענטענישן, מיט
אירע נייגונגען צו פארמעסטן זיך מיטן טויט, ווער קען זיך מיט איר
פארגלייכן?...

וואס פאר א שליוותן וועט זי אויספירן? אגב, איז דאס בכלל נישט
אפהענגיק פון מיר. דערויף איז דא די צענטראלע אָנפירונג פון דער ווי-
דערשטאנד־באוועגונג. זיי וועלן שוין באשטימען. דעניז איז שוין פון
לאנג צוגעטיילט צו אן אַרבעט, וואס איז אויך נישט אן ריזיקעס.

און אט כאפ איך זיך, אז איך באטאן צו שטארק איר נאָמען אין מיין
מחשבה. עפעס וויל איך, זי זאל זיך אויסצייכענען, גלאנצן, זי זאל שפילן
א וויכטיקע ראל.

האָב איך טאָקע דעניזן ליב?

און איך טראַכט נאָך לאַנג פון דעניזן. מיר איז דערביי אי האָ-

פערדיק, אי אומעטיק. איך דערצייל איר נאך דערווייל גארנישט. מיר זיצן אַ וויילע און שווייגן.

עס פאסט זיך צו פרעגן : פון וואס שווייגן מיר ? פון אלץ און פון גארנישט. ביידע ווייסן מיר, אַז מיר שטייען פאַר אַ צייט מיט אַ סך אומרו און געשפּאַנטקייט. צי טראַכט אפשר דעניז אויך וועגן אַ מאַרגן, ווען עס וועט איר צוקומען נאָך אַ בינטעלע זכרונות : ליבע, זון, חלומות. דערמיט וועט מען זיך דאַרפן שפּייזן אין אַ סך גרויע, גרויע טעג. אַבער אַזעלכע געדאַנקען געהערן נישט צו איר שכל און טעמפּעראַמענט. מיט וואָס פאַר אַ שאַרפּער ראיה זי זעט אַלץ. ס'איז טאַקע אמת, מיט דער רעגיסטראַציע האָבן זיך פיל פון אונדז געמאַכט פאַר אַ ציל-ברעט. מיר, די יידן, זיינען נאָכמער אַנטוואַפנט. באַהאַלטן זיך אין איצ-טיקן מאַמענט אויף ווי ווייט מעגלעך, אויסמישן זיך מיט אַלעמען. דעניז איז פייער און פלאַם. זי וויל זיך אַריינזאָרפן אין גרויסן גע-ראַנגל. „זי וועט זיך — זאָגט זי — אינגאַנצן איבערגעבן אין רשות פון דער סטודענטן-אַרגאַניזאַציע“.

מיט עטלעכע טעג שפּעטער האָט מיך טאַקע דעניז צוזאַמענגעפירט מיט פּאַליצערס אַ תלמיד, אַ יונגערמאַן מיטן נאָמען גאַיאַר, אַ נאַענטער מיטאַרבעטער פון דעם באַוווסטן פּראַפעסאר פון היסטאָרישן מאַטעריאַל-ליזם אין די אַרבעטער-אוניווערזיטעטן. ער האָט זיך אַרומגעטראָגן מיט אַ פּלאַן אויפצושטעלן אַ געהיימע דרוקעריי. נישט גאַיאַר, נישט דעניז און נישט איך, האָבן געהאַט אַ וועלכע נישט איז השגה אין דער זעצעריי-און דרוק-טעכניק.

דאָס איז אַבער געווען די קלענסטע מניעה, אַפילו נאָכדעם, ווי מיר האָבן שוין געהאַט באַשלאָסן אונדזער אַרגאַן צו געבן אַ געוויסן פרצוף פון אַן אמתער צייטונג, זי צו זעצן, דרוקן, און נישט מער העקטאַגראַפירן, אָדער ראַנעאַגראַפירן.

עלף זיינען מיר לכתחילה געווען : דריי סטודענטן, אַ דאָקטאָר, אַ שאַפּער, אַ כעמיקער, אַ פּילאָזאָף, אַ גראַווירער, אַ פּאַלקס-שול-לערערין, דעניז און איך גופא. קיין איין דרוקער-אָדער זעצער-פּאַכמאַן איז צווישן אונדז נישט געווען. צום גליק, האָבן מיר ערגעץ דערטאַפט אַ געוועזענעם אייגנטימער פון אַ קליינער דרוקעריי. ער האָט עס אונדז פאַר-שאַפט אַ ביסל שריפט און האָט מיט אונדז אַריינגעקנעלט די ערשטע פּרייז-ציפּן פון דער דרוקעריי-קונסט. אַ קליינע האַנט-מאַשין האָט זיך אונדז אויך איינגעגעבן צו קויפּן.

אויף רי לעקורע האָבן מיר אויף אַ זיבעטן שטאַק אָפּגעדונגען אַ בוידעם־שטיבל און דאָרט האָבן מיר איינגעריכטעט אונדזער דרוקעריי. דעם מאַטאָר־גערויש האָבן מיר פאַרטויבט מיט צוויי ניי־מאַשינען וואָס מיר האָבן דאָרט אַריינגעשטעלט און מיר האָבן זיי דעם גאַנצן טאָג גע־לאָזן לויפן ליידיק. אַ ראַדיאָ האָבן מיר אויך אָנגעשטעלט. אַ גאַנצן טאָג האָט ער אונדז פאַרקלאַפט דעם קאַפּ מיט אידיאַטישע אָפּערעטן־שלאַגערס און קאָמוניקאַטן פון „ראַדיאָ־פאַריז“ איבער די נצחונות פון דער „ווער־מאַכט“ אין רוסלאַנד.

ס'איז דאָרט געווען ענג, נישט אַ ריר צו טאָן זיך. ס'האַט אויסגעזען, ווי מיר וואָלטן געווען אַריינגעוואָרפן אין אַ קעסל־גרוב, וווּ ס'קאַכט און עס זידט. נאָר וואָס מאַכט עס אויס? אַבי ער האָט זיך טאַקע אויס־געקאַכט.

אַלע וואָך האָט זיך אויסגעקאַכט אַ צייטונג אָן אמתע צייטונג, מיט ידיעות פון פראַנט, פון אויסערלעכן און אינערלעכן פראַנט. דער הויפּט־מקור פון אונדזערע ידיעות איז, פאַרשטייט זיך, געווען דער ראַדיאָ. גע־נומען האָבן מיר זיי נישט פון דעם אַפּאַראַט אין בוידעם־שטיבל, נאָר פון אַנדערע אַפּאַראַטן, וואָס געפינען זיך אין די וויינינגען פון אונדזערע קוריערן, ווי מיר רופן די צושטעלער פון די דאָזיקע ידיעות.

אין דער צייטונג האָבן מיר אויך איינגעפירט אַ רובריק, וואָס טראַגט דעם קאַפּ: „דער פּולס פון פאַריז“, אַ רובריק, וואָס מעסט די פּאָליטישע טעמפּעראַטור פון פאַריז. און אַ צווייטע רובריק, וואָס רופּט זיך „דער מיסט־הויפּן“. דאָרט געפינען פּלאַץ די פאַרעטער, די „מיטאַרבעטער“ פון דריטן־רייך און פון דער „נייער אַרדענונג אין אייראָפּע“, די פאַר־קויפטע, די מוסרים, די לייט פון דער פראַנצויזישער געשטאַפּאַ.

איין טאָג זיינען מיר שיעור־שיעור נישט דורכגעפאַלן צוליב אַ שכן, אַ שוסטער, וואָס האָט געווינט אויף אַ גאַרן נידעריקער פון אונדז. זיין שנאה צו אונדז איז דווקא געווען נישט אומסימפּאַטיש, נאָר געקאַנט האָט עס אונדז קאַסטן דאָס לעבן.

אַט ווי אַזוי ס'איז געווען :

אונדזער שכן האָט אונדז אָנגענומען פאַר אַ חברה דאָריאָטיסטן, אַדער פראַנצייסטן. ער האָט אונדז — שוין נאָך אַלעמען — געהאַט דערקלערט, אַז אין זיינע אויגן אונטערשיידן זיך די דאָזיקע פאַשיסטישע באַנדעס מיט גאַרנישט איינע פון דער צווייטער. ער איז געווען גערעכט אין זיין אַפּשאַצונג. נאָר וואָס שייך אונדז, האָט ער געמאַכט אַ ראַדיקאַלן טעות.

ס'איז אמת, אַ ווילינגערישן אויסזען האָבן מיר געהאַט. מיטן שטעקן אין האַנט, מיט די פּאַשיסטישע אָפּצייכנס אויף דער ברוסט, האָבן מיר אויסגעזען ווי די אמתע היטלערישע אויסוורפן. דערצו נאָך פּלעגט אונדזער ראַדיאָ, ווי כ'האָב שוין דערציילט, נישט אויפהערן צו האַקן נאָכאַנאַנד און מודיע צו זיין די אויפטוען פון דער „נאַציאָנאַלער רעוואָלוציע“, וואָס ווישי האָט איינגעפירט אין לאַנד. האָט ער דעריבער געמיינט, אַז מיר זיינען פון יענע חברה-לייט. ער האָט געקענט עפעס אַ פּאַרשוין, וואָס האָט זיך אויסגעגעבן פאַר אַ מיטגליד פון דער ווידערשטאַנד-באַוועגונג. דער שוסטער האָט יענעם דערציילט, אַז ביי אים אין הויז געפינט זיך אַ נעסט פון היטלעריסטן, פון וועלכע ער וואַלט זייער געוואַלט פטור ווערן. די מעשה איז דעם דאָזיקן פּאַרשוין מסתמא פאַרגעקומען פאַרדעכטיקט. איז ער איין טאָג מיטגעגאַנגען מיטן שוסטער אַנצוקוקן, וואָס פאַר אַ סאַרט חברה מיר זיינען. וועט זיך אַרויסשטעלן, אַז מיר זיינען פּאַשיסטן — האָט ער פאַרזיכערט אונדזער שכן — וועט ער שוין וויסן וואָס מיט אונדז צו טון... זיין עובדה, האָט ער געזאָגט, איז טאַקע נאָכצופאַרשן די פּראַנץ צווישע פאַרעטער...

עטלעכע שעה האָט ער זיך אַרומגעדרייט פאַרן הויז און האָט גע-
לוערט אויף עמיצן פון אונדז. אָפט זיך ווייזן אויף דער גאַס פּלעגן מיר זיך נישט, כאַטש געפילט האָבן מיר זיך אין אונדזער הילוך זייער תקיף. נאָר ווען מיר האָבן שוין געהאַט פאַרטיק די סחורה — פּעקלעך מלבושים לפנים וועגן, כדי צו באַרעכטיקן דעם גערויש פון די ניי-מאַ-
שינען — פּלעגן מיר זיי גיין „אָפּליפערן“. מיר האָבן די פּעק צייטונגען איבערגעגעבן די חברים, וואָס האָבן געהערט צום קאַלפּאַרטאַזש. איז דעם טאָג האָט זיך די צייטונג געהאַט אַ ביסל פאַרשפּעטיקט. מיט צוויי טעג צוריק איז דערשינען דער לעצטער נומער. אין דער דרוקעריי האָט זיך געפונען נאָר דער דאַקטאָר, וואָס איז אין דעם טאָג געווען „דעזשורנע“. דאָס בוידעם-שטיבל איז קיינמאַל נישט געשטאַנען ליידיק, תמיד איז דאָרט עמיץ געווען, כדי צו האַלטן אין גאַנג דעם ראַדיאָ און די ניי-מאַשינען. סוף כל סוף איז אים דאָס וואַרטן נמאס געוואָרן. איז ער אַראָפּ צו-
זאַמען מיטן שוסטער און אַוועקגעזעצט זיך אין דער קליינער קאַפע, קעגנ-
איבער אונדזער הויז, ביי אַ טישל לעבן פענצטער.

דעניז האָט די נאַכט געדאַרפט פאַרבייטן דעם דאַקטאָר אין דער דרו-
קעריי. און ווי נאָר זי וויל אַריינגיין אין הויז, אויפצוהויבן זיך אויף די
שטיגן, הערט זי ווי עמיץ רופט זי :

— פריילן, אַנטשולדיקט, איר וועט שוין אַמאַל אויפהערן פאַרסמען
דאָס גאַנצע הויז מיט אייערע ליגנס ?
זי האָט אין אָנהויב נישט פאַרשטאַנען וועגן וועלכע „ליגנס“ רעדט
ער דאָ און האָט זיך אָפּגערופן אין פאַרלעגנהייט :
— ליגנס, זאָגט איר ? מיר זאָגן דעם אמת. ליגנס זאָגן די פאַשיסטן,
די קאַלאַבאָראַטאָרן, די פעטעניסטן...

— אַזוי גאַר ? — האָט דער פאַרשוין זיך זייטיק פאַראינטערעסירט —
איז ווער־זשע זייט איר ? נישט קיין קאַלאַבאָראַטאָרן ?
— די ליגנס פון אייער ראַדיאָ ! — האָט דער שוסטער זיך אַרייַנ־
געמישט.

דעניז, וואָס האָט זיך מאַדנע פאַרפלאַנטערט, האָט זיך תיכף אָנגע־
שטויסן און האָט אַ שטאַמל געטאָן :

— פאַראַן אויך אמת אין דעם, וואָס ראַדיאָ־פאַריז דערציילט...
— קיין איין וואָרט אמת איז אין דעם נישטאָ — האָט זיך דער שוס־
טער געקאַכט — קיין איין וואָרט אמת נישט, איר הערט, וואָס איר זאָג
אייד ?

דער פאַרשוין האָט פאַרלעגן געשמייכלט. ער האָט אונטערגעשאַקלט
מיטן קאַפּ, אַ מבולבלער, איז ער אַ רגע שטיין געבליבן און אַן אידיאָטיש
שמייכלעלע איז אים אַרונטערגעהאַנגען פון די ליפּן. ס'האַט אויסגעזען, ווי
ער וואַלט גענאָווערט. ער האָט דעם שוסטער פּלוצים דערלאַנגט די האַנט
און האָט זיך מיט האַסטיקע טריט אָפּגעטראָגן.

דעניז האָט זיך אויפּגעהויבן אויף די שטיגן צוזאַמען מיטן שוסטער. ס'איז
קענטיק געווען, אַז ער האָט נאָך עפעס געוואַלט זאָגן, נאָר ער האָט זיך
נישט געטרויט. עטלעכע מאָל האָט ער אַ הוסטל געטאָן, אָבער מער ווי
„יאַ־יאַ“, האָבן זיינע ליפּן נישט אַרויסגעבראַכט. האָט אים דעניז אַ פּרעג
געטאָן :

— אייד געפעלט נישט אַזוי שטאַרק אונדזער ראַדיאָ ?
— ניין, אינגאַנצן נישט ! — האָט ער געענטפּערט.
— גוט צו וויסן ! וועלן מיר אַנשטעלן אַ ביסל שטילער.
— יאָ, טאַקע אַ ביסל שטילער ! — האָט דער שוסטער געפּאָדערט.
— דער גערויש מאַכט עס אייד אַזוי נערוועז ?
— נישט נאָר דער גערויש, נאָר די ליגנס... נאָר נישקשה, איר וועט
נאָך אַמאַל מוזן אָפּגעבן די־ן־חשבון פאַר אייערע מעשים. אַ חרפה, פּראַג־
ציון זאָלן זיך אַזוי פאַרקויפּן...

— און יענער, וואָס איז נאָר־וואָס געשטאַנען מיט אייך, אים שטערט
 אויך אונדזער ראַדיאָ ? אויף וועלכן שטאַק וווינט ער ?
 — ער וווינט דאָ בכלל נישט, נישט אין דעם הויז, אפילו נישט אין
 דער גאַס.

— וואָס הייסט ?

— ער איז אָבער אַ ריכטיקער פּראַנצווז, נישט ווי איר, איך האָב
 אים נאָר דערציילט וואָסערע שכנים איך האָב, האָט ער געוואָלט אייך
 אַנקוקן. אַ נייגער־יקער אַזאַ...

— מיינט ער אויך, אַז מיר זיינען „קאַלאַבאָראַטאָרן“ ?

— מען דאַרף נישט זיין קיין גרויסער באַאַבאַכטער, דאָס באַלד איינ־
 צווען אין אייך.

פון איין זייט האָט איר הנאה געטון, וואָס די „באַאַבאַכטער“ געפֿי־
 נען אונדז איין פאַר „קאַלאַבאָראַטאָרן“, פאַשיסטן; ס'האָט אָבער פאַר־
 דראָסן, וואָס אין די אויגן פון דאָזיקן פשוטן שוסטער זעען מיר אַזוי
 אויס. ער איז אַן שום ספּק אַן ערלעכער פאַטריאַט...

אויבן אין צימערל, האָט זי דעם דאָקטאָר באַלד איבערגעגעבן די
 גאַנצע געשיכטע.

חבר פּיקאַר (אַזוי איז געווען זיין פּסעוודאָנים) האָט דאָס מאָל טאַקע
 באַלד אָפּגעשטעלט דעם ראַדיאָ, די מאַטאָרן פון די ניי־מאַשינען און האָט
 זיך פאַרטראַכט. ער האָט עטלעכע מאָל אויסגעווישט די ברילן און האָט
 רואיק, אָבער אַנטשלאָסן צוגעגעבן :

— מיר מוזן שוין די מינוט אַרויספּעקלען זיך פון דאַנען... די גע־
 שטאַפּאָ איז אויף אונדזערע שפורן...

דעניז האָט באַלד געמוזט צוגעבן, אַז דער דאָקטאָר איז גערעכט.

— אונדזער שכן איז טאַקע, לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן, אַן ערלע־
 כער מענטש, אָבער יענער איז זיכער אַ שפּיצעל.

— פון מיטנעמען דאָס „אויוועלע“ (אַזוי האָבן מיר גערופן די דרוק־
 מאַשינן), קען קיין רייד נישט זיין אין איצטיקן מאַמענט. נישט מיר האָבן
 מענטשן דערצו און נישט מיר קענען זיך באַווייזן דערמיט אויף דער
 גאַס. איך מיינ, אַז מיר מעגן קודם כל דרייסט גיין דערציילן אונדזער
 שכן די גוטע בשורה, אַז מיר האָבן דעם ראַדיאָ אָפּגעשטעלט. איינס אַוועק,
 צווייטנס, קענען מיר אים אָנגעטרויען, אַז מיר זיינען ווייט נישט קיין
 פאַשיסטן, ווי ער מיינט. דאָס וועט אים זיכער הנאה טון. דערפאַר וועט ער

אונדז אַפּטאַן די טובה און צוהיטן, אויב די פּאַליציי איז ווירקלעך געפּאַלן אויף אונדזערע שפורן...

כך הוה. דער שוסטער האָט אַ לענגערע וויילע נישט געקענט קור מען צו זיך פון דער רעוועלאַציע, וואָס פיקאַר און דעניז האָבן אים געמאַכט. — וועמען וואָלט עס גאַר איינגעפּאַלן ? — האָט ער זיך נישט געקענט שענקען...

ער האָט זיך נישט אויפּגעהערט צו ווונדערן. ער האָט אויך געזען מוזט צוגעבן, אַז דער „באַקאַנטער“ זיינער איז זיכער אַ שפיצעל. מען האָט דאָ באַדאַרפט לויפן און פּאַרכאַפּן עפעס. ער האָט אונדז אָבער צוגעזאָגט צו פּאַרנעמען זיך מיט דעם ענין און מודיע זיין, טאַמער פּאַסירט עפעס, לויט אַן אַפּגערעדטן פּאַראַל, אין דער פּאַפּיר־האַנדלונג, אין דער־בייאַיקן געסל.

איצט איז די דרוקעריי געווען „פּאַרשאַטן“. נאָך אין דער זעלבער נאַכט איז מען געקומען מאַכן אַן אונטערזוכונג אין אונדזער בוידעם־שטיבל. די נעסט איז שוין אָבער געווען אַפּגעליידיקט. פּאַר כעס, האָט די פּאַליציי צעבראַכן די ניי־מאַשינען און דעם ראַדיאָ. זיי האָבן אויך אַפּגעשטעקט אַ קורצן באַזוך ביים שוסטער. זיי האָבן אים געהאַלטן אין איין מאַטערן : ווער, וואָס, ווען ? אָבער קיין שום וויכטיקס האָט זיך זיי נישט איינגעגעבן צו דערוויסן פון אים. אים גופא, האָבן זיי, פּאַרשטייט זיך, אין גאַרנישט חושד געווען. איי, זיין אומצופּרידנקייט מיטן „ראַדיאָ־פּאַריז“, וואָס פּאַרשפּרייט ליגנס, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט, דאָס איז נישט געווען פּאַרעכנט פּאַר אַזאַ גרויסן חטא, אַז מען זאָל אים דאַרפן אַרעסטירן צוליב דעם. מען האָט אויך נישט געוואָרפן קיין אויג אויף אים להבא, ווייל מען האָט אים געהאַלטן פּאַר צו ווייניק באַהאַונט און פּאַר אַ קנאַפּן חכם.

שפעטער איז ער אונדז גוט צונאָך געקומען, דער „פּאַטערל פּיער“, ווי מיר האָבן אים אַ נאַמען געגעבן.

ק א פ י ט ל 12.

מיר גרייטן באַמבעס קעגן שונא

איך אַרבעט אין דער פרימיטיווער לאַבאָראַטאָריע, וואָס איז איינגער־
ריכטעט געוואָרן אין אַ ווייטער פאַריזער פאַרשטאַט.
זאַלבע אַכט זיינען מיר דאָרט. מיר לעבן ווי די נזירים. מיר קוקן די
ליכטיקע שייך פון טאָג נישט אָן. מיט עסן באַזאָרגט מען אונדז שוין.

שווערלעך איז מיטן רויכערן. אַלע זיינען מיר „פאַרברענטע רויכערער“,
און רויכערן טאָר מען נישט אין דעם ענגן רוים, וואָס איז אַנגעפילט מיט
כל המינים עקספלאָזיע־שטאָפּן. דאָס איז געוויס די גרעסטע אָפּקומעניש,
וואָס מיר האָבן אויף זיך גוזר געווען.

מיר האָבן אָבער אויך אַ גענוג גרויסן שכר, נישטאַ וואָס צו באַ־
קלאַגן זיך. אונדזער שכר איז די ידיעה פון צייט צו צייט, אַז נאָך אַ צוג
איז אַראָפּ אין אונדזער סעקטאָר פון די רעלסן און צעשמעטערט געוואָרן,
ווידער זיינען אַזויפיל און אַזויפיל דייטשע אָפיצירן און זעלנער „אַרי־
בערגעפעקלט“ געוואָרן אויף יענער וועלט.

מיר זיינען דריי אינזשיניערן, צוויי כעמיקער און די איבעריקע —
לאַבאָראַנטן.

איינער פון זיי איז אַ ייד פון אונדזערע קאַנטן. איך האָב זיך שטאַרק
צוגעבונדן צו אים.

אין דער איזאָלירטקייט פון דער לאַבאָראַטאָריע, אין נאַענטער שכנות
מיטן טויט, איז גוט צו וויסן, אַז ביי דער זייט געפינט זיך עמיצער, וואָס
רעדט אויף דעם זעלבן לשון, מיט וועלכן דיין מאַמע פלעגט דיך איינ־
שלעפען מיט אַזעלכע זיסע וויג־לידער. מיט וואָס פאַר אַ תענוג איך
כאַפּ זיך עס אַ שמועס צו טון מיט אים. דער קלאַנג פון דעם היימישן לשון
גופא, דווקא דאָ, דערפרייט מיך שוין. יעדער שמועס איז אַ בריק צו

עפעס אַ שטעגעלע, צו עפעס אַ ווינקעלע אין לעבן, ווען עס איז נאָך גע-
ווען לעבן אין אונדזער וועלט.

אינמיטן דער נאַכט וועק איך זיך טיילמאָל אומרויך איבער פון שלאָף.
— שלום — רוף איך שטיל — שלום, דערצייל מיר עפעס...

— וואָס עפעס אינמיטן דער נאַכט, פון דער העלער הויט, דערציילן ?
שלאָף, זיי נישט משוגע, משה !

— ניין, דערצייל עפעס, דערצייל ווי האָט אויסגעזען אַ שבת נאָכן
עסן ביי אייך אין שטעטל.

— פונקט ווי אין אייער שטעטל, אַ האָרעלע נישט אַנדערש, קענסט
מיר גלויבן.

— איך ווייס, אַז נישט אַנדערש... ביסט אַ גולם. וויל איך דען וויסן ווי
עס האָט אויסגעזען ביי אייך אין שטעטל ? ווייס איך דען נישט אַליין ?

— טאָ וואָס, משוגענער, וועקסטו מיך ?

— איך וויל דיך הערן רעדן.

— דול מיר נישט קיין ספּאַדעק, שלאָף.

און וואָס איז דער סוף ? שלום לאָזט זיך תמיד איבערעדן און ער
הויבט טאַקע באַלד אָן דערציילן ווי ס'האַט אויסגעזען ביי זיי אין שטעטל
אַ שבת נאָכן טשאַלנט. און נישט נאָר שבת, נאָר אויך שבת צונאַכט און
אַ גאַנצע וואָך. אַזוי — ביז אין גרויען טאַג אַריין. מען קען אים מער נישט
אַפשטעלן. אָן אַ שיעור מעשיות האָט ער און זיי לאָזן זיך גאָר קיינמאָל
נישט אויס. און ער קען דערציילן. אַ וועלט מיט געשטאַלטן לעבן אויף.
מענטשן, וואָס האָבן זיך אַמיינסטן געראַנגלט מיטן אַבסורדן גורל, גרויע,
אַבער ביז גאָר פּאַנטאַסטישע געשטאַלטן.

אַט איז אַ שבת נאַכמיטאָג, ברכי נפשי, פאַרשלאַפענע הייזלעך, מיט
קונדסים, יינגלעך, וואָס לויפן אַרום אין די פעלדער, אַרום קלויז, שלינגען
שנעל אַרונטער אַ פאַר קאַפיטלעך תהילים, צו פאַרעדן די ציין דעם ביזן,
שטרענגען טאַטן, מיט דער קאַלטענעוואַטער באַרד. דער טאַטע שרייט
כסדר :

— געוואַלט, וואָס פאַר אַ תכלית וועט פאַרט זיין פון דיר ?

זיינע שיינע קינדער-יאָרן האָט דער שלום פאַרבראַכט אין ליטע. עלף
יאָר איז ער אַלט געווען, ווען זיי האָבן זיך אַריבערגעקליבן אין שטעטל. אַ
מיטעלע שטאַט, איינגטלעך, לויט איר פאַרנעם און לויט אירע השגות :
רעפּאַרמירטע חדרים, דאָס הייסט, כמעט היינטיטיקע פאַלקס-שולן, יידן
מיט אונטערגעשוירענע פּאות, יינגעלייט מיט שטעקעלעך אין די הענט,

פארלייגטע קראנגס, פלירט, ליבע, ראמאנען, הכלל : „א פענצטער קיין אייראפע“.

ביז עוף יאר איז ער געווען צווישן וועלדער, פעלדער, בלוען הימל און גרינע לאנקעס. אין זיינע רייד, אין שלומס, הער איך רוישן די נאָדל-בוימער.

— וואָס ווייסטו דען, משה — זאָגט ער צו מיר — וואָס פאַר אַ שפּראַך ס'פאַרמאָגט אַ נאָדל-וואַלד !
ער מאַלט די סעדער; אַט איז פּרילינג, אַט איז האַרבסט. שלום איז פשוט קראַנק אויף זיין קינדהייט.

— אין אַן אמתער כּאלופע האָבן מיר געווינט אויפן דאַרף, אַ ירושה נאָך פון זיידן. שוין באַלד אַ מעשה פון דרייסיק יאָר, ווי אַט די הייזקע קומט מיר נאָך אַלץ צו חלום. צוויי צימערן האָבן מיר געהאַט פאַר אַ געזינדל פון זיבן נפשות. ווי מיר האָבן דאָרט אַלע געקענט געפינען פּלאַץ, דאָס איז נאָך ביז היינט אַ רעטעניש פאַר מיר. נישטאַ וואָס צו רעדן, ס'איז געווען ענג. אָבער מען האָט געקענט לעבן. דער טאַטע איז געווען אַ שמיד, אַ ייד אַ דעמב. ווי קום איך צו אים ? אַ גאַנצן טאַג איז ער געשטאַנען אין דער קוזשניע און געקלאַפט מיטן האַמער. דאָס האָט ער אויסגעשמידט דאָס ביסל חיונה. די מאַמע האָט געפירט די באַלעבאַטישקייט, פאַרזאָרגט די בהמה אין שטאַל. דערנאָך, מלחמה-צייט, בעת די פאַרגראַמען, זיינען זיי פון דאָרט אַוועק און מער האָט ער שוין די שטוב נישט צוריקגעזען.
— פאַרוואָס שרייבסטו נישט שלום ?

— שרייבן ? צו וואָס ?

— ביסט אַ ראַמאַנטיקער, שלום. איך האָב זיך עס גאַרנישט געריכט פון דיר, דו, וואָס זאָגסט שטענדיק, אַז מען דאַרף נאָר לעבן מיטן היינט. כ'האָב זיך נישט געריכט דאָס אַלץ פון אַזאַ ניכטערן מענטש, ווי דו ביסט. — ביסט אַ שוטה, דו זעסט נישט, אַז אונטער דער ניכטערער מאַסקע באַהאַלט זיך כמעט אַלע מאַל דאָס אמתע פנים פון מענטש. פון יעדן מענטש. — מיר האָט מען תמיד פאַרגעוואַרפן ראַמאַנטיק, מען האָט געזאָגט, אַז איך האָב נישט קיין זין פאַרן פּראַקטישן לעבן.

— איצט — מאַכט ער לטוף — איז שוין אָבער צייט צו שלאָפן. באַמ

בעס פאַבריצירן דאָס איז אונדזער היינט...

ער איז גערעכט, שלום. צייט צו שלאָפן. ער האָט עס קוים באַוויזן אַרויסצומרמלען און ער שלאַפט שוין, כראַפעט אויף וואָס די וועלט שטייט. איך באַוונדער אים, ווי לייכט עס גיט זיך אים איין זיך אַליין צו קאַמאַנ

דירן. איך קען עס נישט. אָט איז ער צוריקגעקומען פון אַן עקסקורסיע פון זיין קינדהייט און ער איז שוין ווידער אַ היגער. אַ היגער דאָ, אין דער לאַבאָראַטאָריע פון פיזיקאַלישע און כעמישע פאַרמולן, פון דינאַמיט, פון אַקטיוון ווידערשטאַנד, פון „טעראַריסטישן“, ווי די דייטשן רופן אונדז... איך קען אָבער נישט איינשלאָפן. איך וויל זיך אויך אויסלערנען צו דאָזירן, קענען זיך אַליין באַפעלן, מיט וואָס הייבט מען אָן ? מיט דער פאַרגאַנגענהייט, מיטן היינט, אָדער אפשר מיט דער צוקונפט ?

כראַנאָלאָגיע איז דאָ נישט שייך. מיין היינט איז : מיר רופט מען משה לעמבערג, אַן אינזשיניער; מיין פרוי רופט זיך דבורהלע. זי איז אין דער אמתן גאַרנישט מיין פרוי, פונקט ווי, מיין קינד, איז — נישט מיין קינד. דערפון אַליין איז שוין צו זען, ווי שווער מיר קומט אָן צו דעפינירן דאָס אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות מיט מיין היינט, און דעניז איז דען יאָ מיין פרוי ?

פאַמעלעך. איך טאָר זיך נישט לאָזן פאַרפלאַנטערן. אַנשטאַט צו דער־גרונטעווען זיך, פאַרמיש איך זיך אַליין אַלץ מער.

ס'איז נאָכט. אַכט פאַרשוין זיינען מיר דאָ : אינזשיניערן, כעמיקער און לאַבאָראַנטן. זיי שלאָפן אַלע. זיי זיינען מיר. דאָ באַלד, לעבן מיר, ליגט שלום. פון זיין כראַפן הערט מען אַרויס, ווי ער וואַלט געווען אַ ביסל בייזלעך. אַ פאַר טריט ווייטער שלאָפט מאַרטען, אַ פראַנצויזיש בהורל, וואָס האָט ערשט ערב־מלחמה פאַרענדיקט דעם פאַליטעכניקום און האָט זיך געגרייט צו ווערן אויף דער עלטער אַ גענעראַל. ער איז אַ זון פון אַן אַריסטאָקראַטישער קאַטוילישער פאַמיליע. ער גופא איז אויך אַ גלויב־ביקער, מער צוליב „נאַציאָנאַלע“ טעמים, זאָגט ער, ווי צוליב רעליגיעזע, ווייל ער האַלט, אַז עס איז אומעגלעך זיך פאַרצושטעלן פראַנקרייך אַן דעם קאַטוילישן גלויבן. ער האַלט זיך אין דער שיטה פון גרויסן פראַנצויזישן שרייבער בערנאַדאָט, ביי וועמען עס פאַרט זיך שטרענגער קאַטויליציזם, מיט פאַטריאַטיזם און מיט שנאה צו דייטשלאַנד, ער זעט אויס ווי אַ מיידעלע : צאַרט, שלאַנק, פאַרטראַכט און דיסקרעט אין זיינע באַ־וועגונגען.

לינקס פון מיר ליגט און שנאָרנט דער אַ ביסל האַסטיקער גאַסטאָן, וואָס האַלט זיך פאַר אַן אמתן „מעק“ (אַ בלאַטער יונג, אויפן פאַריזער פאַלקס־שאַראַגאָן). ער רעדט דעם בילדלעכסטן און זאַפטיקסטן פראַנצויזיש, וואָס איך האָב ווען נישט איז געהערט. ער איז אַ שאַרפזיניקער, קיי־נער. איז צו אים נישט גלייך אין די כלערליי קונצשטיק — ער קען ציען

סטענגעס פון מויל, מאַכן פאַרשידענע אַקראַבאַטישע שטיק. ס'איז קיין ווונדער נישט. דאָס האָט ער פון זיין מאַמען, אַ צירק־טענצערין, געירשנט. עדהיום נאָך באַדויערט ער, וואָס זיין טאַטע, אַ גביריש זונדל פון אַן אינדוסטריעלער־דינאַסטיע, האָט אַוועקגענומען זיין מאַמען פון צירק, נאָך איידער ער האָט מיט איר חתונה געהאַט. דאָס קען ער אים פונקט אַזוי נישט שענקען, ווי דאָס, וואָס ער, זיין טאַטע, אַרבעט היינט מיט די דייטשן. און איז אַן איבערגעצייגטער קאַלאַבאָראַטאָר „על פי שכל און על פי אויס־רעכענונג“...

— אַזאַ איז ער „דער מחבר פון מיינע טעג“, ווי די שרייבערוקעס וואַלטן זיך אויסגעדריקט... — מאַכט ער גאַסטאַן — דאָס מויל זאַל זיך זיי נאָר פאַרקרימען אויף הינטן, וואָס זיי טראַכטן צו אַזוינע קאַמפּליצירטע אויסדרוקן!... ער וואַלט וועלן הערט איר, מיין טאַטע, אַ ווידערשטאַנד־באַוועגונג, וואָס זאַל לאַיאַל מיטאַרבעטן מיט די דייטשן און זאַל צושטיין צום אַנטי־באַלשעוויסטישן לעגיאָן קעגן רוסלאַנד, קעגן דע גאַלן, קעגן ענג־לאַנד און קעגן דער אַלטער אַרדענונג... מעג ער נישט ברענען אויפן פייער ? זאַגט איר אַליין...

דער לאַמער קאַמיל, וועלכער זאַגט אויף זיך אַליין, אַז ער שטאַמט פון „הייליקן גייסט“, וואָרום זיין טאַטע איז געווען אַ ביסקאָפּ (ווי ער האָט זיך עס שפּעטער דערוואוסט), גיט גאַסטאַנען צו פאַרשטיין, אַז ער דאַרף זיך אַזוי נישט אויפֿרעגן קעגן זיין אייגענעם, אַזוי צו זאַגן, נאַטירלעכן טאַטן... זאַל ער זיך פרייען, אַז ער איז געקומען אויף דער וועלט, ווי עס באַדאַרף צו זיין, אַן האַקוס־פּאַקוס, פון אַ טאַטן אַן אינדוסטריעלן און פון אַ מאַמען אַ צירק־טענצערין... וואָרום נישט יעדערן גיבן זיך איין צו קריגן אַזוינע עלטערן... און דאָס, וואָס זיין טאַטע האָט אַזאַ מאַדנע פאַרשטע־לונג פון אַן אמתער ווידערשטאַנד־באַוועגונג, איז עס גיכער אַ פּראַגע פון דערציאונג, ווי פון איבערציגונג, וואַלט ער געווען אַן אַרבעטער, אַדער אַן אַרעמער אינטעלעקטועלער, וואַלט ער געוויס אַנדערש גערעדט.

גאַסטאַן איז קיינמאַל מיט אים נישט מסכים. דערציאונג, מיינט ער, שפּילט אין דעם ענין די הויפּט־ראָל. זאַל ער נעמען, אַ שטייגער אים אַליין, גאַסטאַנען. די דערציאונג, וואָס ער האָט גענאָסן אין שטוב, איז געווען דורך און דורך אַ בורזשאַזע: דינער און דינערינס, לאַקייען און אַמען, מוזיק און ווינטער־ספּאַרט, גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטן, פּרין־וואַט־לערערס און לוסט־רייזעס אין אויסלאַנד, טאַשן־געלט, לרוב, און דינסט־מיידלעך צו פאַרפירן, און וואָס נישט ? האָט ער דאָך געדאַרפט

זיין איצט נאך מער דייטש, ווי די דייטשן, און אַ קאָפיטאַליסטישע מענטשן
ליטעט האָט ער געדאַרפט האָבן... אַנשטאַט דעם, איז ער שיעור נישט גער
וואָרן אַ קאָמוניסט, דערצו איז ער נאָך אַ „מעק“, ווי אין פּסוק שטייט :
ער פּייפט אויף רייכקייט, פּייפט אויף די דייטשן. ער איז גרייט זיי אַלע
מען אומצוברענגען, וואָס, אפשר נישט ?

— ווייל איך האָב, פאַרשטייטו מיך; מײן טייערער קאַמיל, דו זון פון
הייליקן גייסט, אַ קאַפעלע, וואָס טראַכט, וואָס אַרבעט... איך האָב אַ
האַרץ, וואָס קלאַפט נישט נאָר פאַר מיר, נאָר אויך פאַרן געמיינעם פּאַלק...
— ס'איז נישט אינגאַנצן אַזוי ווי דו זאַגסט — גיט ער נישט נאָר,
קאַמיל — דו ביסט געווען אין דער וועלט, האָסט זיך צוגעקוקט ווי מענטשן
ליידן, דאָס איז אויך דערציאונג...

— און מײן טאַטע ? ער איז דען נישט געווען אין דער וועלט ? ער
האַט זיך נישט צוגעקוקט ווי מענטשן ליידן ?
— דיין טאַטע — איז גאַר עפעס אַנדערש. האָסט דאָך אַליין געזאָגט,
אַז ער איז אַ „קאַלאַבאָראַטאָר“, קען ער דאָך נישט האָבן די זעלבע מיינונגען
וואָס דו.

איבער דעם אַרגומענט לוינט זיך צו פאַרטראַכטן. גאַסטאָן פּרוווסט נאָך
אויפווייזן קאַמילן, אַז דערציאונג שפּילט קיין שום ראל נישט, אָבער באַלד
שטייט ער אַליין אויך צו צום אַלגעמיינעם געלעכטער.
דאָס איז נאָר איין איינציקער שיכט פון דער אומרואיקער ווירקלעכ-
קייט. עס געפינט זיך נאָך אַ צווייטער שיכט, אַ דריטער שיכט. ס'איז נאָכט
אין דער לאַבאָראַטאָריע. אַלץ שלאַפט, די הייזער, די ברייזער, די תּפּיסות,
די לאַגערן. אַ געדיכטע פינאַטערניש הויערט איבער דער שטאַט און נאָר
מײן געדאַנק אַליין קען אַהין צוקומען.

איך זוך אַרויסצורופן אין מײן פאַרשטעלונג מאירן. ער איז, ווי דעניז
האַט מיר מיט עטלעכע טעג צוריק איבערגעגעבן, אַריינגעפאַלן צו דער
געשטאַפּאַ אין די לאַפעס, טראַגנדיק אַ פאַרטפעל מיט פּאַלשע פּאַפּירן. איך
זוך אַרום אין מײן פאַרשטעלונג דאָס דאַרע בחורל מיט די גליענדיקע
אויגן.

„געווען“ — טראַכט איך — ווייל עס לאַזט זיך עפעס נישט צוגלויבן,
אַז אַט דער לונגען־קראַנקער, אויסגעצערטער בחור, וועלכער האָט פאַרמאַגט
אויף זיך נאָר הויט און ביינער, זאָל, נאָך צען טעג יסורים און כלערליי
ענזיים קשים, וואָס די נאַציס טוען אים אוודאי אָן, אַרויסגיין אַ גאַנצער
פון זייערע הענט...

פאר דער מלחמה בין איד געווען אן אפטער איינגייער ביי זיי אין שטוב. ער האט געוויינט נישט ווייט פון באסטיל. דעמאלט האב איד זיך שטארק געחברט מיט אים און מיט זיין שוועסטער — א חנודיק, שווארץ מיידל, מיט הענט ווי פון אלאבאסטער אויסגעשניצט. זי איז מיר שטארק געפעלן געווען. דערנאך האט זיין שוועסטער פלוצים חתונה געהאט מיט א פראנצויז און האט זיך ארויסגעקליבן פון דעם ארעמען דירהלע. מאיר פלעגט דערנאך זעלטן ווען ארויסגיין פון שטוב, ער האט נישט געוואלט לאזן די בלינדע מאמע זיינע אליין.

ווי אזוי איצט זיין בלינדע מאמע ? ווער ווייס, מען האט זי אפשר אויך צוגענומען, אדער די טאכטער האט באצייטנס באוויזן זי ערגעץ אוועק צופירן. ווייס זי, אז איר זון מאטערט מען איצט, ער זאל אויסזאגן ווער עס האט אים געגעבן די פאלשע פאפירן און פאר וועמען זיינען זיי באשטימט געווען ?

די טראכטענישן שטעלן זיך אויף א רגע אפ. קיינער גלויבט היינט נישט מער אין טרערן, ווען טייכן בלוט גיסן זיך אומעטום, דער געדאנק וועגן דעם שווארצן בחורל קומט צוריק. מיט עטלעכע טעג פריער זיינען ווידער דערשאסן געווארן פופציק ערובניקעס; צוואנציק פון זיי זיינען געווען פשוטע יידן, אלעמאל ווייט פון פאליטיק. פרוואט־מענטשן, אזוי צו זאגן, מיט קליינע פריידן און קליינע ליידן. זיי האט מען גענומען ערב צו זיין, אז עס וועלן מער קיין אטענטאטן נישט פארקומען.

ווי קענען זיי ערב זיין ?

אבער א ייד ביי היינט צו טאג איז נישט נאר פאר זיך אליין פאראנט ווארטלעך, נאר אויך פאר די מעשים פון א צווייטן יידן, און אפילו פאר די מעשים פון זיינע מיט־בירגער, נישט־יידן. א משכון אין די הענט פון די רוצחים. אזוי מוז ער ליידן פאר מיליאנען, שטארבן פאר מיליאנען.

די צוואנציק יידן קאמוניסטן זיינען שוין אין א פיל בעסערער לאגע. ווען מען האט זיי געפירט צום עקזעקוציע־פלאץ, האבן זיי כאטש געוויסט פאר וואס זיי גייען. גראד דער טויט זייערער איז די בעסטע גאראנטיע די אטענטאטן זאלן זיך איבערחזרן, אזוי לאנג, ווי עס וועט נישט קומען די ישועה; מיר וועלן אזוי לאנג פאבריצירן באמבעס און אויפרייס־מאטעריאלן, ביז דער נאציזם וועט נישט אויסגעראטן ווערן.

די איבעריקע צען זיינען געווען פראנצויזן, נישט־יידן. דערמאן איד זיך ווידער אין אלבערטס טאטן, אט דעם בכבודיקן פראנץ

צווישן יידן, וואס האט אזא שטאלצער, אין קאמיסאריאט, פראקלאמירט זיין פראנצויזיש־יידישן אַני־מאַמין.

אויך ער איז דערשאַסן געוואָרן, נאָך מיט אַ חודש צוריק, צופיל פאַר־דינסטן האָט ער געהאַט פאַר פראַנקרייך, צופיל מעדאַלן און דעקאָראַציעס. מען האָט דאָס אים נישט געקאַנט שענקען אין אַ צייט, ווען פאַראַט, קריי־כעריי און שטיוול־לעקעריי, זיינען געוואָרן די בעסטע גאַראַנטיעס זיך צו דערדינען בענדלעך און אַנשטאַפן זיך די קעשענעס פון פרעמדן האַב־אוי־גוטס.

דאָס איז געשען אַ וואָך פאַר מיין איבערקלייבן זיך אַהער. הויז איך שוין דאָ, הייסט עס, אַ קימאַלן פון דריי וואַכן.

יעדעס מאָל, ווען איך וויל אַ מעסט טאָן די צייט, מוז איך אַנקומען צו עפעס אַן אויסגאַנג־פונקט, אַ געשעעניש. שוין דריי וואַכן צייט, ווי איך בין אָפגעשניטן פון דער אַרומיקער וועלט, ווי אַ פרוש, קען מען זאָגן, ווייט פון ווייב און קינד, ווייט פון דער מאַמען, ווייט פון דעניזן.

די פאַרבינדונג מיט דער וועלט ווערט אויפגעהאַלטן דורך אונדזער עלטסטן. מיר זיינען זעלנער. נאָר אים קענען מיר. ער ווידער האָט צו טאָן מיט אַ צווייטן פאַרבינדונגס־מאַן, וועלכער קען נאָר אים. אַזוי אַרום ווערט די אַרומיקע וועלט, איידער זי שלאָגט זיך אָפּ ביי אונדז, פילטרירט; מיר פילן בלויז איר אָפשיין.

אַט איז די פאַטאַגראַפיע פון אונדזער ווולקאַן. די לאַבאָראַטאָריע גער־פינט זיך אין אַ פאַבריקס־הויף, אין אַ פאַריזער אַרבעטער־פאַרשטאַט. אין דאָזיקן הויף געפינען זיך לויטער וואַרשטאַטן און קליינע פאַבריקלעך. די לאַבאָראַטאָריע פאַרנעמט זייער אַ גערוימען חדר צווישן אַ שלאַסעריי און אַ בוך־בינדעריי. סיי דער שלאַסער, סיי דער בוך־בינדער געהערן צו דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג און שטייען מיט אונדז אין שטענדיקן קאַנטאַקט — אויך דורך אונדזער עלטסטן נאָר, פאַרשטייט זיך. די דערנערונג באַ־קומען מיר פון בוך־בינדערס פרוי, וואָס קאַכט פאַר אונדז אין דער דירה אויפן ערשטן שטאַק.

קיינער פון אונדז שטייט נישט אין קיין שום פאַרבינדונג מיט זיין איי־גענער פאַמיליע. נישט די מאַמע, נישט דבורהלע ווייסן נישט, וווּ איך בין און וואָס איך טו. דאָס פייניקט מיך מער ווי אַלץ, דער עיקר אין די לעצטע טעג, ווען עס קומען פאַר אין פאַריז גרויסע אַבלאַוועס. אַ שטיקל קאַנ־טאַקט מיט דעניזן האָב איך יאָ — אַ שריפטלעכן קאַנטאַקט — און דורך איר ווייס איך, ווי זיי לעבן דאָרט, מיינע אייגענע. אַבער אומרואיק בין

איך דאך. — כ'בין א סאלדאט, א שרייפעלע אין דער גרויסער מאַשין פון ווידערשטאַנד.

האָב איך שוין אויסגעמאַסטן די גאַנצע אויבערפלאַך, פון מיין היינט. אויך ביי מיר איז אַמאַל געווען אַ נעכטן : אַ זומער, אַ ווינטער, אַ האַרבסט, אַ פּרילינג. אויך איך בין, פונקט ווי שלום, קראַנק אויף מיין קינדהייט. איך האָב זיך אויפגעהאַדעוועט אין אַ דאַרף, ביים זיידן. דעם וואָלד האָב איך ליב געהאַט, די סאַזשלקע, די פעלדער, דעם דונער, דעם בליק, די זון. איך האָב זיך געיאָגט נאָך אַ שוועלבעלע, נאָך אַ זשוקעלע, נאָך די וואַלקנס אין הימל... דער, וואָס האָט דעם טעם נישט געפילט, ווייס נישט וויפל רחבות דאָס לעבן פאַרמאַגט, וואָס פאַר אַ גליק עס איז צו לעבן אויף דער וועלט !

איז דאָס געווען אַ לעבן !

און דערנאָך — די שטאַט, טאַטע־מאַמע, זאַרגן, דחקות, די מאַמע פאַר גלעט אַליץ און פאַרפּוצט, די קינדער זאָלן נישט וויסן. יאַ חיונה, נישט חיונה — די קינדער זיינען געוואַקסן, עלטער געוואָרן. דער טאַטע איז פון עגמת־נפש געשטאַרבן, דאָס הויז פון זיידן איז אויך צעפאַלן.

ס'איז קיין מזל נישט געווען. משהלע האָט זיך דווקא געוואַלט לערנען. אַן אינזשיניער האָט ער געוואַלט ווערן, בויען בריקן, געביידעס. און ער האָט זיך פאַרט דורכגעשלאָגן. צו פופצן יאָר, האָט ער בייטאַג געאַרבעט אין אַ פאַבריק, געאַרבעט צען שעה אַ טאַג, אויסגעהאַלטן די מאַמע, די אלמנה, דבורהלען, די יתומה, און ביינאַכט איז ער געגאַנגען אויף אַוונט־קורסן. ביז ער איז אַנגעקומען אין אַוניווערסיטעט, אין פּראַנקרייך שוין, ווהיין די מומע חוה האָט זיי אַלעמען געהאַט אַראַפּגעבראַכט.

משהלע איז געוואָרן אַן אינזשיניער. נישט קיין אינזשיניער, וואָס בויט בריקן, געביידעס, נאָר אַן אינזשיניער־כעמיקער. און דאָס קומט אים דאָ, אין דער לאַבאָראַטאָריע, וווּ מען אַרבעט אויס באַמבעס און אויפרייס־שטאַפּן זייער גוט צונור.

די פאַרבינדונג צווישן דעם עבר און דעם היינט איז הייסט עס, ווי נישט איז געפונען. איצט בלייבט איבער אויסצוגעפינען אַ שפאַרע פאַר דער צוקונפט.

ס'איז אַבער נאַכט. צייט צו שלאָפן.

ק א פ י ט ל 13.

פיין, טרוימען. בענקשאפט

דבורהלע... צוויי טעג נאכאנאנד האט זיך מיר דבורהלע געפלאנטערט אין געדאנק. איז דען נאך עפעס וואס געבליבן נישט דערוואגט צווישן אונדו ?

דער אומרו איז געשטיגן אין מיר וואס א שעה מער. דאס הארץ האט מיר געזאגט, אז עס האט עפעס וואס געמוזט פאסירן מיט איר. א פארגעפיל... ארויסגעוויזן האט זיך טאקע, אז דבורהלע איז שטארק קראנק. דאס האט מיר דער בוך-בינדער געבראכט די ידיעה פון אונדזער פארבינדונגס-מאן. דעניז האט זי אים געבראכט, שריפטלעך האט זי וועגן דעם מודיע געווען אונדזער פארבינדונגס-מאן.

אזא ידיעה האט די קאמפליצירטע קאמוניקאציע-מאשינעריע געבראכט פון דרויסן. וואס האבן אונדזערע פריוואטע גרוסן צו טאן מיט ווידער-שטענדלער און קאנספיראציע ? איך בין ארומגעגאנגען שטארק צערוד דערט. אין דעם לאקאנישן צעטל האב איך ארויסגעלייענט מי יודע וואס פאר אן אומגליק. האב איך באקומען אורלויב און בין געגאנגען מבקר-הולה זיין דבורהלען. דאס הארץ האט זיך אין מיר געווארפן.

געוויינט האבן זיי איצט אין א פאריזער פארשטאט, אויף פאלשע פאר-פירן, פארשטייט זיך. צו דער צייט האבן א סך יידן זיך שוין אויסבאהאלטן, זיי האבן נישט ארויסגעשטעקט די נאז אינדרויסן.

איך פיל, אז איך בין שיכור פון דער פרישער לופט, וואס האט מיר א שלאג געטאן אין פנים אריין. גלייך ווי איך וואלט נאך וואס באפרייט געווארן פון א טורמע. די גאסן זיינען פול מיט מענטשן, די באוועגונג איז א געדיכטע. עפעס דערקען איך אינגאנצן נישט פאריז. אבער ס'איז גוט צו וויסן, אפילו אין דער אפגעפרעמדקייט פון א שטאט,

אז ערגעץ ווו ווארט אויף דיר אן אייגן צימערל, א היימיש ווינקעלע, אבער אזא היימיש ווינקעלע האב איך איצט אין ערגעץ נישט פארמאגט.

ס'איז געווען אפגעמאכט, איך זאל אפּוואַרטן דענין אין דער ראַגאווער קאפּע. זי האָט עס מיך באַדאַרפט פירן צו דער קראַנקער דבורהלען.

כ'בין אין כעס געווען אויף דענין, פארוואס זי האָט מיר אין איר צעטעלע נישט צוגעשריבן כאַטש איין וואָרט מער. זי זאל מיר זאָגן ווו דבורהלע ליגט אין שפיטאַל, אָדער ביי זיך. איך ערגער זיך, פארוואס זי לאַזט מיך אזוי לאַנג וואַרטן. שוין אַ האַלבע שעה פאַרביי. וואָס איז געשען ? צי האָט מען זי אַמאָל נישט אַרעסטירט אויפן וועג ?

צו דעם אַלעמען קומט נאָך צו מיין אומרו איבער דענין. איך זיך און זופ די ביטערע קאָווע אָן צוקער און קוק אַרויס אינדרויסן. שטייפּע, גריין גרויע מונדירן שווימען פאַרביי. איך זע זיי ווי אין נעפל.

סוף כל סוף האָט זי זיך צוגעשטעלט, דענין. דריי־פּערטל שעה האָט זי מיך געלאָזט וואַרטן. געקומען איז זי אַ לופטיקע, אַ לייכטע, כמעט אַ פריילעכע, גלייך ווי דער פריילינג אַליין וואָלט זי געשיקט צו מיר. אזוי, אַז איך האָב שוין גאָר פאַרגעסן אין דער ערשטער רגע — איך מוז זיך עס מודה זיין — איך האָב פאַרגעסן אין דבורהלען, אין איר קראַנקייט. איך האָב גאָר געציטערט איבער דענין אַליין. אַט שטייט זי לעבן מיר מיט האַלב־צעפנטע ליפּן, גרייט מיר אַנצוזאָגן מי יודע וואָס פאַר אַ בשורה. און אַנשטאַט צו בייזערן זיך אויף איר, פארוואס זי האָט אזוי פאַרשפּעטיקט, מורמל איך גאָר אַרויס :

— דענין, טייערע, ס'איז גוט וואָס ביסט געקומען. איך האָב שוין נישט געוואָלט וואָס איבערצוטראַכטן.

— דבורהלע האָט נישט געקענט זיך דערוואַרטן אויף דיר און איז איבערגעשטאַנען דעם קריזיס אָן דיין אינטערווענץ...

— דעם קריזיס ? ...

— יא, זי איז געווען געפּערלעך קראַנק.

— געווען ? — האָב איך עפּעס ווי נישט פאַרשטאַנען.

— איך האָב דאָך דיר געשריבן, אַז זי איז קראַנק, דבורהלע, זעסט

מיר אויס אינגאַנצן צעחושת. וואָס איז מיט דיר ?

— זאָג מיר גיכער — בין איך געווען אומגעוולדיק — וואָס מאַכט

זי ? וואָס איז איר ?

— איך האָב דאָך דיר געזאָגט, אַז זי איז איבערגעשטאַנען דעם קריזיס

און איז אויסער יעדער סכנה. אזוי זאָגט דער דאָקטאָר.

- אָבער וואָס איז איר געווען ?
- אַ פּרוּיען־קראַנקייט. מען האָט איר געמוזט שנעל אָפּערירן.
- ווו ליגט זי אַצינד ?
- אין אַ קליניק. וועסט זי באַלד זען.
- און די מאַמע וואָס מאַכט ?
- די מאַמע פּילט זיך גוט. פּרעגסט גאַרנישט וואָס דאָס קינד מאַכט ? ...
- דאָס האָט געזאָלט זיין מיין דריטע פּראָגע — האָב איך מיט אַ ביסל ערגערונג זיך אַרויסגעכאַפּט.
- מיין ערגערניש איבער איר טאַקטלאַזיקייט איז געשטיגן, הגם זי האָט זיך אפּשר אַרויסגעכאַפּט אַן אַ זייטיקער כּוונה.
- אַ גאַלדן קינד — האָט זי עס גערימט — שיין ווי די וועלט, און קלוג, אַ טייערע מויד...
- און קלוג אויך ווי די וועלט ? — האָב איך זיך פאַרגונען אַ וויצל צו טאָן.
- אַז דו לאַכסט, איז שוין גוט.
- און דו גופּא, ווי האַלטסטו אין דער וועלט ?
- ס'ווענדט זיך. אויב וואָס שייך געזונט, פּיל איך זיך ממש ווי אַ פּיש אין וואַסער. וואָס שייך דער טעטיקייט, זיך איך נישט מיט פאַר־לייגטע הענט. איך וועל דיר אַלץ אויסדערציילן שפּעטער. איך מיין, אַז וועסט נישט האָבן וואָס זיך צו שעמען מיט דיין ...שילעריין.
- איך האָב זיך געריכט, אַז זי וועט זאָגן „חברטע“, מיטן אַקצענט פון גאַר אינטימער באַדייטונג. און ווידער האָט מיך עפּעס ווי אַ צי געטאָן צו איר. איך האָב זי באַטראַכט. מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך פּיר מיט איר אַ שמועס שטומערהייט. אַ שמועס, וואָס ציט זיך פון אַזויפּיל חלל־מות און טראַכטענישן אין מיינע לאַבאָראַטאָריע־נעכט. אָבער איין מינוט האָט דער דאָזיקער שמועס געדויערט, נישט מער.
- גוט, וואָס דו טראַגסט נישט קיין געלע לאַטע אויף דער ברוסט — האָב איך זיך אָפּגערופן נאַריש, נישט אייגנטלעך אַזוי, כּדי אַנצוקניפּן אַ קאַנטאַקט מיט דער ווירקלעכקייט, וואָס האָט זיך מיר אַ רגע לאַנג ווי אַרויסגעליטשט פון די הענט, נאַר ווי אַ סגולה צו בלייבן אין איר פּערזענלעכער וועלט.
- איך האָב — כ'שעם זיך דאָס אַפּילו צו זאָגן — געהאַט דאָס גע־פּיל ווי איך וואַלט געבענקט נאָך דיר. איך האָב דיך שטאַרק געוואַלט זען.

זי האט זיך אַ ביסעלע פאַרויטלט און דאָס האָט איר צוגעגעבן נאָך מער חן. האָט זי זיך טאַקע אַזוי פאַרשעמט פאַר מיין פּלוצימדיקן זאַגן ? איצט האָב איר געשוויגן. אָנשטאַט צו פּרייען זיך, איז מיר געוואָרן אומבאַקוועם. דער אומרו האָט זיך ווידער אַראָפּגעלאָזן איבער מיר, ווי אַ כמאַרע. מיר איז אויסגעקומען ווי איך וואָלט דאָ אַרויסגעזאָגט אַ זייער נישט פּאַסיק וואָרט... „ווי מאַדנע קאַמפּליצירט“ — האָב איך געטראַכט אָפּגעריסן און כדי צו פאַרווישן דעם איינדרוק פון דער גאַנצער סצענע, האָב איך זיך אויפּגעהויבן פון אַרט.

— איך ווייס נישט, נאָך וואָס מיר זיצן דאָ אַזוי לאַנג ? — האָב איך זיך אָפּגערופּן סתּם — קום, דעניו, לאַמיר גיין.
נאָך דעם זעלבן טאַג האָבן איך אָפּגעשטאַט אַ ווייזט דבורהלען אין דער קליניק. זי האָט זיך זייער דערפּרייט מיט מיין קומען.
— מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך וועל דיך שוין מער נישט זען, טייער רער...

— רעד נישט קיין נאַרישקייטן, דבורהלע. — האָב איך איר געפרוווט באַרואַיקן.

— זעסט דאָך, אַז כ'בין דאָ... וועסט באַלד מסתּמא אַרויסגיין פון קלי-ניק... ביסט שוין כמעט ווי געזונט, זאָגט דער דאָקטאָר...
— נישט די קראַנקייט — ווי זאָל איך עס זאָגן — האָט מיר אַזויפיל געזונט געקאַסט, נאָר די מורא, די שרעק, אַז איך וועל דיך שוין אפשר אַמאָל נישט זען... איך האָב אַזויפיל דיר געהאַט צו זאָגן, אַזויפיל...
— רעד דבורהלע — האָט זיך מיר אַרויסגעגליטשט — איך הער דיך...
— גיין... דאָס הייסט... איצט, וויבאַלד, אַז דו ביסט געקומען, ווייס איך נישט מער וואָס דיר צו זאָגן, וואָס דיר אַנצוגעטרויען. איבעריקנס, בלייב איך, ווייזט אויס, ביים לעבן אויך... ביים לעבן... איז שוין אַלץ מער נישט אַזוי וויכטיק.

— רעד, דבורהלע — האָב איך ווי אין עכאָ איבערגעחזרט דאָס פּריערדיקע — איך הער זיך צו...

— משהלע !

— וואָס, דבורהלע ? ווילסט עפעס ?

— איך וויל, אַז דו זאָלסט מיך פאַרשטיין...

— אָבער איך פאַרשטיי דאָך דיך זייער גוט.

— געדענקסט ווי מיר פּלעגן קינדווייזן זיך שפּילן אין באַהעלטעניש,

אין מאַן און ווייב פּלעגן מיר זיך שפּילן, ווי אַלע קינדער...

— כ'געדענק.

— דו ביסט געווען דער מאן און איך דיין ווייבעלע.

— ווי דער מנהג איז, סיי ביי דערוואקסענע און סיי ביי קינדער.

— ניין, נישט דאס וויל איך דיר זאגן. איינמאל, געדענק איך, האסטו זיך אפגעזאגט צו שפילן מיט מיר. דו האסט געזאגט, אז די שפיל פאסט נישט מער פאר דיר. דו ביסט א גרויסער, ביסט א חדר-יינגל, האסט געזען, אז די שפיל איז מער נישט פאר דיר...

— א, ביסט פארקראכן אזוי ווייט, דבורהלע... בארואיק זיך איצט... אפשר דארפסטו נישט מער איצט רעדן אזוי...

— עטלעכע נעכט האב איך געהאט גרויסע היץ, גריבלט מען זיך אין אזא צושטאנד. דערנאך, ווען די היץ פארשווינדט, בלייבט איבער אש פון די זכרונות.

— איך וואלט וועלן דיר ווי אמבעסטן עצהנען, ווייס איך אבער נישט מיט וואס...

— כ'פארשטיי, כ'פארשטיי... קיין עצות קענען מיר איצט נישט געבן... דאס אלץ פאלט אויס פאר מיר אליין... אבער איך דאנק דיר, וואס ביסט געקומען... וואס מאכט די מאמע און דאס קינד וואס מאכט ?

איך טראכט, אז אויך זי, פונקט ווי איך, ביי דער באגעגעניש מיט דער ניזן, האט דאס קינד געשטעלט אויפן דריטן ארט פון אירע דאגות. זי האט דאס אבער געטאן נאר לפנים וועגן...

— איך האב זיי נאך נישט געזען. מיין ערשטער באזוך איז געווען ביי דיר.

זי האט מיר פאר דאנקבארקייט נאך שטארקער געדריקט די האנט. טרערן זיינען איר געשטאנען אין די אויגן, האבן זיך פאמעלעך ארונטער-געקייקלט אויף אירע באקן. א פיינלעכע סצענע. א לענגערע צייט האבן מיר ביידע געשוויגן. מיר איז זייער טרויעריק געווען. „א סך פיין איז פאראן — האב איך געטראכט אפגעריסן — פיין, טרויער, בענקשאפט..."

— 0 —

פרוי דיוואל האט מיר אריינגעכאפט אין אירע ארעמס מיט א געוויין און מיט א געלעכטער, צו גלייכער צייט. ווארום פרוי דיוואל איז דאך געווען... מיין מאמע, מיין לייבלעכע מוטער, און גערופן האט זי זיך אצינד פרוי דיוואל... צוליב דער חיהשער, נאצישער וועלט. אויך דבורהלע

האָט איצט געהייסן מאַדאַם דיִוואָל, דאָס עופּהלע אירס האָט געהייסן דיִוואָל און אַלץ צוליב די זעלבע סיבות. מילא, אַ נאַמען ווי אַלע נעמען. איך האָב דער מאַמען געלאָזט רואיק אויסוויינען זיך, מסתמא איז דערפון איר לייכטער געוואָרן אויפן האַרצן.

און דערנאָך איז אַוועק אַ קאַן :

„מאַמע וואָס מאַכסטו“ ? — זונעלע מיינס, אַט ביסטו געקומען און ווער ווייס ווען איך וועל דיך ווידער זען.“ — „זאָג מיר בעסער, מאַמע, ווי דו פילסט זיך אין געזונט... נאָר דבורהלע.. אַזאַ אומגליק, אַזאַ בראַך...“ „איצט איז שוין פאַרביי די געפאַר. דאַרפסט זיך מער נישט זאָרגן.“

— אויף וואָס, קינד מיינס, דאַרף מען פריער וויינען : אויף דבורהלעס קראַנק זיין צי אויף דעם, וואָס דו ביסט פלוצים פאַרפאַלן געוואָרן און איך באַקום קיין שום ידיעה נישט פון דיר ? צי גאָר אויף די שרעקלעכע בשורות, וואָס קומען אָן פון פּוילן ? אויף וואָס פריער ? און וווּ נעמט מען אַזויפיל טרערן ?

— מען האָט דאָך דיר די גאַנצע צייט — האָב איך געפרוווט זיך פאַר-

ענטפערן — מען האָט דאָך דיר כסדר איבערגעגעבן גרוסן פון מיר...

— מען זי...? דיך אַליין האָב איך געגאַרט צו זען...

— ווייסטו דאָך, מאַמע, אַז ס'איז געפערלעך צו שרייבן מיט דער פאַסט.

— איך ווייס... אָבער אפשר וואָלסטו זיך אַ ביסל אויסגערוט פון דיין

אַרבעט. זי מוז זיין אוודאי זייער געפערלעך, אַ ?

דעניז האָט מיך פאַרזיכערט, אַז די מאַמע ווייס נישט גענוי וואָס פאַראַ

פונקציעס איך פיר אויס. אָבער לויט אירע ווערטער, שיינט מיר, אַז זי

ווייס יא. דאָס האָט מיך אַ ביסל פאַרדראָסן. צו וואָס האָט זי עס איר

באָדאַרפט דערציילן און איר פאַרשאַפן אַזויפיל שרעק און עגמת־נפש ? איך

האָב דעריבער געוואָלט דערגיין, ווי ווייט זי ווייט וועגן מיין טעטיקייט

און האָב איר זייער פאַרזיכטיק גענומען אויספרעגן :

— עס איז גאַרנישט אַזוי געפערלעך דאָס, וואָס איך טו... דו ווייסט

עס דאָך אוודאי...

— איך ווייס נישט און איך וויל נישט וויסן, מיין קינד, איך וויל

גאַרנישט וויסן... דו טוסט דאָס, וואָס מען דאַרף. איך ווייס, אַז דו טרייבסט

זיך נישט גלאַט אַרום... אַזעלכע צייטן, רבונו של עולם!... זע פונדעסט־

וועגן, היט זיך, קינד מיינס...

אוודאי היט איך זיך... יעדער מענטש היט זיך.

טאַמער טרעפט עפעס, וועל איך עס נישט אויסהאַלטן... מער ווי

דיך האָב איך נישט... און דאַרפסט נישט פאַרגעסן, אַז דו ביסט אַ טאַטע פון אַזאַ ליב קינד... און דבורהלע... שאַנעווע זי... ווייגעשריגן ! חלילה, חלילה... ווי וואָלט איך נאָך געקענט לעבן אויף דער וועלט ?...

און ווידער האָט זי זיך פונאַנדערגעוויינט מיט ביטערע טרערן. איך האָב גענומען זי באַרוואַיקן. איך האָב אַפילו גענומען זיך וויצלען, דער־צײלן מעשיות, נישט־געשטויגן, נישט־געפלוּיגן, אַבי איר נאָר אַוועקצונעמען פון אירע פינצטערע מחשבות.

איך האָב זיך געשפילט מיט דבורהלעס קינד. די מאַמע האָט אָנגער־קוואַלן. אַ גאַנצן טאָג האָט זי מיר געהאַלטן אין איין דערצײלן די חכמות פון דער קליינער, אירע גרויסע השגות, אירע אויפטוען. און איך בין אויף זיך אַליין אין כעס געוואָרן, פאַרוואָס איך אַנטדעק איר נישט קיין אויסערגעוויינלעכעס און וואָס איך קען זיך נישט אַזוי באַגייסטערן, ווי די מאַמע...

אינאַוונט איז געקומען דעניז. זי איז געווען ביי דבורהלען אין קליי־ניק און האָט מיטגעבראַכט אַלע פרטים פון דער בעסערונג. דערנאָך האָבן מיר זיך אַוועקגעזעצט ביים טיש און דעניז האָט מיר איבערגעגעבן פון אַלץ, וואָס איז אין משך פון דער צײט געשען אין קרייז פון אונדזערע געמיינזאַמע באַקאַנטשאַפטן. גאַרנישט קיין פריילעכס, פאַר־שטייט זיך. דער איז אין דראַנסי, יענער — אין קאַמפיען, אין פּיטיוויע, אין באַן־לאַראַלאַנד. פאַראַנען אַפילו אויך אייניקע דערשאַסענע, צעקאַ־ליעטשעטע... אַ סך זײנען דעפאַרטירט געוואָרן... אַ טרויעריקער צעטל, וואָס האָט זיך גאַרנישט אויסגעלאָזן.

ס'איז געוואָרן שפעטלעך. די פּאַליצײ־שעה האָט זיך אונטערגערוקט. דעניז איז, אויף דער בקשה פון דער מאַמען, פאַרבליבן נעכטיקן. איך בין מיט דעניזן געבליבן זיצן ביים היימישן טיש. אין צווייטן צימערל איז געשלאָפן די מאַמע צוזאַמען מיט דבורהלעס מיידעלע. אַ וואַנט־זײגער האָט דאָ ערגעץ געקלאַפּט. מיר זיצן און שווייגן, יעדער איינער פאַרטאָן אין זײנע געדאַנקען.

אַ געמיטלעכע שטילקײט וויקלט אונדז אַרום און מיר ווערן אין אַט דער שטילקײט עפעס נעענטער איינער צום אַנדערן.

— דעניז ! — רוף איך זיך אָפּ.

— וואָס, מאַריס ?

— מאַרגן וועל איך שוין מוזן צוריקגיין אין דער לאַבאַראַטאָריע.

— דו וועסט נישט דאַרפן מאַרגן צוריקגיין אין דער לאַבאַראַטאָריע.

— איך האָב גענומען אורלויב אויף צוויי טעג, נישט מער. אגב, באַ-
טראַכט איך דאָס גאַרנישט פאַר אַ שטראַף, ווי דו קענסט זיך אַליין פאַר-
שטעלן. איך האָב, ווי דו ווייסט, אַליין זיך פאַרגעשלאָגן צו אַט דער אַר-
בעט, מיט שמחה האָב איך אָנגענומען דעם דאָזיקן פאַסטן. נאַר איינס
פעלט מיר דאָרט...

— וואָס פעלט דיר דאָרט ?

— לאַמיר רעדן אָפּן : דו פעלסט מיר דאָרט, דעניז, דו...

— וועסט מאַרגן נישט צוריקגיין אין דער לאַבאָראַטאָריע...

— וואָס הייסט, איך וועל נישט צוריקגיין ?

— וועסט אַרבעטן אין מיין גרופּע, אויב דו ווילסט.

— איך פאַרשטיי דיך וואָס אַמאָל ווייניקער...

— דו ווייסט דאָך, אַז מיר האָבן אין פּרינציפּ שוין געפּועלט דו זאָלסט
אָנקומען אויף אַן אַנדער „שטעלע“.

— יאָ, אָבער ביז היינט איז דאָך וועגן דעם קיין שום תּשובּה נישט
געקומען.

— ס'איז שוין יאָ געקומען.

— מיר האָט מען עס נאָך נישט איבערגעגעבן.

— היינט מאַרגן וואָלסטו עס שוין געוואָסט אָן מיר אויך, ווען עס
קומט נישט אונטער דבורהלעס קראַנקייט און דו קריגסט נישט סיי-ווי-
דיין אורלויב.

— דאָס שמעקט שוין כמעט מיט פאַרשווערונג, דאָס, וואָס איר האָט
דאָ אָפּגעטאָן אָן מיין וויסן...

— אַ פאַרשווערונג מיט דער הסכּמה פון דער באַוועגונג.

— אַ פאַרשווערונג קעגן מיין פּערזאָן, מיין איך.

— מיר האָבן דיך אָנגעפּרעגט, צי דו ביסט גענויגט אויף אַ געוויסער-
צייט צו פאַרלאָזן דיין לאַבאָראַטאָריע און קומען צו אונדז. דו האַסט, אויף
וויפּל מיין זכּרון דינט מיר, מסכים געווען.

— עס שטימט נישט אינגאַנצן. איך האָב געענטפּערט, אַז איך בין
גרייט איבערצונעמען די אַרבעט, וואָס וועט נויטיק זיין. דאָס האָב איך
געזאָגט.

— און די אַרבעט איז זייער אַ נייטיקע.

איך מוז זאָגן, אַז פון דעם אופּן, ווי אַזוי דעניז האָט געפּועלט ביי די
געהעריקע אינסטאַנצן איך זאָל „אויסגעבאָרגט“ ווערן אויף אַ געוויסער צייט
פון דער לאַבאָראַטאָריע און זאָל צוגעטיילט ווערן צו איר גרופּע, בין איך

נישט גאר שטארק צופרידן געווען. זי האט א היפש ביסל איבערגעטריבן די וויכטיקייט פון מיין פערזאן, פארשטייט זיך. זי האט איבערצייגט דעם פארזאנטווארטלעכן פון איר גרופע, און איך וועל באזונדערס צונוץ קומען. און געפועלט האט ער, בערנארד, דער פארזאנטווארטלעכער פון דער גרופע — ער, נישט זי — איך זאל צוגעטיילט ווערן צו זיין סעקטאר. דאס האט א שטיקל טעם פון... שיעור־שיעור נישט אינטריגע. און דאס טאקע גערפעלט מיר נישט אין דער גאנצער מעשה.

— די מעשה איז אזא : בערנארד...

— אבער ווער איז דער בערנארד ? — לאז איך איר נישט פארענדיקן.

— בערנארד זאגט, אז ער קען זיך גוט, פון פאר דער מלחמה נאך.

— דארף איך אים דאך אויך קענען.

— געוויס קענטטו אים, נאך נישט אונטער דעם נאמען, ווייל אונטער

זיין אמתן נאמען עקזיסטירט ער נישט, ווי מיר אלע, איינגנטלעך. אחוץ

דעם, האט זיך מיר סתם געוואלט מיר זאלן ארבעטן צוזאמען א שטיקל

צייט. איך האב ליב מיט דיר צו שמועסן, דיר צו פארטרויען...

— אבער וואס פאר א שייכות האט דאס צו דעם ענין ?

— ס'האט יא א שייכות, אן ענגן שייכות, ווי דו וועסט באַלד זען.

— איך פארשטיי שוין, צוליב ריין־פערזענלעכע ענינים האסטו בער-

נארדן צוגערעדט, ער זאל מיך ארויספאָדערן צו אייך.

— ס'איז נישט אינגאנצן אזוי.

דער וואַנט־זייגער האט שוין מער נישט געקלאַפט אזוי רואיק, ווי

פריער. זיין טיק־טאק איז געווען ווי מיט א געבייזער.

— דענין, דו האסט זיך פאר דער צייט גארנישט געביטן, ביסט גער-

בליבן די אייגענע, וואס אמאל.

— וואס מיינסטו ? — האט זי קאָקעטיש איבערגעפרעגט און שטיפער

ריש געבליצט מיט די אויגן.

— איך מיין פראַסט־פשוט : האסט זיך נישט געביטן.

— פיזיש ?

— דו ווייסט אליין, ווי איך מיין. אין כאַראַקטער, דער עיקר, האסט זיך

גארנישט געביטן. די זעלבע.

— וואס פאר א פעלער האסטו שוין ווידער אַנטדעקט אין מיין כאַ-

ראַקטער ?

— לאַמיר בעסער זאָגן — טעמפּעראַמענט — האב איך זיך באַלד גער-

פרוווט צוריקציען.

- וואס פאר א ניי פארברעכן בין איך דען באגאנגען ?
 — א פארברעכן ? ... גארנישט, אייגנטלעך...
 — אזוי זשע רעד...
 — אבער אויסטערליש איז עס פארט, וואס דער פארלאנג מ'ך צו זען, מיט מיר א שמועס צו טאן פון צייט צו צייט, איז געווען איינער פון די הויפט־מאטיוון פון דיין האַנדלונג.
 — איז דאס אזא חטא ? בפרט נאך, אז דער דאזיקער פארלאנג גייט בייזאמען מיט רעאלער באַדערפעניש. אונדזער גרופע נויטיקט זיך אין דיר. וואַלסטו נישט געווען, וואַלט זיך בערנארד געמוזט אַרומזען וועגן אַ צווייטן. איך האב נאָר אַנגעוויזן אויף דיר. דאָס איז אַלץ, וואָס איך האב אַפּ געטאָן.
 — דעניו, פאַרשטיי מיך גוט, — האב איך אַנגענומען אַ ווייכערן טאָן — איך וואַלט צופרידענער געווען, ווען דאָס קומט אַרויס נישט דורך דיין האַנט. דיין פאַרלאַנג מ'ך צו זען אַפּטער איז אפשר אין איינקלאַנג מיט מיין אייגנליכע, אָבער עפעס איז דאָ פאַרט נישט גלאַטיק... שיקסט מיר פּלוצים אַ צעטל איך זאָל פאַרלאַנגען אורלויב... ווי וועט עס אויס־זען פאַר אַנדערע ?
 — צוליב דבורהלען — האָט זי זיך אויפגעריסן — איך האב איר קראַנקייט נישט אויסגעטראַכט...
 — כ'ווייס, איך ווייס...
 — נאָך גוט, אַז דו באַשולדיקסט מיך נישט אין דעם...
 — אַזא נאָר בין איך נאָך נישט.
 ביידע האָבן מיר זיך פאַנאָדערגעלאַכט, שטיל האָבן מיר געלאַכט, כדי נישט איבערצווועקן די שלאַפּנדיקע אין אַנדערן צימערל.
 און ווידער איז שטיל געוואָרן, ווידער הערן מיר זיך צו צום אַרום, צום זייגער, צו דער נאַכט און צו אונדזער אייגענעם אַטעם.
 פּלוצלונג דערלאַנג איך אַ פרעג :
 — ווייס דבורהלע וווּ איך פאַרברענג מיינע טעג און וואָס איך טו ?
 — ניין, דוכט זיך, אַז דאָס האָב איך איר, אויף יעדן פאַל, נישט אויס־געזאָגט.
 — און די מאַמע ווייסט דאָך אויך נישט ?
 — ניין.
 — זי ווייס נאָר, אַז איך שטיי מיט דיר אין פאַרבינדונג.
 — ווער ?

— דבורה־לע.
 — יא, אָבער דערפון, זעט אויס, נעמט זי זיך נישט צופיל צום האַרצן.
 — צו וואָס טויג דיר אַזאַ באַמערקונג ?
 — סתם אַזוי... דו האַסט דאָך געפרעגט.
 — איך האָב דיר נאָר געפרעגט, צי זי ווייסט, וואָס איך טו.
 — איך האָב דיר פאַרשפּאַרט די צווייטע פּראָגע.
 — ווילסטו דערמיט זאָגן, אַז איר אַרט נישט, וואָס איך טרוי זיך
 גיכער אָן דיר ווי איר ?

— זי האָט זיך פאַר מיר נאָך קיינמאָל נישט באַקלאַגט אויף דעם.
 איך שווייג. איך מוז מודה זיין, אַז דאָס לעצטע האָט מיך אַ ביסל
 געטראָפּן. אַ נייער וואָרעם נעמט זיך גראָבן אין מיין געמיט. איך מאַך זיך
 נישט וויסנדיק, איך באַמי זיך דאָס נישט אַרויסצוווייזן און זוך אַ פּאַסיק
 וואָרט, וואָס זאָל מיר העלפּן אויסצוקערעווען זיך אומבאַמערקטערהייט צו
 אַן אַנדער טעמע.

דעניז איז אָבער פּלינקער פּון מיר. זי פאַרכאַפט :
 — דבורה־לעס קראַנקייט האָט דיר נישט פאַרשאַפט קיין צו גרויסן
 עגמח־נפש ?

— ווי קענסטו אַזוינס זאָגן, דעניז ?
 — זיי מיר מוחל, איך האָב זיך אַרויסגעכאַפט מיט אַ נאַרישקייט.
 — מער ווי אַ נאַרישקייט.
 — ביסט גערעכט. אַ ספעציפישער ווייבערישער אופן איז דאָס געווען
 אַנצומאַכן אַ שלעכט לעבן צווישן ווייב און מאַן, בפרט נאָך, אַז דער
 מאַן איז אַ חבר...
 — אַבי דו ווייסט.

— איך ווייס, איך ווייס. איך קען זיך צו גוט און דאָך פאַרהיט עס
 מיך נישט פון ביליקע מאַנעוורעס. ס'איז זייער שווער, נאָך אַלעמען, זיך
 אַליין איבערצומאַכן...

— איך גלויב אָבער נישט, אַז דאָס נעמט זיך פון שלעכטקייט. דיין
 קאַקעטעריע, פאַר אַלעם... זי איז נישט ווייניק שולדיק אין דעם.
 — אויך צו מיין קאַקעטעריע וועט זיך מסתמא אַמאָל געפינען אַ רפואה.
 איך וועל עלטער ווערן, געלאַטענער, מיושבדיקער... אויף יעדן פּאַל, ווען
 עס וואַלט זיך געהאַנדלט אין דיין מאַמען, וואַלט איך דיר אויף אַן אַנדער
 אופן געווען אַרויסגעפירט פון דער לאַבאָראַטאָריע. איך וואַלט זיך מער
 נישט געשאַנעוועט...

- ביסט זייער דעליקאט, דעניז ! — האב איך זיך אפגערופן מיט אן איראנישן ביי-טאָן.
- איך אויף דיין אַרט, וואָלט מסתמא געמאכט די אייגענע איראנישע באַמערקונג, וואָס דו.
- און איינזען האָסטו אויך...
- מיין אייגענע קראַנקייט וואָלט איך דיר געוויס אויך מיטגעטיילט אַנדערש.
- דעניז, נאָך וואָס טויגן דיר אָט די אַלע אַנצוהערענישן ?
- אונדזער שמועס איז אַוועק אין אַ זייט און האָט אַנגענומען אַ טאָן, וואָס פאַסט נישט פאַר אונדז ביי-דן.
- און אין דעם פאַל — האָט דעניז נישט געלאָזט זיך אַפּשלאַגן — וואָלט דאָס געווען אין הסכּם מיטן פּולן אמת. איך בין טאַקע אויף אַן אמת קראַנק געווען.
- וואָס איז דיר געשען ?
- אַפּאַנדיסי-ט-קריזיסן. אַן אַפּעראַציע וואָלט מיך צוגעבונדן צום בעט אויף לאַנגע וואַכן, האָב איך אַלץ אַפּגעלייגט. מיר זיינען פאַרוואַרפּן מיט אַפּעראַציעס פּון אַן אַנדער מיין... וויכטיקערע, נויטיקערע...
- די כללים פּון דער קאָנספּיראַציע פאַרווערן מיר דיך צופּיל אויס-צופּרעגן.
- פאַר דיר איז עס נישט קיין סוד. דו וועסט דאָך איצט מיטאַרבעטן מיט אונדזער גרופּע.
- וואָס טוט אייער גרופּע ?
- קאָנטר-שפּיאַנאַז מיט... גאַלאַנטע מיטלען, ווי מען רופּט עס אין געוויסע ראַמאַנען.
- רעדסט שוין ווידער מיט רעטענישן...
- אין אַלגעמיין איז דיר אונדזער טעטיקייט שוין באַקאַנט. אָט וועל איך דיר איבערגעבן אייניקע פרטים. מיר זיינען אַ גרופּע פּרויען, וואָס זוכן זיך צו שטעלן אין קאָנטאַקט מיט דייטשע אַפיצירן און מיט געשטאַפּאַ-לייט. אונדזער געווער — דאַרף איך דיר עס באַטאָנען ? — איז אונ-דזער ווייבלעכער חן.
- וואָס ? און ווייטער ?
- ווייטער, באַמיען מיר זיך, עס זאָל נישט זיין קיין — ווייטער.
- זייער שיין פּון אייער זייט.
- און טאַמער איז עס נישט צו פאַרמיידן...

האָבן מיר צוגעטראַכט אַ קעגן־מיטל... און דאָרט, וווּ עס לאַזט זיך —
 אויך קעגן לעבן פון די אונדז אַרױפגעצווונגענע „ליבע־פאַרטנערן“...
 — זייער אַ געוואַגטע און זייער אַ טרויעריקע שליחות. אַן אויסער־
 געוויינלעכער מוט געהערט דערצו, דאָס מוז איך צוגעבן.
 — יאָ, ביסט אפשר גערעכט. אָבער עמיץ דאָרף זי דאָך אויספירן.
 מאַריס, דו, וואָס קענסט אַזוי גוט דעם תנ"ך, דערמאָן זיך נאָר אין אסת־
 און אין יהודיתן... איז עס נישט עפעס ענלעכס ...?
 — איך מאַך אייך נישט קיין פאַרווורף, פּרעגט זיך נאָר, וואָס פאַר אַ
 ראָל איר האָט ביי דער דאָזיקער אַרבעט צוגעטראַכט פאַר מיר ?
 — שאַ, בייזער זיך נישט אַזוי, איידער דו ווייסט נאָך וואָס און ווען.
 הער פרייער אויס וועגן וואָס עס האַנדלט זיך.
 — טאָ זאָג שוין, וואָס אייגנטלעך, פאַרלאַנגט איר פון מיר ? צי
 מיר נישט אַרויס די עצמות, רעד.
 — מיר דאַרפן זיך האָבן פאַר אַ מיטאַרבעטער פון גיפט און סמ־אַר־
 טיקלען. איך האָב דאָך דיר שוין דערציילט... ווי אַזוי מיר ווילן זיך פאַרהיטן
 פון מענטשן און „ראַסן־שאַנדע“...
 — וואָס נאָך פאַר אַ ראָל האָט איר פאַר מיר צוגעטראַכט ? איך בין
 נישט קיין טאַקסיקאָלאָג.
 — דו גופא האָסט מיר דערציילט, אַז דו האָסט שוין געאַרבעט אַנומלטן
 אין אַ לאַבאָראַטאָריע אויף דעם געביט.
 — איך בין דער עיקר אַן אינזשיניער־כעמיקער.
 — כ'ווייס, אגב, וועסטו זיך דאַרפן נאָר פאַרנעמען מיט קאַנטראַלירן.
 — אויף דעם דאַרפט איר אַ פאַכמאַן.
 — האָבן מיר טאַקע אַן אַפטייקער. איז אָבער די צרה, וואָס ער איז
 גראַד קראַנק געוואָרן, אונדזער פאַכמאַן. ער איז אין שפיטאַל. מען האָט אונדז
 אַפילו צוגעזאָגט באַלד צו שטעלן אין אונדזער רשות אַ נייעם חבר, אַן
 אַפטייקער. אייגנטלעך, וואַלטן מיר דערווייל געקענט אויסקומען אויך מיט
 די פאַרטיקע פּראָדוקטן, וואָס מיר פאַרמאַגן אַ היפש ביסל, אָבער עס איז
 תמיד גוט צו האָבן עמיצן ביי דער האַנט, וואָס זאָל קענען ביישטיין מיט
 אַן עצה און מיט... סם...
 — דענין, דאָס אַלץ, וואָס דו זאָגסט — ס'איז ממש זיך נישט פאַרצו־
 שטעלן, דו אַליין זאָלסט עס נישט איינזען — איז סתם גערעדט. עפעס
 קלעפט זיך דאָ נישט די גאַנצע מעשה...
 אַחוץ דיינע טאַקסיקאָלאָגישע קענטענישן, דאַרפן מיר זיך אויך האָבן...

ס'איז אַ סעקטאַר, וואָס גויטיקט זיך שטאַרק אין מענטשן מיט דיינע פעאיי־קייטן, מיט דיינע שוין אַזויפיל מאָל אויסגעפרוּבירטע פעאיקייטן. דו קוקסט מיר עפעס אָן מיט אומצוטרוי...

— מיר'ן זען. — האָב איך סתם געלאָזן פאַלן און אין קאַפּ האָט זיך מיר אַ היפש ביסל געמישט פון די מאַדנע איינפאַלן און פון די מאַדנע קאַמישע און אפשר טראַגיקאַמישע סיטואַציעס, וועגן וועלכע מיר איז ביז איצט נישט אויסגעקומען צו קלערן. דעניון האָב איך יעדנפאַלס אַב־געקוקט ווי צום סאַמע ערשטן מאָל — זי איז אויפסניי געווען פאַר מיר אומבאַקאַנט.

— איבעריקנס — האָט נאָך דעניז צולעצט צוגעגעבן — וועט דיר שוין בערנאַרד אַלץ דערקלערן, און בעסער ווי איך.

ק א פ י ט ל 14.

„פארװאָס ביסטו אַזאַ?“

די מעשה מיט דער טאַקסיקאָלאָגיע איז מיר שוין באַלד לכתחילה פאַרגעקומען מאַדנע. איך האָב זיך אָבער גענאַרט נאָר אויף אַ העלפט. אַזאַ גרופע האָט ווירקלעך עקזיסטירט. דעניז האָט נאָר אַ קליין ביסעלע איבער־געטריבן, וואָס שייך אירע פונקציעס. צו אַ מעשה אסתר, אָדער צו אַ מעשה יהודית, האָט קיינמאָל נישט געזאָלט קומען, אָדער איז זעלטן ווען געקור מען. אָבער אַפילו אין אַזאַ פאַל, איז די „אסתר“ נישט געווען קיין מיטגליד פון דער גרופע, נאָר אַ פרעמדע, אַזאַ, וועלכע האָט אויף איר אייגענעם חשבון, נאָך פאַר דער מלחמה, זיך פאַרנומען מיט אַט דער מלאכה...

איז מען צופרידן געווען, וואָס זי האָט נאָך דערצו געהאַט אַ פאַטריאַ־טיש האַרץ און האָט מסכים געווען צו שפּילן אַזאַ ראַל.

די גרופע האָט געהאַט פאַר אַן אויפגאַבע צו „פאַרטשעפּען“, ווי דאָס האָט געהייסן אויפן זשאַרגאָן־לשון (יעדע גרופע, דאָרף מען וויסן, האָט פאַרמאָגט איר שפּראַך, אירע ווערטלעך, איר זשאַרגאָן, ווי דאָס טרעפט תמיד אין הערמעטיש־אַפגעשלאָסענע, געהיימע סביבות), חברה־לייט פון דער געשטאַפּאַ, וועלכע האָבן געשפּילט אַ וועלכע נישט איז ראַל, מיט אַ שמייכלע, מיט אַ קאָקעטישן דרייען זיך אויפן קנאַפל, זיי צו פאַרשלעפּן אויף אַן אינטימען אָוונט־ברויט, צו אַ גלאַז וויין אין אַ קאַבאַרעט ערגעץ, און אַרויסקריגן פון זיי סודות. אויף גרויסע זאָכן איז נישט געווען צו האַפּן. אָבער אויך קלייניקייטן זיינען צונויף־געקומען. יעדע קלענסטע ידיעה פון דעם שונא האָט געהאַט אַ געוויכט און פאַרב. אַמאָל האָט גראַד אַ קליינער פרט געהאַלפּן אויפצודעקן אַ תליון, וועלכער איז געזוכט געוואָרן פון דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג און האָט דערגענצט אַ קייט פון צונויפגעקליבענע פרטים וועגן דער טעטיקייט פון דעם, אָדער יענעם באַנדיט.

יעדע פארבינדלערין האט ארומגעטראגן מיט זיך סם־פילן, וואס זיינען געווען באשטימט אויפן ערגסטן און לעצטן פאל, ווען עס איז שוין קיין אנדער ברירה נישט געווען. אבער די סם־פילן זיינען פאבריצירט געווארן דורך אן אפטייקער. זיי זיינען געווארן פארפאקט אין קעסטעלעך פון דער „באיער־פירמע, ווי כלומרשטע אספירין־טאבלעטן.

איך האב אין דער גרופע נישט פארנומען זיך מיט טאקסיקאלאגיע, נאר מיט באארבעטן די ערשטע ידיעות, וואס אונדזערע פארבינדלערנס פלעגן ברענגען. דאס איז געווען א מין פארארבעט פון א מאטעריאל, וואס פלעגט דערנאך, דורך פארשידענע קאנאלן, גיין אין הויפט־שטאב פון פראנצויזישן קאנטר־שפיאנאזש.

די פארבינדלערנס פלעגן דאס רוב פון מיר גענומען ווערן אויף א פארהער. איך פלעג זיי טיילמאל שטעלן די משונהדיקסטע פראגעס, וואס מען קען זיך נאר פארשטעלן, ווי א שטייגער : צי האבן זיי באמערקט וויפל גאלדענע ציין דער, אדער יענער בעל־דבר האט אויף זיין געביט ? אדער : צי האבן זיי איבערגעציילט די בראדאווקעס אויף זיין צורה ? ווי לאכט ער ? ווי ווייט גייט זיין קענטעניש אין פראנצויזיש ? און נאך אזעלכע, ווי עס קען זיך דוכטן, משונהדיקע פראגעס.

טיילמאל ווידער פלעגט בערנארד דורכפירן דעם פארהער. דאס איז געווען א מייסטער־שטיק פון א פארהער. איך פלעג בייזיין ביי דער חקירה ודרישה און זיך גארנישט קענען אפוונדערן פון דער געשיקטייט זיינער, פון דער גענויאיקייט פון די אויספירן, וועלכע ער פלעגט מאכן. ער איז געבוירן געווארן, זעט אויס, צו זיין אן אויספארשונג־ריכטער, אט דער בערנארד.

מיט בערנארדן האב איך זיך נאך מיט אכט יאר צוריק באקענט אין א קאפע אין לאטיינישן קווארטאל.

ער איז געווען א דייטשער פליט און האט אין האמבורג אמאל געשפילט, נישט געקוקט אויף זיינע דעמאלטיקע צוואנציק יאר, זייער א באדייטנ־דיקע ראָל אין דער אַרבעטער־באוועגונג. ווי נאָר דער בירגער־קריג אין שפּאַניע האָט זיך אָנגעהויבן, איז ער פּלוצים נעלם געוואָרן פון פּאַריז. ער האָט דערנאָך ערגעץ אָנגעשפּאַרט אין קאַרטאַגענאַ, וווּ ער האָט באַוויזן צו אַרעסטירן דעם דייטשן קאָנסול פּריקע. ער האָט דאָרטן פּאַרכאַפט דעם גאַנצן נאַצישן אַרכיוו און איז אַזוי אַרום דערגאַנגען צו אַלע ווינקעלעך פון דער שפּאַנאַזש־נעץ, וואָס די היטלעריסטן האָבן אין שפּאַניע געהאַט פּאַרלייגט. אין קאַרטאַגענאַ האָט ער אַ צייט לאַנג אויסגעפירט די פּונק־

ציעס פון א פאליציי־פרעפעקט. דערנאך איז ער אוועק אויפן פראנט, איז פארווונדעט געווארן. האט זיך, א נאכנישט אינגאנצן אויסגעהיילטער, צו ריק געריסן אויפן פראנט און ער איז אויפסניי פארווונדעט געווארן. אבער פון שפיטאל נאך האט ער אָנגעפירט מיט געוויסע אָפּעראַציעס.

ביים אויסברוך פון דער מלחמה, איז ער געווען אינטערנירט אונטער א שפּאַנישן נאָמען, אין דעם ניִי־געגרינדעטן לאַגער אין פראַנקרייך, נישט ווייט פון דער שפּאַנישער גרענעץ, אין גירס. ער איז פון דארטן אַנטלאָפּן, און אונטער אַ צווייטן, פּאַלשן נאָמען, האָט ער זיך געמאַלדן פרייזויליק פאַר אַ סאַלדאַט. בעתן דייטשן דורכברוך אויף אַלע פראַנטן, איז ער גענומען געוואָרן אין געפּאַנגענשאַפט, אָבער אויך פון די דייטשן האָט ער באַוווּן צו אַנטלויפּן.

און איצט איז ער דאָ — תמיד אַ שמייכלענדיקער, אַ לייכטער, אַ פלינקער, ווי אַ טענצער. ער זעט אויס, ווי נישט אים מיינט מען עס, ווי ער וואָלט גאַרנישט געווען ער, נאָר אַן אַנדערער, — אַ בלאַנדער בתור מיט בלויע אויגן. ווי ער וואָלט מיט דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג געהאַט אַזויפיל שייכות, ווי אַ געשטאַפּאַ־מאַן — מיט מענטשלעכקייט.

בערנאַרד איז דאָס, וואָס רופט זיך אין דער ראַסיסטישער טערמינאָ־לאַגיע, אַ פּערטליידי. פּונדוואַנען אָבער נעמט זיך ביי אים אַזאַ בענק־שאַפט צו יידישקייט ? געוויינטלעך לאָזט ער מיך צורו. אָבער פון צייט צו צייט נעמט ער אויך מיך אויף אַ פאַרהער מכוח דעם און יענעם, מכוח די און יענע דינים און מנהגים, ווי אַ ייד פירט זיך אויף אין אַזאַ פּאַל, און ווי — אין אַן אַנדער פּאַל. ווען עס האַנדלט זיך וועגן דינים, קען מען נאָך ווי נישט איז זיי געבן צו פאַרשטיין אַ מענטש, וועלכער ווייס לכתחילה נישט, אַזוי צו זאָגן, „מיט וואָס מען עסט עס“. אָבער אַז עס קומט צו מנהגים, צום לעבנס־שטייגער — דאָ איז אַרויסגעוואָרפן די גאַנצע מי, מען דאַרף עס, זעט אויס, האָבן אַריינגעזאַפּט מיט דער מאַמע־מילך.

פאַרשטייט ער טאַקע נישט מיינע דערקלערונגען, קנייטשט דעם שטערן און זיפצט: „נישט פאַרשטאַנען“ ! איך עצה אים זיך אַפּצוזאָגן פון דעם לימוד, אָבער ער איז איינגעעקשנט, ער גיט זיך נישט נאָך. ער וויל פאַר־שטיין, ער וויל זיין אַ ייד, ווי איד און ווי אַלע אַנדערע פאַרשטענדיקע מענטשן. יא, וווּ נאָר אַ פאַרשטענדיקער מענטש, איז ער אין זיינע אויגן אַ ייד — און טו אים עפעס... אומזיסט זאָג איך אים, אַז ביי יידן, ווי ביי יעדן אַנדערן פּאַלק, זיינען פאַראַן די און יענע : גוטע און שלעכטע, צדי־קים און רשעים; אָבער ער האַלט זיך ביי דאָס זייניקע.

ער האָט זיך אַזוי שטאַרק צוגעטשעפעט צו ייִדישקייט, אַז ער איז אַוועקגעגאַנגען פֿון זײַן חברטע — און נאָר צוליב דעם, דערקלערט ער מיר, וואָס זי איז אַ בלאַנדע און האָט נישט קײן ייִדישן חן, וואָס ער האָט לכתחילה בײַ איר געזוכט, ווען ער האָט זיך פֿאַרליבט אין איר, ווייל זי איז געווען אַ טאַכטער פֿון אַ רב און האָט זיך גערופן שולמית.

— אין שפּאַניע האָסטו דאָך אוודאי לײכטער געקענט געפֿינען שוואַרץ-הנוודיקע מיידלעך...

— געוויס. אָבער די שפּאַנישע מיידלעך רעדן נישט קײן ייִדיש.

— וואָס ?

— קײן אײן שפּאַניש מיידל רעדט נישט קײן ייִדיש, מעג זי זײן ווי שוואַרץ און אויסזען, ווי אַן אמתע ייִדישע טאַכטער.

— ביסט אַ לך, בערנאַרד.

— איך מײן עס גאַנץ ערנסט. דאַרפסט עס אָבער נישט נעמען ווערט לעך. איך בין פֿאַרליבט אין ייִדיש. דאָס איז מײן שוואַכקײט פֿון תמיד אָן. איך ווײס נישט ווי אַזוי דיר עס צו דערקלערן. די ייִדישע שפּראַך פֿאַר מאַגט אין זיך עפעס אַזוינס, וואָס איז נישט דערוואַגט, אָדער האַלב-דער זאָגט, און וווּ מען דאַרף זיך כסדר אַנשטויסן. זי איז אַ שפּראַך מיט פֿאַלדן, אין יעדן פֿאַלד שטעקן אוצרות, וואָס וואַרטן עמיץ זאָל זײ אַנטדעקן. ייִדיש איז זײער אַ דינאַמישע שפּראַך, זי איז ווי דאָס לעבן גופא : דינאַמיש, פֿילפֿאַרביק און דער עיקר — בויגעוודיק. זי איז דאָס זינבילד פֿון אַ פֿרוי, ווי איך שטעל זי זיך פֿאַר, זי איז ווי דעניז, אַ שטייגער.

— דעניז איז אָבער אַ בלאַנדע...

— דאָס איז איר אײנציקער חסרון.

— בײַ איר אײצטיקער אויפגאַבע איז דאָס אָבער אַ מעלה. זי זעט אויס ווי אַן עכטע „אַרײערין“, ווי אַ „נאַרדישע אַרײערין“.

— איך האָב נישט קײן מזל. גראַד איך דאַרף שטיין אין שפיץ פֿון אַ גרופע פֿרײען, וואָס זײנען טאַקע, אָדער וואָס זענען טאַקע אויס ווי „נאַר-דישע אַרײערנס“.

איך האָב זיך אַזוי אַרום דערוווסט, אַז צווישן בערנאַרדן און דעניזן האָט זיך געשפונען, אָדער שפּינט זיך נאָך בין היינט, אַ שטיקל ראַמאַן. ווידער האָט זיך אין מיר אַרײנגעכאַפט דער וואַרעם פֿון אײפערזוכט. פרעגט זיך נאָר : נאָך וואָס האָט מיך דעניז געבראַכט אין דער גרופע ? אָדער האָט אפשר בערנאַרד טאַקע זי „פֿאַרוואַרפֿן“ צוליב איר בלאַנדקײט ? וויל זי זיך, הײסט עס, נוקם זײן אין אים. איך בין דורך איר באַשטימט געוואָרן

אויפצוועקן זיין אייפערזוכט. ס'איז נישט אומעגלעך, אַז איך ווער דאָ באַנוצט נישט מער ווי צו אַ מאַנעוור־אַביעקט. מיין כעס אויף איר וואַקסט. איך קליג זיך אַהין און אַהער. מיר פאַלט פּלוצים איין, אַז דעניז קען מיך האָבן גענומען צו איר גרופּע, כדי בערנאַרדן צו באַווייזן, אַז זי האָט שוין עמיצן, וועמען זי האָט ליב. איך בין אויף אַזאַ אופן איר שוין־וואַנט. איך אַבסערוויר בערנאַרדן, איך אַבסערוויר דעניזן, אַבער קיין שום פאַרדעכטיקס קען איר, נישט אין זיין האַלטונג און נישט אין איר האַל־טונג, נישט אַנטדעקן.

איין טאָג איז געשען עפעס אַזוינס, וואָס האָט מיך אויפּסניי שטאַרק דערנענטערט צו דעניזן. און געווען איז עס אַלץ אין שייכות מיט דער לאַבאַראַטאָריע. דעניז האָט מיך באַצייטנס פון דאַרטן אַרויסגענומען, אַנישט וואַלט איך שוין איצט אוודאי נישט געווען צווישן די לעבעדיקע, ווי מיין טאיערער חבר שלום; אַדער איך וואַלט פאַרבליבן אַ קאַליקע, ווי קאַמיל און גאַסטאַן.

אַט וואָס עס איז געשען : די לאַבאַראַטאָריע איז נעכטן געשפרונגען אין דער לופּט, מיטן מאַטעריאַל, מיט די מענטשן, וואָס זיינען דאַרט גע־ווען. איך האָב זיך עס דערוווסט אַ שעה נאַכדעם. היינט זיינען שוין אַלע צייטונגען פול דערמיט.

וואָס די סיבה פון דעם אויפרייס איז געווען, ווייס איך נאָך דערווייל נישט. נאָר אַדאַנק דעניזן, בין איך, הייסט עס, ניצול געוואָרן פון אַ זיכערן טויט. איך בין איר אפילו גרייט צוצושרייבן אַקולטישע פעאיקייטן. די סכנות, אין וועלכע זי לעבט נאַכאַנאַנד, האָבן זיך אַפגעשלאָגן אויף איר געזיכט. זי איז כסדר קאַנצענטרירט אין זיך. דער אַפגלאַנץ אין אירע אויגן האָט עפעס אין זיך פון שטאַל און גלייכצייטיק — אַזאַ פאַרחלומט־קייט. אַ בליק, וואָס קען, דוכט מיר, יעדן מאָן באַלד בינדן און פענטן. יא, נישטאַ מער וואָס צו באַהאַלטן, איך האָב זי ליב, דעניזן, שטאַרק ליב.

זי אַבער הערט נישט אויף מיט מיר זיך צו רייצן, קוים באַמערקבאַר רייצט זי מיר. פון ספּאַנטאַנישקייט אין אונדזערע באַציאונגען קען קיין רייד נישט זיין. דאָס ערגערט מיך באַזונדערס.

זיך אויסטענהען מיט איר, וואַלט אַבער צו גאַרנישט נישט דער־פירט. וויפל מאַל פרעג איך זיך, צי זי טוט עס בכיוון, אַדער דאָס ליגט אין איר נאַטור ? איך האָב דערויף נישט קיין ענטפער. וואַרט איך דען אויף אַן ענטפער ? איך לאָז גיין, ווי עס גייט, איך נעם אויף אירע זיג־נאָג

שטימונגען, איך נעם זיי אויף שטילערהייט אין זיך און באַמי זיך, זיי צו פאַרגעסן.

איך ווונדער זיך טיילמאָל פּונוואָנען עס דערנעמט זיך ביי מיר נאָך דער אינטערעס צו קימערן זיך וועגן אַזעלכע ענינים, אָבער איך ווייס אויך, אַז זיי פאַרנעמען, אַזוי צו זאָגן, דעם אַפּפּאַל פּון מיין ענערגיע. נישטאָ קיין שום סכּנה, איך זאָל צוליב זיי פאַרנאַכלעסיקן דאָס, וואָס איז אויף אַן אמת וויכטיק; דאָס, צוליב וועלכן מיר אַלע האָבן געשטעלט אונז דזער לעבן אין קאָן. דעניז איז אַן אינטים ווינקעלע מיינס, וואָס איך האָב געראַטעוועט אין מיין לעבן. אַ קליין טישל שטייט אין דעם ווינקעלע און אויף אים — אַ וואַזע מיט בלומען. טאָ וועמען אַרט עס ? וועמען קער נען דען די בלומען ברענגען שאַדן ? קיינעם נישט.

— דעניז — זאָג איך איר — איך האָב פּונדעסטוועגן דעם איינדרוק, אַז דו טרויסט מיר נישט אַן פּול און גאַנץ, אַן באַוואַרענישו, אַזוי ווי, אַ שטייגער, אַ שוועסטער טרויסט אַן אירן אַ ברודער, וועלכן זי האָט ליב. — פּון וואָנען נעמסטו עס ?

— איך נעם עס פּון דיין בליק, וואָס באַגעגנט מיך טיילמאָל אַזוי פאַר־שלייערט, גלייך ווי ער וואַלט געקומען פּון אַ פאַרהויכטן שפּיגל; איך נעם עס פּון דייע רייד, וועלכע שלענגלען זיך אַפּטמאָל אַזוי מאַדנע; פּון דייע געשפּאַנטע באַוועגונגען. איך נעם עס אפשר אויך פּון מיין אייגענעם אומרו. דער אומרו באַפּאַלט מיך אָבער תּמיד, ווען איך געפּין זיך מיט דיר. פאַר־שטיי מיך גוט : איך מיין נישט דעם אומרו, וועלכער באַפּאַלט איטלעכן פּון אונדז, דער נאַטירלעכער אומרו, וואָס טראַגט דעם שטעמפּל פּון דער צייט. ניין, נאָר דאָס, וואָס באַפּאַלט אַ מענטשן פּלוצים, אַן שום סיבה. אַן אומרו — מחוץ אַלע זייטיקע געשעענישן.

ס'איז אַלעמאָל אַ שפּאַנונג צווישן מענטשן, וועלכע האָבן זיך ליב און ציטערן פאַר זייער אייגענער ליבע. אַן שפּאַנונג קען קיין ליבע, דוכט זיך, גאַרנישט געמאָלט זיין.

אין דעם זעלבן אַוונט, ווען מיר האָבן אַזוי פּילאַזאָפּירט וועגן ליבע, איז עס פאַרגעקומען די קאַטאַסטראַפּע אין דער לאַבאָראַטאָריע. האָב איך זיך טאַקע געערגערט אויף זיך אַליין, וואָס עס קריכן מיר אין קאַפּ אַרײַן אַזעלכע רעיונות. איך האָב אַפּגעקירעוועט פּון דער געוויינ־לעכער טעמע. איך האָב דעניזן גאַנומען דערציילן וועגן שלומען, וועגן זיין קינדערהייט. זי האָט אָבער, זעט אויס, נאָר האַלב אויסגעהערט. עפעס האָט זי נישט פאַרשטאַנען אַלץ. איז דאָך דעניז כּמעט אויסגעוואַקסן אין

יפראַנקרייך, אין אַ סביבה, ווייט פון וועלדער און סאַזשלקעס פון קעל-
בעלעך. זי איז אַ קינד פון דער גרויס־שטאָט, פון גאַסן, בולוואַרן, פון
לאַטיינישן קוואַרטאַל. קען זי עס טאַקע נישט פאַרשטיין.

— דיין שלום — רופט זי זיך אָפּ — האָט געהאַט קליינשטעטלדיקע
השגות. אַפילו זיין ניקטערקייט, לויט ווי דו שילדערסט אים, איז אויך
די ניקטערקייט פון אַ קליינשטעטלדיקן בעל־תכלית.

ביי דער באַמערקונג האָב איך זיך צעקאַכט. מיר האָט זיך געדוכט, אַז
איך דאַרף פאַרטיידיקן דעם כבוד פון אַ מענטש, וועלכן איך האָב אין
דער לעצטער צייט שטאַרק ליב באַקומען; דעם כבוד פון מיינעם אַ לייב־
לעכן ברודער :

— שלום — אַ בעל־תכלית ? — בין איך אויפגעשפרונגען פון אַרט —
איך קען נישט נאָך איינעם צו אים — דו הערסט, דעניז ? — איך קען
נישט נאָך איינעם צו אים, וואָס זאָל האָבן אַזוי געווען פריי פון מאַטעריעלע
ענינים, ווי ער.

— איך מיינ נישט תכלית — האָט זי זיך פאַרענטפערט — אין מאַ-
טעריעלן זין, נאָר לויטן טעמפעראַמענט, אַ בעל־תכלית פאַר אַנדערע, נישט
פאַר זיך.

— ביסט אומגערעכט, דעניז.

— קען זיין, איך בין אומגערעכט !

— נישט אומגערעכט לגבי אַ מענטש, וועלכן דו קענסט נישט. ווי

קען מען זיך דערלויבן אורטיילן אַ מענטש, וועלכן מען קען נישט ?

— האָסט מיר גענוג דערציילט פון אים, איך זאָל אים אַ ביסעלע קענען.

— וואָס האָב איך דיר דען דערציילט ?

— האָסט וויפל מאָל געזאָגט און דערציילט און אַרויסגעשטעלט אים

ווי אַ מאַדעל, ווי איינעם, וואָס האָט אַ פראַקטישן קוק אויף אַלץ, ווי אַ

מענטש מיט אַ ביז גאָר ניקטערנעם שכל, נישט געקוקט אויף די ראַמאַנ-
טישע עקסקורסיעס, וועלכע ער פלעגט פון צייט צו צייט מאַכן אין זיין

קינדשהייט. איך חזר איבער דאָס, וואָס דו אַליין האָסט דערציילט וועגן אים.

— איך מעג ! ער איז געווען מיינ חבר. איך וועל אויף אים קיין

שלעכט וואַרט קיינמאָל נישט רעדן.

— האָב איך דען גערעדט שלעכטס ?

— ניין, דער טאָן דיינער...

— מיינ טאָן איז געווען אַ זייער פריינטלעכער.

— דו פאַרגעסט, אַז ער איז אומגעקומען ווי אַ העלד.

- איך ווייס עס. איך האָב דעם גרעסטן דרך-ארץ פאַר אים.
 — דעניו, פאַרוואָס ביסטו אַזאַ ?
 — אַ וואָס פאַראַז בין איך ?
 — איך ווייס נישט ווי דיר דאָס צו דערקלערן, נאָר תמיד זוכסטו מיט דיינע באַמערקונגען מיר ווי צו טאָן.
 — דיר דאָכט זיך אַזוי אויס.
 — די מעשה מיט דער קאַטאַסטראַפּע, דער טויט שלומס האָט אויף מיר געמאַכט אַ שרעקלעכן רושם.
 — איך פאַרשטיי.
 — זיי מיר מוחל, דעניו, די געדאַנקען מינע פליען. די צייט, אין וועלכער מיר לעבן, איז אַזוי אַנדערש, ווי פריער, אַז מען פאַרלירט אַפט די מאָס. עס כאַפֿן זיך מיר אַמאָל אַרויס רייד, איבער וועלכע איך בין נישט דער באַלעבאַס.
 — כ'פאַרשטיי דיך.
 — דעניו, זאָג, וואָס קלערסטו וועגן מיר ?
 — איך האַלט דיך פאַר אַ גוטן חבר, אַ ליבן, גוטן חבר. דו ווייסט עס אַליין. פאַרוואָס פרעגסטו ?
 — נאָר — פאַר אַ חבר ?
 — פאַר אַ ליבן, גוטן חבר, האָב איך געזאָגט.
 — בערנאַרדן האַלטו אויך פאַר אַ ליבן, גוטן חבר ?
 — איר שטייט ביידע אויף איין מדרגה.
 — ער שטייט אויף אַ העכערער.
 — מאַריס, איך האָב דיך פריער געקענט אַנדערש. ביסט געוואָרן אין דער לעצטער צייט שווער און קאַקעט, ווי אַ פרויענצימער.
 — איך פאַרלויה דיר דעם וועג. פרעג איך דיר אויס, נעמסטו גאָר מיר שטעלן קשיות.
 — איך האָב מער גרונט ווי דו. דו האַסט דאָך אַחוץ מיר, נאָך דבורהלען. און אפשר נאָך וועמען נישט איז... כ'ווייס נישט...
 — דו וואַרפסט מיר שטענדיק פאַר דבורהלען. דו ביסט דאָך די ערשטע געווען מיך צוצורעדן, איך זאָל מיט איר חתונה האָבן.
 — דבורהלע איז אַ ווילע, אַ סימפּאַטישע און חנוודיקע פרוי.
 — זי איז אַבער נישט מיין פרוי.
 — דאָס איז נישט מיין שולד.

— איך בין נישט גאנץ זיכער. דו האסט זי צוזאמענגעבראכט מיט
אלבערטן, דו האסט זי...
— וואס נאך ? וואס ווילסטו זאגן אפשר, אז איך האב זי אים אין די
ארעמס געווארפן ?
— איך האב דאס נישט געזאגט. שרייב מיר נישט צו, כ'בעט דיר, גע-
דאנקען, וואס שטאמען נישט פון מיר.
— אלבערט האט זיך ארויסגעוויזן פאר זייער אַ מוטיקן קעמפער.
ער איז, ווי דו ווייסט, אנפירער פון דער דרייסטער גרופע „ר. 3".
— ביסט צו אים נאך עד-היום נישט גלייכגילטיק.
— דעם אמת געזאגט — ניין.
— הער איך כאטש קלארע רייד.
— זיי זיך מודה, אז דיר ווילט זיך עס הערן פון מיין מויל.
— ס'איז דען נישט אמת ?
— הער אויף, מאָריס, הער אויף ! לאַמיר נישט פאַרדאַרבן די שטי-
מונג. מאָרגן דערוואַרט מיר אַן אַ שיעור אַרבעט. לעש אויס דאָס ליכט.
ס'איז צייט צו שלאָפן.
דער שלאָף אָבער וויל אַזוי לייכט נישט קומען. טויזנטער בילדער
און געשטאַלטן קומען מיר אויף. אַזוי זעט אויס אַלעמאַל אַרום מיר, ווען
דער שלאָף וויל נישט קומען, ווען איך בין מיט דעניזן צוזאַמען און מיר
רעדן און מיר נעמען זיך קעגנזייטיק אויף אַ פאַרהער. מיר פאַרפלאַנטערן
זיך ביידע און מיר ווייסן נישט וווּ איין און וווּ אויס.

ק א פ י ט ל 15.

16-טער יולי 1942

אין דעם אָונט איז דעניז געקומען צוליפן אַ פאַרסאַפּעטע, אויסער זיך פאַר אויפּרעגונג, אין אונדזער בוידעם־שטיבל פון אַ פינף־שטאַקיקן הויז. — גיכער... מען זאַל לויפן אַלאַרמירן... זאַלן זיי וואָס שנעלער זיך ראַטעווען !...

— וועמען אַלאַרמירן ? ווער זאַל זיך ראַטעווען ?
— אַלע יידן, אַלע.

— וואָס רעדסטו, דעניז ? נאָר אַן פּאַניק ! דערצייל וואָס איז געשען ?
— פּאַניק, זאָגט איר ? עס גייט וועגן לעבן פון אַלע יידן. עס וועלן גענומען ווערן נישט נאָר מענער, נישט נאָר די איינגעוואַנדערטע, נאָר אויך אַלט־איינגעזעסענע, מענער, פרויען, קינדער, אַלטע לייט, געזונטע, צי קראַנקע. אַלע, אַלע וועלן דעפּאָרטירט ווערן.

— וואָס הייסט אַלע ? ווי איז עס מעגלעך ? און ווי האַסטו זיך עס דער־וויסט ? פון וועמען ?

— לאַזט כ'בעט אייך, איבער אויף שפּעטער די פּראָגן און אויספּרע־גענישן. כ'זועל נאָכדעם אַלץ דערציילן. לאַמיר תּיכּף אַרגאַניזירן עפעס, אַן אַלאַרם־אַפּאַראַט, מען זאַל גיין פון שטוב צו שטוב און וואַרענען די יידן, זיי זאַלן זיך שוין אַפּטראַגן פון זייערע הייזער און זאַלן זיך ראַטעווען יע־דער, וו ער קען נאָר.

— דו גיסט זיך דען אַפּ אַ רעכענונג, דעניז, וואָס דאַס הייסט : אַנזאַגן צענדליקער טויזנטער מענטשן, פון היינט אויף מאַרגן, זיי זאַלן אַנטלויפן ?
— פּאַרלירט נישט קיין צייט, אַנישט וועלן מיר אַליין זיין שולדיק אין דעם חורבן, וואָס גרייט זיך אויף איבערמאַרגן פאַר דער גאַנצער יידישער באַפעלקערונג...

ווי אַזוי די ווידערשטאַנד־גרופּעס אין פּאַריז האָבן באַוויזן אין איין

טאג נישט נאָר צו אַלאַרמירן אַזוי פיל יידן, נאָר אויך אַ גרויסע צאָל פון זיי צו באַזאָרגן מיט פאַלשע פאַפירן און אַריבערפעקלען זיי אין אַ מער־ווייניק זיכער אַרט — איז נאָך עד־היום אַ רעטעניש.

ס'איז אמת, עס האָבן זיך איינגעפונען פאַליציאָנטן און פאַליצי־אינ־ספעקטאָרן, וועלכע האָבן — ווער דורך אַנצוהערעניש און ווער מיט אַפענע וואַרנונגען צו זייערע באַקאַנטע יידן — באַצייטנס צווייטן געגעבן, אַז זיי פיגורירן אין די רשימות פון די קרבנות. אָבער קליין איז געווען די צאָל פון די „כאַפּערס“, וואָס האָבן געהאַט דעם מוט דאָס צו טאָן.

איך בין באַלד געלאָפן צו די פאַרבינדלעך, וועלכע איך האָב געקענט. זיי האָבן תיכף וועגן דעם מודיע געווען די פאַראַנטוואָרטלעכע אין די פאַרשידענע שטאַט־פּערטלעך; אין עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ לויפעניש אי־בער די שטאַקן און איבער די יידישע הייזער : „ראַטעוועט זיך! ראַטעוועט זיך וואָס גיכער !“

נישט אַלע, צום באַדויערן, האָבן געפאַלגט, נישט אַלע האָבן געקענט פאַלגן. נישט אַלע האָבן געהערט דעם רוף, ווייל פאַר אַ סך האָט עס באַדייט : שפּרינגען אין וואַסער אַריין. נישט אַלעמען אויך האָט דער דאָ־זיקער רוף דערגרייכט. די קראַנקע זיינען געווען צוגעשמידט צו די בעטן, אַנדערע ווידער האָבן זיך נאַריש געפילט צוגעשמידט צום ביסל פאַרהאַ־רעוועטע באַלעבאַטישיקייט, צום ביסל בעבעכעס, וואָס זיי האָבן בשום אופן נישט געוואָלט איבערלאָזן אויף הפּקר; זיי זיינען אַזוי שטאַרק צעטומלט געוואָרן פון דער אומגעריכטער ידיעה, אַז הענט און פיס זיינען געליימט געוואָרן און זיי האָבן נישט געקענט צונויפנעמען איין געדאַנק מיטן צווייטן.

אין משך פון צוויי־דריי שעה האָט זיך פאַרשפּרייט דער אַלאַרם־רוף : „ראַטעוועט זיך וואָס גיכער !“ נישטאָ קיין ווערטער איבערצוגעבן דאָס, וואָס איז זיך פאַרלאָפן דעם 16־טן און 17־טן יולי 1942. עס פעלן ווערטער, אַ גאַנצע נאַכט האָבן די ליכטער אין די פאַליצי־קאַמיסאַריאַטן גע־ברענט. אַן אויפהער האָבן צירקולירט די שטאַפעטן פון דער פאַליצי־פּרע־פעקטור. די טעלעפּאָנישע אַפּאַראַטן האָבן נאַכאַנאַנד געקלונגען, דורכגע־שניטן דעם עטער מיט די לעצטע אינסטרעקציעס און אַנווייזונגען : קיינעם נישט שאַנעווען ! אַרויסשלעפּן קראַנקע פון די בעטן, קינדער פון די וויגן ! קיין שום טענות ! אַלע די, וואָס פיגורירן אויף די ליסטעס, מוזן מיטגע־נומען ווערן. יעדער קאַמיסאַר איז פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די אַפּעראַציעס פון זיין קוואַרטאַל, יעדער פאַליציאַנט פאַר דער יידישער פאַמיליע, יעדער

פאליציאיי־אינספעקטאר — פארן הייזער־בלאק, וואס איז אין זיין רשות —
להרוג ולאבד !

ניין, שלאגן זאל מען קיינעם נישט. שפעטער... די פאליציסטן באקומען
נאכאמאל די אנווייזונגען : קיין שום רחמנות נישט ! זיי זיינען דאס נישט
ווערט ! איר פירט אויס די שליחות, וואס די „נייע ארדענונג“ האט אייך
אנגעטרויט...

אזוי שרייען די צייטונג־קעפ, דאס זאגט דער ראדיא. דאס איז געווען
די שפראך פון די „לאַזאלע מיטארבעטער“...

דער 16־טער יולי, די נאכט פון 15־טן אויפן 16־טן אייגנטלעך, —
דאס איז דער טאג פון אונדזער טרויער.

פאריז שלאפט נאך. אויף די גאסן זעט מען כמעט קיין מענטשן נישט.
אבער צענדליקער אויטאמאבילן לויפן אן פון אלע עקן, הונדערטער אויטא־
מאבילן. די גאסן זיינען אפגעשפארט. א סיגנאל — די אפערעציעס האבן
זיך גלייכצייטיק אָנגעהויבן אין יעדן הויז.

די הויז־וועכטערין עפנט דעם טויער. א באַנדע פאליציאנטן מיט טאשן
לעמפלעך רייסן זיך אַריין.

— מיר זיינען געקומען נאך די יידן, אויפן צווייטן, אויפן דריטן, אויפן
פערטן שטאק !

— אלע יידן ווילט איר אַרעסטירן ?

— נישט אלע, נאָר די, וואָס זייערע נעמען געפינען זיך אויף די
ליסטעס. אַ באַפעל !

די הויז־וועכטערין פרוווט אויסדינגען כאַטש איין און איינציקן ייד,
אַ געליימטער, ער קען זיך פון אַרט נישט רירן, אַ שטילער מענטש, אַן
איידעלער. מאַכט קיינמאָל נישט קיין סקאַנדאַל, ער איז נישט ווי די
אַנדערע שכנים.

— ליידער, מיר קענען גאַרנישט !

— איז ער אַ פאַרברעכער ?

— ער איז אַ ייד...

די הויז־וועכטערין זיפצט אַפ. אַ שאַד דער ייד, כאַטש ער איז נישט
קיין אַריער, ווי די צייטונגען ווייזן אָן, אַבער קיין קאַפיטאַליסט — דאָס
ווייס זי אויף זיכער — איז ער נישט, און טאָן אַ טובה, איז ער תמיד דער
ערשטער, אַ סך מער אפשר ווי דער, אַדער יענער פראַנצויז.

זי גייט זיי נאָך אין קאַרידאָר, הערט ווי די פאליציאנטן האַקן אויף
די טיר, אַן רוגוז טוען זיי עס, קאַלט, געלאַסן. די יידן זיינען פון תמיד

אן איינגעשטעלט קעגן דער אַרדענונג, קעגן דער אַלטער ווי קעגן דער
 נייער... דאָס האָבן זיי שוין גענוג אָנגעהערט זיך... דאָס איז זייער נאַטור...
 דאָרף מען אויפברעכן די טירן, אויב זיי ווילן נישט עפענען מיט גוטן.
 אזוי האָט מען זיי אָנגעזאָגט...

— ס'איז פונדעסטוועגן אַ מיאוסע אַרבעט, דאָס וואָס איר טוט — קען
 זי זיך נישט איינהאַלטן, די הויזוועכטערין.
 — יאָ — איז איינער פון זיי מסכים — שווערע צייטן... די ריכטיקע
 פראַנצויזן ליידן אויך...

— אָבער דער דאָזיקער ייד איז געווען אַ מוסטער פון אַ לאַקאָטאַר.
 רואיק, נישטער. וואָס קען מען האָבן צו אים ? איבעריקנס, איז אַ שאַד
 אייער מי ער איז געליימט, די פאַמיליע איז ערגעץ אַוועק...
 — אזוי ?

— איר וואָלט זיך שטאַרק געוונדערט, ווען איר וואָלט זיי דאָ איצט
 געפונען אויבן.
 — מילא, איז נישט...

דערנאָך זעט זי, ווי די פאַליציאַנטן טראָגן אַרונטער דעם האַלב-גע-
 ליימטן מענטש. ער קרעכט :
 — וואָס פאַר אַ שלעכטס האָב איר דען געטאָן ? ווהין שלעפט מען

מיד ?...
 — באַפעל !

איצט זעט זי עס אַלץ אויף דער וואָר, די הויזוועכטערין, זי זעט די
 שמוציקע אַרבעט זייערע.

— מישט זיך נישט אַריין, מאַדאַם — בייזערט זיך אַ פאַליציאַנט.
 — אָבער די פרוי מיט די קינדער האָט איר פונדעסטוועגן נישט גע-
 פונען — טריומפירט זי.

— עס וווינען דאָ נאָך יידישע פאַמיליעס — שרייט דער קאַמיסאַר —
 פאַמיליע בענדער, קליינמאַן, די פאַמיליע...

ביי דער פאַמיליע בענדער האָבן זיי נאָר געפונען די פרוי און אירע
 צוויי עופהלעך. דער מאַן איז אייערנעכטן אַוועק פון שטוב. אַ פרוי מיט
 קינדער, האָט ער געטראַכט, וועט מען נישט טשעפען. דריי-יעריקע שוועל-
 בעלעך, וואָס פאַראַ שלעכטס האָבן זיי געטאָן ?

די הויזוועכטערין שטייט און וויינט. די פנימער פון די פאַליציסטן
 זיינען פון שטיין, ווי סטאַטועס שטייען זיי.

— וואָס קומט דאָ פאַר ? איז עס נישט אַמאַל אַ קאַשמאַר ?

די פרוי שרייט :

— ראטעוועט, ראטעוועט ! מען פירט מיך מיט מיינע קינדער צום
עשאפאט. און פארוואס, פרג איך ?
— מאמע, איך וויל שלאפן — שרייען די קינדער — איך וויל נישט
פארן...

און די פאליציסטן ווארפן זיי אלע צוזאמען אין אויטאמאביל.
— שנעלער, נישטא קיין סך צייט צו פטרן...
דאס טירל פון אויטא פארקלאפט זיך. אינעווייניק — געשרייען, איינער
שטויסט זיך אויפן אנדערן, מען קרעכצט, מען זיפצט.
— רבנו של עולם, ווהיין פארשלעפט מען אונדז ?
און אט עפנט זיך דאס טירל — נאך א יידישע פאמיליע איז אריינ-
געשליידערט געווארן. אלע פינף, קיינער פון דער פאמיליע פעלט נישט.
— אויב אומקומען — רופט זיך עמיץ אפ — טא זאל מען כאטש
אומקומען צוזאמען...

איין פרוי רייסט זיך די האר פון קאפ, איר פארדריסט, פארוואס זי
האט זיך נישט ווי געהעריק אנטקעגנגעשטעלט. זי האט זיי באדארפט אויס-
דראפען די אויגן, און נישט לאזן זיך נעמען ! מיט א האק זיי באגעגענען.
און וואס פאר א מאמע איז זי דען ? אן אמתע מאמע לאזט נישט רירן
אירע פיטשינקע עופהלעך.

זי רייסט זיך מיטאמאל צום אויטא-טירל. צוויי פאליציסטן פארשטעלן
איר דעם וועג. זי ווערט זיך. זי רייסט זיך פון זייערע הענט. זי פאלט
אין ספאזמעס. די קינדער האלטן זיך אן איר קלייד און פארגייען זיך פון
געוויין. זי איז לסוף צוריקגעשליידערט געווארן אין ווינקל אריין.
איבער צוואנציק טויזנט יידן זיינען אין דעם טאג פארשפארט געווארן
אין וועלאדראם ד'היווער. מערסטנס פרויען, ווייל די מענער האבן זיך בא-
צייטנס אפגעטראגן. ס'האט זיך אלץ נישט געגלויבט, אז זיי זאלן נעמען
פרויען מיט פיצלעך קינדער.

אין דעם טאג בין איך געלאפן צוען, וואס עס שפילט זיך אפ אויפן
בעלוויל, אין געדיכטסטן יידישן קווארטאל. ווי א משוגענער בין איך גע-
לאפן. מיר האבן שוין אבער אנגעטראפן לידיקע הייזער. פארויגלטע טירן.
נישטא מער קיין יידן אויפן בעלוויל. אויך די פישטראנס זיינען מיט
געגומען געווארן : דער מאן, די פרוי, די פיר קינדער, איינס קלענער ווי
דאס אנדערע. וואס איך האב זיך נישט צעבעטן ביי זיי, זיי זאלן איבערלאזן
די מאשינען, די סחורה און אנטלויפן.

— ניין און ניין — האָט ער זיך איינגעשפּאַרט. — אים וועט גאַרנישט פּאַסירן. אויב אַפילו די קלאַנגען פון אַ ריזן־אַבלאַווע זאָלן זיך אַרויס־ווייזן פאַר אמת, אַפילו אויב זי איז טאַקע באַשטימט געוואָרן אויפן אַנדערן טאַג. וואָרום ער איז גוט באַקאַנט מיטן פּאַליציי־קאַמיסאַר. יענער האָט אים שוין נישט איינמאַל אַ טובה געטאַן נאָך פאַר דער מלחמה; און ער איז גאַרנישט אַזאַ רשע, ווי אַנדערע זאַגן. זיי ווייסן נישט ווי אומצוגיין זיך מיט אים. אַחוץ דעם, האָט ער אַ זון, אַ פּרייוויליקער, וואָס געפינט זיך אין געפּאַנגענשאַפט. דער קאַמיסאַר ווייס עס. ער האָט אויך די נוי־טיקע באַווייזן. ער ווייסט אויך, דער קאַמיסאַר, אַז ער, פּישטראָן האָט זיך קיינמאַל אין פּאַליטיק נישט געמישט...

וואָס האָב איך געהאַט צו ענטפּערן אויף דעם אַלעם? איך האָב געהאַט אַ סך וואָס צו ענטפּערן. מיין צייט איז אויך געווען אַ שאַד. מען האָט געמוזט ווייטער לויפן.

אַנדערשוו וואָס האָב איך געהאַט מער גליק. די יידן האָבן זיך שוין אַליין, פון פּריער, געהאַט פאַרשטעקט, אַפּגעטראָגן זיך.

יאַרנלאַנג זיינען אַט די יידישע האַרעפּאַשניקעס געזעסן מיט שער און אייזן, אַפּגעפינצטערט טעג און נעכט, זיך נישט פאַרגונען דאָס ביסל שלאָף, גענייט און געפּרעסט, ביז זיי האָבן זיך דערשלאָגן צו אַ שטיקל דירה, צו אַ ביסל חיונה און אַמאַל אויך צו אַן אַפּגעשפּאַרטן גראַשן. איז געקומען דער טייוול און האָט אַלץ חרוב געמאַכט. דאָס פשוטע רעכט צום לעבן האָט מען ביי זיי צוגעגולט.

איך בין געלאָפן צו יאַסל שוסטער פון רי ראַמפּאַנאַ. צופעליק האָט זיך די פּאַמיליע געראַטעוועט, זי מיט די פינף קינדערלעך, וואָרום ער אַליין האָט זיך שוין פון לאַנג געהאַט געפונען אין אַ לאַגער. אַ ווילע קריסט־לעכע שכנה האָט זיי באַוויזן צו באַהאַלטן. איך האָב זיי באַזאַרגט מיט אַלעם נויטיקן, ביז די מהומה וועט אַריבער, זיי זאָלן דערנאָך קענען אַוועק „אויף יענער זייט“. די קינדער וועט מען אַריינעמען אין אַ קינדער־היים און זי זאָל זיך באַזעצן ערגעץ אין אַ דאַרף, ווי אַ סך פּליטים.

מען האָט מיר דערציילט, אַז זי האָט נישט געוואַלט פאַרלאָזן די שטוב מיט די פאַר בעבעכעס אירע. זי האָט נישט געוואַלט אַוועקגיין.

איך בין געלאָפן... איך בין געלאָפן...

אויך דעניז איז געלאָפן צו אירע באַקאַנטע און גוטע פּריינט.

דער אימפעט האָט אונדז געטראָגן. נישט קיין הונגער, נישט קיין דורשט האָבן מיר געפילט. אַלע נערוון זיינען געווען אַנגעשפּאַנט אויף

איין איינציקן רעגיסטער : וואָס מער יידן אַרויסרייסן פון די היטלערישע לאַפעס. און כאַטש אין די גאַסן און געסלעך האָבן זיך אַרומגעדרייט גענוג פאַרדעכטיקע פאַרשווינען, איז אַבער קיינער פון די אונדזעריקע, די, וואָס זיינען געלאָפן אַנזאָגן, נישט דורכגעפאלן. האָבן זיי דען נישט באַמערקט, אַז מיר זיינען יידן און אַז מיר טראָגן נישט דעם געלן מגן-דוד ? זעט אויס, אַז די פּאָליציי האָט נישט געוואַלט צו שטאַרק אַנציען די סטרונע. די שטימונג פון דער פּראַנצויזישער באַפעלקערונג איז געווען אַזאַ, אַז דער פּאָליציי האָט זיך נישט געלויבט צו גיסן נאָך מער אייל אויפן פּייער. ווייל די אַבלאוועס האָבן אַרויסגערופן ביזן בלוט ביי דער „אַרי-שער“ באַפעלקערונג, ביי די שכנים, ביי די הויזוועכטער.

גענומען האָט מען דערווייל בלויז די, וואָס זייערע נעמען האָבן פיר גורירט אויף די פּאָרויס צוגעגרייטע רשימות. אין וועלאַדראַם-ד'היווער פלעגן פאַר דער מלחמה פאַרקומען ריזיקע מיטינגען, פאַר אויסבעסערן די לעבנס-באַדינגונגען, פאַר גערעכטע לוינען, קעגן דער פּאָליטיק פון דער רעגירונג.

איצט איז דער וועלאַדראַם-ד'היווער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ זאַמל-לאַגער, וווּ עס זיינען אַריינגעשליידערט געוואָרן טויזנטער יידישע פרויען און קינדער, אין עלטער פון צוויי ביז פינף און פופציק יאָר. גאַרנישט איז געווען צוגעגרייט פאַר זיי; נישט קיין געלעגער, נישט קיין עסן, נישט קיין מעדיצינישע הילף. אַלע זיינען געלעגן אויף דער הוילער ערד און איין גרויסער יאָמער האָט זיך געטראָגן איבער אַלעמען.

איבער צוואַנציק טויזנט נפשות. די אַפּעראַציע איז געווען דורכגע-פירט ווי עס באַדאַרפט צו זיין. פונדעסטוועגן זיינען די דייטשן נאָך נישט געווען צופרידן. נישט גענוג. ס'האַט אויסגעזען, אַז די אַבלאוועס הויבן זיך ערשט אָן. אַבער מיט ווייניקער דערפאַלג. די דייטשן האָבן זיך שוין מער נישט אַזוי שטאַרק פאַרלאָזן אויף די פּראַנצויזן. זיי האָבן גענומען די אַפּעראַציעס אין די אייגענע הענט אַריין.

ק א פ י ט ל 16.

דער אַרעסט פון דעניזן

אזוי לאַנג בין איך געווען באַלעבאָס איבער מיינע גערוון. נאָר אַט
שפיר איך, רייסן זיי זיך אַרויס פון מיין רשות.
ס'איז נישט קיין ווונדער אויך, ווען איך נעם אין באַטראַכט די זעקס-
זיבן פאַרפאַלן אין משך פון דריי טעג.
קודם — דעניז.

איר האָט זיך געהאַט איינגעגעבן צו ווערן אַ סעקרעטאַרין אין אַ
פירמע, וואָס איז געשטאַנען אין ענגע פאַרבינדונגען מיט דער געשטאַפּאָ,
אויף אַוועני דע פּאַש. אזוי ווי זי קען גוט דייטש, איז זי געוואָרן די
רעכטע האַנט פון דירעקטאָר און דורך אים האָט זי אַנגעקניפט באַציאונג-
גען מיטן שעף פון אַ וויכטיקן געשטאַפּאָ-אַפטייל. אַנגעגאַנגען, פאַרשטייט
זיך, איז זי ווי אַן אַריערין דורך און דורך, אַ טאַכטער פון אַן עלזאַסערין
און אַ פּראַנצויז.

ביסלעכווייז האָט זיך דער געשטאַפּאָ-שעף אין איר אַזוי שטאַרק פאַר-
ליבט, אַז ער האָט איר אַנגעבאַטן חתונה צו האָבן, ווייל זי האָט זיך גע-
האַט אַנגעגעבן פאַר אַ פּריילן. (שוין לאַנג, אַז זי האָט איר קינד געהאַט
אַפגעגעבן אין אַ פּאַמיליע, כדי נישט געשטערט צו זיין אין איר אַרבעט. אויך
פון איר דירלהע האָט זי זיך געהאַט אַרויסגעקליבן, כדי אַפצווישן אַלע
שפורן פון איר אַמאַליק לעבן).

איר ראַל, מוז מען זאָגן, האָט זי געשפילט און אויסגעפירט מיט דער
העכסטער מאָס טאַקט און אינטעליגענץ. וואָלט זי מסכים געווען זיך צו
פאַרבינדן מיטן „הערן דאַקטאָר“ פון דער ס.ס. און גיין מיט אים צוזאַמען
ווינען, וואָלט זי אַודאי אויפגעטאַן ווונדער. זי האָט עס אָבער נישט גע-
קענט פועלן ביי זיך.

נאָר אַלע ישוב־הדעתן, וואָס זי האָט געהאַט מיט די חברים און מיט

זיך גופא, האט זי כסדר אָפגעלייגט אַט דעם שריט פון טאָג אויף טאָג. זי האָט געשפילט די „טוגענדהאַפּטע“ און האָט אים איינגערעדט, אַז זי איז שוין פון פריער פאַרקנסט מיט איינעם אַ פראַנצויזישן אָפיציר, וועלכער געפינט זיך אין געפאַנגענשאַפּט, זי האָט אים טאַקע מער נישט ליב און איז אַנטשלאַסן איבערצורייסן מיט אים, זי וויל אים דאָס אַליין פּערזענלעך זאָגן. עס איז נישט נאָבל, האָט זי געטענהט, יענעם אַזוי מיאוס אַפּצונאַרן, דערצו, ווען ער איז הינטער שטעכל-דראַטן.

ער האָט איר אַפילו אָגעבאַטן צו לאָזן קומען איר חתן פון געפאַנגענ-שאַפּט. דעמאָלט וועט זי האָבן די מעגלעכקייט אויסצופירן איר באַשלוס. זאָל זי אים נאָר זאָגן זיין נאָמען, אים איבערגעבן אין וועלכן „אַפלאַג“ ער געפינט זיך, וועט ער שוין אַלץ דערליידיקן. צום ערשטן מאל — האָט ער זיך געוונדערט — הערט ער פון אַ פראַנצויזיש מיידל מאַכן אַזאַ וועזן פון אַזעלכע סובטיליטעטן, וואָס שייך טריישאַפּט.

דעניז האָט זיך אָבער אַרויסגעדרייט. זי קען נישט אויסזאָגן דעם נאָר מען פון איר חתן, ווייל קענענדיק זיינע מיינונגען און זיין פאַטריאַטישע איינשטעלונג, וועט ער, צוריקקומענדיק, אוודאי גלייך צושטיין צו דער פאַרטיזאַנער-באַוועגונג. בפרט נאָך, ווען ער וועט זיך דערוויסן מיט ווע-מען זי חברט זיך. דאָס קען זיי ביידן אויף געוויס קאַסטן דאָס לעבן. ניין, זי קען דאָס ביי זיך נישט פּועלן. זאָל ער בעסער אונטערוואַרטן אַ שטיקל צייט, וועט זיי אפשר מער גאַרנישט שטיין אין וועג. איצט פאַר-בינדן זיך מיט אים — קען זי נישט.

ער איז לאַנג צוגעשטאַנען צו איר מיט ציטאַטן פון דייטשע פּילאַ-זאַפן, מיט זיסע רייד און מיט אַלערליי מתנות, וועלכע זי האָט געמוזט אַנ-נעמען. אָבער זי האָט אַזוי לאַנג זיך געווערט, ביז ער איז מיד געוואָרן און האָט גענומען קריגן אַ חשד אויף איר.

זי האָט באַמערקט, אַז ער נעמט זיך היטן מיט די רייד און מיט די פאַפּירן זיינע. זי האָט זיך אַפילו געכאַפּט, אַז מען שפּירט זי נאָך.

איין טאָג האָבן מיר דריי — דעניז, בערנאַרד און איך — זיך גע-זאָלט טרעפן אין אַ קאַפע אויף אַוועני שאַנז עליזיי. געווען איז אַפּגעמאַכט, פון אַלעמאל, אַז טאַמער זעען מיר זי טראָגן דעם האַנט-בייטל אויפן אַרעם, זאָלן מיר צו איר טישל נישט צוגיין. איך ווייס נישט, וואָס מיט דעם תּמיד-פאַרזיכטיקן בערנאַרדן האָט זיך דעם טאָג געטאַן. זי האָט דעם בייטל אויפן אַרעם געטראָגן און ער איז צו איר פאַרט צוגעגאַנגען. איך

האָב אים געוואָלט אַ צי טאָן פאַרן אַרעם, אָבער ער איז שוין געזעסן לעבן איר. איך האָב נאָך באַוויון באַצייטנס צו אַנטלויפן.

אין עטלעכע מינוט שפעטער האָט מען אים אַרעסטירט. דעם אַנדערן טאָג האָב איך זיך דערוווסט, האָט מען אויך דעניין אַרעסטירט. וווּ-זיי געפינען זיך איצט, אין וועלכער פייניקונגס־קאַמער, בין איך נישט דער־גאַנגען. אויף יעדן פּאַל, איז אונדזער גרופע דערווייל אויפגעלייזט.
די צווייטע געשעעניש איז די :

אין דעם אייגענעם נאָכמיטאָג, ווען בערנאַרד איז אַרעסטירט געוואָרן, טאַקע גלייך דערנאָך, ווי איך האָב באַוויון זיך אַפּצוטראַגן פון דער קאַפּע, וווּ דער אַרעסט איז פאַרגעקומען, באַגעגן איך מיין שוועסטער־קינד אין ציווילע מלבושים. אין מעטראַ האָב איך אים געטראָפּן. ער איז געזעסן אין אַ ווינקל וואָגאַן און כלומרשט געלייענט אַ צייטונג. איך האָב אים נישט גלייך באַמערקט. אַזוי ווי אויפן בענקל איז נאָך גראַד געווען אַ פרייער פּלאַץ, טו איך אַ זאַג : „פאַרדאַן“ און וויל זיך דאַרט אַנדער־זעצן. כאַפּט ער אַ בליק פון דער זייט אויף מיר און זאַגט שטיל :

— משהלע, דו ביסט עס דאָך...

— אַוודאי בין איך עס — און די אויגן שפּרינגען מיר שיעור נישט אַרויס פון די לעכער — אַוודאי בין איך עס... און דו ? ווי קומסטו אַהער ?

— רעד שטילער, משהלע.

— וואָס זאָל איך רעדן, וואָס זאָל איך זאַגן ?

— איך בין אויסער זיך פון איבעראַשונג.

— אַ נס פון אַ באַגעגעניש — זאַג איך — גראַד איצט, ווען איך

ווייס נישט וווּהין צו פאַרפאַרן. דו פּאַלסט מיר אַראַפּ ווי פון הימל...

רופט ער זיך אָפּ :

— און איך, מיינסטו, ווייס יאָ וווּהין צו פאַרפאַרן ?

— וואָס הייסט ?

— איך וועל דיר באַלד דערציילן, ווען מיר וועלן אַנקומען אויף אַן אַרט.

— וווּ איז דאָס אַרט ?

— קלויב אויס אַ סטאַציע, וווּ דאָס האַרץ זאַגט דיר, דאַרט וועלן מיר

אויסשטייגן, דו ביסט דאָך דאָ אַ גרינער איצט. אַ גרינעם העלפט דאָס מזל.

נאָר אַרויסגיין וועלן מיר נישט צוזאַמען, ווייל איך האָב גענוג סיבות צו

מיינען, אַז מען גייט מיר נאָך.

— אַזוי גאָר ?

— יא אט אזוי לעבן מיר דא. ווו געטאגט, נישט גענעכטיקט, ווו גענעכטיקט, נישט געטאגט.

— אלץ בעסער ווי ביי אונדז.

— אין סטאלאג ?

— אין סטאלאג, ווען מען איז נאך א ייד דערצו.

— האסט דאך, דוכט זיך, געדינט אונטער א פרעמדן נאמען ?

— יא, דערנאך בין איך באגאנגען א נארישקייט, געשריבן צו דער מאמען.

— פארוואס האסטו עס געטאן ?

— מען האט דערקלערט ביי אונדז, אז ס'וועט נישט געמאכט ווערן קיין אונטערשיד צווישן פראנצויזישע סאלדאטן, אלץ איינס, צו וואס פאר א ראסע זיי זאלן נישט געהערן. איך האב דער מאמען געמוזט געבן צו וויסן, אז איך לעב. ווי האב איך אנדערש געקענט אנגעבן, ווי מיין ריכט טיקן נאמען ? אנדערש וואלט זי קיין איין בריוו מיינעם נישט דערהאלטן. אגב, זיינען די דאקטוירים פון אונדזער סטאלאג געווען נישקשהדיקע אנטטי-סעמיטן. זיי האבן די איבעריקע יידן אויך ארויסגעגעבן.

— האט איר טאקע ספעציעל געליטן ווי יידן ?

— קליינע שיקאנעס, אבער דו ווייסט — ס'ווערט סוף כל סוף פאר-מיאוסט דאס לעבן. דא איז מען דאך פארט א פרייער מענטש. ווי נישט ווי. — דו טרייבסט חווק.

— איך ווייס, איך ווייס. אבער אז מען איז אויף דער פריי, איז דאס די פרייהייט. יא, ווו געפינט זיך איצט דיין מאמע, און דבורהלע ווו איז ? איך האב געהערט, אז דו האסט חתונה געהאט. קומט דאך דיר א מזל-טוב. — ביז איצט האבן זיי געווינט אין א פענסיאן, אין א פארשטאט. אבער מיט עטלעכע טעג צוריק האבן זיי פון דארט געמוזט זיך ארויסקלייבן. צופיל פארשטעלטע יידן האבן זיך דארט אויסבאהאלטן. איך האב זיי אלע דריי איינגעארדנט ביי באזונדערע פאמיליעס.

— אלע דריי ? יא, איך האב גאר פארגעסן, אז דו האסט שוין א קינד, א מיידעלע.

— פון וואנען ווייסטו ?

— וואס הייסט, פון וואנען ? די מאמע האט מיר געשריבן און דו, דוכט זיך, אויך.

— איך האב עס דיר נישט געשריבן. איך דערמאן זיך נישט. יא, דבורהלע האט א קינד, עס גייט שוין ארום.

- פארוואס עפעס זאגסטו : דבורהלע האט א קינד...
 — עס רעדט זיך אזוי.
 — האלסטו, אזי ס'איז געפערלעך צו גיין זען, וואס אין אונדזער דירה טוט זיך ? — האט ער פלוצלונג זיך אויפגעריסן.
 — איך מיינ, אז יא. אגב, איז אייער דירה פארזיגלט און דער הויז וועכטער ביי אייך געפעלט מיר אויך נישט. דו געדענקסט דאך די פיש טראנס ?
 — וואס איז מיט זיי ?
 — די גאנצע פאמיליע דעפארטירט. ער האט זיך פארלאזן אויפן יושר פונעם פאליציי־קאמיסאר.
 — פון אַט דעם שונא־ישראל ?
 — יא.
 — פונוואנען ווייסטו עס ?
 — איין טאָג פאר דער גרויסער אַבלאווע בין איך געווען ביי אים. כ'האָב אין אים אַריינגעטענהט. געבעטן זיך ביי אים, ער זאל אַנטלויפן. ער האט מיר נישט געגלויבט. ער האט זיך פארלאזן אויף די פארזיכערונגען פון זיין קאמיסאר, אז אים וועט מען נישט טשעפען.
 — און דו האסט געוואוסט, אז ס'וועט זיין אַן אַבלאווע ?
 — יא.
 — ערשט מיט דריי וואָכן צוריק ?
 — האסט גארנישט געהערט דערפון ?
 — ווי אזוי ווילסטו זאל איך הערן ? אין די סטאלאגן ווייסט מען גארנישט, וואָס עס קומט פאר אין פראַנקרייך.
 — און אַוועק פון דאַרטן ביסטו ווען ?
 — מיט צען טעג צוריק.
 — ווי אזוי ?
 — פּרעג נישט, דאָס איז אַ לאַנגע געשיכטע. איך וועל דיר נאָך אַלץ דערציילן...
 — און ווען ביסטו אַהערגעקומען ?
 — ערשט נעכטן.
 — ווו האסטו גענעכטיקט ?
 — ביי אַ חבר אין סט. קלו. האַנרי הייסט ער.
 — וווהין ביסטו איצט געפאָרן ?
 — איך האָב געוואַלט פּרובירן אַ גיי טאַן אַהיים.

- צו וואָס פאַראַ היים ?
- נו, דאָרט, וווּ מיר האָבן געוווינט.
- וואָס דיר פאַלט איין. זאָלסט נישט גיין אַהין.
- איד קען זיך פונדעסטוועגן נישט אַפּוונדערן פון דאָזיקן מאַדנעם צופאַל, וואָס איד האָב דיך געטראָפּן. אָבער ווהין גייט מען פאַרט ?
- עס וועט אונדז אויסקומען צו פאַרפאַרן צו מיין מאַמען.
- וווּ וווינט זי ?
- אין וואַרען.
- וועלן מיר דאַרפן נעמען דעם אויטאָבוס ?
- יאָ.
- און דאָרט וועט מען קענען בלייבן ? איד פריי זיך אַזוי שטאַרק צו זען דער מומען.
- איין נאַכט, העכסטנס צוויי נעכט, וועלן מיר דאָרט קענען זיין.
- און דערנאָך ?
- דערנאָך וועט מען דאַרפן זוכן אַן אַנדער מקום־מקלט.
- איד וויל וואָס גיכער זיך אַריבערקלייבן אין דער צווייטער זאַנע, קיין שעטיגן.
- נישט קיין שלעכטער געדאַנק. איד האָב זיך געקליבן דיך צו געבן די זעלביקע עצה.
- די דעמאָקראַציע־ליניע איז עפעס שווער אַריבערצוגיין ?
- מען דאַרף זיך אַריבערגעבענען. פאַראַן פירערס. קודם אָבער דאַרף מען דיר פאַרשאַפן די נייטיקע פאַפירן.
- עפעס האָב איד שוין.
- ווער האָט דיר געגעבן ?
- האַנרי.
- ער איז פון דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג ?
- ווי שטעלטו זיך פאַר ?
- אַ דעמאָביליזאַציע־צייגעניש, אַ לעבנסמיטל־קאַרטע און אַן אידענטיטעט־קאַרטע.
- דאָס איז כמעט אַלץ, וואָס דו דאַרפסט.
- האַנרי האָט מיר געזאָגט, אַז איד דאַרף נאָך האָבן אַ טעקסטיל־קאַרטע און אַן אַרבעט־צייגעניש.
- ווי אַלט ביסטו לויט דיינע איצטיקע פאַפירן ?
- דריי און דרייסיק.

— גוט, דארפסט קיין פאלקס־ציילונג־באַשטעטיקונג נישט האָבן. די
 באַשטעטיקונג ווערט נאָר געפאָדערט פון מענער, וואָס זיינען נישט ייִנגער
 פון צוואַנציק און נישט עלטער ווי איין און דרייסיק. וועט ער דיר באַ־
 זאָרגן אויך מיט די איבעריקע פּאַפּירן ?

— איבערמאָרגן דאָרף איך זיי אָפּנעמען.

— וועלן מיר קענען פּאַרן אין אַ פּיר־פּינף טעג אַרום צוזאַמען.

— דו פּאַרסט אויך ?

— איך וועל אַריבערפּירן די מאַמע אַהין. וואָרום דאָ איז אומזיכער.

— נאָר דיין מאַמען ?

— ניין, אויך דבורה־לען מיטן קינד.

— און דו, וווּ וועסטו בלייבן ?

— איך וועל זיין דאָרט, וווּ מען וועט מיר הייסן זיין.

— ווער וועט עס דיר הייסן ?

— דו ווייסט, זע איך, גאַרנישט מיין טייערער... כּיין אַ זעלנער, אַ
 סאַלדאַט...

ק א פ י ט ג 17.

דורך דער דעמאָרקאַציע-ליניע

נאָך די יולי־אַבלאוועס, איז אין אַ פאַריזער פאַרשטאַט פאַרגעקומען אַ קאַנפערענץ פון די פאַראַנטוואָרטלעכע פון פאַרשידענע ווידערשטאַנד־גרופעס און ווידערשטאַנד־רעסאָרטן.

אויף דער דאָזיקער קאַנפערענץ איז באַשלאָסן געוואָרן אַריבערצו־פעקלען וואָס מער ייִדישע פרויען און ייִדישע קינדער אין דער „פרייער זאַנע“. די אַלע האָבן נאָר געשטערט און זיינען געווען אַן איבעריקער באַ־לאַסט. צופיל ענערגיע איז אָפגעגעבן געוואָרן זיך צו פאַרנעמען מיט זיי, צופיל געלט האָבן די אַקציעס איינגעשלונגען, צופיל מענטשן האָבן זיך געפאָדערט.

ס'איז אָבער לייכט צו זאָגן : אַריבערפעקלען... טויזנטער יידן באַהאַלטן זיך אויס אין פאַריז און אין דער אומגעגנט — ווער אויף פאַלשע פאַפירן און ווער — בכלל אָן פאַפירן. אַלץ איז געווען קעגן זיי : דער גערויש פון אַ טיר, וואָס עפנט זיך ערגעץ, דער שלעכטער הומאַר פון אַ שכן, וועלכער ציטערט, אַז ער אַליין זאָל אַמאָל אומשולדיק נישט אַריינפאַלן. יעדער נאַרישער צופאַל האָט געקענט ווערן אָן אומגליק.

מען ווייס אָבער נישט וווּ די יידן באַהאַלטן זיך אויס. וווּ זיינען זיי ערגעץ פאַרשטעקט. האָט מען זיך געמוזט באַגנוגענען מיט די מיטלען, וואָס זיינען געשטאַנען אין אונדזער רשות. יעדער האָט געמוזט אויפשטעלן אַ רשימה פון זיינע באַקאַנטע מיט אַנגאַבעס פון דער באַהעלטעניש. פאַר־שטייט זיך, אַז די רשימות זיינען געווען שיפּרירטע.

מען האָט אָבער נישט געוואָרט. ווי נאָר עס זיינען אויפגעקליבן גע־וואָרן אַ פאַר פאַמיליעס, זיינען זיי אַריבערגעשיקט געוואָרן. ס'איז צוגע־גאַנגען נישט אַזוי לייכט. מען האָט מיט די „בלינדע פאַסאָזשירן“ גוט צו־

ערשט באדארפט איינשטודירן זייער ראָל. אָן אַ שיעור פאַרמולן, סיגנאַלן, סימנים.

ערשט מיט אַ יאָר שפעטער זיינען באַקאַנט געוואָרן די אַנווייזונגען, וועלכע די פּראַנצויזישע ווידערשטאַנד־נעץ „דעפּאַנס דע לאַ פּראַנס“ (פאַר־טיידיקונג פון פּראַנקרייך) האָט אַרויסגעגעבן ווי זיך צו באַנוצן מיט פּאַלשע דאַקומענטן.

אַלגעמיינע כללים :

(1) דער, וואָס לעבט אויף פּאַלשע פּאַפּירן, דאַרף ביז אין די מינדסטע איינצלהייטן פאַרטרויט ווערן מיט זיין נייעם פּיקטיוון איד, כדי ער זאָל זיין אימשטאַנד אויסצוהאַלטן מיט דערפּאַלג יעדן פּאַרהער. עס איז בכּון גוּיטיק, ער זאָל זיך דערוויסן אַלע פּרטים, וואָס האָבן אַ שייכות צו :

(א) דעם אָרט, וווּ ער איז כלומרשט געבוירן געוואָרן.

(ב) זיין איצטיקן ווּינ־אָרט.

(ג) זיין באַרוף.

(2) ער דאַרף גוט צעקנייטשן זיינע פּאַלשע פּאַפּירן, זיי זאָלן אויס־זען אַלט, אָפּגעריבן, וועט מען גיכער מיינען, אַז זיי זיינען נישט נאַכגעמאַכט.

(3) אידענטטעט־קאַרטע :

(א) דער, וואָס לעבט אויף פּאַלשע פּאַפּירן, דאַרף זיי שטענדיק טראַגן ביי זיך.

(ב) זיי גיבן אים די מעגלעכקייט, אויב זיי זיינען גילטיק פאַרן יאָר 1943,

אַריבערצוגיין די דעמאַרקאַציע־ליניע.

באַמערקונג : גילטיק פאַר דער דרום־זאָנע ווערט די קאַרטע ערשט נאַכדעם, ווען עס ווערט אַרויפגעדרוקט אויף איר דער שטעמפל „ביטיער“. די קאַרטע ווערט נאָר אויף די פּאַריזער וואַקזאַלן, נאַכן קויפן אַ באַן־בילעט, אויף דער דרום־זאָנע, געשטעמפלט, אויך אין די יום־טוב־טעג.

(ג) קאַנטראַל פון דאַקומענטן אין גאַס. — דאָס רוב איז די קאַנטראַל נישט זייער קיין גרינטלעכע. אַלע פּאַפּירן דאַרפן אין דעם פּאַל שטימען. פּונדעסטוועגן קומט פאַר, אַז די פּאַליציי פּרעגט אָן דאָרט, וווּ דער פּאַרהאַלטענער וווינט, לויט ווי ס'איז אָנגעגעבן אויף די פּאַפּירן. ער מוז דעריבער אויף דעם אמתן, אָדער פּיקטיוון אַדעס האָבן עמיצן, וואָס זאָל באַשטעטיקן זיינע אָנגאַבעס, טאַמער עס קומט דאָרט פאַר אָן אָנקעטע.

(4) אַרבעט־באַשייניקונג.

(א) אן ארבעט־באשייניקונג ווערט געפאָדערט פון יעדן מאָן, אין על־טער פון 18 ביז 50 יאָר.

(ב) דער אויסוואַל פון באַרוף. — אויסקלייבן (אין די פּאַפּירן) אַ באַרוף, וואָס איז אין הסכּם מיט זיינע פּעאַיקייטן. אַ שוואַרץ־אַרבעטער, זאָל, אַ שטייגער, זיך נישט אָנגעבן פֿאַר אַ מעכאַניקער, אַ באַרוף, וואָס פּאָדערט אַ היפש ביסל צוגרייטונג און קענטענישן. ער דאַרף קענען, ווי ווייט מעג־לעך, די עווענטועלע פּירמע, אָדער דעם וואַרשטאַט, וווּ ער אַרבעט כלומרשט. (5 פּאַלקס־ציילונג־באַשייניקונג.

(א) אַ פּאַלקס־ציילונג־באַשייניקונג ווערט געפּאָדערט פון יעדן מאָן, פון 20 ביז פּולע 31 יאָר.

(6) דעמאָביליזאַציע־באַשייניקונג.

דער, וואָס לעבט אויף פּאַלשע פּאַפּירן, דאַרף האָבן אין זינען, אַז נאָך זיין דעמאָביליזירונג, האָט ער געמאַכט צוויי קורצע נסיעות :

(א) איינע אַהין, וווּ די זשאַנדאַרמעריע האָט אָפּגעשטעמפּלט זיין דעמאָ־ביליזאַציע־באַשייניקונג.

(ב) אַ צווייטע — וווּ ער האָט געקראָגן די „פּערצעפּציע־וויזע. די דאָזיקע דירעקטיוון זיינען ערשט מיט איין יאָר שפּעטער אַרויסגע־געבן געוואָרן דורכן אַלגעמיינעם פּראַנצויזישן ווידערשטאַנד־קאָמיטעט און האָבן דער עיקר געהאַט אין זינען די מאַסע „פּרייוויליקע“ פּראַנצויזישע אַר־בעטער, וועלכע זיינען רעגיסטרירט געוואָרן צו פֿאַרן אַרבעטן קיין דייטש־לאַנד.

מ'האַט צוערשט אַליין באַדאַרפט צוטראַכטן כלערליי ענטפּערן פֿאַר די יידן, וועלכע זיינען געוואָרן אויסגעשטאַט מיט „אַרישע“ פּאַפּירן. אַ סך יידן האָבן נישט גוט געקאַנט די פּראַנצויזישע שפּראַך און האָבן זיך שוין ביים ערשטן ענטפּער, וואָס אַ זשאַנדאַר, אָדער אַ געהיים־אַגענט, האָט זיי געשטעלט, „פּאַרשאַטן“. מער פיפּיקע זיינען דורכגעפּאַלן ביי דער צוויי־טער, אָדער דריטער פּראַגע. די גאַר־באַהאַוונטע — די מענער — האָבן דעם „אַנאַטאַמישן“ עקזאַמען נישט אויסגעהאַלטן. מיט קינדער, ווידער, איז געווען די סכּנה, אַז זיי וועלן זיך צעטומלען ביים קלענסטן פּאַרהער און אַלצדינג אויסזאָגן.

איצט די נסיעה גופּא. נישט לייכט איז געווען צו פֿאַרן פון דער אַקו־פּירטער אין דער „פּרייער זאַנע“, אפילו פֿאַר פּראַנצויזן, „אַריער“, בפרט נאָך פֿאַר יידן.

פּונדעסטוועגן האָט אַ שיינע פֿאַר טויזנט יידן זיך אַריבערגעפּעקלט קיין

ליאָן, קיין גרענאַבל, טולוז, מאַרסעי, ניצע. יעדן טאָג זיינען נייע גרופעס יידן אַריבערגעגאַנגען די דעמאָרקאַציע-ליניע — אַ טייל אַדאַנק די באַמיר אונגען פון די יידישע ווידערשטאַנד-גרופעס און אַ טייל — דורך „פריי וואַטע“, „פירער“ מכל המינים.

מענטשן האָבן זיי געצאָלט, די „פירער“, וויפל נאָר זיי האָבן געבעטן. געקענט האָט מען פאַרן ערשטע קלאַס, צווייטע אַדער גאָר דריטע. „קלאַס“ האָט נישט באַדייט פאַרן אין דער באַן, נאָר לויט דעם גראַד זיכערקייט ביים אַריבערפירן די גרענעץ.

ערשטע קלאַס האָט באַדייט : פאַרן אין אַ פאַרדעקטן לאַסט-אויטאָ ביז צו דער ליניע. דער שאַפער זאָל האָבן אַ באַשייניקונג, אַז ער אַרבעט פאַר דער „ווערמאַכט“. די פאַסאַזשירן זאָלן זיין אויסגעשטאַט מיט באַר-שייניקונגען, וואָס דערלויבן זיי צו באַוועגן זיך אין ביידע זאַנעס. פונ-דעסטוועגן פלעגן אַפילו די פרייווילעגירטע פאַסאַזשירן אַריבערגיין די גרע-נעץ, אין ס'רוב פאַלן, נישט גאָר לעגאַל, דורך אומוועגן, גערטנער, פעלדער, צווייטע קלאַס האָט באַדייט : פאַרן נישט מיט קיין לאַסט-אויטאָ, נאָר מיט דער באַן. און דווקא צווייטע קלאַס, כדי מען זאָל אויסזען עפעס מער מענטש. אָנגעקומען ביי דער ליניע, אַנווייזן זיי : „אַט איז אַ ווע-געלע, אַט איז אַ שטעגעלע. גיט אַכטונג, ווען דער פאַסטן וועט זיך אומ-דרייען, וועט איר זיך גיך אַריבערכאַפן. אַ צען טריט — און איר געפינט זיך שוין אין „פרייען פראַנקרייך“. איי, דער פאַסטן קען נאַכשיסן. דאַס, זעט איר, איז שוין אַ מזל-זאָך... איינעם טרעפט יאָ די קויל, דעם צווייטן — נישט... געפינט איר זיך שוין אַבער אויף יענער זייט, טאָרן די דייטשן אויף אייך נישט שיסן. עס קומט פאַר, פאַרשטייט זיך, אַז זיי קוקן נישט אויף דעם און זיי שיסן יאָ. אַבער טאָרן, טאָרן זיי נישט, דאַס איז זיכער... די דריטע קלאַס איז געווען — דער צופאַל אַליין. און דער צופאַל איז אַמאָל דער בעסטער וועג-ווייזער. על פי צופאַל קען מען אויך אַנטרעפן אויף די פירער, וואָס געהערן צו דער ווידערשטאַנד-באַוועגונג און דורך זייערע הענט וואַרפן זיך אַדורך טאַג-טעגלעך הונדערטער אַנטלאַפנע פראַנצויזישע געפאַנגענע, וועלכע קלייבן זיך קיין שפאַניע, כדי פון דאָרטן זיך צו דערשלאָגן צו די אַלירטע אַרמיען; פאַרטיזאַנער, וואָס פאַרן אין שליחות פון דער באַוועגונג און מענטשן, וואָס ווערן געזוכט פון דער געשטאַפּאַ. דאָ קאָסט גאָרנישט דאַס אַריבערגעפירט ווערן.

די פאַסאַזשירן פון די לעצטע צוויי קלאַסן זיינען אַבער, אַפילו אין דער „פרייער זאַנע“, נאָך אויך נישט פטור. די זשאַנדאַרן ווייסן שוין פון

דער נייער „אינדוסטריע“ און די מערסטע, וועלכע פרייען זיך שוין, וואס ס'האט זיך זיי איינגעגעבן, נאך אזויפיל מי און מאטערניש און הארץ-קלאץ פעניש, אריבערצוגעבענען זיך די דעמאָרקאָציע-ליניע, פאלן אַריין אין זייערע הענט.

די, וואָס האָבן פאַלשע פאַפירן (און וועלכער ייד פאַרט עס אויף זיינע דאָקומענטן?), ווערן אַרעסטירט און געשטעלט פאַרן געריכט. עס ווערט זיי צוגעפסקנט אַ געוויסע געלט-שטראַף און זיי קריגן צוגעוויזן אַ צוואַנג-וווּן-אַרט, ערגעץ אין אַ שטעטל, אָדער אַ דאָרף. טאַמער געהערן זיי נאָך צו דער קאַטעגאָריע יידן-אויסלענדער, וואָס זיינען אַריינגעקומען אין פראַנקרייך אָנהויב מלחמה ווי פליטים און זיינען נישט געווען קיין פריי-וויליקע אין דער פראַנצויזישער אַרמיי — ווערן זיי אינטערנירט אין איינעם פון די לאַגערן, וואָס זיינען פון דער ווישי-רעגירונג אויפגעשטעלט גע-וואָרן פאַר מענטשן פון זייער גלייכן.

דערפאַר האָט זיך געליינט צו זיין אַ „בלינדער פאַסאַזשיר“ פון ערשטן קלאַס. זיי האָט מען נישט געטשעפעט. אַזעלכע מענטשן האָבן אויך די נויטיקע סומע געלט צו באַווייזן, אַז זיי זיינען פאַרזאָרגט מיט חיונה און, אַז זיי וועלן נישט פאַלן קיינעם צו לאַסט, אָדער אַרבעטן און — „אָרויס-רייסן דעם פראַנצויז דעם לעצטן ביסן פון מויל“...

מיר — אַ גרופע פון צען פערזאָן — זיינען געפאַרן דריטע קלאַס. מיר האָבן גענאָסן פון גוטן צופאַל און אונדזער נסיעה איז אַדורך גלאַט, אַן שטערונגען.

מרדכי איז געפאַרן מיטן מאַשיניסט אין זיין ביידל. ער איז דאָרט פאַר-שוואַרצט געוואָרן פון רויך, אָבער דערפאַר האָט ער אַפילו נישט באַדאָרפט זיך מטריח זיין און אַרויסגיין פון וואַגאָן זיך לאָזן קאַנטראַלירן דורך די ס.ס. לייט די פאַפירן.

מיר האָבן זיך אָפגעשטעלט אויף דער לעצטער באַן-סטאַנציע פאַר דער דעמאָרקאָציע-ליניע און אַנשטאָט דורכצוגיין דורכן בילעטן און דאָקומענטן קאַנטראַל, ווי אלע פאַסאַזשירן, האָט אונדז דער וואַקאָזאַל-פאַרשטייער אַריינגעקערעוועט צו זיך אין זיין ביוּראַ. פון דאָרט זיינען מיר זיך פונאַנדערגע-גאַנגען אינציקוויי, אין אַ פאַר מינוט אַרום, דורך דער דרויסנדיקער טיר און צונויפגעטראָפן זיך אין דער קאַפּע, וווּ חברים האָבן שוין געוואַרט. איין טאָג זיינען מיר נאָך פאַרבליבן אין שטעטל און צומאַרגנס זיי-נען מיר אין אַן אויטאָ געפאַרן ביז צו דער דעמאָרקאָציע-ליניע. ווי אויף קאַמאַנדאָ, איז צוגעגאַנגען די אָפּעראַציע פון אַריבערגיין די ליניע. אַ חבּר,

א פראנצויז, וואָס האָט געווינט אין דעם דאָרף, האָט אַ פופציק טריט פון אונדז פאַרדרייט דעם דייטשן פאַסטן דעם קאַפּ. ער האָט איינגעטענהט מיט אים אין אַ צעבראַכענעם פראַנצויזיש, אַז ער וויל, אויפן סמך פון זיין גרענעץ־קאַרטע, דווקא דאָ אויף דעם אָרט, אַריבערגיין אויף יענער זייט זאָנע און נישט ביים ביידל, וווּ עס געפינט זיך דער אַפיציעלער אַריבער־גאַנג. ער האָט אַריינגערעדט אין אים אַזוי לאַנג, ביז ער האָט זיך משער געווען, אַז מיר זיינען שוין געוויס אַריבער און אַזוי ווי ער האָט גאַרנישט געפועלט, איז ער זיך אַוועקגעגאַנגען.

אויף דער צווייטער זייט האָט שוין געוואָרט אויף אונדז אַ וואַגן. מיר האָבן געפרישטיקט ביי אַ פויער און זיינען אַריינגעפאַרן קיין קלערמאַן־פעראַן. פון דאָרט האָבן מיר גענומען די באַן קיין שעטיגן.

ק א פ י ט ל 18.

א שטעטל אין די פירענייען

שעטיני איז אַ קליין שטעטל אין די פירענייען. פון אַלע זייטן איז עס אַרומגערינגלט מיט די בערג. אַהין איז פאַרוואַרפן געוואָרן אַן עדה יידן מכל המינים : פּוילישע, רוסישע, אונגאַרישע, רומענישע און אַפילו עטלעכע פּראַנצויזישע יידן, דער עיקר — עלזאַסער.

שוין איבער צוויי יאָר ווי זיי האָבן זיך דאָ אַרומגעוואַלגערט. קיין שום מעגלעכקייט צו אַרבעטן איז אין דעם פאַרוואַרפענעם עק, וואָס ליגט הינ־טער די הרי־חושך, נישט געווען. האָט מען ביסלעכווייז אַראַפּפאַרקויפט פון זיך, וואָס מען האָט נאָר פאַרמאַגט : פינגערלעך, שטיינדלעך, גאַלדענע זייגערלעך. די, וואָס ביי זיי האָבן זיך שוין לאַנג אויסגעשעפט די זאַפּאַסן, האָבן געלעבט דערפון, וואָס ייִדישע אַרגאַניזאַציעס האָבן אַריינגעשיקט. לעבן דערפון האָט מען אוודאי נישט געקענט.

אַבער קיינער איז פון הונגער נישט געשטאַרבן. מען האָט געלעבט ווי נישט איז, אַבער פאַרט — ווי אַזוי ? דאָס איז איינע פון די רעטער־נישן, וואָס וועלן שוין אוודאי קיינמאַל נישט פאַרענטפערט ווערן.

וואָס טראַכטן זיך אַט די מענטשן, וואָס זיינען אַרויסגעריסן געוואָרן פון זייערע היימען און פאַרוואַרפן געוואָרן אַהער ? גאַרנישט. די טעג גייען אַדורך אין פּוּסטקייט און אין אומקלאַרע האַפענונגען. און געווען זיינען עס דאָס רוב בעלי־מלאכות, מענטשן, וואָס האָבן אַ גאַנץ לעבן גע־אַרבעט : שניידער, שטעפּער, בייטל־מאַכער, שטריקער. זיי זיינען געווינט געווען צו אַרבעטן און צו שוויצן און — צו „מאַכן אַ לעבן“.

געוועזענע מענטשן.

אַט שמועסט מען, אַז אַלע יידן, וואָס זיינען אַריינגעקומען קיין פּראַנק־רייך נאָך יענער מלחמה, וועט מען אינטערנירן אין אַ לאַגער און מען

וועט זיי אויסליפערן דעם דייטש. קיינעם וועט מען נישט שאַנעווען. וווּהין אַנטלויפט מען ?

לייכט צו זאָגן : וווּהין אַנטלויפט מען ? מיט אַ יאָר צוריק, ווען אַמעריקע האָט זיך נאָך נישט געשלאָגן, האָט דער, אָדער יענער נאָך גע־קענט האָפּן, אַז ס'וועט אים סוף כל סוף געלינגען צו דערשלאָגן זיך צו אַ וויזע קיין טאַהיטי, קיין כינע, קיין האַצע־פּלאַץ... אויך דעמאָלט זיינען זייערע האַפּענונגען נישט מקוים געוואָרן, בפרט היינט, ווען אַלע וועגן זיינען אָפּגעשפּאַרט, אַפילו די וועגן קיין שווייצאַריע און קיין שפּאַניע. פון ביידע נייטראַלע לענדער ווערן יידן צוריקגעשיקט, סיידן מען האָט מזל...

איז אַ שאַד דעם קאַפּ זיך צעברעכן. בעסער מאַכן נאָך אַ דערדל. מיטן איינקויפּן, וועלן די ווייבער זיך פאַרנעמען, זיי האָבן צייט און אויף דעם זיינען זיי אויך גרעסערע בריות ווי די מענער.

אויך אויף לשוֹן־הרע זיינען זיי גרויסע בריות ! פּלאַטקעס מאַכן, פאַר־קאַכן אַ קאַשע, פון וועלכער מען קען וואַכנלאַנג נישט אַרויסקריכן : דער האָט געזאָגט אויף יענעם... יענער, ווידער, האָט געזאָגט אויף דעם... דאָס איז אַ חזיריי, וואָס האָט נישט זינס גלייכן אין דער גאַרער וועלט... אַזאַ אויסוואַרף פון אַ מויד... אַזאַ בראַך... דער איז געשלאָפּן מיט יענער... די ווידער האָט אונטערגעפירט דעם מאַן פון איר בעסטער חברטע...

אַ קריגעריי, אַ געוואַלט, ס'גאַנצע שטעטל איז זיך צוזאַמענגעלאָפּן.

און די פּראַנצויזן קוקן אַן די יידן און ווונדערן זיך : וואָס זיינען עס פאַר אַ מענטשן ? פאַרוואָס זיצן זיי דאָ איבערהויפּט ? פאַרוואָס ווערן זיי גערודפּט דורך די דייטשן און דורך דער ווישירעגירונג ? וואָס איז אַזוינס אַן אַריער ? פאַרוואָס זיינען יידן נישט קיין אַריער, וויבאַלד, אַז זיין אַן אַריער איז אַזאַ כבוד ? מען זאָגט, אַז יידן זיינען אַנגעשטאַפּט מיט געלט, טאָ פאַרוואָס קויפּן זיי זיך נישט איין דעם אַריער־טיטל ? זאַל מען זיי נאָר נישט דערציילן קיין מעשיות, אַז אַן אַריער איז מען פון געבורט... היינטיקע צייטן קען מען זיך אַלץ איינקויפּן פאַר געלט...

די נידעריקע הייזלעך ווונדערן זיך, דאָס אַלטע קלויסטערל אינמיטן מאַרק ווונדערט זיך : ווי קומען זיי אַלע אַהער ?

אַזוי האָב אידן געפונען דאָס שטעטלע שעיניני. נישט צו באַגרייפּן בשום אופן, וואָס דאָ קומט פאַר. אַ מין לאַנגווייליקער כאַאַס. עס ציט צוריק קיין פאַריו, אַפילו נאָך די סכנות און נאָכן רעש.

איד בין אויף זיך אַליין אין כעס צוליב די טשעקאווע ראַמאַנטישע

גלוסטענישן, וואָס זיינען מיך באַפאַלן. איך האָב צו זיך אַליין טענות, וואָס סכנה איז געוואָרן אַ טייל פון מיר, פונקט ווי ביי דעניזן. מיך ציט צוריק צו דעניזן.

דערווייל צערעד איך זיך גאַר האַרציק מיט דבורהלען. נאָך אַזאַ לאַנג גער צייט, האָב איך זיך ווידער מיט איר האַרציק צעשמועסט, ווי איר קינד וואָלט אונדז נישט מער געשטאַנען אין וועג. און מאַדנע : וואָס האַר ציקער מיר שמועסן, אַלץ מער טראַכט איך פון דעניזן. יאָ, זעט אויס, דבורהלע פאַרבייט דעניזן אין מיין פאַרשטעלונג. מיינע אויגן זיינען ווי איבערגעצויגן מיט אַ הייטל. איך באַמערק נישט, אַז די, וואָס קלעטערט צוזאַמען מיט מיר באַרג אַרויף, איז נישט דעניז, נאָר דבורהלע. נאָך מער : איך וויל גאַר דעם טעות נישט קאַריגירן.

— דבורהלע — רוף איך זיך אָפּ צו איר — דו זעסט דאָרט יענץ הייזל אין די בערג ? דאָרט וואָלט איך געוואָלט זיך צוריקציען צוזאַמען מיט דיר, ווייט פון אַלץ און פון אַלעמען.

זי קוקט מיך אָן מיט ווייט־אויפגעריסענע אויגן.

— יאָ, מיר וואָלטן דאָרט געלעבט איינער פאַרן צווייטן און עס וואָלט אונדז, דוכט זיך, גאַרנישט געפעלט.

זי כאַפט מיך אָן ביי דער האַנט, אָן אַ וואָרט אַרויסצוברענגען.

— איך זאָג — חזר איך איבער — אַז דאָרט וואָלטן מיר אפשר גליקלעך געווען — זון, הימל, ליבע.

זי נעמט נישט אַראָפּ די אויגן פון מיר.

— וואָס ווונדערסטו זיך, נאַרעלע — צי איך ווייטער דעם געדאַנק — האָבן מיר עס דען ביידע נישט פאַרדינט ? זיינען מיר דען נישט נאָך מער ווי מאַן און פרוי ? אינאיינעם זיך אויפגעהאָדעוועט, אַלעמאַל גע־טיילט זיך מיט אונדזערע איינדרוקן און געדאַנקען. פאַרוואָס זאָלן מיר זיין אַזוי אָפגעפרעמדט איינער פון אַנדערן ?

זי האָט אַרונטערגעלאָזט דעם קאַפּ. איך זע, ווי צוויי טרערן לויכטן אין אירע אויגן.

— וויין נישט, דבורהלע, לויט ווי מיר דוכט זיך, שטייט אונדז קיי־נער נישט אין וועג. און איך האָב דיך נאָך אַלץ ליב, ליבער ווי פריער.

זי דריקט מיר די האַנט, אָן איין וואָרט.

— מיר וועלן זיך אַרויסקלייבן — זאָג איך — אין דאָרף אַריין.

— פאַרסט נישט צוריק ? בלייבסט שוין מיט אונדז ? — פּרעגט זי און איך זע אין אירע אויגן פרייד.

אָט די פּראָגע אירע האָט מיך אומגעריכט אַריינגעשליידערט צוריק
אין דער ווירקלעכקייט.

— וואָס הייסט, איך בלייב ? ווי קען איך דען בלייבן דאָ, דבורהלע ?
ווי קען איך דען ? צי האָב איך דען דאָס רעכט דאָ צו פאַרבלייבן ? זייער
נען מיר שוין דען צוריק געוואָרן פרייע מענטשן, וואָס קענען באַשטימען
אונדזער אייגענעם גורל ? זאָל איך ווערן אַ דעזערטער, אין דער צייט,
ווען די שלאַכט ברענט ?

— האָסט דאָך אַליין געזאָגט ?

— יאָ, אָבער איבערמאָרגן מוז איך שוין צוריקפאַרן.

— קיין פאַריז ?

— איך וואָרט אויף אינסטרוקציעס. איך גלויב, אַז מען וועט מיך צוטיילן

אין ליאַנער סעקטאָר.

און דעמאָלט האָט זי אויפסניי אומעטיק געשוויגן.

ק א פ י ט ל 19.

די פרוי אויפן בית-עולם

איד האָב זיך קיין איין רגע נישט אויפגעהאַלטן. גלייך פון וואַקזאַל בין איך אַוועק צום בית-עולם. איד האָב געזאָלט טרעפן דעם, וואָס האָט געזאָלט אויפשטעלן די פאַרבינדונג צווישן מיר און די חברים.

אַ קאַלטער טאַג געווען. דער הימל איז געווען פאַרוואַלקנט. אַ פייכ-טער ווינט האָט געבלאַזן אין רוקן. איד בין געשטאַנען און געוואַרט און דער ווינט האָט מיר געפייסט אין די אויערן. איד בין מיד געווען. אַ גאַנצע נאַכט אונטערוועגנס בין איך נישט געשלאָפן.

כ'בין געשטאַנען אונטער אַ בוים, ווי צוגעקלעפט. דעם אומבאַקאַנטן האָב איך נאָך אַלץ נישט געזען. אפשר האָט ער נישט געקענט קומען, אפשר לויערט אויף אים אַ סכנה ? אַז יעדער טריט, איז דאָ אַ פאַסטקע און יעדער סעקונדע — אַ שונא. דאָס קוקן נאַכאַנאַנד אויפן זייגער, פאַר-גרעסערט נאָך די אומגעדולד.

ס'איז מיר איינגעפאַלן, אַז צוליבן רעגן איז ער נישט געקומען, אָבער באַלד האָט דער רעגן אויפגעהערט. דער הימל האָט זיך צוריק אויסגעלייט-טערט. וואָס טוט מען און ווהיין גייט מען ? יענער וועט שוין מסתמא נישט קומען. זאַל איך זיך האָבן טועה געווען אין דעם טאַג ? ניין !

איד האָב זיך געלאָזן צוריקגיין, געדרייט זיך צווישן די אַלייען פון בית-עולם. אַ פיצעלע האַמענונג האָב איך נאָך געהאַט. פאַר דער מלחמה אַז איך פלעג אַמאָל פאַרברענגען מיינע פעריען אין עפעס אַ שטעטל, אָדער אין דרום-פראַנקרייך, פלעג איך זיך דאָרט אויך אַריינכאַפן אויפן בית-עולם. איד האָב ליב געהאַט צו לייענען די אויפשריפטן אויף די מצבות. פאַראַן קברים, וואָס זיינען תמיד באַצירט מיט בלומען.

„כדאי געווען — טראַכט איך — זיך צו שלעפן אַ גאַנצע נאַכט מיט דער באַן, אין שרעק, אין פחד, אָבי צו קענען איינאַטעמען אין זיך דעם

גאַנצן ים ריחות אויף עפעס אַ בית־עלמין, וואָס זעט אויס ווי אַ בלומען־גאַרטן”.

פון איין שטעג ביז צום צווייטן, ביז איך בין אָנגעקומען צום אַנ־דערן עק בית־עלמין, לענגאויס דעם פלויט, איז די ערד געווען פריש צעגראָבן. אַ ריי בערגלעך זיינען געווען אָנגעשטעקט מיט פרישע היל־צערנע צלמים. זעקס פרישע קברים. אָבער נאָר פינף האָבן פאַרמאָגט צלמים. פון זעקסטן קבר האָט אַרויסגעשטאַרצט אַ דינער שטעקן מיט אַ ברעטל אויף אים... איך האָב זיך נאָענט צוגעבויגן...

איך האָב מיט אַמאָל באַמערקט אַ פרוי אויף יענער זייט פון פרישן בערגל ערד. ווי אזוי האָב איך זי גלייך נישט באַמערקט ? זי איז געשטאַנען אַ ביסל אָפּגערוקט, איר פנים האָב איך נישט געזען, ווייל זי האָט געהאַלטן דעם קאַפּ אַרונטערגעבויגן. זי האָט מיר, זעט אויס, אויך נישט באַמערקט און אפשר... ווען איך בין צוגעקומען נעענטער צו איר און אַ מורמל געטאַן מיין פאַראַל, האָט איר פנים נישט אויסגעדריקט קיין שום איבעראַשונג.

— זייער גוט ! — האָט זי געזאָגט און האָט מיר מיטגעטיילט דעם אַדרעס : 36, רי אַנאַטאַל פּראַנס. אַן אַדרעס, וואָס איז לייכט צו פאַר־געדענקען.

נישט זאָגנדיק מער גאַרנישט, האָט זי לייכט אַ שאַקל געטאַן מיטן קאַפּ און האָט זיך אויסגעדרייט צום אַרויסגאַנג. איך האָב שוין געהאַט גענוג דערפאַרונג צו וויסן, אַז נאָכגיין עמיצן, אויב מען האָט נאָר דעם אַדרעס ווהיין צו גיין, דאַרף מען נישט. איך האָב בכן געפונען פאַר נוי־טיק צו בלייבן נאָך אַ פאַר מינוט אויפן בית־עלמין.

מיין פריערדיקע נייגעריקייט האָט זיך ווידער אויפגעכאַפט. איך האָב דערווייל גענומען באַטראַכטן דעם קבר פון אַלע זייטן. איך האָב גע־נומען דאָס בינטל בלומען, וואָס די פרוי האָט דאָ אַקאַרשט איבערגעלאָזן און האָב איינגעאַטעמט דעם צאַרטן אַראַמאַט פון ווייסע ליליען. און מאַד־נע, מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך פאַרנעם נאָך אַלץ מיט אַלע חושים אַזאַ שטיל רוישן פון אַ זיידן קלייד.

איך האָב געוואַרט מיט פלאַטער וואָס שנעלעך אַנצוקומען אויפן נייעם אַדרעס. אפשר וועל איך די פרוי דאַרט נאָכאַמאָל באַגעגענען ? איר טרויעריקער שמייכל פאַרטרויט מיר טויזנט סודות פון קאַמף און פון געפאַר, פון ליבע און נאָענטע אירע, וואָס זיינען געפאַלו; און פון איינעם, גאָר אַ נאָענטן, אוודאי, וואָס איז געווען מער ווי אַ חבר.

מאָריס שטיינמאַן — אַזוי איז געווען דער נאָמען אויפן פשוטן ברעטל, אויפן קבר. און מיר האָט זיך געדאַכט, אַז עפעס קען איך אים שוין. אַרויסגייענדיק פון בית־עולם, האָב איך געמורמלט „מאָריס שטיינמאַן“, ווי ער וואָלט געווען אַ פאַראַל.

גאַס־איין, גאַס־אויס. די דירה האָט זיך געפונען אין צווייטן עק שטאָט. איך האָב זיך געוואָלט דערשלאָגן אַהין, איידער עס ווערט טונקל. אַ מידער, אַן אויסגעשעפטער, האָב איך זיך געשלעפט אַהין. דער רעגן האָט ווידער געגאַסן איבער מיר.

איך בין געשטאַנען פאַרן נומער 36 פון אַ הויז, דער נאָמען מאָריס שטיינמאַן אויף די ליפן און האָב זיך געשלאָגן מיט דער דעה : יאָ קליינ־גען, אָדער נישט קליינגען ? איך האָב אויפגעשטעלט דעם קאַלנער פון מייַן מאָנטל, ווייל דער רעגן האָט גענומען האַסטיקער שמייסן.

אַ שטיל, איינשטאַקיק הויז, פון פאַרנט עטלעכע ביימער, אַ גערטל. רעכטס און לינקס הייזער. איין מעלה האָב איך דאָ גלייך באַמערקט : די שכנים זיינען יעדער אָפגעשלאָסן פאַר זיך און אויך קיין הויז־וועכטער האָב איך נישט באַמערקט אין דעם הויז. אין די אויגן פון אומלעגאַלע רופט אַלעמאַל דער הויז־וועכטער אַרויס חשד. ס'וואָלט נאָך גוט געווען — איז מיר דורכגעפלוין — צו האָבן אַט די שוואַרץ־געקליידעטע, שלאַנקע פרוי פאַר אַ באַלעבאַסטע.

אויסרעכענענדיק פאַר זיך די מעלות פון דעם הויז, האָב איך זיך געכאַפט, אַז איך האָב אַ דריק געטאַן דאָס קנעפל פון דער טיר. איך האָב צוריק אַ צי געטאַן מייַן האַנט. אָבער עס איז שוין געווען צו שפעט. דער קלונג האָט צו האַסטיק אַ הילך געטאַן פון יענער זייט טיר. כמעט אין זעלבן מאָמענט האָט עפעס אַ מענער־קול זיך גענומען שטאַרק בייזערן. איך האָב פאַרנומען דעם לייכטן גערויש פון טריט. און באַלד האָט זיך דער שליסל גענומען איבערדרייען אין שלאָס. די טיר האָט זיך געעפנט און דורכן טיר־שפאַלט האָט זיך אַרויסגערוקט אַ שטרענג פנים פון אַן עלטערער פרוי.

— צו וועמען דאַרפט איר ? — האָט זי געפרעגט.

איך האָב אָנגערופן דעם נאָמען, וועלכן מען דאַרף און האָב זיך שיעור־שיעור נישט אַרויסגעכאַפט : מאָריס שטיינמאַן.

אַ פריינטלעכע מינע האָט אַ שפאַציר געטאַן צווישן די קניישטן פון דער אַלטערס פנים.

— קומט אַריין, כּבעט אייך ! מען וואַרט אויף אייך...

איך האָב שוין געהאַט צוגעגרייט אַ פאַרטיקן זאַץ, עטלעכע ווערטער וואָס צו זאָגן ביים אַרײַנקומען. עס האָט געזאָלט זיין די רײד דערפון, אַז עס איז גוט אין אַזאַ רעגנדיק וועטער, נאָך עטלעכע נעכט אָן שלאָף, זיך צו געפּינען אונטער אַ דאַך. אָבער אַצינד האָב איך בשום אופן קיין וואָרט נישט געקענט אַרויסברענגען.

— איך דאַנק אייך — האָב איך נאָר באַוווּיזן צו זאָגן, ווי נאָר איך בין אַריבערגעטראָטן די שוועל, איז מיר באַפאַלן אַ גרויסע מידיקייט, כאַטש נעם און וואָרף זיך אַנידער אויפן נאַקעטן דיל אין קאַרידאָר. בין איך דעריבער געווען זייער צופרידן, וואָס די אַלטיטשקע האָט מיר תּיכּף אָנגעוווּיזן די טיר פון איינעם פון די צימערן.
— דאָ איז עס ! איר קענט, אויב איר ווילט, גלייך גיין זיך אויסרווען.

— 0 —

אַ האַלבן מעתּלעך בין איך געשלאָפן אין פאַרטראַגנאָקייט, אָן חלומות. ערשט ווען איך האָב אויפגעמאַכט די אויגן, האָט זיך מיר גענומען דוכטן, אַז איך טרויב. מיר חלומט זיך, אַז איך געפּין זיך ערגעץ ביי חברים, וואָס איך קען זיך בשום אופן זייער נאַמען נישט דערמאַנען. ווי זשע בין איך פאַרט אַהער געקומען ? האָב איך נישט באַדאַרפט נעמען דעם צוג און פאַרן אין אַ שליחות ? ווי אַזוי האָב איך עס געקענט פאַרגעסן ? דאָס בעט, וווּ איך ליג, איז מיר גיכער פאַרגעקומען ווי אַ חלום — דאָס נאַכט־טישיל, דער היימישער לאַמפּ מיטן געלן אַבאַזשור. און איך האָב זיך פאַנאַנדערגעלאַכט. מיר האָט הנאה געטאָן, וואָס דער חלום איז — ווירקלעכקייט. אויפן טיש איז געלעגן ווורשט, טאַמאַטן, ברויט און איך האָב זיך גענומען עסן מיט גרויס אַפעטיט.

ערשט דערנאָך האָב איך זיך אַרומגעקוקט וווּ איך בין דאָ איז דער וועלט. מיין צימער איז געווען מעבלירט טיפּיש פּראַנצויזיש־קליינבירגערלעך. אַ פּאַטער־שטול, אָן אומגעלומפערטער פּאַטעל, האָט פאַרנומען אפשר אַ פּערטל פון צימער. ער איז געווען איבערגעצויגן מיט קרעטאַן־שטאַף, צוויי געשטריקטע סערוועטקעס, איינע אויפן פּאַטעל־געזעס און איינע אויפן אַנ־לען. אַ פאַרצייטישע לאַמפּ, מיט גלעזערנע, בלו־ווייסע פּרענדז, אַ לאַמפּ, וואָס שטאַמט נאָך אורדאי פון די צייטן, ווען מען פלעגט זיך באַנוצן מיט גאַז־באַלייכטונג. געווען איז דאָ אויך אַן אומפאַרמידלעכע קאַמאָד, אַנגע־שטעלט מיט פאַרצעלאַנענע הינטעלעך און קעצעלעך. אויף די ווענט — לאַנדשאַפּטן, בילדער, מאַסיווע, וואַגיקע רעפּראָדוקציעס פון נאַטוראַליס־

טישע מייסטער, אין שווערע באגילדעטע ראמען. און דאך אטעמט אין דעם צימער עפעס אַזוינס, וואָס אינטריגירט, און דאָס טרייסט מיך.

עס איז קענטיק געווען באלד אויפן ערשטן קוק, אַז דאָס צימער איז אַ געוויסע צייט געווען אומבאווינט. געניטע מענטשן, וואָס ווינען יאָרן לאַנג אין פרעמדע צימערן, קענען כמעט תמיד, זיך אַריינקלייבנדיק אין אַ נייער דירה, טרעפן מער-ווייניקער ווי לאַנג קיינער האָט דאָרטן נישט גע-ווינט. וואָס לענגער עס איז נישט באַווינט, אַלץ שטאַרקער איז דער אויסזען פון פאַרלאַזנקייט, עלנט, קען מען אַפילו זאָגן. אין אַזעלכע צי-מערן שוועבט אַן אומעט, וואָס פאַרדריקט ביים האַרצן.

אַזאַ מין איינדרוק האָב איך לכתחילה געהאַט. איך האָב גענומען נע-ענטער זיך צוקוקן. אונטערן גלאַז-גלאַק איז געלעגן אַ שטיקל נישט-דער-רויכערטער פאַפיראַס. אין אַ ווינקעלע — אַ צאָן-בערשטל, אַ שוין-לעפל און אַ פאַרוועלקטע רויז. אויפן שרייב-טישל איז געשטאַנען אַ ליידיקע בלומען-וואַזע, איבערגעדעקט מיט אַ שוואַרץ טיכל פון פלאַר-שטאַף, וואָס ווערט באַנוצט פאַר טרויער-שלייערס. אויף דער וואַנט איבערן שרייב-טישל — אַ קאַלענדאַר, וואָס האָט זיך, אַזוי צו זאָגן, אַפגעשטעלט מיט עטלעכע חדשים פריער. דער 16-טער איז עס געווען, פרייטיק.

ביי דער ביכער-שראַנק בין איך לאַנג שטיין געבליבן, נאָך מער אינ-טריגירט ווי פון די איבעריקע חפצים, וואָס אַלע האָבן זיי דאָך עדות געזאָגט פון אַן איבערגעריסן לעבן, פון אַ מענטש, וואָס האָט אין דער שנעל געמוזט פאַרלאַזן זיין ווינונג און איז אוודאי פאַרשלעפט געוואָרן ווער ווייסט ווו. אַנגעשפאַרט אין אַ ריי ביכער, איז איינס געשטאַנען צע-עפנט. ס'האַט אויסגעזען גלייך, ווי עס וואַלט זיך געקליבן אַוועקצופליען, נאָר דאָס גלעזערנע טירל פון דער ביכער-שראַנק האָט עס צוריקגעהאַלטן.

ק א פ י ט ל 20.

אין אַ שטיל הויז

דעם אַנדערן טאָג בין איך שוין גרייט געווען איבערצוגעבן זיך מיין שליחות אין אַט דעם נייעם עטאַפּ, וווּ איך בין צוגעטיילט געוואָרן. אַלע מיינע חושים האָבן אויפסניי גענומען לוייערן אויפן שונא, אויסצושפירן דאָס אַרט, פּונדוואַנען עס וועט זיך לאָזן אים אַנגרייפן, נישט פאַרגעסנדיק, אַז מען דאַרף אַלעמאַל פאַרויסזען אַ וועגעלע, עפעס אַ שטעגעלע, דורך וועלכן מען זאָל קענען בשעת אַ סכּנה, אַנטלויפן. ראַטעווען זיך און די סודות, וואָס יעדער פון אונדז האָט געטראָגן מיט זיך.

די קאַמאַנדע פון דער אונטערערדישער טעטיקייט איז אַ לאַקאַנישע, עס ווערט נישט פיל גערעדט. מען דאַרף זיך פאַרשטיין אויפן ווונק. עס איז מער אַ העראַגליפן־שפראַך, ווי אַ נאַרמאַל לשון. קאַרג אין ווערטער, ווי זי איז, פאָדערט זי פון אַלע, וואָס באַנוצן זיך מיט איר, אַ שאַרפן גע־הער, אויסגעשליפן אויפן שלייה־שטיין פון דער טויט־סכּנה, וואָס לוייערט אייביק.

אגב, איז טאַקע אויך קיין צייט נישט געווען צו שמועסן. עטלעכע סעקונדעס איז אַ וואַגשאַל, וואָס אויף איר ווערט געווייגן דער גורל פון אַ מענטשלעך לעבן, און אַפּטמאַל אויך דער גורל פון משפּחות. שוין אַפֿ־גערעדט דערפון, וואָס דאָס פּלוידערן פאַסט זיך כלל נישט פאַר שטרענגע, אַסקעטיש־פאַרביסענע ליפן.

דעריבער טאַקע האָב איך לאַנג אויספּרעגן וועגן מיינע נייע באַלעבאַטיים, און דער עיקר, וועגן דעם געוועזענעם באַוויינער פון דעם צימער, נישט געקענט.

אויף אומוועגן, און מער דורך אַנצוהערענישן, האָב איך זיך דער־ווסט, אַז מיין גאַסט־געבערין איז מיט עטלעכע חדשים צוריק געווען אַק־טיוו טעטיק אין דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג און אַז איצט — הן צוליב

קאנספיראטיווע און הן צוליב פערזענלעכע מאטיוון — האט זי זיך געמוזט אַ ביסל צוריקציען פון דער אַרבעט. מען קען צו איר האבן דעם פולן צוטרוי, אָבער געזונטער איז קיין גרויסע שמועסן מכוּח דער אַרבעט, אַפילו מיט די מיטגלידער פון קעמערל נישט צו פירן... געוויס איז דאָס זיכערער ! דאָס האָב איך אַליין פאַרשטאַנען.

וואָס שייך איר מאַן — אַט פאַר אים, איז מיר געזאַגט געוואָרן, פאַר אים דאַרף מען זיך יאָ היטן ! קיין חשד אויף אים איז נישטאָ, ניין, אָבער ס'איז בעסער זיך צו האַלטן פונדערווייטנס פון אים.

איך ווייס נישט פאַרוואָס איך בין עפעס ווי אַנטוישט געווען אין דער שיינער, יונגער פרוי מיט די בלויע אויגן. זאָל עס זיין, ווייל איך האָב געהערט, אַז זי האָט אַ מאַן ? אָבער וואָס קימערט עס מיך, צי זי האָט יאָ אַ מאַן, צי נישט ? און אַז זי וואַלט געהאַט אַ געליבטן, וואַלט זי מיר מער געפעלן געוואָרן ? מאַריס שטיינמאַן איז מיר אַרויפגעקומען אויפן זינען, מיין נייער באַקאַנטער, מיין גוטער פריינט פון דעם בית-עולם... יאָ, אַ וואַרעם געפיל האָט זיך געהאַדעוועט אין מיר פאַר אַט דעם מענטשן. איך האָב בשום אופן נישט געקענט דערקלערן מיט וואָס מיין טויטער פריינט האָט געווינען מיין סימפאַטיע. און נישט נאָר אים האָב איך, זעט אויס, ליב באַקומען נאָר אויך די אַלע, וואָס האָבן אים ליב געהאַט, וואָס קומען פון צייט צו צייט אויפן בית-עולם צו אים און לייגן פרישע בלור מען אויף זיין קבר.

כ'בין אין כעס אויף זיך אַליין, וואָס איך לאָז זיך אַריינציען אין אַזעלכע אומקלאַרע, לחלוטין אומפאַרשטענדלעכע געפילן, וואָס האָבן גאָר קיין שום ממשות נישט און זיינען, נאָך אַלעמען, קינדעריש.

איך האָב זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט און באַשלאָסן מער נישט צו טראַכטן דערפון. אַלס עדות פון מיין באַשלוס, האָב איך גענומען דעם פאַראַל „דער קאַמעל“. עטלעכע מאָל נאָכאַנאַנד האָב איך איבערגעזחורט דעם דאָזיקן פאַראַל. פאַרוואָס זיינען די פאַראַלן — האָט מיר געגעבערט — אַזעלכע נאַרישע ? מען קען זאָגן, אַז וואָס געפערלעכער אַ שליחות איז, אַלץ נאַרישער איז דער פאַראַל אירער...

שוין צום צווייטן מאָל שטיי איך פאַרן הויז. ווידער קווענקל איך זיך אַ דריק צו טאָן דאָס גלעקל. אייגנטלעך, האָב איך געקענט נאָך בלייבן אין שטאַט, וואַרעם עס איז איצט אינגאַנצן אַכט דער זייער. איך האָב געגעסן אַוונט-ברויט, צו פרי געגעסן, ווייל געווען איז עס גאָר מיטאַג צייט. פריער האָב איך קיין צייט נישט געהאַט.

דאָס מאָל האָט געעפנט די טיר נישט די אַלטיטשקע, ווי נעכטן, נאָר די פרוי, וועלכע איך האָב נעכטן צום ערשטן מאָל געהאַט באַגענגט אויפן בית־עולם. איך בין ווי מבולבל געוואָרן. מיר האָט איין רגע לאַנג — עס איז איצט אַפילו שווער צו טראַכטן וועגן דעם — אויסגעוויזן, אַז איך בין נישט קיין אַנדערער, ווי מאָריס שטיינמאַן. איך בין געשטאַרבן לויט אַלע כללים און באַגראַבן האָט מען מיך אויפן בית־עולם...

— מיר קענען זיך. איך האָב אויסגעשטרעקט די האַנט. — מיר קענען זיך, דוכט מיר, דווקא גוט, מאָריס... איך, איך. איך האָב געמוזט זיך אַ ביס טאָן די ליפן, כדי נישט אַרויסצופלאַצן דעם נאַמען שטיינמאַן. איך האָב געזען, ווי דאָס שמייכלע אויף אירע ליפן איז פאַרגליווערט געוואָרן.
— געוויס קענען מיר זיך ! פון נעכטן אָן קענען מיר זיך — האָט זי זיך אָפּגערופן מיט אַ בלאַס קול.

— איך בין די נאַכט געשלאָפן ביי אייך.

— איך ווייס ! — האָט זי געענטפערט.

— דאָס האָט איר אוודאי צוגעגרייט דאָס צימער פאַר מיינעטוועגן ?

— צוגעגרייט דאָס צימער האָט די מוטער, די פרוי, וואָס האָט אייך

נעכטן געעפנט די טיר.

מיר איז עפעס אומעטיק געוואָרן אויפן האַרצן. פאַרוואָס האָט איר מוֹ-

טער געדעקט דאָס טישל ? פאַרוואָס איז זי דאָס נישט געווען ?

שטייען מיר ביידע אין קאַרידאַר און ווייסן נישט — ביידע ווייסן מיר

נישט, וואָס צו זאָגן, וואָס ווייטער צו רעדן. נישט אַנדערש, דער שאַטן

פון טויט שוועבט דאָ אַרום און שטערט יעדן שמועס.

— איר זייט אוודאי הונגעריק ? קומט, כ'בעט אייך, אין עס־צימער !

— איך דאַנק אייך זייער, מאַדאַם ! אָבער איך האָב שוין געגעסן.

שטערט אייך נישט. איך וועל אַריינגיין צו זיך אין צימער. נאָכן אַוונט־

ברויט, אויב איר וועט דערלויבן, וועט מיר זיין אַ גרויס פאַרגעניגן מיט

אייך נענטער באַקאַנט צו ווערן און אַ פלוידער טאַן מיט אייך אַ ביסל.

— ניין — האָט זי פראַטעסטירט — איר האָט אוודאי נישט געגעסן.

מיר האָבן גאָר אַנדערש נישט גערעכנט, ווי צו עסן מיט אייך בייזאַמען

אַוונט־ברויט, קומט, לאַזט זיך נישט בעטן ! און טאַמער זייט איר אויף

אַן אמת נישט הונגעריק, וועט איר טרינקען כאַטש מיט אונדז אַ גלאַז קאַווע.

איך האָב נאָך געפרוווט ווערן זיך, אָבער זעענדיק איר אַנטשלאַסענע

מינע, האָב איך געמוזט נאָכגעבן און בין אַריין אין עס־צימער.

ביים טיש איז שוין געזעסן די אַלטיטשקע, אַנטקעגן איר — אַ מיידעלע פֿון אַ יאָר זיבן אודאי. דער טיש איז געווען געדעקט. באַלד איז אויך אַריינגעקומען די באַלעבאַסטע און האָט זיך גענומען פֿאַרען ביים טיש.

— איר קענט זיך זעצן דאָ, אויב איר ווילט אַזוי גוט זיין — האָט זי מיר אַנגעוויזן אויף אַ שטול.

— ס'איז פֿאַרטיק. קום צום טיש, זשאָן !

פֿון הינטערן פֿלויש־פֿאַרהאַנג, וואָס האָט פֿאַנאַנדערגעטיילט דעם עס־צימער פֿון דעם אַרבעט־קאַבינעט, איז אַרויסגעקומען אַ הויך־געוואָקסיקער מאַן פֿון אַ יאָר עטלעכע און דרייסיק מסתמא, מיט בלאַנדע האַר און בלאַנדע וואַנסעס, פֿאַרקעמט אויפֿן אַלט־מאָדישן שטייגער, מיט די שפיצן אַרויף. אַלץ אין זיין פנים האָט אויסגעדריקט שטרענגקייט. קליינע, ניש־טערנדיקע אויגן, ווי די אויגעלעך פֿון אַ מויו, העל־בלויע, האָבן עפעס ווי געלויערט פֿון הינטער די פענסנע־גלעזער, און צו גלייכער צייט — אַזאַ איינדרוק האָט מען געהאַט — האָבן זיי געזוכט זיך צו באַהאַלטן, ווי זיי וואַלטן געוואַלט אין זיך גופא פֿאַרקריכן. פענסנע האָט ער געטראָגן, ווי ס'איז די מאַדע געווען מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, אַ דין, זילבערן קייטל איז נאָכגעהאַנגען ביז אין דער וועסט־קעשענע אַריין.

איך ווייס נישט פֿאַרוואָס, ס'איז אויפֿגעשוומען פֿאַר מיר די געשטאַלט פֿון אַנאַ קאַרענינאַס מאַן, כאַטש יענער האָט, דוכט זיך, קיין וואַנסן נישט געטראָגן. אָבער אַזאַ נאָמען האָב איך אים געגעבן ביי זיך אין געדאַנק. אויך ער האָט איר געהערט ווי אַ חפֿץ, מיט וועמען מען שאַפט זיך. זיין פֿערזאָן איז געווען אַ נול, כאַטש ער האָט געמיינט, אַז ער גיט דעם טאָן אין הויז. איבעריקנס איז נישט וויכטיק ווי עס איז געווען אין דער ווירק־לעכקייט, מיר האָט זיך געוואַלט, אַז אַזוי זאָל עס זיין.

מיר האָבן זיך צערעמאַניאַל, און ווי געצווונגען, באַגריסט, און האָבן זיך געזעצט צום טיש.

דער שמועס האָט זיך עפעס נישט געקלעפט. איך האָב זיך באַגנוגט מיט אַ „יאָ“ און מיט אַ „ניין“, ווען ער האָט גענומען מיך אויספֿרעגן מכוח מיין פֿאַמיליען־לעבן, ווי אַ שטייגער : „איר זייט אַ באַווייבטער ?“ — „האָט איר קינדער אויך ?“ — „און עלטערן האָט איר ?“.

איך האָב מורא געהאַט, ער זאָל מיר נישט שטעלן אַנדערע שאלות אויך : וואָס אַ שטייגער איך טו, און נאָך וואָס איך בין אַהער געקומען, און פֿאַרוואָס איך האָב גראַד ביי אים געדונגען אַ צימער ? מיין שרעק

איז געווען אן אומזיסטע. אויסגעפרעגט האָט ער מיך נישט אזוי פאַר ניין געריקייט, זעט אויס, נאָר כדי אַרײַנצוציען מיך אין אַ שמועס. ער איז, ווי דאָס רוב פראַנצויזן, געווען דיסקרעט און האָט זיך אין פּריוואַט־לעבן פון פרעמדע מענטשן נישט געמישט. אפשר האָט ער אויך געוואָסט וואָס פאַר אַן עבודה איך פיר אויס און אפשר האָט ער זיך אָנגעטראָפּן מיטן בליק פון זיין פרוי ?

ווי עס זאָל נישט זיין, אין אַ פאַר מינוט אַרום בין איך שוין צוריק געווען אין מיין עלעמענט און מיר האָט אַפילו מיין נישט געקאָסט אונט־טערצהאַלטן אַ געשפרעך וועגן אַלץ און וועגן גאַרנישט : ווי לאַנג קען זיך נאָך פאַרציען די מלחמה ? זיינען די דייטשן נאָך אַלץ שטאַרק, אָדער — האָט זיי שוין די מלחמה מיט רוסלאַנד אָפּגעשוואַכט, אָז זיי האַלטן ביים אונטערגיין ? אויף וועלכן פראַנט וועלן זיי כאַפּן די לעצטע מפּלה זייערע ? וכדומה, נאָך אַזעלכע נביאות־זאָגעריי.

לכתחילה האָב איך מיינע ווערטער געציילט, ווי איינער, וואָס ציילט פּערל. אָבער דאָן האָב איך צוביסלעכווייניג ווייניקער גענומען שאַנעווען די צונג מיינע, ווייל איך האָב שוין געהאַט אויסגעטרונקען נישט ווייניק, איך האָב גאַרנישט באַמערקט, ווי ער גיסט מיר כסדר צו נאָך און נאָך. דער קאָפּ האָט זיך מיר גענומען דרייען, אָבער מיד בין איך נישט געווען, ניין ! מיר האָט די דאָזיקע פּלודעריי גאַרנישט געטאָן. איך האָב אויסגעשפּאַנט מיינע נערוון און האָב גענומען דערציילן וויצן, ווי עס געשיקט זיך בעת מען האַלט שוין ביי דער טראַדיציאָנעלער גלאַז קאַווע, וואָס אָן דעם באַגייט זיך קיין איין ריכטיקער פראַנצויזישער מאַלצייט נישט.

— איך האָב אייך געגעבן די אמתע קאַווע, ווי פאַר דער מלחמה, און איר, אָנשטאָט עס צו געניסן מיט יראַת הכבוד, באַזאַכט און געלאָסן, לאַזט איר זיך גאָר אַרײַן אין איך ווייט נישט וואָס פאַר אַ נישט־אַקטועלע ענינים, אַזוינע ווי מלחמה, דייטשן, ענגלענדער... מעגט איר זיך נישט שעמען ?

— וואָס שייך אייער קאַווע, וואָס האָט אָן אמתן טעם גן־עדן, מאַדאַם, — האָב איך אין אַ צערעמאַניאַל־איבערגעטריבענעם טאָן געענטפּערט — איז זי איבער אַלע שבחים, וואָס מען זאָל וועגן איר נישט זאָגן, איז דאָס נישט ביכולת צו באַשרייבן איר הויכע קוואַליטעט. איינס אַוועק, בלייבט מיר נאָר איצט איבער אייך צו ענטפּערן אויף אייער צווייטן פאַרווורף, דערצו וואַלט איך וועלן באַמערקן אַט וואָס : אַפּשאַצן ווי געהעריק, דוכט מיר, קען מען נאָר אַזוינע געשעענישן, וואָס געהערן שוין צום עבר, אָדער

אפשר אויך נאך די, וואָס דאַרפן זיך אָפּשפּילן אין דער צוקונפּט, אָבער בשום אופן נישט די געשעענישן, וואָס וויקלען זיך גראַד איצט פּאַנאַנדער. היות, ווי איך האָלט די מלחמה פאַר אַ געוונענע, איז דער שמועס וועגן איר טאַקע אָן אַקטועלער.

מיין אַקראַבאַטישער מענה'לשון האָט שטאַרק אויסגענומען. אָפּילו די אַלטיטשקע, וואָס האָט זיך די גאַנצע צייט מיט קיין איין וואָרט אין אונז' דזער שמועס נישט באַטייליקט, האָט זיך אויך פּאַנאַנדערגעלאַכט.

די יונגע פרוי האָט מיר צוגעוואָרפן אַ פּריינטלעכן בליק, וואָס האָט מיין ווילזיין נאָך פּאַרגרעסערט.

— דאָס איז אַלץ זייער שיין און פיין! — האָט זי פּלוצלונג זיך אָפּ גערופן, גלייך זי וואָלט זיך אין אַ זייער וויכטיקער זאַך דערמאַנט — אָבער דאָס קינד מוז גיין שלאָפן.

געווען איז די רייד פונעם מיידעלע, וואָס איז געזעסן לעבן דער אַל-טיטשקער. איך האָב באַמערקט, אַז די באַבע לאָזט נישט אַראָפּ קיין אויג פון קינד. די אויגן ביי דער אַלטיטשקער זיינען פּאַרוויינט, אויגן, וואָס אַלץ אין זיי דריקט אויס רחמנות. קענטיק, אַז דאָס מיידעלע איז דאָס זאַרג-קינד פון שטוב. מיין אויפּמערקזאַם-געוואָרענער בליק האָט זיך אָנגעשטויסן אין אַ פּאַרגליווערטער גרימאַסע פון ווייטיק אויפן פּאַרצערטן פּנימל. אָן אומנאָרמאַל קינד, אָן שום ספק, האָב איך זיך געוואָגט. נאָר מיט איין אויער האָב איך זיך צוגעהערט די מעשיות פון מיין באַלעבאַס.

זיינען מיר נאָך אַ וויילע געזעסן שטוב, ווי די פיש.

— אויך איך האָב נאָך עפעס פּאַרטיק צו מאַכן היינט. איר וועט מיך אַנטשולדיקן. אַ גוטע נאַכט!

ער האָט מיר געגעבן די האַנט און זיך צוריקגעצויגן הינטערן פּליוש-פּאַרהאַנג.

איצט זיינען מיר ביידע געבליבן זיצן ביים טיש, איך און די יונגע פרוי. מיר האָבן געהאַלטן אַראָפּגעלאָזט די אויגן, ווי מיר וואָלטן זיך פאַר עפעס געשעמט. ס'איז מיר געווען זייער אומבאַקוועם. מיר איז געווען גלייך, איך וואָלט זיך באַמיט עפעס צו פּאַרבאָרגן פון איר געדאַנק, עפעס אַזוינס, וואָס איך ווייס נאָך אַליין נישט וואָס דאָס איז; עפעס, וואָס האָלט מסתמא אין געבוירן ווערן אין מיר.

— איך וועל שוין אויך דאַרפן גיין זיך לייגן שלאָפן — האָב איך, אַ ביסל צו האַסטיק, איבערגעריסן די שטילקייט.

- איר גייט שטענדיק אזוי פרי שלאפן ? — האט זי א פרעג געטאן.
 — חלילה, נאָר היינט...
 — זייט איר מיד ? ווינטש איך אייך אויב אזוי אַ גוטע נאַכט !
 — אַ גוטע נאַכט, מאַדאַם !
 — חברטע !... — האט זי פאַריכט און האט מיר לאַנג געדריקט די האַנט.

ק א פ י ט ל 21.

דעניז איז שוין אויך — פאָרגאַנגענהייט

עטלעכע וואָסן זיינען אַדורך זינט איך בין געקומען אַהער צופאָרן אין שליחות פון דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג. אַ סך פנימער האָב איך פאַר דער צייט באַגענט. הונדערטער פאַראַלן. מיין גאַנץ פּריוואַט־לעבן איז, אַזוי צו זאָגן, רעקוויזירט. עטלעכע שעה אין מעת־לעת זיינען מיר נאָר פאַרבליבן פאַר מיר אַליין. אַמאָל האָב איך זיי אויסגעפּילט מיט אַ בליק אויף וויקטאָריאַ. (אַזוי האָט זיך גערופן מיין חברט־באַלעבאַסטע), מיט אַ פּריינטלעך וואָרט אירס, אויפגעכאַפט אין קאַרידאָר, אַדער אין עס־שטוב ביים אָונט־ברויט. אין צימער צו מיר האָט זי אויסגעמיטן אַריינצוקומען. ברעקלעך און שטיקלעך פון אַ לעבן, וואָס קלאַפט מיטן פּולס פון דער צייט. איך באַמי זיך צו סאָרטירן דאָס, וואָס איז מיר דירעקט נוגע. און וואָס איז מיר דען נישט נוגע ? זייער שווער קומט אַן פונאַנדערצופלאַנטערן דעם נעכטן מיטן היינט. וויקטאָריאַ, דעניז, דבורה־לע...

דעניז געהערט צו דער פאַרגאַנגענהייט, אַן שום ספק.

ביי אַט דעם געדאַנק פאַרדריסט מיך אַ ביסעלע. ערשט נעכטן, דוכט זיך, איז עס געווען, אין איין גרופע געאַרבעט און שוין איז זי — פאַרגאַנ־גענהייט. איך הער נאָך אירע געשרייען. די געשטאַפּאָ, צו וועלכער זי איז סוף כל סוף אַריינגעפאַלן, וויל דורכאויס זי זאָל רעדן, זאָגן, ווער — אַחוץ בערנאַרדן — איז נאָך געווען אַ מיטגליד פון דעם קאַנטר־שפּיאַנאַזש־רעסאָרט פון דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג. זי פאַרבייט אַבער די ליפּן און זאָגט נישט אויס. זי שווייגט. איר פנים איז צעבלוטיקט. נאַקעט האָט מען זי אויסגעטאַן. זיי שטייען אַרום איר מיט נאַהייקעס אין די הענט. פאַר־וואָס האָט זי דען אויסגעזאָגט, אַז זי איז אַ יידישע ? אַזאָ פּרוי ! אַזאָ קער־פער ! — און נישט קיין אַרישער !

„דעניו, מיין ליבע דעניו, א וועלט פון נקמה וועט נישט קלעקן אויס-
צוגלייכן די וואָג, וואָס מיר גרייטן צו“.

און אַט די דעניו, איז שוין אויך פאַרגאַנגענהייט.

אַבער דאָס לעבן, ווי מען זאָגט, גייט ווייטער.

און ביילקע ? דאָס מוטיקע מיידל, וואָס האָט פאַרמאַגט אין זיך אַזוי
פיל וויטאַליטעט, זי, האָט איר פּערזענלעך גליק אַוועקגעגעבן — איז זי
שוין אויך פאַרגאַנגענהייט ?

איך דערמאַן זיך אירס אַ וואָרט אויף אַ זיצונג פון די פאַראַנטוואָרט
לעכע, ווען איינער האָט געפרוווט זיך אַרויסזאָגן קעגן אַ באַשלוס, וועלכער
איז אָנגענומען געוואָרן, און האָט פאַר אים פּערזענלעך באַדייט אַ היפש ביסל
געפאַר.

— קיין וועקסל אויף זיכערקייט קען מען דיר, זשאַן, נישט אַרויס-
געבן. איך האָב אויסצופירן די אייגענע פונקציע, וואָס דו, און מיר וועט
קיינמאַל נישט קומען אויפן געדאַנק צו פאַדערן פון וועמען נישט איז אַ
גאַראַנטיע.

איז שוין טאַקע ביילקע אויך פאַרגאַנגענהייט ?

אַבער דבורהלע — זי איז דורך און דורך היינט. זי איז ווי געבוירן
געוואָרן צו זיין אַ מאַמע.

איז דאָך אַבער דעניו אויך אַ מאַמע.

— דעניו איז אַן אויסנאַם.

און וויקטאָריאַ ?

איך פרעג זיך וויפל מאַל, צי האָב איך זי טאַקע אַזוי שטאַרק ליב. איך
האָב אין מיין לעבן געקענט שענערע פרויען, ווי וויקטאָריאַ, אינטערע-
סאַנטערע אויך, אַבער ביי וויקטאָריאַ האָט מיר פאַרכאַפט די רוי, דער גע-
דולד פון איר בליק, איר אויסדויער, אירע ווייסע לאַנגע פינגער.
איין זונטיק האָבן מיר באַשלאָסן אַרויסצופאַרן אויסער דער שטאַט.
אַוועק אַ ביסל פון דער טאַג-טעגלעכער זאַרג.

פעלדער, הימלען, אַ וועג, גייען מיר. מיר האַלטן זיך פאַר די הענט,
ווי קינדער, און שווייגן. דאָס וויכטיקסטע האָט זי מיר נאָך ביז איצט
נישט אַנטפלעקט. זי פילט עס. עפעס שטאַמלט זי אין איר שווייגן, עפעס
דערשווייגט זי נישט. דערפאַר האָט זי אַזוינע טרויעריקע אויגן.

— דו ווייסט, מאַריס — זאָגט זי — מיין מאַן, מיין לעגיטימער מאַן,

איז נישט מער ווי לעגיטים.

— וואָס הייסט ? שוין לאַנג אַזוי ?

— נאך פון פאר דער מלחמה.

פארוואס ?

— איך וועל דיר דערציילן די געשיכטע פון אונדזער באקאנטשאפט.

פון אונדזער חתונה, וועסטו דערנאך שוין אליין פארשטיין אלץ.

זיינען מיר אזוי לאנג געגאנגען, פארביי א דערפל. א הונט האט זיך צעבילט. פויערים, אין זונטיק־קליידער, זיינען אונדו אנטקעגן געקומען אויפן וועג. צו ווייט דארף מען אויך נישט פארקריכן. דער הימל האט זיך פארוואלקנט. עס וועט אפשר באלד נעמען רעגענען. קיין שירעם האבן מיר נישט מיטגענומען. אפשר זיך גאר צוזעצן הינטער א בוים ?

— ביסט מיד וויקטאריא ?

— הייבט זיך גארנישט אן. איך מיינ אבער, אז דו ביסט שוין מיד

מיך אויסצוהערן.

— הלילה !

— ווילסטו איך זאל ווייטער דערציילן ?

— אדרבה, און רעגענען וועט נישט, זעסט, די זון האט זיך ווידער

באוויזן. — דערצייל איך ווייטער.

— דערצייל, וויקטאריא.

— איך האב נישט געוויסט וואס פאר א גוטער צוהערער דו ביסט.

— דיין געשיכטע איז נישט קיין באנאלע.

זי האט דערציילט וועגן איר היים, וועגן די קינדער־יאָרן, אין א פאר־

אָרעמטער פאמיליע אין לאַטרינגען. אויך וועגן אים, דעם מאַן אירן, האט זי דערציילט.

זי קען אים פון קינדווייז אן. ער האט זיך אויסגעהאָדעוועט ביי זיי

אין שטוב. זיין פאמיליע האט געווינט צוריקגעצויגן, אין א פריזישער וויליע, דריי סטאַנציעס פון דער שטאָט.

זשאַן איז איינגעשטאַנען ביי אירע עלטערן. דאָס האָבן אים די קרובים,

וואָס זיינען געווען אויך זיינע קרובים, איינקוואַרטירט ביי זיי. ער איז מיט

איר אינאיינעם געגאנגען אין שול, זיי האָבן צוזאַמען געמאַכט די אויפ־

גאַבעס. ער איז מיט צוויי יאָר עלטער פאַר איר. ער איז געווען אַ ביסל אָן

אָפּגעשטאַנענער. דאָס האָט זי אים געהאַלפן מאַכן די אויפגאַבעס.

דערנאָך זיינען זיי ביידע אָנגעקומען אין אַניווערסיטעט. איר טאַטע

האַט געוואָלט זי זאָל ווערן אַ מעדיצינערין. ער האָט שטודירט יוריספּרו־

דענץ. אָבער ער האָט קיין איין עקזאַמען נישט אויסגעהאַלטן. ער איז גע־

ווען אַ שטילער בחור, פלעגט תמיד אַרומגיין אַ פאַרקלערטער. עפעס וואָס

האָט זיך יאָ געטאָן אין אים. אָבער ער וואָלט קיינמאָל נישט געקענט זאָגן פאַרוואָס — דאָ שמייכלט ער צופרידן און אָט ווערט זיין פנים פינצטער און אַ כעס גיסט זיך אָן אין זיינע אויגן.

ער האָט צו איר אַרויסגעוויזן ליבע, וואָס איז איר אַפילו טיילמאָל געווען שטאַרק דערווידער. זי האָט גיכער רחמנות געהאַט אויף אים. ס'איז געווען זיין אומבאַהאַלפנקייט. ס'איז געווען נאַריש דעמאָלט, פאַרוואָס זי האָט באַלד נישט איבערגעריסן מיט אים.

אינמאָל — זי געדענקט שוין נישט וואָס פאַר אַ יום־טוב ס'איז געווען — האָבן די קרובים זיי מיטגענומען צו זיין מאַמען און צו זיין מומען — צוויי אלמנות, וואָס האָבן געווינט צוזאַמען. און דאָרט האָט זיך פאַר אירע אויגן אָפגעשפילט אַ סצענע, וועלכע זי קען עדהיום נישט פאַרגעסן. דער גורל האָט איר אונטערגעטראָגן דעם שליסל צו די באַהאַלטענע חדרים פון מענטשלעכער פיין. אומגעריכט איז זי אַריינגעשליידערט געוואָרן אין די אָפגרונטן, פון וואָנען מען קריכט צוריק אַרויס, אָדער אויף דער ליכ־טיקער שיין, אָדער אינגאַנצן פאַרטעמפט, רעזיגנירט אָדער באַהערשט פון געדאַנק אויסצוגעפינען אַ מיטל אָפצורוימען די סיבות, וואָס רופן אַרויס אַזאַ ציטערניש אין דער נשמה.

ביידע פרויען זיינען מער־ווייניק געווען נאָך יונג. ביידע — אין שוואַרצן געקליידעט. אין שטוב איז טונקל. די לאַדנס זיינען נאָר האַלב גע־עפנט. שווערע, מאַסיווע סטיל־מעבל אין הויז.

פלוצלונג לאַכט זיך איין פרוי פאַנאַנדער מיט אַ געלעכטער, וואָס קלינגט גלייך ווי ער וואָלט זיך אַרויסגעריסן פון אַ טיפן קעלער.

— אַלבערט, טייערער מיינער ! געליבטער ! קום, מיין מאַן ! קום צוריק וווינען מיט מיר ! פאַרוואָס האַסטו מיך פאַרלאָזן ? פאַרוואָס ביסטו אַוועק מיט אַ צווייטער פרוי ? איך בין שוין מער נישט שיין גענוג ? בין איך צו אַלט פאַר דיר ? דיך האָב איך זיך אָפגעגעבן, האַסט צוגענומען מיינע יונגע יאָרן און איצט זאָגסטו, אַז איך בין אַלט און טויג נישט מער פאַר דיר... האַסט זיך אויסגעזוכט אַ שענערע, אַ יונגערע ? ענטפער. פאַר־וואָס שוויגסטו, דו עלנטער אָפנאַרער ? אָט וועל איך דיר ווייזן מיין קער־פער, וועלכן דו פלעגסט האַלטן אין דיינע אַרעמס. ער איז נאָך יונג און עלאַסטיש... קום, אַלבערט !...

זי האָט פלוצים גענומען אַרונטערציען פון זיך די קליידער. מיינע קרובים און איר שוועסטער האָבן זי קוים איינגעהאַלטן.

אויף די קני איז זי געפאלן פאר זשאנען, וועלכער איז געשטאנען א בלייכער, א צעטראגענער און אלע גלידער האבן זיך אין אים געווארפן פאר אויפרעגונג. בלייך, די ציין אין מויל האבן געקלאפט. ער האט זיך מעכאניש געגלעט די האר פון קאפ און געשטאמלט :

— מאמע, טייערע מאמע !

זי האט נישט נאכגעלאזן :

— און איצט בלייבסטו דאך שוין מיט מיר, מאן מיינער !

אומזיסט זיינען געווען די טענות פון איר שוועסטער :

— מאדלען, דאס איז דאך דער זון דיינער, זשאן ! דערקענסט אים נישט ? קום צו זיך, בארואיק זיך, מאדלען... ער איז דיין זון, נישט דיין מאן... דיין מאן איז געפאלן אין דער מלחמה. ער איז פאר פראנקרייך געשטארבן. דיין מאן וועט שוין מער נישט צוריקומען.

— ער וועט יא צוריקומען — האט זי געריטשעט — ער איז שוין צוריקגעקומען. אט בין איך אים געפאלן צו די קני. ער וועט מיר נישט פארלאזן. איך ווייס עס... דערמאנסט זיך, אלבערט טייערער, אין די נעכט — הייסע, ברויזנדיקע נעכט...

וויקטאריא איז קוים אנטלאפן פון אט דער שטוב. און ער, זשאן, איז איר נאכגעלאפן.

— וויקטאריא, אנטלויף נישט — האט ער געשריען, — לאז מיר דא נישט איבער אליין.

און זי האט אים נישט איבערגעלאזן. ס'איז גיכער געווען א טיפער רחמנות-געפיל, וואס האט זי באהערשט.

און זי האט מיט אים חתונה געהאט.

חתונה געהאט נישט מחמת ליבע און נישט מחמת פריינטלעכער צורייגונג. א מאטעריעלע בארעכענונג איז דא אויך נישט געווען. טא וואס דען ? קיין שום דערקלערונג איז נישט פאראן. א רחמנות-געפיל — דאס אלץ. זי האט זיך אים איבערגעגעבן, ווי מען גיט עמיצן א נדבה. איצט זעט זי איין, אז זי האט נישט געטארט אזוי לייכטזיניק האנדלען. זי איז באגאנגען א חטא נישט נאר לגבי זיין ווערדע-געפיל, נאר אויך לגבי איר אייגער נער פערזאן. מען טאר נישט אזוי. פארבינדן זיך מיט א מענטש טאר מען נישט סתם אזוי. קיין גוטס קומט קיינמאל נישט ארויס פון אזא מין אקט. פאר קיינעם נישט.

דערנאך איז געקומען די מלחמה, זשאן איז פארווונדעט געווארן. ער
 האט דירכגעמאכט איין אפעראציע, א צווייטע, א מוח־אפעראציע. ער איז
 געווארן אזוי ווי אפגעטעמפט.

וועגן וואס זאל זי מיט מיר רעדן ? זי פילט אויך, אז אלץ איז פיינט־
 לעך אין אים צו איר, קעגן איר וועלט.

און עס האט זיך אזוי געמאכט, אז ער איז שוין נישט מער איר מאן.

ק א פ י ט ל 22.

א י ר ע ן

אירען האָט מיטגעבראַכט נייעס פון פאַריז — נישט די אַפּיציעלע נייעס, נאָר די, וועלכע מען קריגט אין ערגעץ נישט צו לייענען : אַ וואָרט, אַ קוק, אַ באַמערקונג, ליידער קלייניקייטן. אַ גרוס פון דער גרויסער נאַכט, וואָס הערשט איבער פראַנקרייך.

— ווי פאַריז קוקט אויס ? — האָט זי דערציילט — אַלע באַגריפן פון אַמאָל עקזיסטירן נישט מער: שרעק, טעראָר, רדיפות, פייניקונגען. און דאָך אַ ביסל האַפּענונג זינט סטאַלינגראַד און זינט די אַלירטע האָבן דער באַרקירט אין צפון־אַפריקע.

וועגן דעניזן זיינען קיין שום ידיעות נישט פאַראַן. אַלע האַלטן, אַז זי איז פאַרלאָרן. איר קינד געפינט זיך אין זיכערע הענט. בערנאַרד, וויינט אויס, איז אויך נישט מער צווישן די לעבעדיקע. אַלבערט, שטעלט זיך אַרויס, איז אַן אַנפירער פון אַ ווידערשטאַנד־גרופע אין דרום־פראַנקרייך.

איך און אירען אַרבעטן אין צוויי פאַרשידענע סעקטאָרן און „דינסט־לעך“ האָבן מיר נישט קיין געמיינזאַמס. אַבער איך קען זי שוין פון זייער לאַנג. יעדעס מאָל, ווען איך האָב אַ געלעגנהייט זיך צו טרעפן מיט איר און כאַפן מיט איר אַ שמועס, טו איך עס מיט גרויס אינטערעס.

איך האָב זי דאָ באַקאַנט געמאַכט מיט וויקטאָריאַן און צווישן ביידע פרויען איז אַנטשטאַנען אַ נאַענטע פריינטשאַפט, וואָס איז נאָר טיילווייז צו דערקלערן דורך אַ געוויסער פיזישער ענלעכקייט. זי עיקר קרובהשאַפט איז מסתמא אין דער געמיינזאַמקייט פון ביידנס כאַראַקטערן, פון זייערע טעמפּעראַמענטן. דערפאַר פאַרשטייען זיי זיך אַזוי גוט, כאַטש יעדערע פון זיי איז פון אַ לחלוטין אַנדערער סביבה, האָבן זיך אויסגעהאַדעוועט אין צוויי באַזונדערע געאָגראַפישע און גייסטיקע קלימאַטן.

אירען האָט מיר איבערגעגעבן אַלע פרטים פון פאַרני, וואָס זיינען מיר נוגע געווען.

דעם גאַנצן איבעריקן אָונט האָבן מיר שוין פאַרבאַכט צוזאַמען, מיר האָבן גערעדט וועגן אַלץ און אַלעמען. כ'האַב תיכף באַמערקט, אַז אירען איז עפעס צעטראַגן און אַז עפעס וואָס דריקט איר אויף דער נשמה. ס'האַט נישט לאַנג געדויערט און זי האָט זיך פאַרעדט און כ'בין אַ ביסל געווויר געוואָרן וואָס איר דריקט.

אינדערמיט פון דעם אַלעמען איז, פאַרשטייט זיך, געשטאַנען משולם, איר חבר, אַדער ריכטיקער געזאַגט — ראָזעט.

דער דרייעק : אירען, משולם, ראָזעט — איז נישט פאַר מיר און נישט פאַר וויקטאָריאַ אַ נייעם. כ'האַב מיט וויקטאָריאַן שוין פריער זייער פיל געהאַט גערעדט. אירען אַליין האָט וויקטאָריאַן שוין אויך אַלץ געהאַט אַב געטרויט, מיט אַלע איינצלהייטן — אַזעלכע איינצלהייטן, וועלכע אַ פרוי איז מגלה נאָר פאַר אַ פרוי, פאַר אַ חברטע, ווייל נאָר אַ פרוי איז מסוגל זי רעכט צו באַגרייפן. געשעענישן, פאַרוויקלונגען, קאַמפליקאַציעס. אַ נייער עלעמענט איז צוגעקומען. דער עיקר — ראָזעט, פאַרשטייט זיך.

עס לוינט זיך פונאַנדערצוויקלען אירענס גאַנצן פלאַנטער, ווייל אונ-טער דער שאַלעכץ גליט, צאַפלט זיך אַן אייביק מענטשלעך פראַבלעם — ליבע.

אירען איז געווען אַן ערך אין די דרייסיקער און איז געקומען פון אַ קליין פויליש שטעטל. דער טאַטע איז געווען אַ פרומער און אַ כעסן. די מאַמע, פאַרקערט, אַ שטילע, אַ פאַרהאַרעוועטע, מיט אייביקע זאַרגן, אינגאַנצן אַריינגעטראַגן אין דאגות פאַר אירע קינדער. אין שטוב איז געווען דלות. פונדעסטוועגן האָבן זיך די קינדער געלערנט און באַקומען אַ גוטע דערציאונג.

— מיינע עלטערן — האָט זי מיר איינמאַל דערציילט — האָבן נישט אַזוי גוט געלעבט צווישן זיך. שטענדיק קריגערייען אין שטוב. דאָס האָט מיין עלטערער ברודער, זשיליען, אַרויסגעראַטעוועט די משפחה פון נויט. ער האָט געאַרבעט, פאַרדינט און אויסגעהאַלטן אַלעמען. און געווען זיינען מיר אַ משפחה פון ניין מענטשן. איך האָב מיין ברודער שטאַרק ליב געהאַט. ער האָט זיין ענערגיע אַריינגעלייגט אין מסחר און האָט זיך טאַקע דערשלאָגן צו אַ שטיקל קאַפיטאַל. איך בין אַריינגעצויגן געוואָרן שפעטער אין דער רעוואָלוציאָנערער יוגנט-באַוועגונג און האָב גענומען קוקן אויף מיין ברודער ווי אויף מיינעם אַ קעגנער, ווי אַ שונא פונעם אַרבעטער-קלאַס, און

אָט ווערט אַרײַנגעשלאָגן דער ערשטער קלין צווישן מיין שכל און מיין געפיל. ווייל מיין קעגנערשאַפט צו אים האָט זיך גענומען פון מיין שכל, בעת מיט מיין געפיל האָב איך אים דווקא זייער ליב געהאַט.

איך האָב שטאַרק געליטן, ווען ער האָט חתונה געהאַט און בין גע-וואָרן אַ דע-שונא זיין פרוי, וויסנדיק צו גלייכער צייט, אַז איך בין לגמרי אומגעזעכט. איך האָב אָבער בשום-אופן נישט געקענט צוימען דאָס דאָ-זיקע געפיל. איך בין אָן שום ספק געווען אײַפּערזיכטיק אויף איר.

אירען האָט באַלד געטראָפּן אַ נייעם צענטער פאַר אירע מער-ווייניקער סתירותדיקע געפילן. געווען אין דער יוגנט-באַוועגונג אַ בחורל, אויסגע-שטאַט מיט אַלע מעלות, ווי איר האָט זיך דעמאָלט געדוכט. דאָס איז געווען פיער. זייער אַ פעאיקער בחור. אַלץ האָט זיך צו אים געקלעפט און צו אַלעמען האָט ער געקלעפט. ער האָט דאָרט געשפילט די הויפּט-ראָל, גע-רעדט אויף פאַרזאַמלונגען, געשריבן אַרטיקלען.

אין דעם יונגעראַמן האָט זי זיך פאַרליבט און האָט אַפילו מיט אים געבוירן אַ קינד. ביז עס איז אויסגעבראַכן דער בירגער-קריג אין שפּאַניע און פיערן האָט עס אַ צי געטאָן אויף יענער זייט פירענייען. צוריקגעקומען קיין פראַנקרייך איז ער מיטן שטראַם פליטים און איז אַרײַנגעפאַקט גע-וואָרן אין לאַגער פון גירס. אין יאָר 1939 איז ער אַוועק אַלס פרייוויליקער אין דער פראַנצויזישער אַרמיי. זומער 1940 האָט אים אירען צום לעצטן מאָל געזען אין דער קאַזאַרמע פון פרעמדן-לעגיאָן. ער איז געווען מיד און צעבראַכן.

אין משך פון דער צייט איז אירען אויסגעקומען צו זיין פאַר איר קינד נישט נאָר אַ מאַמע, נאָר אויך אַ טאַטע. דאָס לעבן איז געווען שווער. די מאַמע איז פאַר דער צייט געשטאַרבן, דער טאַטע איז דעפּאַרטירט גע-וואָרן, די שוועסטער און ברידער — ווער אין פיטיוויע, ווער אין דראַנסי. און פון מאָן האָט זי שוין אַ לאַנגע צייט נישט געהערט און נישט געוואוסט וווּ ער איז אַהינגעקומען.

משולם האָט פאַרנומען זייער אַ וויכטיק אַרט אין דער ווידערשטאַנד-באַוועגונג און אירען איז געווען זיין סעקרעטאַרין. איידער ער האָט זיך אַריבערגעקליבן אַהער, האָט משולם צוליב טעמים פון קאַנספּיראַציע גע-ווינט ערגעץ אויף אַ דאָרף, נישט ווייט פון פאַריז. אירען האָט אויסגעפירט די פונקציע פון אַ פאַרבינדלערין צווישן אים און די אַנדערע פאַראַנטוואָרט-לעכע פון דעם סעקטאָר.

אין איינעם אָן אַוונט, ווען אין דרויסן האָט געשטורעמט און גערעגנט,

איז זי געבליבן ביי אים נעכטיקן. משולם האָט געהאַט אַ חברטע. זיי האָבן זיך אָפּילו זייער ליב געהאַט — ראָזעט. די ראָזעט איז געווען פּאַרנומען ביי אַן אַנדער אַרבעט אין פּאַריז. ביידע פּרויען האָבן זיך גוט פּאַרטראָגן, אָבער דערנאָך איז דאָס לעבן זאָלבעדריט קאַליע געוואָרן. משולם איז אָפּילו געווען גרייט, ווי ער האָט דערקלערט, איבערצורייסן מיט ראָזעטן. דער קליין, וואָס איז איינגעשלאָגן געוואָרן דאָסמאָל צווישן איר שכל און איר געפיל, איז געווען גאַרנישט צו פּאַרגלייכן, שאַרפּער, שפּיציקער און גיפּטיקער, ווי דער ערשטער אין שייכות מיט איר ברודער זשיליען. ווארום זי האָט ראָזעטן זייער ליב געהאַט. און ווער האָט דען דאָס מיידל נישט ליב געהאַט? ביי אַלעמען האָט זי אויסגענומען מיט איר קלוגן, פּאַר-שטענדיקן בליק. זי איז געווען שיין, באַוועגלעך און צוציענדיק. זי איז געווען אַ מענטש מיט אַ סך מוט.

טרעפט אַ טאָג און זי פּאַלט אַריין אין די הענט פון דער געשטאַפּאַ אַ זייער גרויסע סומע געלט, וואָס האָט געהערט צו דער ווידערשטאַנד-באַ-וועגונג, געפינט מען ביי איר. זי איז שוין אין זיבעטן חודש. זי ווערט געפייניקט. ראָזעט שווייגט. זי פּאַרגייט אין ווייען. אין תּפּיסה ווערט דאָס קינד געבוירן. אין אַ פּאַר טעג אַרום ווערט זי ווידער גענומען אויפן פּאַר-הער. זי שווייגט. כדי צו ברעכן איר עקשנות, נעמען די הענקער פייניקן דאָס נאַר-וואָס געבוירענע נפּשל. זיי האָבן עס צעבראַכן די פּיסלעך, דאָס קינד איז טויט. די מאַמע ליגט אויף דער צעמענטענער דיל אין תּפּיסה-קעמערל, לעבן קינד. זי ראַנגלט זיך מיטן שגעון און קומט אים אויך ביי. דאָזעט איז צוריק פּריי. זי האָט דאָס רעכט אויף דער גאַנצער ליבע משולם. אָבער אירען שטייט זיי אינדערמיט. זי ווייס, אירען, אַז זי איז נישט גערעכט, אָבער זי האָט קיין כוח נישט אַוועקצוגיין. זי איז קראַנק און ווייס נישט ווי אַזוי זיך צו היילן. פּריער האָט זי זיך געשעמט צו פּאַרטרויען עמיצן אירע יסורים.

זי וויל אויך אַרעסטירט ווערן, אויך געפייניקט ווערן, מען זאָל רייסן פון איר שטיקער. זי וויל אָפקומען פּאַר איר ליבע.

און זי איז דאָך אויך אַ מאַמע. זי דאַרף זאָרגן פּאַר איר קינד. זי טאַר נישט פּאַרגעסן די התחייבותן פּאַר איר אַכטיגאַריק יינגעלע. אָפּילו אין שווערע, פיזישע יסורים האָט זי נישט קיין רעכט צו אַנטלויפן פּאַר די דאָזיקע התחייבותן.

ק א פ י ט ל 23.

דער מערקווירדיקער דיר קאָפּ

אין צימער ביי מיר איז אלע טאָג דער זעכצנטער, אלע טאָג איז פרייטיק, איך האָב דאָס בלעטל פון קאלענדאַר נישט אַרונטערגעריסן. איך האָב אַ קליינעם קעשענע-לוז און לויט אים גיי איך נאָך די צייט. און סיי ווי איז דאָך איין אַוונט ענלעך צום אַנדערן.

אַבער דער דאָזיקער אַוונט איז נישט געווען גלייך צו די איבעריקע. אין דעם אַוונט בין איך געזעסן ביים פענצטער און אַרויסגעקוקט צו דער לבנה-לאַנדשאַפט. שוין לאַנג אַזאָ ליכטיקער אַוונט נישט געווען. קיין לאַמטערן ברענען נישט אין גאָס און אלע פענצטער זיינען פאַרהאַנגען. פּלוצים האָבן זיך די סירענעס צעריטשעט, ווי אַ מחנה אויסגעהונגערטע וועלן. אין שטוב שלאָפן שוין אלע. דאָס מיידעלע העלען וויינט זיך פאַר נאַנדער אַזוי שטאַרק, אַז אין קאַרידאָר אַריין עפענען זיך אלע טירן. איך הער ווי טאַטע-מאַמע באַמיען זיך איינצושטילן דאָס קינד און דאָס קינד שרייט: „מאַמע, איך האָב מורא“!

איך בין אַריין צום קינד אין צימער און האָב אויך געפרוווט באַרואַיקן דאָס איבערגעשראַקענע מיידעלע.

— ביי יעדן אַלאַרם אַזוי — האָט וויקטאַריאַ מיט טרערן אין קול זיך

ווי פאַרענטפּערט.

מיר זיינען אלע אַרונטער אין קעלער. די סירענעס האָבן זיך איינ-געשטילט. אַ געדיכטע שטילקייט האָט זיך געלייגט, און פּלוצים האָט דאָס הויז זיך אַ טרייסל געטאָן. ערגעץ נאָענט, זעט אויס, איז געפאַלן אַ באַמבע, באַלד נאָך איינע און אַ דריטע. אונדז האָט זיך געדוכט, אַז מיר זיינען שוין אלע פאַרשאַטן. אַבער ווען די סירענעס האָבן אַנגעזאַגט, אַז די געפאַר איז פאַרביי, האָבן מיר דאָס הויז געפונען נישט-באַשעדיקט.

אַבער איך האָב שוין די גאַנצע נאַכט נישט געקענט צו טאָן קיין אויג.

די לבנה איז זיך ווייטער רואיק געשוועמען אנטקעגן מיין פענצטער. איך בין געווען ווי אין אַ הינער־פלעט.

איך וועג, איך מעסט. אַט דוכט זיך מיר, אַז דער חשבון שטימט, און אַט זע איך זיך אויפסניי פאַרפלאַנטערט. וויקטאָריאַ — אַ נייער פלאַנ־טער. איר מאַן שטויסט זיך מסתמא אָן. ער שטערט איר נישט. די מוטער אירע ווייס אפשר אויך און דבורה־לע, אַלבערט, דעניז... אַ ים פנימער, געשטאַלטן אינדערמיט פון אַ לבנה־נאַכט. איך ליג מיט אַפענע אויגן און מיין מוח בלאַנדזשעט אין אַ ליידיקן הלל.

אין שטוב דאָ האָב איך זיך שוין גענומען פילן היימיש, גלייך איך וואַלט געווען אַ מיטגליד פון דער משפּחה. מיר האָבן זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל געזעגנט מיט די קליינלעכע, טעגלעכע דאגות. מיר האָבן זיך איבערגעגעבן דעם גורל אין די הענט אַריין, דאָס, וואָס דאַרף אַמאָל קור מען, האָט אויסגעזען אַזוי ווייט.

אין אַזאַ צושטאַנד ווערט מען אויפגע־פעאיק פאַר אַלץ, וואָס קומט פאַר אַרום. איך כאַפּ זיך, אַז איך לאָז, אייגנטלעך, נישט דורך קיין איין געשטאַלט, וואָס איך באַגעגן אויף די געהיימע פאַרזאַמלונגען, אין גאַס, אָדער אין עפעס אַ שטוב ביי חברים.

איך געפין זיך אין איינע פון די גרעסטע אינדוסטריעלע שטעט אין פראַנקרייך. די שטאָט האָט אַ רעוואָלוציאַנערע פאַרגאַנגענהייט. דאָ איז איצט דער זיץ־אַרט פון אַ סך יידישע הילפס־אַרגאַניזאַציעס, אַ צענטער פון דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג, אַן עיר־מקלט פאַר פליטים. דאָ געפינען זיך אויך די דייטשע רעקרוטירונגס־ביראָען פאַר פראַנצויזישע „פרייוו־ליקע“ אַרבעטער. אַ צענטער אויך פון פיין און עלנט. די שטאָט איז זייער אַן אַלטע, אויסגעקרימטע הייזער, אונטערגעשפאַרטע מיט באַריערן. לענג־אויס די פאַרשטעט ציען זיך אין די ראַוועס כלערליי קאַלירטע וואַסערלעך. מחנות קעץ טרייבן דאָ זייערע אַרגיעס. אַ ליאַרעם פון אַפגעריסענע קינדער.

אין דער דאָזיקער פאַרשטאָט קאַנצענטרירט זיך אויך די אַנגעלאָר־פענע יידישע אַרעמקייט, וואָס האָט זיך באַוווּזן צו ראַטעווען פון פאַריז. דאָ איז די נעסט פון יידישן ווידערשטאַנד. די יידן זיינען געווינט צום אונטערערדישן קאַמף, אין געראַנגל פאַר אַ בעסערער וועלט.

די יידישע אַרעמקייט פאַרמאַגט דאָ אַן אייגענעם דאַקטאָר, קאַץ הייסט ער. ער וווינט אין איינער פון די קאַנספּיראַטיווע דירות. איך קען אים נאָך פון פאַריז. ער איז שוין דעמאָלט געווען אַ שם־דבר. ער האָט אַלעמאָל

גערעדט דעם זאפט־קסטן יידיש, מיט גלייכווערטלעך, מיט וויצן. ער פייפט אויף געלט.

אין איינעם אַ טאָג בין איך אים געגאַנגען אָפּשטאַטן אַ וויזיט. ס'איז נישט געווען בלויז דערפאַר, ווייל איך האָב זיך פאַרבענקט נאָך זיין געד־שמאַקן ייִדישן מענה־לשון, נאָך זיינע האַרציקע און איינפאַכע רייד. אַגב, האָב איך אים געוואָלט באַקענען מיט וויקטאָריאַ, וועלכע איז, אַדאַנק מיר די לעצטע צייט געוואָרן אַן איינגייערין אין ייִדישע הייזער. ס'איז געווען אַן אויסטערלישע באַגעגעניש.

אַ קאַפּ גרויע, צעשויבערטע האַר אויף אַ קליין, דאַר גופל, טרערן־זעקעלעך אונטער די אויגן, נישט געגאַלט. מיט אַ ברום, מיט אַ געבייזער האָט ער אונדז געעפנט די טיר.

וויקטאָריאַ האָט אים אַ פּרעג געטאַן :

— צי ווייסט איר נישט וווּ עס וווינט דאָ ד"ר קאַץ ?

— פאַרוואָס זאָל איך נישט וויסן ? — האָט ער זיך צעשריען — ד"ר קאַץ וועט אייך באַלד אויפנעמען, מאַדאַמעלע.

ער האָט זיך אויסגעדרייט מיט אַ ברום און וויקטאָריאַ האָט מיך אַנ־געקוקט. מיר איר געוואָרן עפעס פיינלעך. איך האָב איר געזאָגט שטיי־לערהייט :

— איך האָב דאָך דיר שוין דערציילט וועגן אים. ס'איז נישט אַנגענעם, אָבער דו ביסט צוגעשטאַנען.

— וואָס איז דאָס פאַראַ פירונג ? אין ער אַ געבילדעטער מענטש ?

— אַזוי פירט ער זיך. אָבער וועסט געוויס פון דער באַקאַנטשאַפט קיין

חרטה נישט האָבן, וויקטאָריאַ.

— ניין, איך האָב זיך נאָר אַ ביסל געוונדערט.

באַלד האָט זי געהאַט נאָך מער געלעגנהייט זיך צו חידושן. ער איז אַרויסגעקומען פון בית־הכסא, האַלטנדיק דעם רימען אין די הענט.

— אַהא — האָט ער געפאַכעט מיטן רימען — איר זייט אודאי געד־

קומען צו מיר, איך זאָל אַרויסטרייבן פון אייער לייב דעם פעטופ. אַ שיינע מעשה, כ'לעבן. אַלע זיינען זיי אַזוי. צוערשט ווערן זיי טראַגעדיק און דערנאָך...

— אָבער דאַקטאָר... — האָט וויקטאָריאַ, אַ פאַרויטלטע, געפרוווט זיך

אָפווערן — ס'האַנדלט זיך נישט וועגן דעם...

— נאָר וועגן וואָס האַנדלט זיך ביי אַ פרוי, וואָס ווערט שוואַנגער

קעגן איר אייגענעם ווילן ? שנעלער, זאָגט, אין וועלכן חודש זענט איר ?

— איך בין נישט שוואַנגער, דאָקטאָר. מיר זיינען געקומען גאָר וועגן
אָן אַנדער ענין.

— ד"ר קאַץ — ווענד איך זיך צו אים — איר קענט מיך, דוכט זיך,
פון פאַריז.

ער קוקט מיך אָן.

— דאָכט זיך, אַז יאָ — קנייטשט ער דעם שטערן.

— עס דוכט זיך אייך גאָר ?

— איר זענט געווען מיינער אַ פאַציענט.

— נישט נאָר איך, נאָר אויך מיין מאַמע און מיינע קרובים, אַלע
האַבן מיר זיך ביי אייך געהיילט.

— אַיָאָ ? איך האָב אייך אויסגעהיילט פון אַלע אייערע קרענק ?

— איר זענט געווען דער באַליבטסטער דאָקטאָר אין פאַריז.

— איך האָב אייך געגעבן די גאָב. איך האָב קיינעם נישט געשאַנע־
וועט. וואָס אויף דער לונג, דאָס אויף דער צונג. מיט אַ חולה, פאַרשטייט
איר מיך, דאַרף מען זיך ראַנגלען. מען מוז אים צוערשט בייקומען און
דערנאָך קען מען אים היילן. דאָס איז מיין פרינציפ. איך מיינ, אַז אין
ס'רוב פאַלן האָב איך קיין טעות נישט געהאַט, וואָרום איך האָב זיך אַרומ־
געזען, אַז יעדער קראַנקער מוז צוערשט ווערן אויסגעזיידלט, מען מוז
אים אָפּגיין ווי גרויס ער איז, איידער מען טרעט צו צו דער אייגנטלעכער
טעראַפּישער באַהאַנדלונג.

— טוט איר עס באַווסטזיניק ?

— ווי דען מיינט איר, שנעק איינער ? איך לאָז זיך פאַרפירן פון עפעס
אַ שד, וואָס לייגט מיר נבול־פה אין מויל אַריין ? איך האָב מיינע מע־
טאָדן.

אַ טשעקאָווע סצענע איז עס געווען. מיר זיינען אַזוי געשטאַנען אין
טונקעלן קאָרידאָר. דער דאָקטאָר פאַרעט זיך נאָך אַלץ ביי זיינע הויזן און
עס געלינגט אים בשום אופן נישט אַנצוטאָן דעם רימען ווי ס'באַדאַרף צו
זיין, ער דערקלערט אונדז בשעת מעשה אויסטערלישע פּילאָזאָפּיש־מעדי־
צינישע פרינציפן. צום גליק כאַפּ איך זיך באַלד, וואָס די אייגנטלעכע סיבה
פון אונדזער באַזוך ביי אים איז, ווייל אַחוץ אַלעמען, האָט אונדז צו אים
געפירט טאַקע אַ קאַנקרעטער ענין.

איינער פון אונדזערע פאַרטיזאָנער האָט ביים מאַניפּולירן אַ האַנט־

גראנאט, זיך פארווונדעט. צו וועמען דען זאל מען זיך ווענדן, אויב נישט צו ד"ר קאץ ?

— ד"ר קאץ אהין, ד"ר קאץ אהער, גלייך עס וואלט נאר געווען איין קאץ אויף דער וועלט — ווארפט ער זיך — זאלן אנדערע קען אויך עפעס טאן...

— איך בין זיכער, אז איר וועט זיך דערפון נישט אפזאגן — האב איך גערעדט צו אים.

— ד"ר קאץ וועט זיך נישט אפזאגן ? ווער זאגט עס אייך, יונגעראמן ? — דאס האט מיך לעווין געשיקט צו אייך. זיין רעקאמענדאציע איז, דוכט זיך, א גענוג זיכערע גארנאטיע. דער פארטיזאנער איז אויך א ייד... — יא, א ייד, א ייד... — רעדט ער א וויילע צו זיך אליין — א שיינעם תכלית האבן זיי פון אונדז געמאכט. אט בין איך געווען אין יענער מלחמה א קאפיטאן פון דער פראנצויזישער ארמיי. פיר יאר נאכאנאנד אפגעארבעט אין די פעלד־לאזארעטן, נישט איין פראנצויזישן סאלדאט דאס לעבן געראטעוועט. און היינט ? היינט טאר איך נישט פראקטיצירן, ווישי האט געפסקנט, אז איך בין א ייד. אן פעטענען האב איך עס גארנישט געווסט, אז איך בין א ייד ? טאקע פעטען אליין האט מיר אנגעהאנגען דעם קריגס־קרייך אויף דער ברוסט. היינט זאגט ער, אז איך טויג נישט מער, מען דארף מיך אויפהענגען, דערשיסן... א שיינער מארשאל, נישטא וואס צו זאגן... אודאי בין איך א ייד. קאץ הייס איך. איר ווייסט כאטש, מאַ דאמעלע — ווענדעט ער זיך צו וויקטאריאן — וואס מיין פאמיליע־נאמען באדייט ? איר מיינט אודאי, אז דאס ווארט נעמט זיך פון דעם דייטשן ווארט „קאטצע“. א טעות. דאס ווארט קאץ לויטן העברעאישן אויסלייג „כץ“ — איז א ראשי תיבות פון די ווערטער „כהן“ און „צדק“, וואס דאס הייסט אזוי גוט ווי : א גערעכטער כהן. ד"ר קאץ וועט גיין אינמיטן דער נאכט צו א קראנקן, בפרט נאך צו אַזא איינעם, וואס איז אזוי צו זאגן אומלעגאלערהייט קראנק געווארן, ווי דער פאל, וואס איר דערציילט מיר דא...

— ער איז פארווונדעט געווארן — האט וויקטאריא אויסגעבעסערט. — פארווונדעט אדער קראנק, אלץ איינס. מיר, יידן, מאדאמעלע, קומען אלע אויף דער וועלט אומלעגאלערהייט. מיר לעבן א גענובעט לעבן, מיר ווערן קראנק און פארווונדעט, בעת מיר קעמפן פאר דער אל־געמיינער מענטשלעכער פרייהייט, אויף אן אומלעגאלן אופן. נאר ווען מיר פאלן, ווען מיר ציען אויס די קאפיטעס, נאר דעמאלט ווערט דער

דאזיקער אַקט באַטראַכט ווי אַ לעגאַלער... וואָרט צו אַ רגע, איך קום שוין צוריק, איך וועל נאָר צונויפנעמען אַ פּאַר אינסטרומענטן.

— אַ ווילער בהור לעווין — האָט ד"ר קאַץ אויפסניי איינגעפּעדעמט דעם שמעס, ווען מיר זיינען אַרונטערגעגאַנגען די טרעפּ פּון זיין הויז — גאָר אַ ווילער, זאָג איך אייך. ער הערט נישט אויף צו מיר שיקן יידן און יידענעס, וואָס זיינען ווי פענכערס אַנגעפילט מיט אַלערליי חולאתן און קרענק און יסורים. דאָ איז אַ שוואַנגערע פרוי, וואָס מען האָט איר צו־גענומען דעם מאָן; טויג איר, פאַרשטייט זיך, די מערכה מיט איר בויך מער נישט. ווארום וועט זי גיין זיך לייגן אין קימפּעט אַריין, וועט זיך דאָך ווישי אַרומזען, אַז זי דאַרף על פי דין אויך דעפּאַרטירט ווערן און וועט זי פּון בעט אַרויסנעמען, ווי מען האָט עס געטאָן דאָ נישט לאַנג מיט אַ יידישער קראַנקער אין ראַטשילד־שפיטאַל אין פאַריז. דאָ ווידער רופּט מען מיך צו אַן אַלטער פרוי, וואָס איז אַראָפּ פּון זינען, זעענדיק ווי מען נעמט אַוועק איר גאַנצע משפּחה : אַ טאַכטער, אַ זון און אַ שנור און אַ טויף אייניקלעך. וואָס קען איך איר העלפּן, דער אַלטער פרוי ? זאָגן איר, אַז זי זאָל קומען צו זיך ? און דאָ שלעפט מען מיך צו אַן אַנדער פרוי אין אַכטן חודש. זי האָט זיך געוואַלט אַ מעשה אַנטאָן, ווען זי האָט זיך דערוווסט, אַז איר מאָן איז דערשאַסן געוואָרן, און דאָס האָט זיך איר נישט איינגעגעבן. די וועלט מיינט, אַז צו באַגיין זעלבסטמאָרד פּאָדערט זיך נישט קיין שום דערפּאַרונג. משוגעים, אידיאָטן ! אַלץ דאַרף מען לערן נען. אַ נישט האָט מען נאָכדעם צו טאָן מיט דאָקטוירים. און וואָס גען ווינט מען דאָ ? מען לעבט ווייטער... מען מוטשעט זיך און מען לעבט ווייטער...

וויקטאָריאַ איז באַגייסטערט פּון ד"ר קאַץ. מיט גרויס אינטערעס הערט זי זיך צו צו זיינע רייד. איך בין אויך גאַנץ פּאַרכאַפט פּון זיין ביטערניש און פּון זיין מענה־לשון.

— און מיינט איר, אפשר, מאַדאַמעלע — גיט ער דערנאָך צו — אַז מען רופּט מיך בלויז וועגן דאָקטאָרסקע מעשיות ? ד"ר קאַץ דאַרף קענען אַפּשפּרעכען אַן עין־הרע פּאַר דער געשטאַפּאַ, דאָס הייסט ער דאַרף וויסן, וווּ מען קען זיך אויסבאַהאַלטן, און דאַרף זאָרגן פּאַר אַ גרופּע יידישע קינדער, וואָס זיינען איבערגעבליבן לעבעדיקע יתומים, נאָכדעם ווי מען האָט צוגענומען זייערע טאַטע־מאַמע. וווּ נאָר אַ צרה, וווּ נאָר אַ בראַך — אַהא, מען וועט זיך האַלטן אַן עצה מיט ד"ר קאַץ. און אַן עצה געבן, הייסט העלפּן. וואָלט איך כאַטש געהאַט די מיטלען. איך וואַלט געקויפט

צוקער און פוטער אויפן שוואַרצן מאַרק, ווייל זיי דאַרפן דאָס נייטיקער האָבן ווי אַ מעדיצין. איך האָב אָבער אַליין בפירוש גאַרנישט מער. פּראַקטיצירן טאָר איך נישט. איך וואָלט פעטענען אָפּילו ביז איצט געהערט ווי דעם קאָטער. בין איך אָבער איינמאָל אַריינגעפּאָלן. געמוזט באַצאָלן שטראַף. נאָך גוט, וואָס איך בין אָפּגעקומען מיט אַ געלט־שטראַף. שמועסנדיק אַזוי זיינען מיר אַרויס פון הויז.

— וואָס דאַרפט איר מער ? — האָט ער אַלץ דערציילט — נעכטן זיינען אָנגעקומען צו מיין מעדיצינישער קונסט די פאַרווונדעטע יידן פון דער סינאַגאָגע. דאָס האָט די פעטען־מיליץ אַריינגעוואָרפן אַ באַמבע אין שול אַרײַן, עטלעכע און צוואַנציק זיינען זיי געווען. כאַטש ער האָט דערציילט לויטער טרויעריקע זאַכן, איז פונדעסטוועגן אָפט אויסגעקומען צו שמייכלען.

— ציין האָט איר מאַדאַמעלע — האָט ער אָנגעקוקט וויקטאָריאַן — ווי ביי אַ יונג פּערדל... אָבער אויגן, ווי ביי אַ סאַרנע ! אַזעלכע אויגן האָב איך שוין נישט געזען, זינט איך בין אַוועק פון דער ליטע. נאָר וואָס טויגן מיר אייערע ציין און אויגן ? נישט איך וועל פון זיי הנאה האָבן, איך בין שוין אַן אַלטער מאַן, אַ שבריי־כלי. זאָגט מיר בעסער וווּ איז אייער הולד...

— שוין, שוין, דאָקטאָר. נאָך אַ פאַר הייזער און מיר זיינען שוין אָנגעקומען אַהין.

— אַ דאָרט ביי יענעם גרויסן מיסט־הויפן ? איך קען גוט דאָס הויז.

ק א פ י ט ל 24.

א מענה-לשון...

וויקטאריא הערט נישט אויף אים צו רימען און צו לויבן דעם ד"ר קאץ:
 — אזא מין ראבלע האב איך זיך נישט געריכט צו טרעפן. ד"ר קאץ
 איז א געמיש פון א פראנסווא וויאן, פון א קורטעלין און פון — לאמיר זאגן
 — א פאסטער. ניין, ס'איז נאך אלץ נישט דאס. ער האט עפעס אין זיך
 פון אן עדגאר פא, פון א באסוע, פון אנאטאל פראנס. ניין, ס'איז נאך אלץ
 נישט דאס. מיט איין ווארט, ער איז זייער אן אריגינעלער מענטש און
 ס'איז א מחיה מיט אים צו שמועסן.

דאס ווארט „שמועסן“ פאסט זיך דא אפילו נישט, ווארום רעדן רעדט
 ער אליין די גאנצע צייט און לאזט קיינעם נישט קומען צום ווארט. עס
 שפרודלט פון אים. אים איז אלץ איינס צו וועמען ער רעדט. ער האט
 אונדז יענעם טאג אליין געזאגט, אז ער רעדט צו זיינע פיר ווענט, ווען
 ער האט קיינעם נישט לעבן זיך.

— וואס טראכט איר זיך דא, שרצים, וואס איר זענט ? נאך וואס האט
 איר מיך שוין ווידער גערופן ? קיין אנדער ארבעט, ווי צו קרענקען, האט
 איר שוין נישט ? אלץ אויף מיין קאפ... וואס וואלט איר געטאן, פרעג איך
 אייך, ווען ס'איז נישטא קיין ד"ר קאץ ?

— אבער ליבער דאקטאר — פרוווט מען אים איינשטילן.

— קומט נאך נישט מיט אייערע חניפהלעך. איר ווייסט דאך, אז איך
 האב עס נישט ליב. קראנק זענט איר פאר זיך, נישט פאר מיר... ווער האט
 אייך שוין ווידער איינגערעדט א קרענק אין בויך ? איר פרעסט, זעט
 אויס, צופיל, וואס ?

— אבער דאקטאר...

— נו, גענוג שוין... לאמיר זען וואס איר האט דארט...

אזוי כמעט באנעמט ער זיך צו אלע חולאים. איז דער חולה אן ארעמאן

און פרעגט אים, וואָס עס קומט אים פאַרן ווייזט, ווערט ער אָנגעצונדן פאַר כעס.

— איך דאַרף נישט אייערע לייזיקע פאַר פראַנק... קויפט זיך בעסער אַ שטיקל פרישע פוטער... אגב, צי האָט איר דען גענוג געלט אויף די רפואות ? ווארום מיט אייך ווייסט מען דאָך קיינמאַל נישט ווי מען האָלט אין דער וועלט...

ער נעמט צונויף זיינע אינסטרומענטן און שוין איז ער פון יענער זייט טיר, אָן אַ „גוטן טאַג“ אָפילו.

אַמערסטן פאַרדריסט דאָס, וואָס ער לאָזט נישט קומען צום וואַרט. אין אַ פאַר מינוט אַרום איז אונדז אָבער אויסגעקומען יא צו זען אַ מענטש, אין דער געשטאַלט פון אַ דיקער, יינגער פרויענצימער, וועלכע איז יאַ ביי אים געקומען צום וואַרט. זי האָט נישט נאָר געפועלט ער זאָל זיך צור הערן צו איר, נאָר זי האָט אים אויך אָפגעהאַלטן מער ווי אַ שעה צייט ביי זיך אין שטוב. זי האָט אים באַזיגט. זי איז געווען שטאַרקער ווי ער. נאָכמער : די דאָזיקע פרוי איז אָפילו נישט געווען קראַנק, זי איז נישט געלעגן אין בעט. גערופן געוואָרן איז ער גאָר צו אירער אַ קרובה. ביי איר האָט ער זיך נאָר געוואָלט דערוויסן וווּ די קראַנקע ווינט. האָט זי אים אַריינגעכאַפט אין אירע נעגל. אַ רחמנות געווען צוצוקוקן, ווי ער האָט זיך געצאָפלט אין אַט דער נעץ.

— ד׳ר קאַץ, דאָס זייט איר ? אודאי, וואָס דען ? אַז אַ קראַנקער ליגט אין יסורים, וועט איר נישט קומען ?

— ווער איז דאָ קראַנק ? — האָט ער געפרעגט.

— ווער ווילט איר וויסן ? אייגנטלעך, זיינען מיר אַלע קראַנק. פרעגט בעסער ווער ס׳איז היינט געזונט ? אַזא יקות, נישט קיין שטיקל פוטער און דער ווייטיק, דער עגמת־נפש. ווי זאָל מען פון דעם אַלעמען נישט קריגן די אָפאָלעקסיע ?

— איר האָט שוין געקראַגן די אָפאָלעקסיע ? — האָט זיך ד׳ר קאַץ איינ־געגעבן אַריינצוואַרפן אַ וואַרט, נאָכדעם ווי ער האָט געלויערט אַ רעכטע וויילע, ווען זי וועט אָפכאַפן דעם אַטעם.

— געוויס, געוויס, פאַניע דאָקטאָר ! יעדע מינוט קען יעדערן פון אונדז טרעפן אַ האַרץ־שלאַג.

ביז איצט האָט זי אונדז עפעס גאַרנישט באַמערקט.

— און איר, מאַדאַמעשי, — האָט זי זיך פלוצים דערמאַנט — איר זייט דעם דאָקטאָרס אַ...

— די מאדאם — האָב איך איר איבערגעשלאָגן — פאַרשטייט נישט קיין יידיש.

— אַזוי גאַר ? — האָט זי זיך געוונדערט — געוויס ! אַזאַ עלעגאַנטע פרוי, פאַרשטייט נישט קיין יידיש... איר וועט מיר אַנטשולדיקן, וואָס איך האָב די גאַנצע צייט גערעדט אויף אַ לשון, וואָס איר פאַרשטייט נישט. און איר, מיסיע, זייט יאָ אַ ייד ?

— געוויס בין איך אַ ייד. איר זעט דען נישט ?
— איך דערקען, איך דערקען, פאַרוואָס זאַל איך עפעס נישט דער-
קענען ? אָבער ?...?

זי האָט עפעס נישט פאַרשטאַנען די שייכות צווישן אונדז דרייען. זי האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס מיר טוען דאָ ביי איר.
ד"ר קאַץ האָט אויסגענוצט איר פאַרלעגנהייט.

— איר האָט גערעדט און גערעדט, מאַמעלע, מיר דערציילט מעשיות, וואָס זיינען מיר אין איין אויער אַריין, פון אַנדערן אַרויס. דערפאַר האָט איר מיך גערופן ? חוצפה האָט איר גענוג. ווען די פינגערלעך, די בריי-ליאַנטן, וואַלטן זיך כאַטש אַרונטערגעגליטשט פון אייערע דיקע פינגער און אַן אַרעמער טייוול וואַלט זיי געפונען, און „פאַרקנאַקט“ ערגעץ וווּ... נישטאַ וואָס צו רעדן...

— מיינע פינגערלעך ? — האָט זי אים איבערגעהאַקט — זאַלן אייך פאַניע דאַקטאַר, מיינע פינגערלעך נישט גרויס זיין אין די אויגן. מיין מאַן האָט זיך גוט אַנגעהאַרעוועט אויף זיי. ווען נישט די פינגערלעך, וואַלטן מיר שוין היינט געווען ווער ווייסט אין וועלכן לאַגער.

זי האָט ווידער געוואַרפן אַ האַלב-ממזרישן, האַלב פּרעגנדיקן בליק אויף וויקטאָריאַן. מען האָט געזען בחוש, ווי נייגעריק זי איז צו דערגיין ווער די פרוי איז.

— וואָס ? — האָט ד"ר קאַץ זיך גערייצט מיט איר — איר ווילט דווקאַ וויסן ווער זי איז ? אַ מכה פאַרן וועלן.

— איך בין נישט אַזוי „קיריע“ (נייגעריק), פאַניע דאַקטאַר, ווי איר מיינט. אַחוץ דעם איז זי דאָך גאַרנישט „מבין בלשון"...
— זאַל זיך אייך דוכטן, אַז זי איז מיין געליבטע.

— אַזאַ יאַר אויף מיר, וואָס פאַר אַ געשמאַק איר האָט, אויב אַזוי, פאַניע דאַקטאַר...

— אַיאָ אַ גוטן געשמאַק ?

- און ווער איז דער יונגערמאן? — האָט זי אַ ווייז געטאָן אויף מיר.
 — ער? ער איז איר מאַן?
 — שווייגט כאַטש. ער איז דאָך יאָ „מבן בלשון“. ער איז אַ ייד, האָט ער נאָר וואָס געזאָגט, כאַטש ער זעט גראַד אויס ווי אַ שגץ.
 — פונדעסטוועגן איז זי פאַרט מיין געליבטע און טוט מיר עפעס.
 מיין נשמה איז אויך נישט קיין ראַזשינקע...
 — איר לאַכט פון מיר פאַניע דאַקטאָר.
 — איז זי אַ סאַניטאַרקע מיינע.
 — אַזוי זשע רעדט.
 — איר האָט, דאַכט זיך, אַנגעהויבן צו דערציילן אַ מעשה מיט אַ פינגערל. טאָ מאַכט עס גיכער.
 — איז וור־זשע האָב איך געהאַלטן? נו. גוט. אַז אַ ייִדישע פרוי גייט היינטיקע צייטן אַרויס פון שפיטאַל, נישט קיין צעקאַליעטשעטע, נישט קיין קאַליקע, נאָר פאַרקערט — אַן אויסגעהיילטע, נישט קיין... דעפאַר־טירטע, דאַרף זי דאָך פון עפעס לעבן. וואָס, ניין? און איז שטוב צו זיך אַריינגיין קען זי נישט, קיין געלט איז נישטאָ, די פאַמיליע, איז אויף יענער זייט ליניע. טרעפט זי אַ יידן, וואָס האָט אַמאַל געהאַנדלט מיט איר מאַן... — מיסיע לאַזאַר — מאַך איך צו אים — איר קענט מיר נישט אַמאַל אויס־באַרגן אַ פאַר פראַנק? איר ווייסט, מיין מאַן האָט מען, נישט פאַר אייך געדאַכט, דעפאַרטירט.
 — אַ שאַד — מאַכט יענער — אַ גרויסער שאַד!
 — איך בין געבליבן איינע אַליין. די קינדער מיינע באַהאַלטן זיך ערגעץ אין אַ קלויסטער.
 — גלייכער אַזוי — מאַכט יענער — זאַלן זיי זיך אויסבאַהאַלטן!
 — קענט איר מיר נישט אויסבאַרגן אַ פאַר פראַנק?
 — צו מיין גרויס באַדויערן, בין איך נישט ביי קיין געלט.
 — אָבער אַ בריליאַנטן־רינגל וואַלט איך געקענט ביי אייך פאַרזעצן?
 — פאַרזעצן, נישט, מאַדאַם... נאָר אויב עס איז יאָ עפעס אַ יש, וואַלט איך עס אפשר געקאַנט ביי אייך אַפקויפן.
 — אַ טייער רינגל, פינף קאַראַט, מיין מאַן האָט אַ פאַרמעגן באַצאַלט פאַרן רינגל. ס'איז מיר אַ גרויסער שאַד עס צו פאַרקויפן. דאַס איז די איינציקע זאַך, וואָס איז מיר נאָך איבערגעבליבן.
 — ווילט איר, הייסט עס, נישט פאַרקויפן אייער בריליאַנטן רינגל?
 — אַ ברירה האָב איך? איך מוז עס דאָך פאַרקויפן.

האָט זי אים דערלאָנגט דאָס רינגל און ער האָט געזאָגט, אַז ער מוז צוערשט לאָזן אונטערזוכן דעם שטיין, צי ער איז אַן עכטער. ער נעמט דאָס פינגערל, האַלט עס אָפּ אַ צוויי וואַכן. זי איז שיעור נישט פון זינען אַראָפּ — מאַלע וואָס עס מאַכט זיך. מען האָט איר נאָך געקענט פאַר- כאַפן פאַר דער צייט. דאָס רינגל האָט ער איר נישט צוריקגעבראַכט, קיין געלט אויך נישט. אַ פאַר הונדערט פראַנק האָט ער איר געוואַלט געבן, נישט פאַרן שטיין, זאָגט ער, ווייל ער איז פון גלאַז, נאָר פאַרן רינגל, פאַרן ביסל גאַלד.

דערהערט אַזוינס, מאַכט זי, פאַרשטייט זיך אַ געוואַלט :
— פון גלאַז ? — שרייט זי — איר זייט אַליין פון גלאַז ! אין דער מינוט זאָלט איר אָפּגעבן צוריק דאָס רינגל, אַנישט מאַך איך אַ געוואַלט און ביידע וועלן מיר אַרעסטירט ווערן...

האָט ער זיך דערשראַקן, דער ייד, און איר צוריקגעגעבן דאָס רינגל. מער האָט זי אים פאַר די אויגן נישט געזען. ס'האָט זיך אַרויסגעשטעלט דערנאָך, אַז דער לאַזאַר האָט קיין ליגן נישט געזאָגט, דאָס שטיינדל איז טאַקע געווען פאַלש. אָבער עס איז נישט געווען איר שטיין. לאַזאַר האָט דעם שטיין אויסגעטוישט אויף אַ פאַלשן בריליאַנט...
פאַר עגמת־נפש איז זי קראַנק געוואָרן. און אַט ליגט זי, און גאַט ווייס, צי זי וועט נאָך אַמאָל געזונט ווערן.

ק א פ י ט ל 25.

מיר פארשטעלן זיך אין הונדערטער מאַסקעס...

נאך גוט, וואָס וויקטאָריאַ האָט די גאַנצע דרשה נישט פאַרשטאַנען. דער צוזאַמענשטויס פון אָט די צוויי לחלוטין־אַנטקעגנגעזעצטע וועלטן וואָלט געווען אַ צורברוטאַלער.

אַבער וויקטאָריאַ האָט פאַרמאַגט די אויסטערלישע פעאיקייט, ווי גע־וויסע טויב־שטומע, צו פאַרשטיין זיך אויפן ווונק.

— מיר קומט פאַר — האָט זי מיר שפּעטער געזאָגט — אַז איר זיך אין טעאַטער אויף אַ פאַרשטעלונג פון אַ פאַנטאַזמישע. יאָ ווירקלעכקייט און נישט ווירקלעכקייט. מענטשן דרייען זיך אַרומ, רעדן, האַנדלען און דאָר זיינען זיי גאַרנישט. אין דעם שטעקט די באַרעכטיקונג פון זייער עקזיס־טענץ. אַנישט וואָלטן זיי זיך פאַרגעקומען ווי טויטע. הינטער אָט דער פרוי שטייט אַ צווייטע פרוי, וואָס קרימט איר נאָך, שושקעט איר אַריין אין אויער, נישט געקוקט אויף די טייערע רינגען, וואָס זי טראָגט אויף די פינגער און נישט געקוקט אויפן שנירל פּערל, וואָס הענגט אַרונטער פון איר גוידער, איז זי פאַרט נישט קיין פּערזענלעכקייט, נישט סאַציאַל גע־זען, נישט גייסטיק און אַפילו אויך נישט, וואָלט איר געזאָגט, ביאַלאָגיש. זי איז אַ שאַטן. יעדע באַוועגונג אירע, איז די באַוועגונג פון אַ פאַנטאַם. אויסגעוואַרצלטע, אומגליקלעכע און פאַרביטערטע מענטשן, וואָס קלאַמערן זיך אין רינגען, אין שנירלעך פּערל.

— און אין „וועלאַדראַם ד'היווער“, ווי איר האָב דיר שוין דערציילט, וויקטאָריאַ, האָבן יידישע פרויען אין די בית־הכספים געוואָרפן זייער ציר־רונג, כדי עס זאָל נישט אַריינפאַלן צו די דייטשן. דו קענסט אויך זי אַנדערע זייט, די בעסערע.

— די האָסט עס מיר באַוויזן, מאַריס. די יידישע האַרעפאַשינקעס און די יידישע אַרבעטנדיקע אינטעליגענץ. וואָס פאַראַ ווונדערבאַרע מענטשן

דאָס זיינען ! זיי באַמיען זיך אַרויסצוראַטעווען פון דעם אַלגעמיינעם כאַאַס
אַ וויכטיקן בוי-מאַטעריאַל פאַר אַ בעסערער אַרדענונג.
— די „טערקן“, אַ שטייגער.

— ווער ?

— דו קענסט זיי. איך האָב דיר שוין דערציילט פון זייער טעטיקייט.
די יונגעלייט, וואָס האָבן פאַר אַן אויפגאַבע צו זאָרגן פאַר דער קאַסע פון
דער באַוועגונג.

— די יונגעלייט מיט די טערקישע פאַפירן, מיינסטו ?

— זיי מיינן איך. די דאָזיקע פאַמיליע איז פון די „מעצענאַטן“.

— אַזוי גאַר ? — האָב איך חרטה, וואָס איך האָב די פרוי און די

גאַנצע מיליע אַזוי נידעריק אָפגעשאַצט.

— זיי טוען עס נישט פרייוויליק. מען צווינגט זיי צו געבן. די
„טערקן“ זיינען אַזוינע פאַציענטן, וואָס מען דאַרף זיי וויפל מאַל שיעור
נישט אונטערשטעלן אַ רעוואַלווער אונטער דער נאַז : „גיט אייער צור
שטייער, איר, וואָס האָט גענוג געלט פאַרדינט אויף דעם, אַדער יענעם
אופן ! גיט אייער חודשלעכן צושטייער. ווילט איר נישט געבן מיט גוטן,
מוזן מיר אייך צווינגען דערצו...“

— דאָס איז דער איינציקער אויסוועג.

— ווי אַזוי דען אַנדערש וואָלט מען געקענט אַנפירן מיט די אַלע
אַקציעס ? גרויסע סומעס געלט פאַדערן זיך, ווייל מער ווי אַ העלפט פון
דער יידישער באַפעלקערונג לעבט אומלעגאַל, אַן קיין שום פאַרדינסט-
מעגלעכקייטן. נישט אַלע זיינען ראַטשילדס. בלויז פאַלשע פאַפירן קאַסטן
אַפ אוצרות מיט געלט. די אויפגאַבן זיינען צווייפאַכע, דרייפאַכע, צענפאַכע.
און אין וואָס פאַראַ באַדינגונגען דאָס אַלץ ווערט געטאַן ! אויף יעדן
שריט — אַ נעץ פון דער געשטאַפּט און זייערע פראַנצויזישע אַרויסהעל-
פער. יעדן טאַג, וואָס מיר לעבן דורך, איז אַ געגנבעטער, אַן אויסגענאַרטער
ביים גורל. מיר זיינען „טערקן“, פאַרטוגעזער, סיאַמער. מיר פאַרשטעלן זיך
אין הונדערטער מאַסקעס. לאַנג וועט דויערן ביז יעדער וועט צוריק גע-
פינען זיין אייגנטלעכע אידענטיטעט, זיין פריערדיקן איך. א סך וועלן
אפשר גאַר מער נישט חשק האָבן זיך צו זען אין זייער נאַטירלעכער ראַם
און וועלן זיך אַ גאַנץ לעבן שפילן אין באַהעלטעניש מיט זיך גופאַ... די
נאָך-מלחמה-צייט וועט זיכער אַרויסרוקן פאַר דער פסיכאָלאָגיע — און
אפשר אויך פאַר דער פסיכאָפּאַטאָלאָגיע — אַ ריי נייע פראַבלעמען, אויף
וועלכע מען האָט ביז אַהער זיך נישט געריכט.

— א משוגענע צייט.

— שייך משוגע ? יעדעס מאל, ווען איך טראכט וועגן די „טערקן“ אונדזערע, מוז איך, נישט ווילנדיק, זיך פאנאנדערלאכן. דו, וויקטאריא קענסט נישט פארשטיין וויפל קאמיזם עס שטעקט אין דער יידישער פאר-שטעלונג פון א ייד און א טערק.

— פארנעמען זיך די „טערקן“ נאר מיט פינאנציעלע אויפגאבן ?

— ניין, פאראן אין דעם סעקטאר מענטשן מיט די פארשידנסטע פא-פירן, אבער מסתמא זיינען די צוויי-דריי „טערקן“ לכתחילה געווען די מארקאנטסטע פיגורן אין דער גרופע, גייט שוין איצט די גאנצע אקציע אויף זייער חשבון. איך גופא האב זיך איינמאל אויך באטייליקט אין אזא מין „עסק“, איידער איך האב אנגעהויבן ארבעטן אין דער לאבארטאריע.

— איז משולם אויך א „טערק“ ?

— א געוועזענער. היינט, אויף וויפל מיר איז באקאנט, ארבעט ער אויף אן אנדער געביט. גוט, וואס דו האסט מיר אן אים דערמאנט. איך האב זיך אפגערעדט מיט אירען, זיין חברטע, זיך צו טרעפן מיט איר מארגן אינאוונט. דו קומסט דאך מיט ?

וויקטאריא האט באשלאסן אוועקצופירן דער קליינער העלען אין א קינדער-סאנאטאריע אין די בערג.

עס האט זיך געמאכט אזוי, אז איך האב אויך באדארפט זיין אין דער געגנט, ווו די סאנאטאריע געפינט זיך און איך האב זיך אנגעבאטן זי צו באגלייטן אהין. הער זשאן האט געוואוסט, אז מיין פאמיליע געפינט זיך אין דעם שטעטעלע שעטיני, נישט ווייט פון דארטן; איז דער תירוץ : איך פאר אפשטאטן א וויזט ביי מיין פרוי, געקומען ווי געווננטשן.

דעם קומענדיקן זונטיק האבן מיר זיך געלאזט אין וועג אריין. הגם אונדזערע באציאונגען זיינען געווען זייער פריינטלעכע, אפילו נאענט-חברישע, האבן מיר נאך קיינמאל נישט געהאט קיין געלעגנהייט צו פירן א פארטרוילעכן שמועס. דאס נישט-דערזאגטע צווישן אונדז, דאס פאר-שוויגענע, דאס אויסבאהאלטענע, האט דעריבער. אין צוג גענומען דריקן אויף אונדז בייך. איך האב געהאט דאס געפיל, אז באלד וועלן מיר פארטרויען איינער פארן אנדערן די סודות, אבי זיך צו באפרייען פון דער מחיצה.

און דאך האבן מיר א לאנגע צייט געשוויגן, נישט אזוי צוליב די קופע שכנים — אן עלטער פאר-פאלק, א יונגערמאן מיט א לאנגן, פער-

דישן פנים און לאנגע ציין — צוליב די זומערדיקע לאַנדשאַפּט, וואָס האָט זיך געבעטן: „קוק מיך אָן, אדרבא“.

— וועגן וואָס טראַכטסטו ? — האָט זי מיך פּלוצים אַ פּרעג געטאָן.

— פּרעג מיך בעסער וועגן וואָס איך טראַכט נישט. — האָב איך

זיך אָפּגערופּן.

— וואָס הייסט ? — האָט זי אָנגעשטעלט אויף מיר אַ פּאַר גרויסע

אויגן — כ'פּאַרשטיי נישט.

זי האָט פּלוצים אַ כאַפּ געטאָן מיין האַנט אין אירער. איך האָב זיך

צוגערוקט צו איר נענטער און איר כמעט אַריינגעשושקעט אין אויער:

— רוף מיך נישט „חבר“, מען קען אונדז נאָך פּאַרדעכטיקן.

— ביסט גערעכט — האָט זי מסכים געווען.

מיר זיינען אַרויס אין קאַרידאָר און אַרויסגעקוקט דורכן פּענצטער.

— עס זיינען פּאַראַן מאַמענטן — האָב איך געזאָגט, ווען מען טראַכט

וועגן אַלץ פּאַר אַ מאָל, טאַקע וועגן אַלץ... שווער צו דערקלערן עס.

— ביסט אַ פּילאָזאָף.

— פון תּמיד אָן האָב איך געהאַט אַ שוואַכקייט זיך צו גריבלען: נאָך

אַלס קינד, דערמאָן איך זיך פּלעג איך פּאַרוואַרפּן מיין מאַמען און מיינע

לערער מיט קשיות. איך פּלעג זיי פּאַרמאַטערן. אויסגעוואַקסן בין איך

אַן אינזשיניער, נישט קיין פּילאָזאָף.

מיר זיינען צוריק אַריין אין קופּע, ווייל באַלד איז דער צוג אַריין

אין אַ טונעל. אונדזערע ליפּן האָבן זיך באַגעגנט און מיר זיינען עפעס

צוריק אַנטלאָפּן פון דעם אַרט, כאַטש ס'איז געווען טונקל און קיינער

האַט אונדז נישט באַמערקט.

וויקטאָריאַ האָט מיך, הייסט עס, באַגלייט ביז שעטינג, זי האָט אָבער

נישט געוואָלט מיטגיין צו מיין מאַמען. איך אַליין האָב איר אויך נישט

צוגערעדט צו דעם, איך בין נישט איבעריק צוגעשטאַנען — צוליב דבורהלען,

דער עיקר, וואָרום הגם מיר זיינען נישט מאַן און ווייב, וואָלט עס נישט

געווען דעליקאַט פּאַר מיר אַראַפּצוקומען פּלוצים מיט אַ פּרוי. וויקטאָריאַ

האַט עס אויך פּאַרשטאַנען.

זי איז פּאַרבליבן וואַרטן אויף מיר אין דער קאַפּע, זי איז אַרויס שפּאַר

צירן איינע אַליין איבערן שטעטל. זי האָט געוואַרט אויף מיר ביז צום

אַפּגאַנג פון דער קליינבאַן, וואָס פּאַרבינדט אַלע אָונט דאָס פּאַרוואַרפּענע

שטעטל מיט דער איבעריקער וועלט.

מיר איז אָנגעקומען זייער שווער צוריק אָפּצורייסן זיך פון דער מאַ-

מען, פון דבורהלען און באלד אַוועקגעפאַרן מיטן נאַענטסטן צוג. זיי האָבן זיך געבעטן איד זאל כאַטש בלייבן מיט, זיי נאָך אַ פאַר טעג, כאַטש איין טאָג נאָך. וואָלט וויקטאָריאַ נישט געווען, וואָלט איד זיך אוודאי געלאָזט איבערעדן, אָבער איצט האָב איד נישט געקאַנט זיי צוליב טאָן און מיר האָט וויי געטאָן דאָס האַרץ, וואָס איד קען זיי נישט נאַכגעבן.

קנאַפּ וואָס האָט זיך ביי זיי געענדערט, דבורהלעס קינד איז פאַר דער צייט היפשלעך אונטערגעוואַקסן. אַ פּרעכטיק קינד. ס'האַט זיך געוואַרפן אויף מיר מיט די הענטלעך און מיד גערופן : „פאַפּאַ“. נאָך נישט גענוג, האָב, איד געטראַכט, וואָס איד לעב אויף פאַלשע פאַפּירן, ווערט מיין איד דענטיטעט נאָך געפעלשט אויך אויף אַן אַנדער אופן. געוויס איז דאָס אַ נאַרישער געדאַנק, אָבער איד קען זיך נישט העלפן. ער לאָזט מיד נישט צורו. „פאַפּאַ, פאַפּאַ“ — און איד מאַך אַן אַנשטעל, גלייך איד וואָלט זיך געפרייט. איד כאַפּ דערביי אַ קוק אויף דבורהלען. גאַרנישט. איר פנים בלייבט אומפאַרענדערט, דער זעלבער אויסדרוק פון די אויגן, אָבער אין זייערע ווינקלען האָט זיך די גאַנצע ביטערניש פאַרקליבן.

אָבער פאַרוואָס איז זי אַזוי פאַרביטערט ? האָב איד עפעס שלעכט געהאַנדלט לגבי איר ? זי שפילט די ראָל ווי זי קען, זי שפילט גוט. יעדער מענטש שפילט זיין ראָל. יעדער פון אונדז געפינט זיך פון צייט צו, צייט אין אַ פאַלשער סיטואַציע און קיינער איז נישט פריי פון צביעות. וואָס האָב איד דען, צו איר, בפרט, אַן איד האָב וויקטאָריאַן. איד אַליין בין אויך אין אַ מאַדנער סיטואַציע, ווען איד קום זיך צונויף מיט איר לעגיטימען מאַן. מערקט ער דעמאָלט נישט אין מיינע ווינקל-ליפן אַ געוויסע פאַרביטערונג ? און וואָס, אייגנטלעך, אַרט עס מיך אַזוי, ווען דבורהלעס קינד רופט מיך „פאַפּאַ“ ?

וויקטאָריאַס מאַן וויל איר בשום אופן נישט געבן קיין גט. ביי דער איצטיקער פאַמיליען-פאַליטיק פון דער ווישי-ריעגירונג, וועט זי קיין גט ביי אים אַזוי לייכט נישט פועלן. עס קען זיך נאָך פאַרציען יאַרנלאַנג. זאל נאָר ביז דער באַפרייאונג גאַרנישט פאַסירן מיט מיר, אָדער מיט וויקטאָריאַן. דערווייל פאַלן טאַג-טעגלעך קרבנות. איד דערמאַן זיך אין מיין געפערלעכער אַרבעט אין דער לאַבאָראַטאָריע, אין דעם אויפרייס. ווי דורך אַ נס בין איד ניצול געוואָרן. דאָס האָט מיד דעניו געראַטעוועט — און אויך דורך אַ ליגן... הייסט עס, אַז אַ ליגן איז נישט אַלעמאַל געפער-לעך, בפרט פון אַ פרוי, וואָס האָט דיך ליב.

דעניו האָט מיך ליב געהאַט. איד ווייס עס. זי האָט איר קינד וויפל

מאָל געזאָגט, עס זאָל מיך רופן „פּאַפּאַ“. פּאַר וויפל קינדער בין איך שוין
אַ טאַטע ! קינדער זאָגן נישט קיין ליגן.

— פּאַר געזונט, משהלע, און קום באַלד ווידער. — זאָגט צו מיר די
מאַמע — שרייב אָפּטער, ווי ביז איצט.

איך זאָג דער מאַמען אַלצדינג צו. אויך דבורהלע ווינטשט מיר :
— פּאַר געזונט, מאַריס !

— פּאַפּאַ ! — רופט מיך איר קינד מיטן הענטעלע.

דאָס איז געווען אויפן וואַקזאַל. וויקטאָריאַ איז שוין געזעסן אין קופּע
און האָט דיסקרעט אַרויסגעקוקט אויפן פּעראַן. איך האָב איר בליק געפילט
אויף מיין רוקן.

מיר זיינען ווידער פּאַרפּאַרן אין דער סאַנאַטאָריע.

ק א פ י ט ל 26.

צוריקוועגס..

צוריקוועגס האבן מיר זיך שטארק געאיילט, נישט צו פארשפעטיקן דעם צוג. אויפן האריזאנט האבן זיך צונויפגעקליבן וואלקנס. מיר זיינען געגאנגען באַרג־אַראָפּ און זיך געהאַלטן פאַר די הענט. מיר האָבן זיך גע־פילט ווי די קינדער און אונדזער פרייד איז געווען אויסגעמישט מיט אַ געוויסן אומרו.

איך האָב נישט געוואוסט ווי אַזוי אַנצוהויבן. מיין האַרץ איז פול געווען. — וויקטאָריאַ — האָב איך זיך אָפּגערופן — אינגיכן וועלן מיר פייערן

דעם זיג.

זי האָט מיר נאָך שטאַרקער געדריקט די האַנט. זי איז מיר געווען דאַנקבאַר. איך האָב פאַרשעמט געשמייכלט.

ווען מיר האָבן שוין געהאַט דעם באַרג הינטער זיך, האָבן די ערר־שטע שווערע טראַפנס גענומען פאַלן. איצט זיינען מיר געגאַנגען לענג־אויס די שינעס. ביז צום וואַקזאַל פון דער נאַענטער סטאַנציע, האָב איך איבערגעלייענט אויף אַ שטיין, איז נאָך פאַרבליבן איין קילאַ־מעטער. דערווייל האָט עס גענומען גיסן.

צום גליק, האָבן מיר באַמערקט אַ האַלב חרובּ ביידל אין אַ זייט. אַ רעכטע וויילע זיינען מיר דאַרט געשטאַנען שווייגנדיק און צעטומלט. דערנאָך, אַז דער רעגן איז שוואַכער געוואָרן, האָבן מיר זיך געכאַפט. אַז מיר קענען פאַרשפעטיקן דעם צוג. איך בין דאָן אַליין צוגעלאָפּן אַ קוק טאָן, וואָס עס הערט זיך אויפן וואַקזאַל.

אויפן קליינעם וואַקזאַל האָט זיך שטאַרק געטומלט. די וואַקזאַל־באַאַמטע זיינען פאַרפאַרעטע געלאָפּן הין און צוריק. אַ סך דאַרפסלייט האָבן זיך געהאַט צונויפגעקליבן ביי די הילצערנע שטאַכעטן און נישט אויפגעהערט צו זשעסטיקולירן און צו ווייזן מיט די פינגער אין דער ריכטונג, פון וואַנען דער צוג האָט באַדאַרפט אַנקומען. די פאַר פאַר־

סאזשירן, וואָס האָבן זיך געפונען אויפן פּעראַן, האָבן געשלעפט זייערע פּעק און וואַליזעס פון איין אַרט אויפן צווייטן, גלייך זיי וואַלטן מורא געהאַט, מען זאָל זיי נישט ארויסרייסן פון דער האַנט.

אַן עלטערע פּרוי מיט אַ קאַמישן, שטרויענעם הוט אויפן קאַפּ, איז דעם באַן־באַאַמטן כּסדר פּאַרלאַפּן דעם וועג.

— וואָס קומט דאָ פּאַר ? — האָט זי געפּאַכעט מיט די אַרעמס — איך האָב געקויפּט מיין בילעט, דעם געהעכערטן טאַריף האָב איך באַ־צאָלט, נישט געקוקט אויף די שווערע צייטן. נאַט, זעט ! קוקט אים אָן, דעם בילעט מיינעם, אויב איר גלויבט נישט.

— איך גלויב אייך, מאַדאַם ! — האָט דער באַאַמטער אומגע־דולדיק זיך באַמיט אַרויסצודרייען פון אירע הענט. אָבער זי האָט נישט נאָכגעגעבן :

— שוין גוט, זאָגט איר ? און איך דערקלער אייך, אַז ס'איז נישט גוט, גאַרנישט גוט ! איך מוז וואָס גיכער פּאַרן צו מיין טאַכטער, זי גייט צו קינד... איר פּאַרשטייט, צי נישט ? זי גייט צו קינד, מיין טאַכטער ! נאַט, זעט, אַ טעלעגראַמע האָב איך באַקומען...

— אָבער מאַדאַם, איך זאָג אייך, אַז דער צוג איז אויפן מיטן וועג אויפגעריסן געוואָרן. פּאַראַן טויטע און פּאַרוונדעטע. אַ סך מענטשן זיי־נען אומגעקומען.

— וואָס דערצייילט ער דאָ — מענטשן ? — האָט זיך אַריינגעמישט אַ יונגער בחור — אַ צוג מיט דייטשע סאַלדאַטן אין דער לופּט געשפרונגען און ער זאָגט גאַר — מענטשן ! אייער טאַכטער, מאַדאַם, האָט אויסגע־קליבן נישט קיין פּאַסיקן טאַג געלעגן־צו־ווערן...

— ער איז גערעכט, גאַסטאַן ! — האָבן די איבעריקע צוקוקער מסכים געווען.

— אָבער דעם בילעט וועלן זיי מיר מוזן צוריקצאָלן — איז די פּרוי נישט אָפּגעטראָטן.

— שרעקט אייך נישט, מאַדאַם ! — האָט מען איר געטרייסט — מען וועט אייך אָפּגעבן דאָס געלט פּאַרן בילעט.

— לויטן געהעכערטן טאַריף האָב איך באַצאָלט...

— לויטן געהעכערטן טאַריף, מאַדאַם, וועט מען אייך צוריקצאָלן...

קיין ספּק נישט, זייט רואיק !

— און דעם קימפעט ? — האָט מיט אַ געלעכטער זיך אָפּגערופן דער בחור פון הינטער די שטאַכעטן — דער באַאַמטער וועט אים אויך מוזן

אפצאלן. ער איז גארנישט אַזאָ בייזער, ווי ער מאַכט דעם אַנשטעל...
ער האָט נאָר אַזוינע אויסדרוקן פון צייט צו צייט... „מענטשן — זאָגט
ער — זיינען אומגעקומען“...

— שטייט נישט אַלע דאָ אַרום אַזוי — האָט דער באַאַמטער זיך גע-
נומען בייזערן — גלייכער איר זאָלט זיך צעגיין איטלעכער אין זיין היים.
איר מעגט זיין גאַנץ זיכער, אַז מיר וועלן דאָ האָבן די געשטאַפּאָ אויפן
קאַפּ... איר האָט שוין פאַרגעסן, וואָס מיר האָבן געהאַט אויסצושטיין פון
די לייט מיט אַ צוויי וואָכן צוריק ? הע-הע, אַ קורצער זכרון ביי אייך.
מיינע פריינט !

— ער איז גערעכט ! — האָבן זיך דערהערט עטלעכע שטימען פאַר
אַ מאָל.

און באלד איז דער וואַקזאַל געוואָרן פּוּסט, אַפּגעליידיקט. אַלע האָבן
זיך צעוואָרפן אויף די אַרומיקע פעלדער.

איך בין צוריקגעלאָפן צו דער הייזקע און האָב האַסטיק איבערגעגעבן
וויקטאָריאַן, וואָס עס איז געשען.

זאָגן, אַז איך האָב זיך געפילט שולדיק פאַר דעם, וואָס איז געשען,
קען איך נישט. איך האָב זיך קאָנקרעט גארנישט געהאַט וואָס פאַרצור-
וואָרפן. די נייע מישובּג, וואָס מיר האָט זיך, נאָך חדשים-לאַנגער אַרבעט,
איינגעגעבן אויסצוקאַמבינירן, איז געראָטן. דער רעזולטאַט האָט איבער-
געשטיגן אַלע מיינע דערוואָרטונגען : קרוב פּופציק טויטע, מער ווי הונד-
דערט צעניזוקטע, פינף וואַגאַנען לחלוטין צעשטערט, אַ האַלבער קילאַ-
מעטער שינעס פון דער ערד אַרויסגעריסן.

מיין גאַנצער חטא איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס איך האָב נישט
געקענט זיין צו דער געהעריקער צייט אויפן אַנגעגעבענעם אַרט, כדי
זיך צו דערוויסן דעם רעזולטאַט פון דעם אויפרייס און אויך דאָס, וואָס
איך האָב לייכטזיניק ריזיקירט מיט מיין לעבן.

און מיין לעבן — געהערט עס דען בלויז מיר, מיין לעבן ? וואָס פאַר
אַ חלק האָב איך אַריינגעלייגט אין אים ? איך האָב זיך אַבער געלאָזן
פאַרפירן פון מיין האַרץ.

איך האָב זיך געלאָזן פאַרפירן פון מיין האַרץ, האָב איך געזאָגט, און
בין פאַרבליבן אַן איבעריקן האַלבן טאַג אין דער קינדער-סאַנאַטאָריע מיט
וויקטאָריאַן. דער סוף איז געווען, אַז מיר האָבן זיך געמוזט אומקערן אַהין
נאָך אויף אַ טאַג צוויי, כדי נישט אַריינצופאַלן דער געשטאַפּאָ אין די הענט
אַריין.

מיר האָט מען דערנאָך, צוריקומענדיק אין שטאָט אַרײַן, צוגעטיילט אַ נייע באַהעלטעניש, נישט ווייט פֿון דער לאַבאָראַטאָריע און מיר איז פֿאַרווערט געווען צו קומען אין קאַנטאַקט מיט אַנדערע מענטשן, אַחוץ מיט דעם שעף־כעמיקער פֿון אונדזער אָפּטייל. קיינער האָט מיין נייע דירה נישט געקענט און נישט געוואָסט וווּ איך געפֿין זיך. דער געיעג אויף „טע־ראַריסטן“ האָט זיך פֿאַרשטאַרקט פֿון טאָג צו טאָג. די מסירות האָבן זיך פֿאַרמערט. יעדע נייע מפּלה פֿון די דייטשן, האָט געבראַכט נייע פֿאַר־טיזאַנער.

איך האָב וויקטאָריאַ די גאַנצע צייט נישט געזען. וויפל מאל, זיצנ־דיק איבערן בויגן מיט די פֿאַרמולן, פּלעגט זיך מיר דוכטן, אַז אין דער פֿאַרמול פֿון איר לעבן געפינט זיך אפשר אויך די „פֿאַרבינדונגס־פֿאַרמול“ פֿון אונדזער ביידנס לעבן.

איך האָב געטראַכט וועגן איר, נאָר פֿאַרענטפּערן דאָס פּראַבלעם, האָב איך געטראַכט, וועל איך שפּעטער... דאָן, ווען די איבעריקע פֿאַרמולן וועלן האָבן פֿאַרשוונדן און אויספֿילן וועט זי נאָר, וויקטאָריאַ, די אַלע בויגנס פֿאַפּיר...

און איך פּלעג נעמען חלומען מיט אָפּענע אויגן פֿון דער צוקונפּט : מיר גייען ביידע באַרג־אָרויף, מיר שטייגן צוזאַמען מיטן גליק, וואָס לעבט אין אונדז...

אַ הודש צייט האָט עס געדויערט.

ביז צו דער דאָטע דערמאָן איך זיך אַלץ, וואָס מיט מיר איז געשען, גענוי, כמעט אַ שעה פֿאַר אַ שעה, הגם איין שעה איז געווען גלייך צו דער צווייטער און איין מינוט צו דער אַנדערער.

און איצט עפנט זיך געשווינד אויף אַ טירל פֿון אַ פּאַסטקע, איך ווער אַהין אַרײַנגעשליידערט און — מער ווייס איך כמעט גאַרנישט. אויב איך קען דאָ יאָ איבערגעבן עטלעכע פּרטים פֿון אָט דער צייט, איז עס נאָר אַדאַנק מייע חברים, וועלכע האָבן מיר געראַטעוועט דאָס לעבן. זיי האָבן עס מיר נאָכדעם דערציילט, וואָס מיט מיר האָט געטראָפּן. אַבער צי זיינען אַלע פּרטים אויטענטיש ?

אַן אויסטערלישער פּענאַמען : גראַד די מאַמענטן, וואָס האָבן איינגט־לעד באַדאַרפט פֿאַרטויבן, איינשלעפּערן מיין זכרון, האָבן זיך איינגע־קריצט אַזוי שטאַרק. זיי זיינען, זעט אויס, געווען די פּיקס־פּונקטן אין מיין זכרון.

אַבער פּריער דאַרף איך נאָך דערציילן פֿון אַ באַגעגעניש, וואָס איך

האָב געהאַט מיטן אַן אַלטן, גוטן פריינט, מיט אַ פראַנט־הבר, מיט פיער וויליע. דאָס איז אויך געווען די סיבה פון מיין אַרעסט.

אין אַוונט, אַרויסגייענדיק פון מיין לאַבאַראַטאָריע, וואָס געפינט זיך אין הינטערזימער פון אַ פאַטאַגראַפישער אַטעליע און אַרבעט דווקא פאַר דער דייטשער אַרמיי, פאַלט אויף מיר אַ באַקאַנט קול :

— א, מאַריס, וואָס פאַר אַ גליקלעכער צופאַל ! ביסט פאַרשוונדן פון דער צירקולאַציע. פאַרוואָס האַסטו זיך קיינמאַל נישט באַוויזן פאַר די אויגן ?

איך בין געווען אַ ביסל צעטומלט, שוין צוליב דעם, וואָס ער האַט מיך אַנגערופן ביי מיין אַלטן נאָמען, אַ נאָמען, וואָס עקזיסטירט מער נישט פאַר מיר, טאָר מער נישט עקזיסטירן. איך האָב זיך אין דער רגע אויך דער־מאַנט די לעצטע סצענע ביי מאַרסעלן, ביי דער געליבטער זיינער אין שטוב. ווער ווייסט צי ער איז נישט אַמאַל אַ „קאַלאַבאָראַטאָר“ און אפּשר אַמאַל — נאָך ערגער... מיט אַלע כוחות האָב איך זיך באַמיט צו זיין נאָ־טירלעך. איך האָב געמאַכט דעם אַנשטעל, ווי מיר וואָלט געווען זייער אַנגענעם די אומגעריכטע באַגעגעניש. ער האַט מיך שוין נישט אַפּגעלאָזן. איך האָב געמוזט מיט אים אַריינגיין אין אַ קאַפע און אויסשטיין דאָרט אַ פאַרהער. איך בין גאַרנישט געווען צוגעגרייט צו אַזאַ באַגעגעניש און ס'קען זיין, אַז איך האָב זיך מיט איין וואָרט נאָר פאַראַטן. אַזאַ אינטע־ליגענטער מענטש ווי ווילי איז מסוגל דעם געשיקטסטן ענטפער צו דער מאַסקירן.

— האַסט זיך גאַרנישט געענדערט, פיער — האָב איך אים געזאָגט.

— און דו אויך נישט. האַסט זיך בלויז אַראַפּגענומען דאָס מוסקע־טערן־בערדל. וואָס איז פון דיר געוואָרן ? פאַרוואָס האַסטו זיך קיינמאַל נישט געלאָזט זען ? איך בין וויפּל מאַל געווען אויף דיין אַדרעס, אָבער די הויז־וועכטערין האַט מיר געזאָגט, אַז עס איז שוין לאַנג פון דיר קיין ידיעה נישטאַ. זי האַט אוודאי געמיינט, אַז איך בין אַ פאַליציסט.

— אַזוי גאָר ?

— און דו לאַכסט גאַרנישט דערביי ?

— ביי וואָס ?

— אַז מען קען מיך אָנעמען פאַר אַ פאַליציסט ?

כ'האַב געשוויגן. דער שמועס האַט אַנגעהויבן צו ווערן פּיינלעך. ער האַט עס גלייך באַמערקט. און אין אַ רגע אַרום, גלייך ער וואָלט געלייענט

אין מיינע געדאנקען, האָט ער מיר געזאָגט, אַז מאַרסעל האָט אים דער-
ציילט פֿון מיין באַזוך ביי אים.

— זי האָט מיר דערציילט, אַז האָסט זיך נאָכגעפרעגט אויף מיר. זי
האָט זיך געבעטן אונטערוואַרטן, ביז איך וועל קומען, אָבער ביסט גלייך
אַנטלאָפֿן. ביסט געווען זייער פֿאַרנומען, האָסטו געזאָגט.

— ס'איז אמת, איך בין טאַקע געווען פֿאַרנומען אין דעם אַוונט —
האָב איך זיך אָפּגערופֿן, נאָר כדי עפעס צו זאָגן.

— וווינסט מיט דיין פֿאַמיליע דאָ ?

— יאָ.

— ביסט שוין לאַנג אַוועק פֿון פֿאַריז ?

איך האָב זיך געריכט, אַז ער וועט ביי מיר בעטן מיין אַדרעס און
האָב שוין געזוכט עפעס אַ תּירוץ אים מיין אַדרעס נישט צו דאַרפֿן געבן.
איך האָב זיך דעריבער אָנגעכאַפט אין דער אויסערגעוויינלעכער פֿראַגע,
וועלכע ער האָט מיר געשטעלט אויך, ווייזט אויס, ווייל ער האָט פֿאַרשטאַ-
נען, אַז מיין צוטרוי צו אים איז ביי היינטיקן טאַג נישט קיין באַזונדערער.
— שוין עטלעכע חדשים, אַז כ'בין אַוועק פֿון פֿאַריז — האָב איך
מעכאַניש געענטפֿערט.

אַ קוויס-באַמערקבאַרער שמייכל האָט זיך באַוויזן אויף זיינע ליפֿן. ער
האָט אָבער געשוויגן.

כדי איבערצורייסן די שטילקייט, וואָס האָט שטאַרק גענומען דריקן אויף
מיר, האָב איך געפרוווט פֿאַרקערעווען דעם שמועס וועגן אונדזערע געמיינ-
זאַמע פֿראַנט-איבערלעבונגען : ליבע, מאַלעריי, מאַזשינאַ-ליניע, דעם נאָ-
מען פֿון זיין געליבטער מאַרסעל, האָב איך נישט געקענט אויסמיידן. אגב
האָב איך אויך חשק געהאַט צו פרעציזירן די קאַנטורן פֿון מיין חשד. ווארום
נאָך אַלעמען, איז עס געווען ביי מיר מער ווי אַ חשד, אַז זי האָט צו טאָן
מיט די דייטשן. קאַגקרעט וועגן איר טעטיקייט האָב איך גאַרנישט גע-
ווסט.

— מאַרסעל, ווייסטו, איז געוואָרן איינע פֿון די געפּיערטסטע קינסטלער
אין פֿאַריז. האָסט אודאי געלייענט פֿון אירע אויסשטעלונגען, פֿון איר
דערפֿאַל ?

— איך לייען ווייניק די פֿאַריזער צייטונגען.

— כ'פֿאַרשטיי — האָט ער זיך געכאַפט.

— און דו האָסט אויך אויסשטעלונגען ?

— איך ? אין פֿאַרגלייך מיט מאַרסעלן אַלס מאַלער, בין איך גאַרנישט.

איבעריקנס, איז מאַרסעל גופא נישט זייער צופרידן פון איר דערפאלג, צוליב דעם פּאָליטישן מאַמענט, וואָס מיט זיך דאָ אַרײַן.

— וואָס פאַר אַ פּאָליטישער מאַמענט ?

— וואָס פאַרשטייטו נישט ? מען קען מיינען, אַז זי האָט צו טאָן מיט די דײַטשן.

— קאַלאַבאָראַציאָניזם ?

— קאַלאַבאָראַציאָניזם. אַחוץ דעם איז זי אַ שײַנע פּרוּי, מאַרסעל.

— וואָס פאַר אַ שײכות האָט אײַנס מיטן אַנדערן ? — שפּיל איך וויי-

טער מײַן ראַל.

— עס האָט אפשר נישט קײן שײכות, אָבער פאַר אַ פּרוּי, וואָס האָט דער-

פּאָלג אויפן קינסטלערישן געביט, איז מען תּיכף חושד, אַז זי מאַכט קאַנצע-
סיעס אויף אַן אַנדער געביט...

— מיך ווונדערט אָבער, וואָס אירע סיר-רעאַליסטישע מאַלערייען האָבן

דערפּאָלג אין אַ צײַט, ווען די סיר-רעאַליסטישע שול גילט ווי אַ „ײדיש-
באַלשעוויסטישע שול“.

— מאַרסעל האָט שוין לאַנג אוועקגעוואָרפן דעם סיר-רעאַליזם — האָט

זיך פּיער אָפּגערופּן, אַזוי ווי נישט באַמערקנדיק דעם לײכט-סאַרקאָסטישן
טאָן מײַנעם.

— איז זי, הײסט עס, געשיקט.

אויך אויף דעם האָט פּיער נישט געענטפּערט. עס זײַנען געפּאָלן נאָך

אַ פאַר פּראָזן צווישן אונדז, עס האָט זיך שוין אָבער מער נישט געקלעפּט.

פּלוצים האָט זיך פּיער געכאַפּט, אַז ער האָט קײן צײַט נישט. ער איז

אויפגעשפרונגען פון אַרט און צוגערופּן דעם קעלנער. איך האָב אַלײן

געוואָלט באַצאָלן פאַר די קאַנסאַמאַציעס, האָט ער זיך אָבער אײַנגעשפּאַרט,

אַז ער מוז באַצאָלן, ווייל ער האָט מיך פאַרבעטן.

— מיר וועלן אַצינד, האָף איך, זיך זעען אָפּטער. דו ווײַנסט דאָ אַדער

אַרבעטסטו דאָ בלױז ? איך פּרײַ זיך שטאַרק מיט דער אומגעריכטער באַ-
געגעניש.

ביי דער טיר פון דער קאַפּע בין איך אַ לענגערע וויילע שטיין-געבליבן.

דערנאָך האָב איך זיך פאַרקערעוועט אין אַ זײַטיק געסל, אַרײַן אין דער

גאַס, וווּ עס האָט זיך געפּונען דער הײַנטערשטער אַרײַנגאַנג צו דער לאַבאַ-

ראַטאַריע. איך האָב גלײַך אַלאַרמירט דעם שכן פון דער פּאַטאַגראַפּישער

אַטעליע. ער האָט תּיכף צוויסן געגעבן די חברים כעמיקער. אין אײַן האַל-

בער שעה איז דער גאַנצער „חמץ“ געווען אויסגערוימט פון דער אַטעליע.

ס'איז געווען די העכסטע צייט, ווייל דער איבערפאל אויף דער אטעליע איז געשען פונקט פערציק מינוט שפעטער.

די פאליציי האט אויפגעריסן די פאדלאגע, זיי האבן שיעור נישט צע-טראגן די ווענט, אבער גארנישט איז געפונען געווארן. פונדעסטונגען זיינען דער פאטאגראף און זיין פרוי ארעסטירט געווארן. וואס מיט זיי איז גע-שען דערנאך ווייס קיינער נישט עד-היום.

נאך דעם אייגענעם אונט האב איך זיך איבערגעקליבן אנדערשוו. ווידער האב איך געמוזט זיך נישט בלויז משנה זיין, נאר אויך זיך משנה-פנים זיין. נאר דאס גופא איז אויך געווען א קליינע גאראנטיע. ווי-באלד מיינע שפורן זיינען שוין אנטדעקט געווארן, איז די סכנה אריינ-צופאלן געווארן זייער קאנקרעט.

ס'איז באשלאסן געווארן איך זאל פארשוויגן אויף א געוויסער צייט פון דער אויבערפלאך. איך האב שטארק חשק געהאט צו גיין אין „מאקי“, ווי מיינע מיטארבעטער פון דער לאבארטאריע, בפרט איצט, ווען ס'האט אפטער גענומען פאלן פון הימל אמוניציע און געווער און די טע-טיקייט איז דער לאבארטאריע האט באמת אנגעהויבן צו פארלירן איר פריערדיקע חשיבות. אבער מיר איז צוגעפסקנט געווארן א חודש אורלויב פון אלע אונדזערע פראנטן.

ס'האט גארנישט געהאלפן — א באשלוס איז א באשלוס, און איך האב געמוזט אונטערווארפן זיך.

מיר האט זיך נאך איינגעגעבן קורץ צו זען זיך מיט וויקטאריאן פאר מיין אוועקפארן. זי האט צום באדויערן געמוזט בלייבן אין שטאט און פארזעצן איר טעטיקייט ביים פראקוראָר, ביי וועמען די אַקטן פון די ארעסטירטע פארטיזאנער האבן זיך געפונען.

א סך חברים זיינען פאר דער לעצטער צייט ארעסטירט געווארן, א סך פראצעסן קעגן „טעראריסטן“ האט דער פראקוראָר באארבעט. דורך וויקטאריאן זיינען א סך ענינים פון דער ווישייִוסיטיץ באוואוסט געווארן.

איך האב געטראכט מיט א באזונדערער ווארעמקייט וועגן וויקטאריאן. ס'איז מיר געווען טרויעריק, ווען איך האב זיך מיט איר געזעגנט. א פאר-געפיל פון אן אומגליק, האט מיך באגלייט.

ק א פ י ט ל 27.

אין די נעגל פון דער שיינער גרעטכען...

ווי נאָר דער צוג האָט גערירט פון אַרט, האָבן זיך אַריינגעריסן אין אונדזער קופּע צוויי פאַרשויןען — אַ געשטאַפּאַ-אַפיציר און אַ ציוויליסט, זיכער אַ פּראָנצוויו. איינער פון זיי האָט פּלוצים אַנגעוויון אויף מיר און ביידע האָבן כמעט פאַר אַ מאָל אַ געשריי געטאַן : „די הענט אין דער הויך !“

געדויערט האָט עס אַלץ נישט מער ווי איין סעקונדע.

אַזוי האָב איך זיך געפונען אין די לאַפעס פון דער געשטאַפּאַ. צי דער צוג האָט זיך אַליין אָפּגעשטעלט, אָדער איינער פון די געשטאַפּאַ-לייט האָבן אַ צי געטאַן דעם אַלאַרם-גלאַק, האָב איך אין דער מינוט נישט געקענט זיך אַריענטירן. איך האָב געהאַפּט אויף אַ באַוואַפנטער אינטער-ווענץ פון מיינע חברים. אונטערבאַווסטזיניק, האָב איך אַנגעווענדעט די אַלטע פּסיכאָלאָגישע טאַקטיק — פאַרקערעווען די געדאַנקען אויף-קליינ-קייטן, וואָס ווייניקער צו פאַרברויכן ענערגיע.

די דאָזיקע טאַקטיק האָב איך שפּעטער אויך אַנגעווענדעט אין מיטן פון די גרעסטע פייניקונגען, אויף אַזוי ווייט, אַז איך האָב זיך געשראַקן, איך זאָל באמת נישט אַראָפּגיין פון זינען. איך האָב זיך געשראַקן, אָבער גלייכצייטיק האָב איך באַטראַכט משוגעת ווי דאָס איינציקע מעגלעכע אַרט, ווהיין איך קען אין לעצטן פאַל אַנטרינען פון דער אייגענער שוואַכ-קייט.

אויפן פּעראַן האָבן מיך ביידע היטער אַרומגערינגלט. נאָך צוויי פאַר-שויןען מיט פינצטערע פּנימער זיינען צוגעשטאַנען פון הינטן. אַן אַ וואַרט צו רעדן, האָבן זיי מיר אַנגעטאַן קייטעלעך אויף די הענט.

— לאַאָס ! — האָט דער געשטאַפּאַ-אַפיציר צוגערופן דעם שאַפּער. לעבן מיר זיצן צוויי ניי-צוגעקומענע. אַנטקעגן מיר — די זעלבע,

וואס האבן מיר אַרעסטירט. קיין איין וואָרט איז אויפן גאַנצן וועג נישט אַרויסגערעדט געוואָרן. איד האָב זיך באַמיט צו קאָנצענטרירן מיינע גער-
דאַנקען, צוצוגרייטן זיך פאַר ענטפערס אויף פראַגן, נאָר דאָס האָט זיך
מיר בשום אופן נישט איינגעגעבן.

דער אויטאָ האָט זיך מיטאַמאַל אָפגעשטעלט ביי אַ הויכן בנין. פון
ביידע זייטן אַריינגאַנג איז געווען אויסגעמאַלט אַ געציקלטער 7. צוויי
דייטשע פּאַסטנס האָבן אונדז דורכגעלאָזן. מען האָט מיך אַרויפגעפירט
אויפן פערטן שטאַק. איד בין אַריינגעשטופט געוואָרן אין אַ גערוימען ציי-
מער, צוגעפירט געוואָרן צו אַ טיש. געזעסן איז דאָרט אַ מאָן אין די
מיטעלע יאָרן, אין ברילן. איד האָב גלייך געפונען אין אים אַ מאַדנע ענ-
לעכקייט צו הימלערן. ער האָט גראַד געהאַלטן אינמיטן אַ טעלעפּאָנישן
שמועס. געוואַנדערט האָט מיך שטאַרק דער ווייניק מאַרטיאַלער אויסדרוק
פון זיין פנים. אַ לייכט שמייכעלע האָט אָפילו געשפילט אין די קנייטשן
אַרום זיינע אויגן. קען זיין, אַז ער האָט גראַד געשמועסט מיט זיין גער-
ליבטער.

— יאָ, יאָ, אומבאַדינגט ! — האָט ער עטלעכע מאַל איבערגעחזרט
אין טעלעפּאָן טרייבל.

מיינע באַגלייטער זיינען געשטאַנען שטייף, ווי די קלעצער. ווען ער
האָט אַוועקגעלייגט צוריק דאָס טרייבל אויפן געשטעל, האָבן אַלע פיר
ווי מיט איין קול אויסגעשריען :

— הייל היטלער !

— הייל היטלער ! — האָט ער געענטפערט.

— מיר האָבן געבראַכט דעם נומער אַכט און צוואַנציק ! — האָט
איינער פון זיי שטייף געמאַלדן.

— פריילן מאַרטאָ וועט אייך געבן אַ באַשטעטיקונג ! — האָט ער זיך
אָפגערופן.

ער האָט אַ דריק געטאַן אַ קנאַפ אויפן טיש און כמעט אין דער אייגע-
נער רגע האָט זיך באַוויזן אַ ריזיקער געשטאַפּאָוועץ. מיר האָט זיך גער-
דוכט, אַז איד האָב נאָך אַזאָ ריז קיינמאַל נישט באַגעגנט.

— איד וועל אַרונטערקומען אַן ערך אין אַ שעה אַרום — האָט דער
עלטסטער געזאָגט און האָט פון אַ שטויס אַרויסגעצויגן אַ קאַרטאַן, וואָס
האָט געטראָגן דעם נומער 28, ווי איד האָב באַוויזן צו באַמערקן.

דער ריז האָט מיך אַ שטופ געטאַן אין דער ריכטונג צו דער טיר. מיר

האָבן זיך אַרונטערגעלאָזן פון די טרעפּ. פון דער מינוט אָן איז מיין גורל געלעגן אין זיינע הענט.

איך האָב זיך פּלוצים געפונען אין אַ קעלער. ס'איז געווען אַ מין קאָר רידאַר, קיין שום מעבל־שטיק איז דאָרט נישט געשטאַנען. אפילו דער ריז איז פאַרשווונדן. ווי לאַנג דאָס האָט אַזוי געדויערט, געדענק איך נישט. נאָר באַלד האָט זיך געעפנט אַ טיר. דער ריז האָט מיך אַריינגע־שטופט אין אַ מין ביוראַ. איך ווייס נישט פאַרוואָס דאָס דאָזיקע צימער האָט געמאַכט אויף מיר אַן איינדרוק פון אַ וואַרשטאַט. סטענאַטיפּיסטקעס זיינען געזעסן ביי קליינע שרייב־מאַשין־טישלעך. אין דער מינוט אָבער האָט קיין איינע פון זיי נישט געאַרבעט. אַהויך דעם, זיינען אין דעם צימער נאָך געווען פיר מענער אין געשטאַפּאַ־אוניפאַרמען.

מקבל פנים געווען האָט מיך דווקא אַ פרוי, פון אַ יאָר צוויי, דריי און צוואַנציק. אַזאַ געשטאַלט האָב איך אַמאָל געזען שפּילן דער גרעטכען אין אַ פּאַאָסט־פאַרשטעלונג. אַ בלאַנדער קאַפּ האָר, לאַנגע צעפּ, אַ מילך־ווייסע הויט, טיף בלויע אויגן, אַ רואיקע און עפעס ווי אַ פאַרקלערטע האַלטונג.

ווי פאַרט זיך דאָס אַלץ מיטן ווילדן פייערל, וואָס האָט זיך באַלד אָנגעצונדן אין אירע אויגן ?

זי איז געווען אָנגעטאַן ווי אַ שילערין פון עפעס אַ קאַטוילישן אינטער־נאַט : אַ לענגלעך, טונקל־געשטרייפּט קליידל, לאַנגע אַרבל, אַ קליין גיל־דערן צלמל האָט זיך געוויגט אויף איר קוימ־אַפּגעדעקטן האַלדז. די דער־שיינונג איז געווען אַזוי אומדערוואַרט, אַז איך האָב מסתמא אַ שמייכל געטאַן — פאַר פאַרווונדערונג. פאַר פאַרלעגנהייט, אָדער גאָר פאַר איבער־ראַשונג.

זי האָט מיר צוריק געענטפערט מיט אַ שמייכעלע.

— זיצט ! — האָט זי מיר אָנגעוויזן אַ שטול דערלעבן אין ריינסטן

פּראַנצויזיש.

איך האָב זיך אַראָפּגעלאָזן אויפן שטול. צעטומלט בין איך געווען גענוג און דער ריז איז געשטאַנען איבער מיר, ווי אַ סטאַטוע.

— זאָגט מיר, זייט אַזוי גוט, אייער נאַמען — האָב איך באַלד געהערט איר לויטערע שטים, וואָס האָט געקלונגען ווי אַ גלעקעלע — איר וועט מיר ענטפערן אויף אַלע פּראַגן, אין הסכּם מיטן ריינעם אמת. וועט איר עס טאָן, האָט איר פאַר גאַרנישט מורא צו האָבן.

ס'איז מיר פאַרגעקומען, ווי איך וואַלט דאָ געשפּילט אַן אויטערלישע

ראל אין אַ מאַדנעם טעאטער־שטיק. אויף אַזאָ קבלת־פנים האָב איך זיך
גאַרנישט געריכט.

— שאַרל באַדען איז מיין נאַמען ! — האָב איך געהערט מיין אייגענע
שטים אַ ביסל אונטערציטערן.

זי האָט אויפסניי אַ שמייכל געטאָן :

— אַ שיינעם נאַמען האָט איר זיך אויסגעקליבן. איר זייט דאָך געוויס
אַ פּראַנצווז, אַן אַריער, מיין איך ?

איך האָב צוגעשאַקלט מיטן קאַפּ אויף יאָ.

— אויב אַזוי, איז אַלץ אין אַרדענונג. נאָר פּונדעסטוועגן, אייך גלויבן
אויפן וואָרט, וואַלט געווען נאַריש, ווען ביי היינטיקע צייטן פאַרשטעלן
זיך אַזוי פיל יידן, קאַמוניסטן און אויסלענדער פאַר פּראַנצווזן.

— איך האָב פאַפּירן !

— געוויס האָט איר פאַפּירן, אויסגעשטעלט אויפן נאַמען... ווי האָט איר
פּריער געזאָגט ?

— שאַרל באַדען.

— גוט, מיר וועלן דאָ באַלד קאַנטראַלירן. טוט זיך אויס, זייט אַזוי גוט.
איך האָב זי אַנגעקוקט מאַדנע, נישט באַגרייפנדיק באַלד וואָס זי מיינט
דערמיט.

— אויסטאָן זיך ! — האָט זי איבערגעזען אין אַ ביסל אַ העכערן
טאָן — איר האָט אייך דאָ גאַרנישט וואָס צו שעמען...

איך האָב זי נאָך אַלץ אַנגעקוקט מיט אַן אומפאַרשטענדלעכן בליק.

— נישט אמת, האַנט ? — האָט זי זיך געווענדעט צום ריז, וואָס איז די
גאַנצע צייט לעבן מיר געשטאַנען ווי אַ ליימענער גולם.

— יאָוואָהל ! יאָוואָהל ! וווי ? וווי ! — האָט דער ריז באַשטעטיקט
אי אין דייטש, אי אין פּראַנצווזיש.

אַ פּרעסטל איז מיר אַריבער אַלע מיינע גלידער.

איך האָב זיך באַלד געכאַפּט, אַז איר געלאַסענער טאָן און איר שמיי
כעלע זיינען אומישנע דאָ באַשאַפן געוואָרן, כדי צו צעטומלען די „קליענטן“.

ס'האַט גאַרנישט געהאַלפן. איך האָב אויסגעטאָן מיין רעקל, מיינע שיד,
אַרונטערגענומען די הויזן. מער אויסטאָן זיך האָב איך שוין נישט גע
קענט. די הענט האָבן ביי מיר געציטערט. דער ריז האָט מיר דאָס מיט איין
באַוועגונג אַרונטערגעריסן פון לייב : דאָס העמד, די גאַטקעס. איך בין
געבליבן שטיין מוטער־נאַקעט. מיט קענער־בליקן האָבן זיך אַלע, וואָס
האָבן זיך געפונען אין ביוראָ, מיטאַמאַל געוואָרפן מיד אַנצוקוקן. מען האָט

מיד דערנאך געהייסן אַנידערשטעלן זיך אויף אַ שטול, כדי דאָס מיידל מיטן גרעטכען־פּנימל זאָל זיך נישט דאַרפן אַרונטערבויגן.

— און אַצינד ! — האָט זי אַרויסגעצישעט מיט ווילדן כעס — זאָג באַלד אויס ווי דו הייסט, אַנישט וועט באַלד רעגענען, כדי דו זאָלסט, שמוציקער ייד, וואָס דו ביסט, ווייכער ווערן...

— איך הייס שאַרל באַדען.

איך האָב תיכף באַקומען פון דעם ריז אַזאַ פּלעט איבערן קאפּ, אַז איך בין אומגעפאַלן אויף דר'ערד.

— אויפשטיין ! — האָט מען געשריען איבער מיר.

און פון דער מינוט אָן האָב איך גאַרנישט מער געהערט. אַ מחנה ווילדע געשרייען זיינען געלאָפן אַרום מיר. איך בין פאַרגאַסן מיט בלוט. אַלץ קלעפט. געשרייען אין דייטש, אין פּראַנצויזיש. מיט עמערס וואַסער ווער איך אַפּגעפּליוכעט.

וואו געפין איך זיך ? ס'איז דאָך נישט דאָס צימער, וואו מען האָט מיד אַריינגעפירט. איך בין אין דער קאַמער, וואו עס געפינען זיך די פּייני קונגס־מכשירים — דער לאַנגער טיש מיט די טשוועקעס, די פּרעס־מאַשין די נעגל אַרויסצורייסן, די „אומגעקערטע תּליה“, אויף וועלכער מען ווערט אויפּגעהאַנגען פאַר די פּיס.

פאַרוואָס שלאָגן זיי מיר כּסדר אויפן סעקס ? און זיי לאַכן, זיי קייקן לען זיך פאַר געלעכטער. דאָס צלמל, אויך דאָס צלמל לאַכט... איז עס דער שגעון ? אַדער — לעב איך נאָך איבערהויפט ? אוודאי לעב איך. איך רעווע פאַר ווייטיק, איך שפיר די יסורים. דאָס איידעלע גרעטכען־פּנימל — האָט מיר נאָכאַנאַנד דורכגעשטאַכן.

ק א פ י ט ל 28.

צי האב איך גערעדט ?

דער נומער 28 ליגט אין תפיסה־שפיטאל.
פארוואס קען איך נישט באוועגן מיט קיין גליד ? ווו זיינען מיינע
אויגן ? איך זע קוים לינקס פון מיר נאך א בעטל, איך באמערק אפילו די
פארקראטעוועטע פענצטער אויבן.
ווען איז עס געשען ? וואס פאר א שטותערייען מיר קריכן איצט אין
קאפ אריין.

זיי האבן מיר אויפגעוועקט. פארוואס האבן זיי מיר שוין נישט אזוי
צוגעענדיקט ? פארוואס האבן זיי מיר נישט פראסט־פשוט דערשאסן, ווי
זיי האבן מיר אזוי רואיק געהאט צוגעזאגט, אויב איך וועל נישט רעדן ?
זיי האבן מיר נישט דערשאסן. א סימן, אז איך האב אוודאי גערעדט...
האב איך טאקע גערעדט ? האב איך אויסגעזאגט אדרעסן און נעמען ?
האב פאראטן מיינע חברים ?

און א נייער ווייטיק נעמט עקבערן מיין גוף. דער דאזיקער ווייטיק
איז אזוי גרויס, אז עפעס קען איך אים מיט קיין פיזישע יסורים נישט
פארגלייכן.

איך זוך ארויס פון מיין פארנעפלטן זכרון, איך וויל דערגיין, צי האב
איך טאקע פאראטן מיינע חברים, בין איך טאקע אן אויסוורף ? האב איך
דעם עקזאמען פון די פייניקונגען, צו וועלכע איך האב מיר אזוי לאנג
געהאט געגרייט, נישט אויסגעהאלטן ?

געוויס האב איך מיינע חברים פאראטן, אנדערש וואלט מיר דאך די
געשטאפא נישט געלאזט לעבן. זיי וואלטן מיר דארט גלייך דער־
שאסן. וואס פאר א נוצן קען איך נאך מיט מיין לעבן ברענגען ?
נאר — אט, א שפארע, א שטראל פון האפענונג : דווקא דערפאר, וואס
זיי האבן פון מיר גארנישט ארויסבאקומען, האבן זיי מיר געלאזן לעבן. מען

וועט מיך אצינד אויפסניי בעמען אויפן פארהער. איך דערמאן זיך, אז איך האב אנומלט געלייענט ערגעץ וועגן אט דער טאקטיק פון פייניקן.

כ'בין אפגעגאסן מיט שווייס. אויב אזוי, טראכט איך, איז גלייכער כ'זאל נישט געזונט ווערן, בעסער שטארבן. ווער ווייסט, צי כ'וועל ביי נאך אזא פארהער נישט שוואך ווערן? ווער ווייסט?

דאס איינציקע, וואס באוועגט מיך, איז דער ווייטיק, ווי אזוי וועל איך קענען פארענדיקן מיט זיך, כדי זיך צו ראטעווען פון א צווייטן פארהער? כדי צו באגיין זעלבסטמארד, מוז דער ווילן זיין שטארק און פלינק און אנטשלאסן. און איך ליג אזוי ווי א קלאץ.

איך נעם צונויף דאס לעצטע ביסל כוחות און באשליס גארנישט נישט צו טראכטן מער. אפשר וועט די געשטאפא נישט באווייזן מיך צו בעמען אויף א צווייטן פארהער? אפשר... וועט מען אן מיר פארגעסן. מאלע וואס עס קען פאסירן...

עס פאסירט אבער גארנישט. די צייט האט זיך אזוי ווי אפגעשטעלט, הגם עס בייטן זיך כסדר טאג און נאכט די זון און די לבנה.

אלע וועגן פירן איצט אהין, צו דער קינדהייט און — צום טויט. איך וויל שטארבן. סיי ווי וועל איך שוין די באפרייאונג נישט דערלעבן. טא לאזט מיך בעסער שטארבן.

אבער שטארבן האט מען מיך נישט געלאזן. פארקערט, מען האט מיך געהיילט. איך קאן שוין שטיין אויף די פיס, איך קען זיך שוין באוועגן. איך בין צוריק א לעבעדיקער מענטש. איך האב זיך נישט אנגעטאן קיין מעשה, איך האב אפילו נישט קיין סם ביי זיך. אויך דער מוט האט מיר געפעלט.

דערווייל לאזט מען מיך צורו. קעגן יעדער דערווארטונג, בין איך גאר איבערגעגעבן געווארן אין די הענט פון א פראנצויזישן אויספארשונגס-ריכטער. צוויי מאל האט מען מיך שוין גענומען אויפן צימבל. אבער מאדע: ביידע מאל האט מען מיך גאר אויסגעפרעגט, אבער נישט גער שלאגן.

איך האלט זיך כסדר ביי דאס מייניקע: איך ווייס פון גארנישט. איך ווייס נישט פון וואס צו זאגן. דער נאמען מיינער איז טאקע א פאלשער. איך בין א ייד, א נאטוראליזירטער ייד. איך האב זיך געשראקן פאר דער דעפארטאציע, האב איך זיך געלאזט מאכן פאלשע פאפירן. דאס איז אלץ. די תפיסה-צעלע האלט פיר טריט אין דער לענג, צוויי טריט אין דער ברייט. שוין דריי וואכן ווי איך זיך דא. בייטאג גריזשען מיך די געדאנן

קען, ביינאכט ווער איך אויפגעפרעסן פון די וואנצן. זיי זוכן אויך לעבנס־
רוים.

טרויעריק זיינען דער עיקר די תפיסה־נעכט. איך ליג מיט אפענע
אויגן. איך וואלט וועלן זיך דערקלייבן צו יענעם אונט, ווען איך האב
דעם לעצטן מאָל געזען וויקטאָריאַן. אומזיסט, דאָס בילד רייסט זיך איבער
אינמיטן.

וואָס טוט זי איצט וויקטאָריאַ ? וווּ איז זי ? דעניזן קען זי נישט,
דאָס איז זיכער, טאָ פאַרוואָס זע איך זיי אינאיינעם ? און פאַרוואָס מוז איך
טראַכטן פון מאָריס שטיינמאַנען ? וואָס פאַר אַ שייכות האָט ער צו דעניזן ?
און צו וויקטאָריאַן... און די סצענע אויפן בית־עולם שטייט ווידער אויף
לעבעדיק פאַר מיינע אויגן.

מיינע געדאַנקען פאַרקערעווען זיך צוריק צו דער קינדהייט. יעדער
איינער איז קראַנק אויף זיין קינדהייט, פלעגט שלום זאָגן. ער איז אומ־
געקומען אין פאַריז, אין דער לאַבאָראַטאָריע, דער אַרעמער. נישטאַ מער
קיין שלום.

צוליב שלומען מוז איך לעבן, צוליב וויקטאָריאַן, צוליב דבורהלען,
צוליב איר קינד, איך מוז לעבן פאַר מיינ מאַמען...

ק א פ י ט ל 29.

די פרייהייט, די פרייהייט, די ליבע...

דער אַקט, וואָס אַדאַנק אים בין איך באַפרייט געוואָרן פון דעם גיהנום, איז נישט פון מיר געפלאַנט געוואָרן, נישט איך האָב אים צוגעגרייט. איך האָב נאָר אַנגענומען אַ באַשלוס צו לעבן. מיין באַפרייאַונג האָב איך קודם כל צו פאַרדאַנקען וויקטאָריאַן און דערנאָך — מיין גרופע. אַט ווי אַזוי עס האָט זיך פאַרלאָפן :

ווי נאָר וויקטאָריאַ האָט זיך דערוווסט פון מיין אַרעסט, האָט זי תיכף פאַרטראַכט אַ פלאַן, ווי מיך דער עיקר, צו באַפרייען פון די הענט פון דער געשטאַפּאַ און צו מאַכן אַזוי, אַז די פראַנצויזישע „יוסטיץ“ זאָל מיך אַרויספאַדערן וועגן כלומרשטע פאַרברעכנס, וואָס איך זאָל האָבן באַגאַנן גען אויפן געביט, וואָס איז בוגע נאָר ווישי. וואָלט איך געהאַט עפעס פאַר-ראַטן — וואָלט עס נישט מעגלעך געווען צו טאָן. אָבער אַזוי ווי די גע-שטאַפּאַ האָט זיך פון מיר גאַרנישט דערוווסט, האָט זי אַפגעטראַטן איר קרבן די פראַנצויזן.

ווי אַזוי דאָס איז געלונגען וויקטאָריאַן — וועגן דעם לוינט זיך אַפ-צושטעלן.

וויקטאָריאַ האָט געאַרבעט אַלס סעקרעטאַרין ביי אַ פראַנצויזישן פראַ-קוראַר. אַ סך פאַרטיזאַנער זיינען אַדאַנק איר באַצייטנס געוואָרנט געוואָרן און האָבן נאָך געקענט אַנטלויפן. אַנדערע ווידער האָבן זיך דערוווסט וואָס פאַראַ באַווייזן די פאַליציי פאַרמאַגט קעגן זיי, ווען זיי קענען יאָ לייקענען און ווען — נישט.

דער פראַקוראַר האָט צו איר געהאַט פולשטענדיקן צוטרוי און האָט איר אַנגעטרויט די וויכטיקסטע אַקטן צו באַאַרבעטן. מסתמא איז ער אויך געווען אין איר אַ קליין ביסעלע פאַרליבט...

דאָס איז געווען שוין זייער לאַנג, נאָך איידער זי האָט חתונה געהאַט

מיט זשאָנען. דעמאָלט וואָלט זי אוודאי גערן זיך פאַרבונדן מיט אים. זי וואָלט, האָט זי זיך אַפילו איינמאַל מודה געווען פאַר מיר, מסכים געווען צו לעבן מיט אים, ווען ער וואָלט נישט געהאַט ביי זיין זייט קיין אַנדערע געליבטע. אָבער נישט געקוקט אויף זיין ליבע צו איר, האָט ער זיך נישט געקענט אַנטשליסן. ער האָט מורא געהאַט, אַז דאָס פאַרבונדן זיך, וועט פענטען זיין פרייהייט. ער איז שטאַלץ געווען מיט זיין פרייהייט. ער איז געווען זייער אַ טאַלאַנטירטער אַדוואָקאַט, מיט גרויסע אַמביציעס. ער האָט זיך אַפילו געריכט צו ווערן מיניסטער־פרעזידענט. „מען טאַר זיך אין ערגעץ נישט פיקסירן“ — האָט ער ליב געהאַט צו זאָגן.

זי האָט אים דעמאָלט ליב געהאַט. זי האָט ליב געהאַט דעם כישוף, וואָס זיינע פינגער האָבן אַרויסגעבראַכט אויף דער פיאַנע, זי האָט ליב געהאַט זיין אינטערפרעטאַציע פון דעביסי, די דעליקאַטע און קאַפּריזונע מוזיק פון דעם פּראַנצויזישן מייסטער, האָט אונטער זיינע לאַנגע, ווייסע פינגער, געפונען שלימות.

ווי אַרעם זשאָן פלעגט אויסקוקן אין אירע אויגן, ווען זי פלעגט זיצן ביים אַדוואָקאַט אין סאַלאַן און זיך צוהערן, זיך באַטייליקן אין די מוזיקאַלישע אַוונטן.

איז ער אָבער געווען אַן אַדוואָקאַט, אַ פּאָליטיקער, אַ שטיקל פּאָליטישער שאַרלאַטאַן, ווי פיל פון דעם שניט אַדוואָקאַטן זיינען עס... זייערע לעבנס זיינען זיך ווייט פּאַנאָדערגעגאַנגען. אין איר לעבן האָט זיך אינגאַנצן אומגעריכט געהאַט אַריינגעריסן זשאָן, די נישטערע, גרויע אַלטעלעכקייט, וואָס גריזשעט אַרויס דעם מאַרך פון די ביינער. ער, ווידער, האָט זיין מוזיק פאַרוואַרפן און איז געשטיגן אויפן שטאַפל פון אַדוואָקאַטור. פון צייט צו צייט פלעגט זי אים נאָך זען. אַ וואַרט, אַ בליק און — נישט מער. עפעס איז דאָך פאַרבליבן צווישן זיי. דאָס האָט ער זי דער ערשטער אַריינגעפירט אין דער סובלימער וועלט פון דיכטונג און פון מוזיק.

ערשט אין דער לעצטער צייט, האָט זי זיך אויפסניי אַנגעבונדן צו אים, צו זיין הויז, אָבער מיט בלוזער אַרבעט. אַלץ איז אויסגעוועפט געווען צווישן זיי. אויף זיינע אַמאָליקע אַנצוהערענישן האָט זי געענטפערט מיט אַ קאַטעגאָרישן „ניין“. אָבער ער האָט אַלץ געוואַרט אויף אַ פּאַסיקן מאַמענט. קען זיין ער האָט זיך אפשר אַנגעשטויסן, אַז זי שטייט אין פאַרבונדונג מיט דער ווידערשטאַנד־באַוועגונג און האָט איר זיכערקייט,

ווי די זיכערקייט פון אירע נאָענטע חברים באַטראַכט ווי אַ מיטל צו דער-
שלאַגן זיך צוריק צו איר קעגן-ליבע.

אין דעם פּאַל מאַריס שטיינמאַן, איז גאַרנישט געווען וואָס צו מאַכן.
די געשטאַפּאַ האָט אים נישט געוואָלט אַרויסגעבן. שוין דעם צווייטן טאָג
נאָך זיין אַרעסט, האָט ער שוין מער נישט געלעבט...

ביי מיר האָט זיך עס יאָ איינגעגעבן.

וויקטאָריאַ! איך ווייס, אַז דאָס, וואָס דו האָסט געטאַן פאַר מיר, וואָל-
סטו פאַר יעדערן געטאַן. און דאָך האָסטו מיך געראַטעוועט פון טויט פאַר
דיינעטוועגן, פאַר אונדז ביידן... מיר זאָלן נאָך ווען זיין פריי און גליקלעך.
אַבער איידער וואָס-ווען, בין איך נאָך דערווייל אַלץ געווען אין
תּפּיסה, צוערשט אין אַן איינצל-צעלע און דערנאָך — אין אַ געמיינזאַ-
מער צעלע, זאָלבעפינפט, אַלטע באַקאַנטע, קעמפער פון דער ווידערשטאַנד-
באַוועגונג. ס'איז אויך נישט געווען קיין צופאַל. ווידער האָט געשטעקט
וויקטאָריאַס האַנט דערין.

אייער פון די צעלע-חברים איז געווען משולם, דער אַלטער משולם,
וואָס האָט שוין אַזוי פיל געשטאַפּאַ-פאַרהערן הינטער זיך און איז שוין נישט
איינמאַל געשטאַנען אויף דער שוועל פון יענער וועלט.

און דאָך איז ער פול געווען מיט מוט און בטחון; ער איז אויך פול
געווען מיט פראַיעקטן — פאַר זיך גופא און אויך פאַר אַנדערע, פאַר דער
גאַנצער וועלט... ער איז גאַרנישט באַשיידן געווען משולם. ער האָט געד-
מיינט, אַז אויף דער וועלט קען זיך געפינען גענוג גליק פאַר אַלעמען...
די טעג און די נעכט האָבן נישט געקלעקט פאַר זיינע פראַיעקטן. אַזוי
פיל האָבן מיר געהאַט צו רעדן מכות דער צוקונפט. מיר רעדן, רעדן און
ווערן שיכור פון די אייגענע רייד.

איין אָונט, ווען מיר האָבן זיך שוין געקליבן צו גיין שלאָפן, האָבן
זיך די געשטאַפּאַוועס אַריינגעריסן צו אונדז אין צעלע מיט ליאַרעס און
זידלווערטער:

— שמוציקע יידן... באַנדיטן... אונטערמענטשן... איר וועט באַלד דער-
לעבן אייער פערטל שעה, נבוהדיקע ברואים...

מיר האָבן גאַר אַנדערש נישט גערעכנט, אַז דאָס איז שוין אונדזער
„לעצטער גאַנג“. ס'איז קאַלעמוטנע געוואָרן אויפן האַרצן. אַבי נישט נאָך
אַמאַל אַריינצופאַלן צו דער „שיינער גרעטכען“ אין פייניקונגס-קאַמער...
די געשטאַפּאַ-לייט האָבן אונדז אַריינגעפאַקט אין אויטאָ און די פּיסק-
לעך פון זייערע האַנט-מאַשין-געווערן האָבן נאַכאַנאַנד געלייערט אויף

אונדז. די לעצטע נסיעה האָט זיך, אָן שום ספק, אָנגעהויבן... — אַזוי
האָט יעדערער געטראַכט...

הינטער דער שטאָט. דער אויטאָמאָביל שטעלט זיך אָפּ.
„גייט מען אונדז טאַקע דערשיסן?“

נאָר וואָס קומט דאָ פאַר ?

די געשטאַפּאַלייט האָבן אַראָפּגעלאָזן פון זייערע הענט די מאַשיך
געווערן און אַרויפגעפאלן אויף אונדז קושן זיך :

— איר זענט געראַטעוועט, חברים !

— און איצט — רופט זיך איינער אָפּ פון זיי — פאַרלירט נישט קיין
צייט... קריכט, זייט מוחל, אַרויס פון אויטאָ, און קריכט אַריין אין אַט
דעם אַנדערן אויטאָ, וואָס וואָרט אויף אייך...

נישט אין אַ געלעכטער האָבן זיי דאָס געזאָגט.

אונדזער אויטאָ האָט זיך טאַקע אָפּגעשטעלט אויפן מיטן שאַסיי. אַ
צווייטער אויטאָ האָט געוואָרט דערלעבן.

קורץ, מיר זיינען ווידער געווען פרייע מענטשן...

ק א פ י ט ל 30.

מאָריס שטיינמאַן לעבט...

וואָס פאַראַ פּראַכט פון אַ נאַטור ! דורך און דורך בין איד פון איר פאַרכאַפט געוואָרן. בערג און שניי, אייביקער שניי.

עפעס אַטעמט דאָ אַלץ מיט אייביקייט, מיט רחבות, מיט ליכט, מיט שפע. און דאַנקבאַר בין איד דער וועלט, וואָס זי האָט מיר, אַן אַרעמען, פאַרפאַלגטן „אונטערמענטשן“, אויך פאַרגונען דאָס גליק צו געניסן פון אַזאַ שיינקייט. לייכט ווערט מיין טראַט. כ'בין נישט מער ווי אַ בינטל נערוון, צוזאַמענגעהאַלטן פון עקשנות און פון ווילן צו לעבן, לעבן.

אַ גרופע „מאַקיאָרן“ זיינען מיר איצט און מיר גייען עס צום הויפט־פונקט זיך צו מעלדן. לכתחילה זיינען מיר געווען זאַלבעזעקס. אונטערוועגס איז אונדזער גרופע גרעסער געוואָרן. ביי יעדער נייער סטאַנציע, מיטן פּורל, אָדער צופוס, האָבן זיך אין אונדזער גרופע אָנגעשלאָסן נייע פאַר־טיזאַנער : פּראַנציוון, יידן, שפּאַניער, איטאַליענער. איצט ציילן מיר אַכט און דרייסיק מאָן, אַחוץ די דריי פירערס, וואָס זיינען אַרונטערגעשיקט געוואָרן פון די בערג, כדי אונדז צו ווייזן דעם וועג. זיי זיינען באַוואָפנט מיט רעוואָלוערן און מיט ביקסן.

דאָס שמאַלע שטעגעלע, וואָס פירט אונדז אַרויף, געהערט שוין צו דער „מאַקיי“. איד פיל זיך עפעס ווי ניי־געבוירן. איד האָב נאָך אַפילו קיין נאָמען נישט, וואָרום אַלע מיינע נעמען און מאַסקעס, האָב איד גע־לאָזן הינטער זיך. אַלע זיינען מיר אַזוי. איצט קענען מיר זיך רופן, ווי מיר ווילן.

איד. וועל איצט צוריק הייסן, ווי פריער, מאָריס, מאָריס לעמבערג, ווי פאַרן מבול.

דער טאָל, וואָס שפּרייט זיך אונטן פּאַנאַדערה, ברייטערט זיך אַלץ מער אויס. ווי קליין די הייזלעך קוקן אויס אין טאָל. ווי צאַצקעס, אויס־

געחלומטע אין דער קינדערשער פאנטאזיע. גלעקער־קלאנגען וויגן זיך אין דער קלאָרער, דורכזיכטיקער לופט. דער גאַנצער רוים איז פול מיט זיי. דאָס האַרץ זינגט. יום טוב איז אין מיר און אַרום מיר... ס'איז פונ־דעסטוועגן אַ גרויס גליק צו לעבן אויף דער וועלט !
וואָלט כאָטש אויך וויקטאָריאַ דאָ איצט געגאַנגען מיט מיר.

וואו איז זי אַצינד ?

און דעניו וואו איז ?

און עס כאָפט זיך צוריק אויף אין מיר אַ שטילער טרויער. ער יאָגט צוריק אָן אַ מרה־שחורה אויפן זוניקן טאַל. אָן זיי, דוכט זיך מיר, וועל איך אַהין, אויבן, נישט קענען דערקלעטערן.

סוף כל סוף האָב איך אָבער יאָ דערקלעטערט. נישט צום העכסטן שפיץ, נאָר צו אַ פליין, וואָס ליגט צווישן די בערג. דאָס איז געווען דער „געאַגראַפישער“ פונקט פון דער „מאַקי“.

אַ סך באַקאַנטע און חברים האָב איך דאָרט געטראָפן. עס הויבט זיך באַלד אָן אַ קייט פון אויספרעגענישן :

— פון וואָנען קומסטו ?

— איך האָב זיך נישט געריכט.

— איך אויך נישט !

— דאָ ווייסן מיר אַלקי. מיר האָבן אָן אַפאַראַט, וואָס ווייסט אַלע נייעס צו דערציילן.

— און דיין פאַמיליע, דבורה־לע, די מאַמע ?

— איך האָב שוין לאַנג פון זיי קיין ידיעה נישט. איך גלויב, אַז זיי געפינען זיך אין שאַנטיני.

— שאַנטיני, זאַגסטו ? דאָס שטעטל איז שוין פריי. אָבער דער וועג אַהינצו איז פאַרשטעלט פון די דייטשן.

נאָך לאַנג האָבן מיר גערעדט פון די, וואָס זיינען אומגעקומען און פון די, וואָס זיינען על פי נס ניצול געוואָרן.

אַ לויטערע און קלאָרע נאַכט געווען. אַ נאַכט, וואָס לאַזט זיך נאָר פאַרשטעלן אונטערן פרייען הימל, מיט פאַלנדיקע שטערן, מיט אַ האַנט־האַרמאַניקע, מיט לידער און מיט ברעזענטענע ביידלעך.

פון דער העלער הויט כאָפט זיך איינער אַרויס :

— מאַריס וועט זיין שטאַרק צופרידן דיך צו זען דאָ.

איך האָב אים אָנגעקוקט :

— נישט דין, מיין איך — מאַכט יענער — איך מיין, מאַריס שטיינ-
מאַן.

— וועמען מיינסטו ? — ווונדער איך זיך נאָך אַלץ. — אייער קאָ-
מענדאַנט ?

— יאָ, אונדזער קאָמענדאַנט ! וואָס ווונדערסטו זיך אזוי ? משולמס
אַ נאָענטער חבר.

— פון וואָנען קען ער משולמן ?

— זיי שטאַמען אַפילו פון איין שטאַט.

— מיר זיינען ווייטע קרובים — רופט זיך אַפ משולם — גליד-
שוועסטער־קינדער. קענסט אים אוודאי אויך, מאַריס.

איך קען אים נישט. נאָר אויב ס'איז דער, וועמען איך מיין, האָב איך
אַ סך געהערט וועגן אים.

— וועמען מיינסטו ? — פרעגט נאָכאַמאל משולם.

— איך מיין : מאַריס שטיינמאַן. ס'איז דאָ אַפּשר פאַראַן נאָך איינער.
אַבער דער מאַריס שטיינמאַן, וועמען איך מיין, איז, אויף וויפל מיר איז
באַקאַנט, אומגעקומען. די געשטאַפּאַ האָט אים פאַרפייניקט. איך האָב אַפילו
געזען זיין קבר.

— איצט פאַרשטיי איך שוין דיין חידושן זיך ! — האָט זיך יענער
אַפּגערוּפּן. — אַ סך מיינען, אַז ער לעבט נישט מער און דאָ איז ער אונדזער
קאָמענדאַנט.

— וואָס הייסט ?

— דאָס הייסט אזוי גוט, ווי אַז ער לעבט און איז געזונט און איז
דער אַנפירער פון אונדזער „מאַקי“.

— איך הויב נישט אָן צו פאַרשטיין. כיבע איר רעדט פון אַן אַנדער
שטיינמאַן.

— ניין, מיר רעדן נישט פון אַן אַנדער שטיינמאַן, נאָר טאַקע פון דעם,
וועמען דו מיינסט.

— דער, וואָס איז אומגעקומען ?

— וואָס איז כלומרשט אומגעקומען...

— איז ער, הייסט עס, נישט אומגעקומען ?

— אוודאי נישט.

— איך האָב אַליין געזען זיין קבר — זאָג איך — איך האָב איבער-
געלייענט זיין נאָמען אויפן מצבה־ברעטל.

— איך גופא — האָט זיך אָפּגערופן משולם — האָב אויסגעקריצט זיין נאָמען אויפן ברעטל מיט אַ כיוון.

— אויף מאַריס שטיינמאַנס קבר ?

— אויף דעם קבר, וואָס מען מיינט, אַז ער איז מאַריס שטיינמאַנס...

— און דאָרט ליגט, הייסט עס, באַגראָבן אַן אַנדערער ?

— אַזוי איז עס.

— דערציילט־זשע ווי אַזוי איז עס געשען.

— מאַריס שטיינמאַן איז טאַקע געפייניקט געוואָרן. די געשטאַפּאָ האָט

אים אָנגעטאָן אַזעלכע צרות, אַז ס'איז אַ ווונדער, ווי ער האָט עס אַריבער־

געטראָגן. דער עיקר — איינע אַ געשטאַפּאָ־מויד מיט אַ גילדערן צלמל

אויפן האַלדן. ער האָט שוין געהאַלטן ביים אויסהויכן די נשמה; האָט מען

אים אַריינגעוואָרפן אין אַ צווייט קעמערל און אים דאָרטן געלאָזן ליגן. זיי

האָבן שוין, זעט אויס, געמיינט, אַז ער לעבט נישט מער. אָבער אין אַ פּאַר

שעה אַרום איז ער געקומען צו זיך. זעט ער לעבן זיך ליגן צוויי קערפּערס.

ער שאַרט זיך צו צו זיי — ביידע זיינען טויט ! ער טוט אַ זוך ביי איינעם

אין די קעשענעס — ער געפינט אַ פּולן „גאַנג“ דאַקומענטן אויפן נאָמען

פון זשאַן דיושאַרדען... איצט טראַגט ער טאַקע דעם נאָמען פון זשאַן די־

זשאַרדען. דעם אַנדערן טאַג האָט מען זיי אַרויסגעפירט אויפן בית־עולם

און אים, צוזאַמען מיט די איבעריקע צוויי, איבערגעגעבן די פּראָנציוזישע

בית־הקברות־לייט... זיי האָבן שוין געוואוסט, אַז איינער פון די דריי לעבט

און אַז דאָס איז דיושאַרדען... היינט פאַרשטייטו שוין, פאַרוואָס שטיינ־

מאַן ליגט כלומרשט באַגראָבן אויפן בית־עולם...

איך האָב בעת מעשה געטראַכט פון וויקטאָריאַן, איך האָב געפרוווט

זיך אויסצומאַלן די איבעראַשונג אירע, ווען זי וועט זיך דערוויסן, אַז

מאַריס שטיינמאַן לעבט. די ערשטע צייט האָט זי מיר אַזוי פיל אַנדער־

ציילט פון אַ שטיינמאַן, וואָס האָט זיך באַוויזן אויף איר האַריזאָנט. מיר

איז דעמאַלט אויסגעקומען, ווי איך גופא וואַלט אויך געלעבט נאַר אין

זכות פון דעם שטיינמאַן. איך בין עפעס געוואָרן זיין שאַטן...

איך האָב זיך אַ ביסעלע געשראַקן פאַר דער נייער סיטואַציע. אָבער

זאַגן, אַז איך האָב זיך נישט געפרייט, זיך דערוויסנדיק, אַז שטיינמאַן

לעבט, וואַלט געווען נישט אמת.

שטיינמאַן האָט פון זיין אינספּעקציע איבער דער געגנט געזאַלט צוריק

קומען צומאַרגנס. וועל איך אים, הייסט עס, זען... געוויס וועלן מיר רעדן

פון וויקטאָריאַן. ווייסט ער כאַטש, אַז וויקטאָריאַ גלויבט, אַז ער איז טויט ?

פארוואס אבער האָט ער ביז איצט נישט צווייטן געגעבן, אָז ער לעבט ? און אפשר האָט ער איר דאָס יאָ צווייטן געגעבן ? אויב אָזוי... צי האָט זי אים נאָך ליב, וויקטאָריאַ ? און אפשר האָט ער פאַר דער צייט ליב באַקומען אָן אַנדערע ?...

די נאַכט איז פול מיט לבנה. איך קען זיך נישט אַנטשליסן צו גיין שלאָפן. איך בין אויפגערעגט. אויך די איבעריקע האָבן נישט קיין חשק צו גיין שלאָפן. מיר האָבן זיך אָזוי לאַנג נישט געזען, אָזוי פיל סכנות האָבן מיר דורכגעמאַכט בייזאַמען, מיר האָבן פאַרלוירן אָזוי פיל נאַענטע מענטשן — האָט מען זיך צו דערציילן אָן אַ סוף.

איך הער זיך צו ווי איינער דערציילט. ער איז שוין געווען אין דער פאַרטאַציע־צוג פון דראַנסי. עס האָט זיך אים און נאָך צוויי איינגעגעבן צו אַנטלויפן פון לאַסט־וואַגאַן. ער האָט אויסגעהאַקט צוויי ברעטער, זיי האָבן רייזיקירט צעמאַלן צו ווערן פון די באַן־רעדער. אַ משוגע־געוואָרענע פרוי האָט געשריען, זי האָט זיך אַנגעהאַנגען אין זיינע האַר. שפעטער — די געשטאַפּאַ, די מוראדיקע קלעפּ.

איך הער זיך צו און די מעשה פון מאַריס שטיינמאַן פלאַנטערט זיך מיר כסדר אין קאַפּ. נישט שוין־זשע — פּרעג איך — בין איך אָזוי טיף געפאַלן, אָז איך קען באַהערשט ווערן פון אַ קליינלעכן אייפערזוכט־געפיל ? ווי איז עס מעגלעך ? ווי האָב איך זיך געקענט אָזוי פאַרוויקלען ? איך ראַנגל זיך מיטן דאָזיקן וואָרעם, אָבער איך בין שוואַך. נישט ווילנדיק, פאַרקערעווע איך ווידער דעם שמועס איבער שטיינמאַנען.

משולם האָט, זעט אויס, דורכגעלויכטן מיינע געדאַנקען. ער איז אַ גרויסער מבין אויף אַזעלכע סיטואַציעס. מיט אים איז אויך אַמאָל פאַר־לאָפן עפעס ענלעכס. נישט מיט אים, איינגטלעך, נאָר מיט ראַזעט און אירען. אָבער אין דעם דאָזיקן קלימאַט האָט ער זיך באַוועגט חדשים־לאַנג. ווייסט ער מיט וואָס דאָס שמעקט.

— מאַרגן וועט ער דאָ זיין — מאַכט ער צו מיר — וועסט אַליין זען צי ס'איז טאַקע דער זעלבער שטיינמאַן.

— מיר איז דאָס גאַרנישט אָזוי וויכטיק צו וויסן — רוף איך זיך אָפּ אין אַ טאָג, וואָס קלינגט אָן שום ספּק פאַלש.
— איז אוודאי גוט.

אָבער דער אומרו האָט מיך נישט אַפּגעלאָזן. אין דעם ווייטערדיקן שמועס האָב איך זיך קנאַפּ וואָס באַטייליקט. ביז איך בין נאָר איינער גע-

בליבן וואך. איך בין געבליבן ליגן אין ברעזענטענעם ביידל און דורך א
שפאלט ארויסגעקוקט צו דער לבנה.
איך טראכט מער פון גארנישט. מיין צוזאמענטרעף מיט שטיינמאנען...
געוויס... א קליינע איבעראשונג. אבער דער עיקר — די גרויסע פרייד
פון באַמרייאונג.

ק א פ י ט ל 31.

און דאס קינד האבן מיר אַ נאָמען געגעבן וויקטאָר

אויך אירען האָט זיך דערשלאָגן צו דער „מאָקי“: ס'איז גאָר אַנדערש נישט געווען צו דערוואַרטן. ביז עק וועלט וואָלט זי געגאַנגען, נישט גע-
קוקט אויף אַלע שוועריקייטן, אַבי צו טרעפן משולמען. ראָזעט איז פאַר-
בליבן אין פענסיאָן.

נאָר נישט דאָס בין איך איצט אויסן. אַ סענסאַציאָנעלע ידיעה האָט
זי מיטגעבראַכט, אירען — וועגן דעם טויט פון פראַקוראַר פינזשעל. אַלע
צייטונגען זיינען פול געווען מיט דעם נקמה־אַקט פון די „טעראַריסטן“.
די פרטים, וואָס אירען האָט מיטגעבראַכט אין דער מאָקי, זיינען באמת
געווען סענסאַציאָנעלע. סענסאַציאָנעל איז געווען דאָס, וואָס אויסגעפירט
דעם אַטענטאַט האָט וויקטאָריאַ. די צייטונגען האָבן אַפילו דעמאָלט יא
גערעדט וועגן אַ פרוי, אַבער איר נאָמען האָבן זיי נישט דערמאָנט. און אַט
שטעלט זיך אַרויס, אַז דאָס האָט זי, וויקטאָריאַ, אומגעבראַכט דעם פראַ-
קוראַר פינזשעל.

צו מיין איבעראַשונג צו מיין שמחה, צו מיין שטאַלץ איז גאָר קיין
שיעור נישטאַ.

דאָס האָט יעדנפאַלס געקענט געשען שוין נאָכדעם, ווי איך בין
אויף אַזאַ אומגעריכטן אופן באַפרייט געוואָרן. און כאַטש איך האָב גע-
ווסט, אַז וויקטאָריאַ האָבן זיי נישט באַוויזן צו כאַפן, האָב איך דאָך נישט גע-
קענט איינהאַלטן זיך און אַ פרעג געטאָן :

— און וואָס איז געשען מיט וויקטאָריאַ ?

איך בין צוגעפאַלן צו אירענען, גרייט אַרויסצורייסן פון איר דעם
ענטפער, איידער זי וועט נאָך באַוויזן אים צו אַרטיקולירן.

— שרעק זיך נישט — האָט זיך אירען אַנגערופן — שרעק זיך נישט.

מען האָט איר נישט געכאַפט.

איך האָב פרייער אָפגעאַטעמט.
 און אירען האָט דערציילט, ווי אַזוי דער אַטענטאַט איז צוגעגאַנגען.
 אַ וואָך צייט נאָכדעם האָבן זיי זיך אַפילו אויסבאַהאַלטן אונטער איין דאַך.
 — אונטער איין דאַך? — האָב איך זיך געחידושט.
 — אין איין צימערל האָבן מיר געוווינט.
 — ווי האָט זי זיך געהאַלטן? — האָב איך נישט נאָכגעלאָזן.
 — זי איז אַ ווונדערבאַרע פרוי, וויקטאָריאַ! — האָט זי איר גערימט.
 — איך ווייס, איך ווייס! — האָט זיך ביי מיר אומגעריכט אַרויסגעריסן.
 נאָך צוויי, וואָס זיינען אַרומגעשטאַנען, האָבן געקענט וויקטאָריאַן. דאָס
 זיינען געווען משולם און מאָריס שטיינמאַן.
 — האָסט זי געזען פאַרן אַטענטאַט אויך? — האָט משולם אַ פּרעג
 געטאַן.

— איך האָב זי געזען אַ שעה פאַר דעם. איך האָב געקענט דעם
 פּלאַן, כאָטש איך האָב אָפיציעל קיין שום שייכות נישט געהאַט מיט דעם
 אַטענטאַט.

— דערצייל! — האָב איך שוין אומגעדולדיק אויסגעשריען.
 — די לעצטע טעג האָט זיך וויקטאָריאַ דערוווסט, אַז ביי דער פאַר-
 אורטיילונג צום טויט פון באַקאַנטע „טעראָריסטן“ איז פינזשעלס אחריות
 געווען אַ סך אַ גרעסערע, ווי מען האָט געמיינט. אַזוי, צום ביישפּיל, האָט
 ער אַ חלק אין דער פאַראורטיילונג צום טויט פון אונדזער ליבן, אומפאַר-
 געסלעכען חבר שטיינמאַן, הגם אָפיציעל איז ער גאַרנישט געווען דער פּראָ-
 קוראַר אויפן פּראָצעס. זיינע בלוטיקע לאַפּעס זיינען אויך געווען פאַר-
 מישט אין אונדזערע פּראָצעסן. איר איינפלוס איז קלענער געוואָרן ביי אים
 לעצטנס, זי איז געווען שוואַנגער...
 — וויקטאָריאַ איז שוואַנגער? — האָט זיך מאָריס שטיינמאַן פּלוצים

געכאַפּט.

איך האָב באַמערקט, ווי זיין פנים האָט זיך פאַרפינצטערט. צוויי קרומע
 קנייטשן זיינען אויפגעשטיגן אויף זיין שטערן. ער האָט זיך אַבער מיט
 קיין איין ווייטערדיקער מינע נישט אויסגעגעבן. פון דער רגע אַן איז
 ער פאַרבליבן שטום ווי אַ פיש און האָט זיך מער מיט קיין וואָרט נישט
 אָפּגערופּן. ער האָט אויסגעהערט די געשיכטע ביז צום סוף, אַ שווייגנדיקער.
 „וואָס קומט אין אים פאַר?“ — האָב איך נישט אויפגעהערט זיך צו
 פרעגן. אַ ים מיט סברות און השערות, איינע אויסטערלישער ווי די אַנ-
 דערע, האָבן געגליט אין מיין מוח. איך בין צו קיין טאַלק נישט געקומען.

זאל זיין, אז ער האט א חשד אויף וויקטאריאַס לעגיטימען מאַן ? קיין שום חשד קען דאָך נישט פאלן אויף עמיצן אנדערש, אַחוץ אויף מיר. אָבער וווּ איז דער חטא ? וויקטאריאַס האָט דאָך געמיינט, אז ער איז טויט, האָט זי דען באַדאַרפט טרויערן נאָך אים דאָס גאַנצע לעבן ? „ס'איז ביי מאַריס שטיינמאַן געוויס געקרענקטע אייגנליכע — בין איך געקומען צום אויספיר — דאָס איז אַלץ“.

פונדעסטוועגן פיל איך זיך אַ ביסל שולדיק לגבי אים.

זי איז אַ העלדיק, זי האָט אומגעבראַכט אַ טיראַן, זי האָט נקמה גע-
נומען פאַר אַזוי פיל אומשולדיק־פאַרגאַסן בלוט... זי האָט זיך אַפילו נוקם
געווען פאַר שטיינמאַנס אייגענעם טויט... ער לעבט אָבער און ס'איז גוט, וואָס
ער לעבט, איך פריי זיך, וואָס ער לעבט... דאָס גלייכסטע וואָלט געווען אים
אַרומצונעמען און האַרציק און ברידערלעך זיך צעקושן מיט אים. נאָר
אויף אַזאַ אופן וועט מיר געלינגען צו פאַרטרייבן דעם שווערן שאַטן, וואָס
האָט זיך אויסגעשפרייט צווישן מיר און אים...

פינזשעל, וויקטאריאַס, זשאַן, מאַריס, אירען און איך גופא — יעדער
פון אונדז שפילט אין דער דאָזיקער דראַמע אַ געוויסע ראָל, איינער אַ
קלענערע, איינער אַ גרעסערע. מיר קומט אויס, ווי איך וואָלט געהאַלטן
אין פאלן אין חלשות. דער קאַפ דרייט זיך מיר. איך בין אַזוי ווי שיכור.
און אַרום אונדז, אין דעם „מאַקי־לאַגער, קאַכט דערווייל ווי אין
אַ בינשטאַק. אין דער לעצטער נאַכט זיינען דאָ פאַראַשוטירט געוואָרן
כלערליי מינים געווער. „האַטשקיס־ביקסן, קוילן, גראַנאַטן, קליינע מאַ-
שיך־געווערן, מלבושים און עסנוואַרג. אַלע פרייען זיך ווי די קליינע קינד-
דער. מען פוצט דאָס געווער. ס'איז אַ פראַגע פון וואַכן, אפשר נאָך פון
טעג און פראַנקרייך וועט אָפגערוימט ווערן פון די דייטשן. די גאַנצע
וועלט וועט באַלד באַפרייט ווערן.

אַ סברה, אז דער וועג צום דערפיל, וווּ די סאַנאַטאָריע געפינט זיך,
וועט אויך באַלד פריי ווערן. פאַרוואָס־זשע גיט נישט מאַריס קיין באַפעל
מען זאל אַפּרוימען דעם וועג אַהין ? אין די ראַמען פון אַלגעמיינעם אַנגריף־
פלאַן, וואָס איז אויסגעאַרבעט געוואָרן אין פאַרטייאָנער־גענעראַל־שטאַב
פון היגן אַפּעראַציע־סעקטאָר, ליגט דאָך אַן שום ספק אַט דער וועג. פאַר-
וואָס האָט מאַריס פאַר די נאָענטסטע טעג באַשטימט אַ דורכברוּך־אַפע-
ראַציע אין אַ פונקט פאַרקערטער ריכטונג ? האָט ער מורא זיך צו טרעפן
מיט וויקטאריאַס ? אַזוי זעט אויס ! איך רעד נישט מיט אים וועגן דעם.
איך קען וועגן דעם נישט רעדן מיט אים. איך האָב געפרוווט באַרירן די

טעמע אין אַ שמועס מיטן לייטענאנט קודער, וואָס איז שטיינמאַנס רעכטע האַנט. ער האָט געהויבן מיט די פלייצעס. זיינע אַרגומענטן זיינען זייער מאַדנע.

אונדזער סעקטאָר האָט שוין דורכגעבראַכן אַ וועג צו דער נאַענטסטער „מאַק“, אַ פּופּצן קילאַמעטער ווייט פּון אונדז, איבער די בערג. יענע ווידער האָבן זיך שוין פאַרבונדן מיט אַנדערע. אַ שטיק פּריי פּראַנקרייך געהערט שוין אונדז.

ביז וואָס־ווען, ביז דער סיגנאַל וועט געגעבן ווערן צום אַלגעמיינעם אַנגריף, פּאַטרווירן מיר די אומגעגנט. אין דער פּרייער צייט שמועסן מיר, מען דיסקוטירט. אַבער — וויקטאָריאַ — זי קריכט מיר נישט אַרויס פּון זינען. איך אַבסערוויר מאַריסן. גאַרנישט. זיין פנים איז אַ פאַרגליווערטע מאַסקע. פּון צייט צו צייט זייעט זיך דורך אַ שמייכל דורך זיין הויט. ער רעדט ווייניק מיט מיר, אַבער ער איז פּריינטלעך.

אין די הייזלעך, וואָס קלעטערן באַרג־אַרויף, איז פּול מיט לעבן, ליאַרעם, פּרייד. די באַפּרייאונג שטייט פאַר דער טיר. וועלן מיר האָבן גענוג כּוח כאַטש צו געניסן פּון איר ?

קאַלאַנען־מאַרש !

מיר מאַרשירן. וויפל זיינען מיר ? טויזנטער, טויזנטער, פּאַטריאַטן, קעמפּער, פ. פ. אי. דער קאַמענדאַנט מאַרסעל גייט פאַרויס. מיר גייען מיטן וועג, וואָס פירט צו דער סאַנאַטאָריע.

איז עס אַמת ? איך קען מיינע אויגן נישט צוגלויבן. די שעה האָט ענדלעך געשלאָגן ! דער טאָג איז סוף כל סוף געקומען.

אונטערוועגס, קומט אונדז נאָך אויס צו פאַרהאַלטן זיך אַ פאַר שעה און דורכשיסן זיך מיט אַן אַפּטייל דייטשן. מיר שניידן זיי אַפּ דעם וועג. פאַראַן צוויי טויטע ביי אונדז און ניין פאַרווונדעטע. ביי די דייטשן פאַלן אַ סך מער. מיר האָבן כּמעט אַ האַלבן באַטאַליאָן גענומען געפּאַנגען.

אין דערפּל האָבן זיך די פּאַרטיזאַנען צעוואַרפּן אין אַלע זייטן. אויפן שמאַלן שטעגעלע, וואָס פירט צו דער סאַנאַטאָריע, גייען פיר פּאַרטיזאַנען נער : משולם, אירען, שטיינמאַן און איך. דאָס שטעגעלע איז אַ שמאַלס. מיר מוזן גיין איינער הינטערן אַנדערן, אין אינדיאַנער־מאַרש. מאַריס שטייט מאַן גייט פאַרויס. עס זיינען פאַרבליבן אפשר נישט מער ווי הונדערט טריט, און פּלוצים דרייט זיך מאַריס שטיינמאַן אויס.

— מאַריס — מאַכט ער צו מיר — גיי דו דער ערשטער.
 — פאַרוואָס ? — האָב איך זיך געוונדערט.

ער האָט מיר אויף דער פראַגע קיין ענטפער נישט געגעבן, דערפאַר
 האָט ער מיך אַ פּרעג געטאָן :

— זי מיינט נאָך אַלץ, אַז איך בין טויט ?

— איך ווייס נישט, אפשר האָט זי פאַר דער צייט זיך דערוויסט, אַז
 דו לעבסט. פאַר מיין צייט האָסטו ביי איר געהייסן טויט.

— זי האָט עס דיר אַליין געזאָגט ?

— נישט איינמאַל.

— און זי האָט, פאַרשטייט זיך, אין מיר פאַרגעסן...

— דאָס נישט, מאַריס. זי האָט נישט אויפגעהערט צו דערמאָנען דיך
 ביי יעדער געלעגנהייט. זי האָט נישט אויפגעהערט דיין „קבר“ צו באַפּוזן
 מיט די שענסטע בלומען...

— מיין קבר ?

— פאַרגעסט, אַז פאַר איר ביסטו געווען טויט און ליגסט באַגראָבן
 אויפן קליינעם בית־עלמין אין ליאַן.

— געוויס ! — איז ער מסכים געווען און האָט טרויעריק געשמייכלט.

איצט גייען מיר שוין אַלע אין דער גאַנצער ברייט. ער האָט מיך אַז
 גענומען אונטערן אַרעם, כדי איך זאָל זיך נישט ארונטערקייקלען אין
 גראָבן אַרײַן.

— איך האָב נישט גוט געטאָן — מאַכט ער צולעצט, נאָך לאַנגן שווייגן,
 — וואָס איך האָב אַזוי ווייט געטריבן די קאַנספּיראַציע־מיסטיק און האָב
 איר נישט צוויסן געגעבן, אַז איך לעב.

איך האָב געשוויגן.

און דערנאָך — ווידער :

— מיין פּרייהייט האָב איך אַזוי גוט ווי געוונען, אָבער מיין גליק...

— זי האָט דיך נאָך אַלץ ליב, מאַריס, נישט געקוקט...

— נישט געקוקט אויף וואָס ? — האָט ער מיר איבערגעריסן — נישט
 געקוקט אויף דעם, וואָס זי האָט אַ קינד פון אַן אַנדערן, ווילסטו זאָגן ?
 ביסט גערעכט. איך האָב אַצינד נישט קיין שום רעכט זי צוצונעמען פון
 דעם אַנדערן. איינער איז דאָ איבעריק. איך בין דער איבעריקער...

מאָריס שטיינמאַן איז גערעכט געווען. איינער איז דאָ געווען איבעריק.
 אָבער דער איינער איז געווען, נישט ער, נישט איך, נאָר — וויקטאָריאַ.
 מיט איין נאָכט פריער איז וויקטאָריאַ געשטאַרבן אין קימפעט. דאָס
 קינד איז געבליבן לעבן. ס'איז געווען אַ יינגעלע. מיר האָבן עס אַ נאָמען
 געגעבן וויקטאָר — זיג.

Imprimerie S. I. P. N.
14, Rue de Paradis
PARIS X^e

